

caiete critice

5-6-7 (259-260-261) / 2009

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

Centenar Constantin Noica

Fragmente critice

*Zece scrisori
către Cioran
de Eugen Simion*

Cronici literare

*Complementarea
operei filosofice
de Al. Surdu*

Correspondență

*Constantin Noica:
Scrisori către
Petru Comarnescu,
Stephane Lupasco,
Emil Cioran*

Colocvii Călinescu

*Criza culturii critice
și a canonului literar
în dezbatere*

Artă și spectacole

*André Masson et
le surréalisme
de Josette Rasle*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție
și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române*

Redacția:

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN
Andrei GRIGOR
Bogdan POPESCU
Răzvan VONCU
Daniel CRISTEA-ENACHE
Călin CĂLIMAN
Maria MOLDOVEANU
Ana-Lucia RISTEA
Oana SOARE
Andrei MILCA
Paula NEACȘU
Nicolae LOGIN
Luminița LOGIN

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edexpert@zappmobile.ro
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Klaus HEITMANN (Germania)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Eugen SIMION

Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

5-6-7/2009

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Zece scrisori către Cioran 3

CRONICI LITERARE

Al. SURDU: Complementarea operei filosofice 8

Viorel CERNICA: Sistemul rostirii filosofice românești 10

Lucian CHIȘU: Introducere la miracolul eminescian 14

Ana DOBRE: Constantin Noica – rostirea întru devenire 19

CONVORBIRI

„S-a botezat «din apă viermănoasă și har fulgerător»"

Cu Bartolomeu Anania despre N. Steinhardt 23

DOCUMENT

Dora MEZDREA: Constantin Noica în arhiva Securității 26

CORESPONDENȚĂ

Constantin Noica: Scrisori către Petru Comarnescu 72

Constantin Noica: Scrisori către Stephane Lupasco 81

Constantin Noica: Scrisori către Emil Cioran 109

CENTENAR CONSTANTIN NOICA

Valentin COȘEREANU: *Eu le ofer o șansă de-a rămâne...* 117

Marin DIACONU: Noica în fața lui Eminescu 121

EMINESCU

N. GEORGESCU: Eminescologia, la ora exactă 134

Tudor NEDELCEA: Eminescu și Macedonski sau drama unei polemici inutile 131

Ioana VASILOIU: Comparatism versus sociologism în studiile lui Vianu
despre Eminescu. 140

Ion OLTEAN: Eminescu for and against 144

caiete critice

COMENTARII

Ov. GHIDIRMIC: G. Călinescu și critica creatoare	148

COLOCVII CĂLINESCU

În dezbatere: Criza culturii critice și a canonului literar în dezbatere.	152
Eugen Simion: <i>Un mare creator nu poate fi apărat decât judecându-l drept.</i>	153
Adrian Jicu: <i>G. Călinescu – oportunism sau compromis?</i>	154
Andrei Terian: <i>„Ermeticul” G. Călinescu</i>	157
Cristina Balinte: <i>G. Călinescu și Camil Petrescu. O întrecere gazetărească în muncă.</i>	161
Bogdan Crețu: <i>Călinescu între compromis și naivitate</i>	164
Daniel Cristea-Enache: <i>Cei trei Alecși și generația tânără</i>	168
Nicolae Mecu: <i>Perdeaua de fum a iluziilor</i>	170
Oana Draia: <i>Anton Holban în receptarea călinesciană</i>	172
Raluca Șerban Naclad: <i>G. Călinescu despre Blaga, poetul</i>	174
Șerban Axinte: <i>Despre avantajul de a fi în criză</i>	175

EUGEN IONESCU

Eugen Ionescu - Texte recuperate	177

CARNET PARIZIAN

Virgil TĂNASE: <i>„Cum ai mânca clătite”</i>	185

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Maria MOLDOVEANU: Conceptul-cheie - Eminescu - despre orizontul cultural al tinerilor jurnaliști	187

ARTĂ ȘI SPECTACOLE

Josette RASLE: <i>André Masson et le surréalisme</i>	193

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului
André Masson*

Eugen SIMION

Zece scrisori către Cioran

Abstract

The article speaks about the ten letters that Constantin Noica sent to E. M. Cioran, published by Constantin Barbu. The author considers Noica to be the most talented epistle writer from his generation. Philosophy is the main theme debated in the correspondence, which is more likely to be a series of essays. Noica's style is direct, cordial, full of intellectual and moral reproofs and recommendations.

Keywords: Constantin Noica, E. M. Cioran, letters, essay, philosophy.

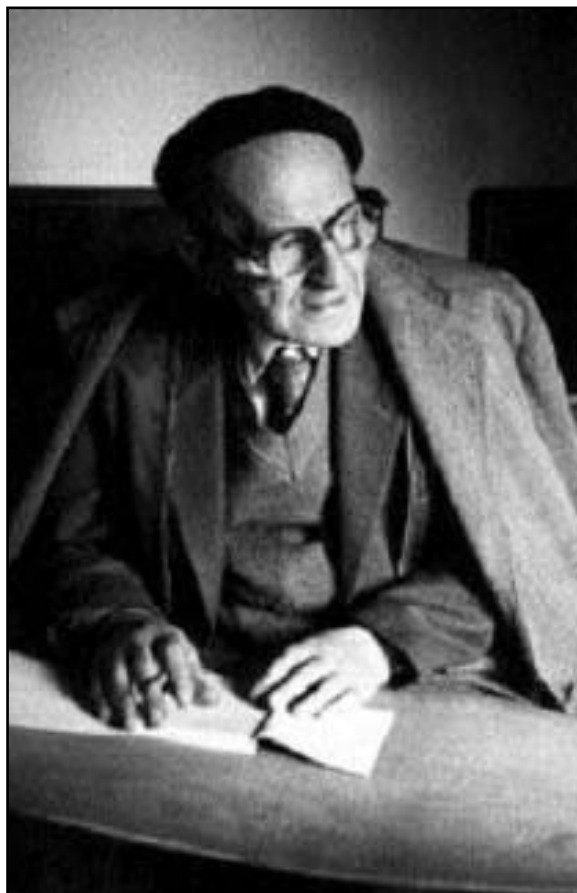
Constantin Barbu publică într-o broșură scoasă la Craiova zece scrisori* trimise de Noica (între 1931-1940) lui Cioran. Nu dă alte informații despre circumstanțele în care au fost scrise sau n-am dat eu peste ele. Prima este din 12.07.1931, ultima din 3.02.1940. Zece epistole care, în fapt, sunt zece mici eseuri despre... Despre ce? Despre orice, de la stilul de existență la idealul geometric și, de aici, la filosofie și la universul formelor. Un stil special de a corespunde (stilul noician), stil pe care filosoful l-a păstrat toată viața. Stil direct, cordial, plin de reproșuri și de îndemnuri morale și intelectuale. Uneori reproșurile ating mari cruzimi de limbaj, apoi vedem că ele ascund, în fapt, o mare iubire spirituală. Stilul, am putea spune, unui judecător care moralizează, la început, cât se poate de aspru pe inculpatul ce-i stă în față, apoi îl iartă și-l îmbrățișează ca pe un frate risipitor sau, pentru a rămâne în terminologie noiciană, ca pe un frate al fratelui risipitor. Oricum, filosoful Constantin Noica este un epistolier de talent, cel mai bun, poate, din generația lui. Nu-l poate concura decât Cioran, în tinerețe, mai târziu moralistul se plictisește când e să răspundă cuiva și declară (în *Cahiers*) că o scrisoare de consolare este pentru el o teroare și o felicitare de sărbători – un supliciu. A lăsat, cu toate acestea, un număr mare de scrisori (cele adresate, de pildă fratelui său) în care

dăm peste aforisme memorabile. A avut chiar imprudența, la bătrânețe, să se îndrăgostească de o nemțoaică tânără și filosoafă și să-i scrie mesaje de amor pe care femeia culturală grijulie le-a păstrat și le-a publicat după moartea filosofului. Din ele aflăm că filosoful, care deplângea în scrierile sale nenorocul individului de a se naște, ar fi vrut acum să-și petreacă restul vieții stând cu capul sub fustele doamnei din Köln...

Constantin Noica trece și el, tot spre senectute, printr-o idilă de acest gen, însă nota de intimism din scrisorile sale este minimă și, în cele din urmă, idila este învinsă de sentimentul prieteniei. O prietenie-amoroasă, așadar, și o corespondență acaparată de problemele filosofiei. Scrisorile către Cioran au o notă strict intelectuală și multe pasaje din ele pot fi publicate, separat, ca fragmente dintr-un jurnal de idei. Tema lor principală este, aș zice, *căutarea de sine* sau *definirea de sine*. Emițătorul și destinatarul sunt, amândoi, oameni tineri în căutarea personalității și a unui statut intelectual. Ei simt nevoia să vorbească despre ce li se întâmplă în lumea ideilor și despre stilul lor de existență în lumea ideilor. Își pun probleme grave (destin, Dumnezeu, criză mistică, problema „conținuturilor”, filosofia – bineînțeles – dar și filosofia ca mântuire, sfințenia, „melancolia categorială” etc.) și, din

---

* Scrisorile se regasesc în paginile revistei, p. 109-116.

când în când, „cad” în lume sau, cum zice în altă parte Cioran, „cad în istorie”... Atunci Noica reclamă imperfecțiunile spiritului, dă sfaturi, își ceartă cu o falsă asprime prietenul care dă semne de scepticism față de filosofie și-i reproșează slăbiciunile lumești: „donjuanisme tale”, „treci printr-o fază acut ne-nietzschiană”, [ești] „om al dezordinelor și neîncadrărilor”... Se ceartă și pe sine, își caută un stil și are uneori sentimentul că nu-l găsește... Dar nu disperă, ca scepticul Cioran, nu anunță apocalipsuri, suferă din când în când și el, dar, om chibzuit, nu vrea să sufere degeaba: vrea să valorifice suferința și să analizeze „revelațiile durerii”. Curios personaj! Are 21-22 de ani, când începe această corespondență, și peste zece ani are aceleași teme și același ideal: *să pună ordine în dezordinea lucrurilor*, să valorifice chiar și „toxinele [...] nesistemice” pe care le transmite colegul său de generație – spirit agitat, om al *devalorizărilor și neîncadrărilor*...

La 12 iulie 1931 tânărul Noica se află la Sinaia și, crispat după ce citește scrisoarea

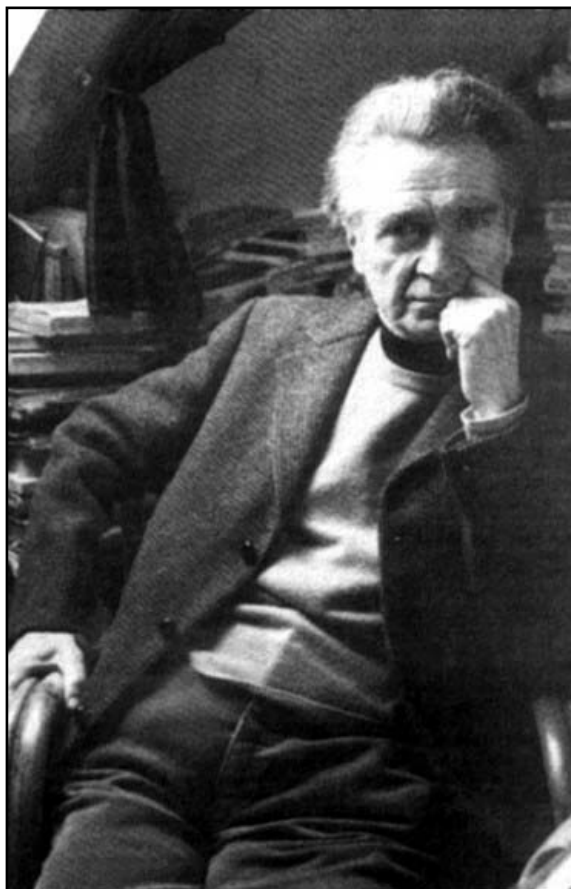
primită de la Cioran, îi răspunde într-o chestiune de stil de viață. O primă delimitare între cei doi tineri filosofi: unul care contestă filosofia și se declară strivit de probleme (Cioran), altul care studiază sistematic filosofia și vrea s-o pună într-o ordine geometrică (Noica). Cel din urmă vrea să afle un punct privilegiat de observație: *dincolo de probleme*, pentru ca pasiunile să nu-i tulbure judecata. Iată cum exprimă Noica această voință de detașare (obiectivare) pe care și-o pun toți cei care judecă fenomenele spiritului, critici literari sau filosofi: „Pe urmă noi doi nici nu putem sta bine de vorbă. Tu ești încercuit în probleme din ai căror termeni nu poți ieși – eu sunt descercuit de orice problemă, cu toate eforturile mele de a-mi găsi un plasament spiritual. Poziția mea, dacă vrei să-mi acorzi una, este de stil. Poziție dincolo de probleme, o perspectivă în care să nu am de operat decât cu un univers formal. Idealul meu sterp e geometria.”

Sterp, *idealul geometriei*? În *De Cello* filosoful va face, dimpotrivă, elogiul spiritului geometric și va împărți culturile în culturi geometrice (fecunde) și culturi *amorfe, istorice* (infecunde din punct de vedere al spiritului). Mai are ceva de obiectat acum: tinerii nu își pun întotdeauna probleme serioase, adevăratele probleme. Chiar el, cu idealul sterp geometric, a fost în stare „să-și acorde o criză mistică”. Cum este cu puțință? O altă problemă (majoră) de neseriozitate: la 19 ani și-a pus problema *raporturilor dintre temporal și spiritual în odiseea creștină*, iar la 20 și-a asumat o altă problemă imposibilă: „puntea dintre cosmologie și antropologie grație căreia fundamentam, în treacăt, sociologia și soluționam, tot în treacăt, dar definitiv, problema liberului arbitru”. Încă o dată: cum este cu puțință? Neseriozitatea vine acum, să se observe, din altă direcție: lipsa de măsură a spiritului tânăr, disponibilitatea prea mare față de subiecte așa de grele. Noica se ceartă din nou pe sine, își impută păcate grele, dar când vedem despre ce este vorba ne dăm seama că filosoful se cam răsfăță cu slăbiciunile, neajunsurile, în fine, cu păcatele sale. Le exagerează, când nu le inventează de-a

dreptul, pentru a le putea pune, apoi, în ordine și a trage o concluzie în privința stilului situat, știm deja, *dincolo de probleme*.

Un auto-portret interior, un auto-portret spiritual la început de drum, un desen subiectiv construit nu din calități, ci din negativități și, printre rânduri, dorința de a fixa, repet, un stil de existență și de a consolida caracterul unui om care stăpânește *formele*. Ca să dea o notă de detașare, epistolerul nu folosește persoana întâi singular, cum fac de regulă cei care se confesează, ci persoana a doua (*tu*), cum fac memorialiștii vechi: „ce am eu, oare ce au alții? Eu citesc o carte și asta-mi dă un brânci. Pe urmă mă opresc. Dacă citesc o altă carte o pornesc iar. Dacă nu decad. Decad în sănătate. Procedez după instincte și printr-o bună asimilație. Cât crezi că plâng moartea fratelui meu? Când am o depresiune organică mă doare. Când funcționez bine, aproape că înțeleg și, oricum, uit”. Nu respect cu adevărat decât acest fapt viu al fiziologicului. Restul e farsă. Perseverez în ea lucid, prin nu știu ce perversiune sau, poate, printr-un simplu efort de voință. Ce poți da, astfel? Te naști dintr-o familie de oameni care n-au fost „posedați” de nimic. Și sunt cinstiți și întregi, dar nu cred în Dumnezeu, n-au bibliotecă, nu discută latinește în casă și nu sunt nici măcar comuniști. Tu trebuie să iei lucrurile de la început. La 18 la 20 de ani te lămurești și adopți o formulă. Dar cum poți s-o treci în sânge? Cum să refaci toți anii pierduți, cum să reiei creșterea ta sufletească după legile ordinii de lucruri adoptate, când în tine lucrurile sunt deja crescute, când ai buruieni puternice și mari? Dar nu făceai chiar tu procesul colectivităților mici, într-o zi? Ți spun cinstit, Cioran, am convingerea că dacă mă nașteam altundeva, într-o altă țară cu resturi mai serioase, dacă nu mă dezvoltam sufletește cu viziunea artistică a lui Grigore Alexandrescu sau cu istoria ridicolă a lui Vlad Țepeș – eram puțin mai bun decât sunt. – Și atunci în viața mea spirituală eu sunt orfan etnicește, orfan în familie și străini de așezările mele trupesti. Cum să nu te stimez ca ai măcar beneficiul acestei instabilități trupesti? Că mintea și trupul tău convin, că una e prelungire și nu stavilă

celeilalte? Îmi spui că suferi, dar tu știi mai bine decât mine că altfel n-ai avea revelații. „Revelațiile durerii” eu n-am să le pot înțelege decât estetic.”

Să reținem câteva sugestii: filosoful se simte „orfan în familie”, iar în viața spirituală, „orfan etnicește”. S-a născut într-o țară cu „resturi” mici și, dacă se naștea într-o țară cu „resturi mai serioase”, altul ar fi fost, probabil, destinul lui... Este, după cum știm, și ideea lui Eugen Ionescu din *Nu* („dacă eram francez, eram genial”), este, într-o formă mai fastuos nihilistă, și ideea lui Cioran din *Schimbarea la față a României*. E curios s-o aflăm, acum, în corespondența lui Noica, mai legat decât alții din generația sa de realitățile românești. O opțiune care nu-i, totuși, eternă. O va abandona repede, chiar dacă nu-i mulțumit de ceea ce descoperă în lumea spiritului românesc. Va studia „mala-diile spiritului românesc”, căutând în ele elementele sănătoase, creatoare ale spiritului geometric. Acum, la 22 de ani, înțelege lucrurile estetic, chiar și revelațiile suferinței

pe care le acuză, frenetic, corespondentul său Cioran... Noica nu și le asumă, dar laudă „dezordinea glorioasă” a celui care le trăiește (Cioran). Mișcare tactică, pedagogie prietenească: „e o dezordine atât de glorioasă în tine, încât mă simt în stare să-ți dau dreptate”... Strategie noiciană. După o discuție în răspăr, o închidere care deschide...

Peste doi ani (30-IV-1933), discuția este reluată exact de la același punct. Autoevaluări, încercare de „algebralizare [a] vieții sufletești” și încercarea, tot așa de grea, de a exorciza negativitățile spiritului și, mai ales, negativitățile omului care lucrează cu formulele spiritului. Noica a devenit aproape un specialist în această chestiune. El pune mereu lumea „în temă” și dă de lucru spiritului oferindu-i „probleme”... Caută în continuare un *echilibru* și are impresia că nu l-a găsit. Are toate elementele pentru a fi un om echilibrat – dar n-a reușit să fie. Joacă ping-pong, dansează, face sport, se bucură „de aspectul naiv al lucrurilor”, e atras de lectură, dar nu este bucuros în totalitate... Filosoful care cultivă spiritul geometric nu cunoaște, care va să zică, nici el liniștea. Este chiar puțin gelos (nu-i, totuși, o gelozie tactică?) pe amicul său pentru că a ajuns la „conținuturi” în timp ce el, omul care tânjește după echilibru, se ceartă încă serios cu *formele*: „Între noi doi deosebirea e comună. Tu ai ajuns la conținuturi. Tu ai o orientare și în cadrul ei ai viață și polemici. Eu stau încă la polemicile astea formale. Eu nu cunosc adevăratele pasiuni ale intelectualității, pentru că n-am conținuturi încă. Dacă am avut până acum, m-am pripit. N-am dreptul la nici o polemică. Nici n-am vremea, vezi bine.” Duce o viață de ascet? Așa s-ar putea înțelege din frazele ce urmează: „Dacă n-aș fi un om anemic peste măsură, eu aș încerca să verific matematic această viață de ascet. De altfel, dacă te stimez pe tine atât de sincer e pentru că practici cantitățile negative – în bună parte.” Așa se poate înțelege, dar înțelegerea este aproximativă pentru că, într-un paragraf anterior, filosoful ascet făcea sport, dansa și se bucura, s-a văzut, de aspectul naiv al lucrurilor...

O mică, neimportantă contradicție în scenariul noician. Vor fi și altele. Cam în ace-

eași perioadă (1933) respinge, se știe, filosofia de școală. Aici (într-o scrisoare către Cioran) acceptă, totuși, *spiritul de școală* pentru că a) ajută la „înstituirea unei ordini dominante” și b) permite „realizarea unui primat al problemelor secundare”... Corect. Este misia de totdeauna a școlii. Noica acceptă, acum, ceea ce caută, în fapt, spiritul său dornic să pună ordine în dezordinea realului. S-a apucat să studieze, din aceleași motive, matematicile și, după un an, le-a părăsit pentru o perioadă și nu se simte bine: „Eu sunt ceva mai turburat, de câțva timp. M-am plictisit de matematicile oficiale; nu știu ce mi-a venit să-mi impun să dau examene. Abia aștept să reiau filosofia și matematicile celelalte, ale mele. Le-am suspendat pe câteva luni, dar fără ele viața ideilor îmi pare searbădă. M-am învățat să lucrez prea calm. E un exces de metodă care mă stăpânește și care o să mă scoată din sărite într-o zi.” Câteva nuanțe: e vorba de „matematicile oficiale” (de care s-a plictisit) și de „matematicile” sale, pe care continuă să le frecventeze. Întrebare: cum arată matematicile filosofului („matematicile celelalte”) și la ce folosesc ele dacă, frecventându-le, filosoful a ajuns deja la un „exces de metodă”?... Fapt, iarăși, curios: spiritul care aspiră la exactitatea și răceala geometriei se simte în pragul de a-și pierde mințile. Nu-i bun, dar, nici excesul de metodă, prea multă exactitate strică, echilibrul exagerat poate dezechilibra spiritul...

Omul nemulțumit de efectul matematicilor oficiale asupra spiritului filosofic nu-l pierde din vedere în acest proces pe neli-niștitul, freneticul Cioran, omul tuturor nemulțumirilor... Îl citește și-l ceartă cu blândețe, încât cearta este, în fapt, o recunoaștere a talentului pe care, sincer sau doar diplomatic, îl invidiază. Îl sfătuiește să nu mai scrie despre sine, ci despre orice altceva. O propoziție iscusită: „de ce te grăbești să scrii lucruri atât de adevărate încât să nu mai ai pe urmă nimic de spus?...” Este de părere, așa dar, că cine se ocupă prea mult de sine își pierde timpul („mi-e rușine: simt în plus că-mi pierd timpul când mă ocup de mine”)... Curios, iarăși curios: generația tânără care aduce în literatură experiența și

cultivă autenticitatea, nu-i mulțumită acum de explozia a ceea ce Eugen Ionescu (omul subiectivității absolute) numește explozia „eurilor babelice” ... Iată-l acum și pe spiritul geometric al „criterioniștilor” că se revoltă împotriva excesului de subiectivitate. Aici este în concordanță cu sine, chiar dacă se plânge (dar nu în chip convingător) că n-are *conținuturi*, ci numai *forme*: „Vezi, astă seară, îmi trebuie și mie conținuturi. N-am cu mine decât forme. Singurul meu conținut e tot o alcătuire de forme: cartea aceea de care-ți vorbeam, istoria omului anomic, o voi numi *Matesis*, sau *bucuriile simple*. Dar, deși simple, bucuriile acelea sunt singurele pe care le voi fi avut – cine știe dacă nu pentru o viață întreagă”.

Omul formelor, spirit încercuit de forme, spirit fără conținuturi? Așa crede despre sine tânărul Noica. Putem să-l credem? N-a aflat tânărul filosof conținuturi? Dar ce reprezintă judecata *formelor* și pe ce se bazează împărțirea culturilor și, în genere, în ierarhizarea lucrurilor dacă nu pe o cunoaștere a conținuturilor din lucruri și din structurile interioare ale culturilor? Impresia mea este că filosoful își creează dificultăți ca să-și pună spiritul la încercare. Și să le învingă...

Discută în alt rând (2-VIII-1936) problema mântuirii prin filosofie, zicând că filosofia în sine este o mântuire a spiritului și că cine se ocupă de filosofie „nu cunoaște alt soi de îndoială” ... O mântuire, adaugă el în chip surprinzător, „în mediocritate și «sistem»” ... Bizar! Noica este un om de sistem și nu mizează decât pe filosofie când e vorba de disciplinele spiritului. Înseamnă că mizează pe o mediocritate?... Nu-l putem crede. Un joc al spiritului sofistic... Schimbând tema, el laudă scrisul frumos al lui Cioran („Cum poți scrie frumos”?) și remarcă un fapt pe care l-au observat mai târziu mulți în legătură cu discursul nihilist al lui Cioran: stilul strălucitor al moralistului pune la îndoială mesajul apocaliptic din interiorul frazelor... Noica este chiar mai radical cu această idee: „e aproape o formă de înfrângere, – zice el – e în orice caz o decădere, scrisul, tu știi bine asta, mai bine decât mine”. Scrisul frumos ca înfrângere, scrisul ca decădere!... Un sofism frumos, o

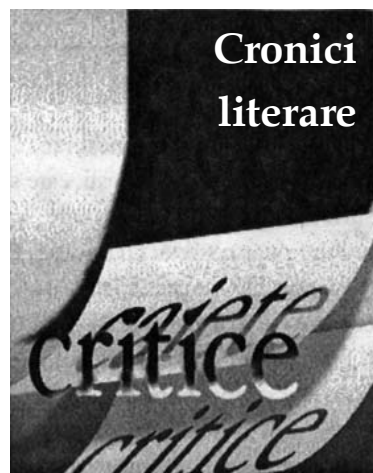

întoarcere a sensului ce stă bine în propozițiile ordonate, deloc uscate, ale omului care caută conținuturi și se plânge că nu poate ieși din labirintul formelor.

Scrisorile din 1939-1940 sunt mai criptice și mai atașate de actualitate, deși Noica spune că a rămas, în esență, un atenian și se ocupă de „melancolia categorială”. Cere lui Cioran, aflat la Paris, să-și revizuiască „decepțiile și dezgusturile”, să părăsească moleșita Franța și să se lege „de colțul ăsta de lume”, adică de realitatea românească. O frază sibilinică: „acum când orizontul se mai limpezește nițel și glasurile noastre încep să se ridice” ... În ianuarie 1940, Noica așteaptă o Ioana D’Arc care să ne scape pe noi, românii, de „englezii dinăuntru” ... Aluzie, repet, criptică. Cine sunt acești englezi din interior? Se pregătește să scoată, în acest timp, revista „Adsum”. Omul formelor lasă impresia că a părăsit spiritul atenian și a căzut rău, adânc, într-o istorie primejdioasă...

AI. SURDU

Complementarea operei filosofice

Abstract

The paper presents the volume entitled "Modelul Cultural Noica" ("Noica: A Cultural Model"), which gathers memories about the Romanian philosopher. The editor, Marin Diaconu, proposed to publish this book at a symposium at the Faculty of Philosophy from Bucharest.

Keywords: Constantin Noica, memoirs, Noica Centenary

Exemplaritatea lui Constantin Noica – fără a o fi urmărit deliberat – se manifestă pe trei planuri: ca operă, ca om de cultură și ca persoană. Creația filosofică stă sub semnul „devenirii întru ființă”; ea este elaborată pe parcursul a cinci decenii și este desăvârșită în ultimii ani ai vieții. Originalitatea ei a fost intuită de câțiva tineri încă de la debutul editorial (*Mathesis sau bucuriile simple*, 1934), remarcată de istorici ai filosofiei autohtone în anii '70 și în ultimele două decenii s-a trecut la o profundă analiză, pentru o necesară sinteză care va veni.

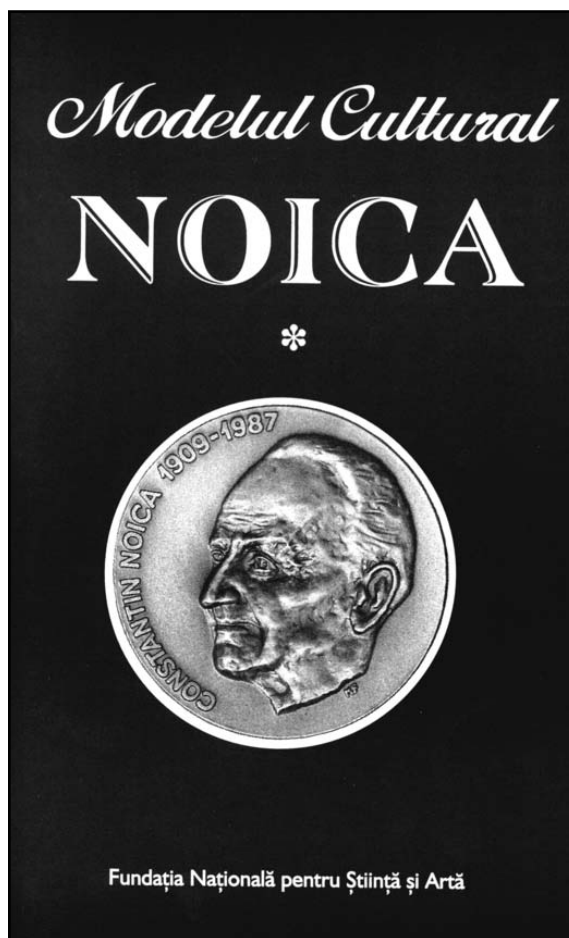
Ca om de cultură, Noica a mers de la deschiderea către istoria filosofiei universale și românești, la comentarea și interpretarea virtuților filosofice ale limbii române, a creației eminesciene și a celei brâncușiene, până la strădania de a orienta și îndruma mai tineri gânditori spre, către și pe podișul speculativ-filosofic.

Iar ca om, în relația cu semenii săi, Noica era de o înfățișare și de o ținută modestă (adept al excesului în puțin...), de o bună-tate nețărmită (poate chiar autoimpusă...) și de o aleasă seninătate spirituală. Într-o aceeași simplă modelitate știa să stea de vorbă și cu mari personalități culturale, și cu simpli tăietori de lemne întâlniți pe cărări ale Păltinișului.

Omul nostru a intrat în legendă spre sfârșitul vieții. Mulți tineri – fie băntuiți de neliniști metafizice, fie simpli veleitari – au luat drumul Păltinișului. S-au dus și au plecat. Noica pe toți i-a încurajat. Unora le-a dat

chiar „bilet de favoare”. Au plecat de la el „filosofi” tot atâția câți se duseseră. Adică...

La Centenarul nașterii lui Constantin Noica legenda este intrată în adormire și se înalță Opera. O probează sesiunea de comunicări științifice organizată de Facultatea de

Filozofie din București, cu prestigioși dascăli și cercetători; a potențat sesiunea omagială organizată în aula Academiei Române, cu eminente gânditori academici și o dovedește și volumul de studii filosofice (de peste 600 de pagini) apărut sub egida Institutului de Filozofie al Academiei Române.

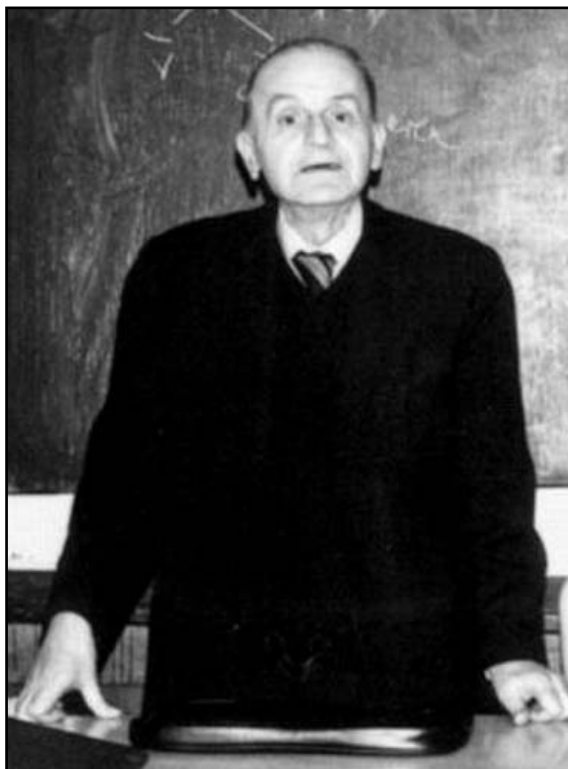
Tot cu prilejul acestui centenar, Marin Diaconu – cunoscut istoric al filosofiei românești și editor al lui Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran și Constantin Noica – a avut ideea de a aduna într-o carte o parte din memorialistica privitoare la gânditor și scriitor. I-a invitat să depună mărturie pe mulți dintre cei care l-au cunoscut pe filosof, printr-o relație mai îndelungată și mai profundă ori l-au vizitat pentru un sfat, un îndemn.

Nu-i amintesc aici pe toți cei peste 40 de colaboratori la volumul *Modelul Cultural Noica*, ci doar pe câțiva, fie mai cunoscuți lui Noica, fie nouă. Dintr-o altă generație vin Mihai Șora, Al. Paleologu, Simina Mezincescu, Sandra și Mariuca Vulcănescu, Eleonora Cioran ori Mircea Handoca.

S-a vorbit, de multe ori, despre concursul universitar la care Noica a participat la începutul lui 1944, pentru ocuparea unei conferințe de filosofia culturii și a istoriei, și prea puțini știu cam ce a fost cu acel concurs. C. Popescu-Cadem s-a documentat special și reproduce acte din dosarul concursului, acte aflate în Arhivele Statului.

Sau, dintre puținii care l-au cunoscut pe Noica în exilul (benefic) de la Câmpulung Muscel depune o bogată mărturie Alexandru Singer. Stan V. Cristea ne aduce fotocopia actului de naștere a lui Constantin Noica – spre a ști data exactă a nașterii: 11 iulie stil vechi – 24 iulie stil nou 1909. Iar nepotul de văr, profesor universitar, autor al câtorva cărți-albume și fost ministru în urmă cu un deceniu, Nicolae Șt. Noica, face lumină în privința obârșiei neamului Noica și a familiei Grigore Noica, tatăl Filosofului – ducând arborele genealogic până la copiii gânditorului și la nepoții trăitori în Anglia.

Un grup de profesori și cercetători re-memorează întâlniri cu Noica în anii '60 și '70, precum sunt: George Anca, Petre Anghel, Angela și Victor Votetz, Mircea

Braga, A. Brumaru, Octavian Chețan, Ion Dur, Gheorghică Geană, Petru Ioan, Ion Papuc, Eugen Simion, Anca Sârghie sau Elena Solunca.

Un alt grup de colaboratori este al celor porniți spre a fi printre „cei 22”; depun mărturie: Emilia Guliciuc, Andrei-Iustin Hossu, Dan Negrescu, Șerban Nicolau sau Traian Dinorel Stănculescu.

Din păcate, prea puține sunt studiile privitoare la viziunea filosofică a lui Constantin Noica; aici sunt doar cele semnate de Florica Diaconu, Laura Pană și Alexandru Surdu. Într-un mod specific, cartea trimite la culegerea de studii girată de Institutul de Filozofie. Chiar și în cadrul proiectat de editor, poate că ar trebui prelungit volumul cu mărturii scrise de: Dimitrie Vatamaniuc, Dan Zamfirescu, Valeriu Râpeanu, Constantin Barbu, Thomas Kleininger și cam atât.

Un cuvânt de laudă pentru Fundația Națională pentru Știință și Artă și pentru prefața profesorului Eugen Simion, precum și pentru eleganta copertă, pe care se reproduce medalia plăsmuită de Maximilian Fetița cu prilejul Centenarului.

Fundamentală este Opera filosofică și complementar este *Modelul Cultural Noica*.

Viorel
CERNICA

Sistemul rostirii filosofice românești

Abstract

Starting from Alexandru Surdu's work Comentarii la rostirea filosofică / Commentaries on the philosophical utterance, this paper deals with the "system of the Romanian philosophical utterance", so it was projected by Mircea Vulcănescu and Constantin Noica. These Romanian philosophers thought that a philosophical system, which has certain cultural features, requires a system of the utterance, contained into a language. Each of them constructed his own philosophy in this way. And this fact has the cultural and methodological meanings.

Key-words: *Romanian philosophical utterance, philosophical system, category*

1. Un comentariu la „rostirea filosofică” își asumă de la bun început o anumită distanță față de rostirea însăși; altfel, comentariul – la rândul-i, rostire – și-ar pierde obiectul. Totuși, nu ar fi posibilă, în acest caz, o identitate între act și obiectul său, adică o rostire a rostirii, de vreme ce încă în filosofia veche era acceptată posibilitatea unei gândiri a gândirii? În fond, rostirea și gândirea sunt *logos*, iar ceea ce nu i se poate nega uneia, nu i se poate nega nici celeilalte. Se întâmplă în acest caz ceea ce îndeobște se petrece atunci când intră în joc rosturile

filosoficului: nu se poate dovedi ceva, nici măcar nu se poate formula ceva cu sens, altfel decât prin actul unei re-construcții. Așadar, o rostire a rostirii, asemenea unei gândiri a gândirii, nu este ceva decât în act, anume în actul rostirii despre sine. Reflexivitatea aceasta nu este lipsită de urmărire; dimpotrivă, o asemenea rostire intră într-un „sistem”, adică formează din toate momentele sale un tot, care are semnificație ca atare, ca întreg, dar și prin fiecare dintre momentele care îl compun.

De ce pun astfel, problema? De ce nu am putea fi mulțumiți cu toții cu un „comentariu” oarecare la „rostirea filosofică”? Pentru că am ieși prea mult din peisajul filosofiei, trădându-i acesteia firea, cu toate că tocmai regulile ei ar trebui acceptate. Se-nțelege, comentariul la rostirea (filosofică) trebuie să fie el însuși rostire. Dar ce reprezintă aceasta din urmă? Și de ce este ea atât de prețioasă pentru filosofie?

Răspunsuri la astfel de întrebări găsim în cartea lui Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica*, apărută în anul aniversării centenarului nașterii lui Constantin Noica.¹ Uneori, un titlu de carte poate deschide teme, probleme, veritabile aporii, care hotărăsc asupra întregului demers pe care titlul în cauză îl numește. Dar tocmai în aceasta constă și șansa unei cărți de filosofie: să se deschidă de la bun început către o cale aporetică, împropătând astfel orizontul filosofiei cu fapte noi și asigurând, în urmărire, o continuitate filosofică firească. Faptul acesta are susținere istorică și îndreptățire metodologică. Platon, de exemplu, își pune sub condiție aporetică propriile idei, desăvârșindu-și astfel reconstrucția filosofică. Dar cum ai putea înainta pe calea regândirii unui fapt, sau pe cea a ordonării unei viziuni, poate a unui simplu gând, fără să-ți pui o întrebare? Oricum, cartea despre care este vorba aici se află în această „paradigmă” a filosoficului, prin natura sa interogativă; e drept, demersul deschide probleme și le și rezolvă, cea mai importantă

1 Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica*, Brașov, Editura Kron-Art, 2009.

dintre ele fiind aceea a construcției unui sistem al rostirii filosofice românești. Din acest motiv, dacă ținem seama de întregul demers, nu un simplu comentariu vom găsi – fie acesta un tip de rostire –, ci o reconstrucție a sistemului rostirii filosofice românești, în dublă dimensiune, istorică și sistematică. Doar în orizontul acestei reconstrucții se așează și câteva comentarii, îndeosebi de natură lingvistic-filosofică și metodologică.

Autorul este convins că o filosofie propriu-zis românească nu este posibilă decât construind și mânuind un sistem al rostirii românești. Istoric vorbind, încercări izbutite în acest sens pot fi găsite la Mircea Vulcănescu și la Constantin Noica, însă pot fi identificate și alte contexte cultural-filosofice românești – autorul se referă, în treacăt, la o lucrare a lui Ovidiu Papadima² –, care au îngăduit măcar un gând, sau o atitudine față de această exigență vizând însăși existența unei filosofii particularizate cultural-istoric: construcția sistemului rostirii filosofice corespunzător aceluși mediu cultural-istoric. Așa s-a întâmplat până acum, în filosofia veche, a grecilor, apoi în cea germană modernă etc. Fără construcția sau reconstrucția semantică a unor cuvinte, în stare astfel să „formeze” și să poarte gânduri filosofice, nu este posibilă filosofia. Ceea ce înseamnă că, dacă vorbim despre o filosofie propriu-zis românească, atunci trebuie construit și un sistem al rostirii filosofice românești.

Neîndoielnic, gândul filosofic este universal. Dar el trebuie așezat în expresii potrivite, pe care le oferă limba. Întrucât gândul filosofic este ceva de ordinul „sistemului”, însăși expresia sa în limbă trebuie să fie astfel. Dar în acest mod, nu mai este vorba despre expresii pur și simplu, ci mai degrabă despre un *logos* împlinit, care adună gând și vorbă, care este, din acest motiv, rostire intrată în sistem. Prin urmare, forma de „sistem” a rostirii filosofice constituie ea însăși o reconstrucție filosofică veritabilă.

2. Mircea Vulcănescu deschide problema în cauză, socotind că se poate vorbi de o

ALEXANDRU SURDU

**COMENTARII
LA
ROSTIREA FILOSOFICĂ**

editura
KRON-Art

filosofie românească nu doar pentru că există în cultura noastră reconstrucții filosofice mai mult sau mai puțin înrăurite de moduri, paradigme, mode, maniere de gândire din filosofia occidentală, ci mai cu seamă pentru că există o anumită configurație a limbii noastre și o anumită structură a simbolurilor pe care ea le susține, ambele semnificative în sens filosofic. Pe acest temei, de natură „lingvistică”, este așezat sistemul rostirii filosofice românești, pe care el însuși îl pune la punct. (Autorul *Comentariilor* vorbește chiar de două asemenea sisteme, ușor diferite, aflate în opera lui Mircea Vulcănescu.³) „Schița fenomenologică” asupra „dimensiunii românești a existenței” (din lucrarea ce poartă chiar acest nume) constituie un sistem al rostirii românești, în genere. „Ins”, „fire”, „chip” și „rost” reprezintă nodurile semantice ale unei construcții filosofice pe care Mircea Vulcănescu doar o schițează în lucrarea amintită. Totuși, remarcă Alexandru Surdu, filosoful are credința că poate edifica o filosofie propriu-zis românească, dar numai pe baza termi-

2 Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii. Studii de folclor*, București, 1941.

nologiei filosofice românești, pe care el însuși o scoate din uitarea în care a intrat – așa cum orice fapt de limbă intră – datorită folosirii cuvintelor nu în sensul de a născoci, a „forma” și a exprima gânduri, ci în acela de a comunica opinii, impresii etc.

Deși este vorba despre o primă încercare de punere în sistem a rostirii românești, sistemul și construcția filosofică ce îi corespunde, intrată ea însăși în sistem (sau într-o „schiță” a acestuia), formează o unitate. Rostul unității, alcătuită din rostirea filosofică românească și din reconstrucția filosofică a identității noastre culturale, este de a „instrumentaliza” înțelegerea Celuilalt și de a arăta un chip al culturii românești către Celălalt, ambele acte fiind într-o cunoaștere și recunoaștere de sine a culturii românești, chiar dacă Celălalt trebuie să fie o altă cultură.

3. Constantin Noica, inspirat fiind de „lucrarea” lui Mircea Vulcănescu, va găsi formula potrivită pentru un „sistem filosofic” construit pe temeiul „sistemului rostirii filosofice românești”. Întreprinderea noiciană intervine într-un context cultural diferit de cel care exista în vremea punerii la punct a sistemului dimensiunii românești a existenței. Până la urmă însă, semnificativ este faptul că Noica a gândit totul în continuitate, cunoscând bine înfăptuirile vulcănesciene și propunându-și să lucreze în aceea paradigmă referitoare la posibilitatea de a edifica o filosofie cu note particulare, cultural-naționale, utilizând sistemul rostirii filosofice al unei limbi determinate.

Pentru Constantin Noica, sistemul rostirii are natură dialectică; ceea ce înseamnă că el se mișcă într-un anumit sens, că devine; de aici analogia deschisă cu dialectica lui Hegel și cu tabela categorială kantiană, regândită de Noica după modelul dialectic hegelian. Constituirea „prototipului dialectic”

în lucrarea *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, scrisă în jurul anului 1950, așadar înainte de apariția lucrărilor referitoare la rostirea românească (*Rostirea filosofică românească*, 1970, *Creație și frumos în rostirea românească*, 1973, *Sentimentul românesc al ființei*, 1978), acoperă exigența metodologică a construcției sistemului rostirii românești, așa cum ea servește și la reconstrucția filosofică din *Tratatul de ontologie* (1981)⁴. Cum funcționează prototipul dialectic în „sistemizarea” rostirii filosofice românești?

Pornind de la construcția noiciană din *Rostirea filosofică românească*, Alexandru Surdu descoperă cinci momente ale acestui sistem; primul (observațiile asupra *sinelui* și *sinei*) și ultimul (abandonarea rostirii filosofice) nu sunt, cum Noica însuși stabilește,

3 Unul dintre ele, în *Dimensiunea românească a existenței* (Conferință, 1943; publicat, 1944), în vol. *Dimensiunea românească a existenței*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1991; Ediție îngrijită de Marin Diaconu. Celălalt, în *Existența concretă în metafizica românească*, în vol. cit.; text publicat pentru prima dată în acest volum.

4 Constantin Noica, *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, în vol. *Devenirea într-o ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981; Idem, *Rostirea filosofică românească*, București, Editura Științifică, 1970; Idem, *Creație și frumos în rostirea românească*, București, Editura Eminescu, 1973; Idem, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Eminescu, 1978; Idem, *Trat de ontologie*, în vol. *Devenirea într-o ființă*.

„cicluri” (desfășurări, deveniri), dar sunt legate de niște cicluri, intrând astfel în mișcarea gândului filosofic propriu sistemului rostirii filosofice românești. Celelalte trei, de mijloc, sunt: ciclul *ființei*, ciclul *devenirii*, ciclul *rânduiei*. Momentele acestea nu sunt puse astfel la voia întâmplării; dimpotrivă, ele se mișcă într-un sens, se desfășoară dialectic, regăsind astfel însuși ritmul în care se mișcă filosofia ca atare. Căci nu se poate să nu fie observată „schema” de lucru a lui Noica, prezentă și în alte lucrări ale sale, corespunzătoare ideii sale după care trei sunt momentele fundamentale din istoria filosofiei (universale): momentul ființei, corespunzător filosofiei grecești antice, momentul devenirii, corespunzător filosofiei germane moderne, și cel al „devenirii întru ființă”, numit în context „ciclul rânduiei”, dar construit ca atare de Noica în *Tratatul de ontologie*. Ordinea dialectică a celor cinci momente, însăși mișcarea prin sine a elementelor rostirii filosofice românești, determină sistemul acestei rostiri.

4. În finalul primei părți, autorul cărții pe care o am în vedere indică o cale de construcție a unei filosofii pornind de la sistemul rostirii filosofice românești așa cum l-a croit Constantin Noica. Este vorba despre sistemul filosofiei pentadice. Avem de-a face, așadar, tot cu un „sistem categorial” (care urmărește mai degrabă ordinea dată de semnificațiile unor „genuri” filosofice, decât aceea proprie unor noțiuni „specifice diverselor discipline filosofice constituite), asemenea celor două propuse de Mircea Vulcănescu și de Constantin Noica, sistem apropiat și de „dimensiunea românească a existenței”, care presupune valorificarea categoriei existenței, neangajată de Noica în „sistemul” său, dar și aceea a categoriei ființei, lăsată de Noica la forma „devenirii întru ființă”. De fapt, devenirea întru ființă trebuie completată, în sistemul rostirii filosofice românești, cu „revenirea dintru ființă”, ceea ce ar conduce către categoriile de „Realitate” și de „Existență Reală”. „Important este faptul – susține Alexandru Surdu – că *devenirea întru ființă*

poate fi preluată, printr-o interpretare corespunzătoare și într-un sistem categorial-filosofic în care se face distincția între Existență și Ființă, iar în filosofia pentadică, în care este distinctă și Realitatea, poate fi adoptată și *revenirea dintru ființă*, care ne-a fost sugerată de aceleași texte din *Prologul la Evanghelia după Ioan*, în traducere românească veche, din care s-a inspirat cândva și autorul *Rostirii filosofice românești*.”⁵

5. Cele mai multe dintre capitolele primei părți a cărții („Comentarii la rostirea filosofică”) – provenind, toate, din texte publicate în revista ieșeană „Symposion”, dar participând la planul (unitatea) unei reconstrucții a sistemului rostirii filosofice românești – fac referire directă la gândurile lui Constantin Noica despre rostirea românească și, desigur, la cele ale lui Mircea Vulcănescu, ale cărui scrieri pe această temă l-au motivat pe Noica însuși. În a doua parte a cărții, autorul adună câteva texte, unele prezentări ale unor cărți noiciene, altele evocări ale filosofului cu diferite ocazii, în total cinci texte, scrise, cele dintâi, în timpul vieții lui Noica, celelalte mai târziu.

Prezentările cărților lui Constantin Noica (trei cărți sunt avute în vedere: *Devenirea întru ființă*, *Trei introduceri la devenirea întru ființă*, *Scrisori despre Logica lui Hermes*) sunt construite într-o manieră critică; aceasta presupune identificarea „sistemului” în care sunt prinse ideile și rostirea câtorva semnificații purtate de acesta. Ambele operații sunt croite de autor potrivit ideii despre construcția filosofică pentadică, pe care Noica nu o acceptă explicit, dar care se află, susține autorul cărții, în gândurile adânci ale filosofului.

Evocările din final sporesc sentimentul apropierii cititorului de lucrările lui Constantin Noica, al prețuirii operei acestuia, sentiment de altfel cultivat de către Alexandru Surdu în tot demersul său din cartea despre rostirea filosofică românească și despre Noica, filosoful.

5 Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 145.

Lucian
CHISU

Introducere la miracolul eminescian

Abstract

Book review. The philosopher Constantin Noica (1909-1987) tried to publish the transcriptions from all Eminescu's manuscripts. Noica followed the model of "Paul Valéry's Notebooks", edited in France. He considered that multiplying these documents would help to develop the research about Eminescu's work, because the poet's literary production represents a synthesis between the ways of being, thinking and creating of the Romanian people. Despite the scholar faced out many hindrances, he continued his project until he died. Noica's dream become reality in 2004, when the first series of this patrimony was edited.

Keywords: Eminescu, miracle, patrimony, creation laboratory, Romanity, synthesis.

Apărută în ediții succesive (1992, 2003), *Introducere la miracolul eminescian* este genul de carte pe care Constantin Noica nu-și propusese să o scrie. Într-unul din zecile de articole destinate acestui subiect – miracolul eminescian – filosoful desfide procedeul străngerii în volum a textelor deja publicate și dă tinerilor sfatul să nu amestece în niciun chip scriitura de presă cu aceea dintre coperte de carte. Dacă totuși s-a abătut de la zisa de mai înainte, faptul se explică prin dorința irepresibilă de a face o nouă încercare, suplimentară, celor aflate în derulare, alternativa editorială părând a întei împacul de sensibilitate către publicul larg cititor, din rândul căruia autorul spera să-și adauge noi adepți și aliați. Plecat din această lume

în 1987, Noica ducea cu el un vis himeric. Propunerea editurii Junimea, ca volumul să apară în colecția *Eminesciana*, n-a mai fost posibilă. Demersurile sale, gândite în pagini pregătite pentru volum prin osârdia lui Marin Diaconu și Gabriel Liiceanu, îngrijitorii ediției, se încheie în 1988, dar cartea avea să fie publicată abia în 1992, la editura Humanitas, sub aceeași îngrijire.

Cum de mult se spune, cărțile au soarta lor, pe care, odată cu ele, o împărtășesc și autorii. Constantin Noica n-a apucat s-o vadă tipărită, în lungul șir (temporal) al consecințelor incluzându-se în primul rând consemnarea că n-a avut șansa finalizării campaniei inițiate cu ani în urmă. Printr-un miracol, care ține de destinul românesc, vizionara idee a lui Constantin Noica este pe cale a se împlini, în pofida a noi piedici ce i se așază în cale. De altfel, în „interiorul” textelor strânse aici se regăsesc copios, ușor de încadrat în „direcții” de lectură, felurile derapaje de la sensul de înaintare a proiectului, care vorbesc despre situații greu surmontabile, de mentalități, tot felul de prejudecăți și stări inerțiale. Dacă privim cartea ca pe un singur *Memoriu*, redactat în variante multiple în funcție de adresant, așadar divers, însumarera cu pricina ar scoate la suprafață, portativul tuturor obstacolelor de care cărturarul a avut parte. Condensate într-o adevărată saga, extinsă în timp și ramificată pe trasee sinuoase ce se pierd și revin când nu te aștepți, ele nu l-au putut împiedica pe Noica să-și continue cu o tenacitate sporită anevoiosul drum, cu scop bine precizat. Aflăm, prin reconstituire, că proiectul s-a născut după ce filosoful a solicitat conducerii Bibliotecii Academiei, spre consultare, manuscrisul eminescian 2287, document ce conținea o traducere din scrierile filosofului german Immanuel Kant, făcută de tânărul de numai 24 de ani. Apoi, Constantin Noica a cerut și alte manuscrise eminesciene, cerere refuzată sistematic în prima fază, deoarece filele îngălbenite de timp erau păzite cu strășnicie de custozi, lumina zilei fiindu-le fatală. După șiruri de intervenții, prezentate în volum cu numeroase notații ironic-picante, Noica a reușit să obțină cercetarea documentelor.

Întregul istoric al accesului său la celebra ladă cu manuscrise predată de Titu Maiorescu în 1902 Academiei Române este însoțit de prezentarea celor două importante curente de opinie care se formaseră cu privire la acest *corpus*, care după unii (G. Ibrăileanu) ar fi trebuit închis cu șapte lacăte și ținut departe de orice privire, după alții (N. Iorga, G. Călinescu) ar fi fost necesar să fie, dacă nu publicate, cel puțin copiate. Asupra celor două orientări, Constantin Noica vine cu teoria sa, de o logică directă și strânsă, în numele căreia invocă imprevizibilul, care coboară destinul cu toate virtuțile sale ideale la rangul particularizant, de soartă. Acesta este principalul argument: ce consecințe ar produce, de pildă, faptul că aripa Bibliotecii Academiei, unde sunt depozitate manuscrisele eminesciene, ar fi cuprinsă de flăcări. Manuscrisele poetului, cusute la scurt timp de la preluarea lor de Academie în „caiete” după formate și dimensiuni cât mai apropiate, ar putea pieri pentru totdeauna, afirmă în repetate rânduri și în repețite articole publicate în presă, în memorii adresate oficialităților (Uniunea Scriitorilor, biblioteci, edituri, instituții de cultură). Constatând că numai 12 dintre „caiete” au fost copiate și că de-a lungul unui deceniu se reușise doar (contra)performanța încă unei copieri, Noica emite, îngrozit, ipoteza unui dezastru în care s-ar distruge pentru totdeauna comoara despre care vorbește. Cere, în numele aceleiași atitudini logice elementare, copierea neîntârziată a fondului documentar și răspândirea copiilor în mai multe locuri, decât în unul singur. Autorul se gândește la biblioteci reprezentative și la Iași unde Eminescu a trăit și scris. Cărturarul are de luptat din greu. Ori de câte ori face intervenții în scopul copierii manuscriselor, indiferența oficialilor este bine mascată de atitudini pioase și foarte ocrotitoare în privința documentelor respective. Prin fața ochilor cititorului se derulează toate inițiativele filosofului. Sunt secvențe ce par, în plan mental, izbitor de asemănătoare cu balada zidului mănăstiresc de la Curtea de Argeș. De la lejera xerocopiare, grevată de mijloacele imperfecte ale tehnologiilor de atunci, într-o

primă etapă, reprezentanții oficialităților iau decizii tot mai bune, ca urmare a demersurilor sale: proiectul ajunge în faza xeroxurilor performante aflate în dotarea Ministerului Comerțului Exterior, apoi câteva biblioteci, printre care și cea din Iași, unde Eminescu lucrase și care-i poartă numele, se întrec între ele în realizarea visului lui Noica. Paul Miron, de la Freiburg, oferă proiectului un xerox ultra-performant. Apoi, se convine, asupra soluției fotografierii pe peliculă de apă, procedeu la realizarea căruia se implică, pe rând, Uniunea Scriitorilor, editurile Cartea Românească și Eminescu. Acestea își trec în planurile editoriale tiraje consistente din „Caiete” și planifică pe termen lung publicarea lor, ceea ce-i dă lui Noica reverii cu ochii deschiși. Etapa aceasta cunoaște forme de entuziasm pe care ulterior filosoful le va comenta cu multă ironie atunci când vorbește despre faptul că încercările de a face dintr-un lucru esențial prin importanță unul și mai bun, se sfârșesc cu abandonarea ideii de început,

desigur în numele perfecțiunii. Trec astfel zece ani prețioși. Starea de urgență, pe care autorul o impune și despre care amintește în toate cererile, intervențiile și articolele sale cu scopul de a atrage atenția asupra necesității completării exhaustive a copiilor eminesciene, nu-l ține în veghe decât pe Constantin Noica. Partenerii de dialog sunt, cum s-ar spune, mai filosofi decât Noica-filosoful, care li se adresează nu atât în numele pragmatismului, cât al urgenței, necesității, destinului. Acestea sunt cerințele de căpătâi ale demersului său. Și, cum într-o cultură în care umbra meșterului Manole cutreieră prin somnul rațiunii, cărturarul constată că atunci când reușește să unifice, ca într-un numitor comun, punctele de vedere ale reprezentanților oficiali de la vârf, se insinuează, imprevizibil și anonim, Mister Nobody, personaj ilustrativ în ceea ce privește încurcarea totală și iremediabilă a ițelor, pentru care nimeni nu poate fi tras la răspundere. Micile victorii personale, cumulate după nesfârșite tribulații printre oameni și instituții, obținute numai și numai datorită tenacității și credinței în „adevărul” său, se spulberă. Ar cântări cât un răsunător eșec, dacă în mediile oficiale n-ar fi vorba, în continuare, de perpetuarea admirației pentru proiect. Formula realizării unei cărți din articole deja publicate, care nu era agreată de Constantin Noica, se dovedea necesară. Toate faptele rezumate mai sus îl determină pe cărturar să-și strângă demersurile și să le publice într-o carte, nutrind speranța că ar sensibiliza opinia publică asupra necesității copierii manuscriselor eminesciene. Articolelor publicate încă de la finele deceniului al șaptelea din secolul trecut li se adaugă altele noi, însoțite de conferințe, prelegeri, interviuri, emisiuni radiofonice. Întregul conținut astfel plănuir, ca o nouă șansă, menită să întărească impactul demersurilor sale se apropia de finalizare, dar cărturarul n-a avut prilejul să se bucure de ea și nici să-i probeze impactul.

Așa cum spuneam, prin variantele conținute, această secțiune a volumului poate fi considerat un *Memoriu*. Structura sa este una polifonică, de tipul barocului muz-

ical, cu repetiții când mai accentuate, când mai atenuate, ale ideii centrale. Surprinde în această arhitectură variația aproape incontrolabilă a situațiilor de comunicare la care apelează Constantin Noica. Apar insolite structuri introductive (*captatio benevolentiae*) în funcție de receptor (instituții de stat, auditor, stil publicistic), ca și la fel de neașteptate atitudini. Într-una din prelecțiunile ieșene, Noica sugera, printre altele, ideea unui marș de la Iași la București, încheiat în fața Academiei, unde somnolența apăsătoare în care se complăceau cei mai mulți ar fi putut fi trezită cel puțin de ineditul situației.

Epopoea proiectului facsimilării manuscriselor eminesciene și aventura clamărilor în pustiu, ale lui Noica, n-au rămas fără urmă. Între materializările demersului se află și prezentul volum. Proiectul care părea abandonat a rodit în cele din urmă. Începând cu 2004, prefăcute, cum era firesc, de fragmente din *Introducere la miracolul eminescian*, „caietele” se află în curs de finalizare la editurile Academiei și Univers Enciclopedic, sub îngrijirea criticului Eugen Simion. Dar, printr-o logică explicabilă nu de hazard, ci de absurd, manuscrisele eminesciene recent tipărite atrag asupra lor atacuri și atitudini care au mers până la reclamarea la DNA. În loc de a se declara recunoscători față de memoria lui Noica, inițiatorul prim al acestei importante realizări culturale, unii dintre contemporani stârnesc confuzii lamentabile, iar faptul îmi aduce în minte un aforism al cărturarului: „Oamenii te iartă dacă faci crime. Dar nu te iartă dacă ești fericit!” Dl. Nobody, așa anonim cum este, se pricepe la băgat bețe în roate. Reapare, hălăduiește și se îndoiește, iată, în continuare de visul lui Noica. Nobody se simte bine, inclusiv în... fustă.

Un lucru este cert. Demersul reluat și dus spre bun sfârșit de Eugen Simion a beneficiat în totalitate de antemergătorul Noica. El este cel care a pregătit terenul, cel care a enunțat toate argumentele de substanță. Încât, tot ceea ce a întreprins Noica în această direcție, inclusiv prin proiectatul volum apărut tardiv, al *Introducerii la miracolul eminescian*, dă măcar o satisfacție ade-

pților ideilor sale. Articolele scrise de Constantin Noica, în fapt culegerea de texte antume și postume, și-au atins scopul. Făcându-și datoria, ar putea ea, cartea, să-și înceteze semnificațiile ? Desigur că nu, fiindcă dincolo de zbaterile existențiale al căror tablou am încercat să-l configurez, volumul conține în celelalte secțiuni (*Interpretări eminesciene, Eminescu și Kant, Fragmentarium, Addenda*) încă un mesaj, etern valabil. Alături de paginile cu idei repetate până la saturație pentru a deveni argumente în favoarea salvării de la orice tip de pericole ce s-ar abate asupra patrimoniului cultural, se găsesc, formulate admirabil, gândurile lui Noica despre miracolul eminescian. Devoalat în câteva articole, mai ales în cele de început, ca și în adaosurile mai ample, analitice, de exegeză eminesciană, miracolul ia forma unor excepționale texte de exegeză culturală, cele semnate de Constantin Noica. În acestea cărturarul arată, în ordine prioritară, necesitatea de a privi și înțelege altfel manuscrisele eminesciene. Până la contactul filosofului cu documentele, acestea fuseseră cercetate secvențial, pe capitole tematice, de filologi, de oameni de știință, de filosofi. Pe de o parte, autorul stăruie asupra eforturilor și realizărilor meritorii, de la I. Crețu, la Iorga, Perpessicius și G. Călinescu, iar pe de alta se lasă cuprins de uimire că un Edgar Papu și I. Negoitescu, de pildă, nu le-au consultat niciodată. Cercetarea pe fragmente tematice, pe variile domenii ale cunoașterii din care s-a informat Eminescu, a dat, desigur, rezultate. Mai presus de acestea, Noica insistă asupra întregului univers eminescian redat în paginile de manuscris și declară că acest univers revelator, reprezentând un miracol, este laboratorul de creație eminescian. Aici constă imensa contribuție, de viziune a lui Constantin Noica, fiindcă el se numără printre singurii trei-patru cărturari, cum singur o spune, care au parcurs întregul manuscrisele. Pregătirea sa filosofică, îl situează valoric alături de Mircea Eliade și Emil Cioran, personalități recunoscute pe plan mondial. În mod special, aprofundările referitoare la filosofia limbajului, așa cum reies din admirabilele

sale eseuri *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii române* (1978), *Sentimentul românesc al ființei* (1978), *Devenirea întru ființă* (1981) îmbibă ontologic substanța limbii române cu gândirea și logica modului nostru de ființare. Ele se nutresc frecvent din universul creației poetului, așa cum este dezvăluită în laboratorul eminescian. Cel ce determinase relații adânci între modul nostru de a fi, gândi și vorbi, folosește, în detrimentul lui *în*, prepoziția *la*, care dă titlul volumului *Introducere la miracolul eminescian*. O diferență de enunț neobișnuită, însă instructivă, deoarece profunditatea lui *în*, comparativ cu orizontalul *la*, insinuează că mai sunt multe de cercetat, de observat, de lămurit în ceea ce-l privește pe Eminescu. De altfel, în capitolul destinat miracolului, capitol ce ar trebui reconstituit, ca sumă din lectura mai multora dintre textele prezente în volum, se găsesc cele mai incitante afirmații ale lui Constantin Noica. Cu diferite prilejuri, atât în textele destinate publicului de presă culturală, cât mai ales în cadrul conferințelor susținute, Noica plonjează spre a aduce din adâncurile universului eminescian exemplificări neașteptate cu ajutorul cărora face cunoscută celor atenți la detalii uimitoarea capacitate creativă și analitică a poetului. Gândirea poetului, una dintre cele mai creatoare și originale din câte au dat simțirea românească și europeană distilează lumea în care a trăit și cunoștințele despre ea.

Imersiunea în oceanul eminescian relevă, pe de altă parte, complementaritatea celor două spirite. Multe dintre cele „văzute” acolo nu și-ar fi putut deschide înțelesurile dacă, de pildă, altcineva și nu Constantin Noica ar fi procedat în aceeași manieră. Cu o modestie care nu-i prea caracterizează pe cărturarii momentului, Noica îl scoate în evidență mereu pe Eminescu și nu pe sine. Pe lângă revelarea introductivă la miracolul eminescian, ce alte mesaje conține cartea ? Cred că mai sunt de amintit cel puțin două lucruri foarte atipice astăzi. De aceea, ele ies atât de clar în evidență. Există în parcursul textelor noiciene două fire care se împletesc strâns cu subiectul miracolului despre care

vorbește autorul. Fără a le numi, Noica invocă două sentimente: iubirea, în sensul de pasiune pentru cunoaștere, și patriotismul, ca semn al apartenenței la acest miracol. Cărturarul pledează în varii forme pentru valoarea națională, europeană și universală a patrimoniului artistic eminescian, pe care o ilustrează apelând constant la fondul de manuscrise eminesciene. Argumentele sunt solide și atent alese. În plus, gestul lui Noica este unul patriotic, termen dintre cei mai perimați în contemporaneitatea globalizantă, unde patriotism ar trebui să însemne specific național, sintagmă, la rândul ei, înlocuită de un sinonim parțial: specificul este actualmente, nu național, ci identitar. Amară constatare, cei mai numeroși dintre cărturarii noștri – și mă gândesc de-a dreptul la elite – văd în tot ceea ce se petrece astăzi în România, expresia unei disoluții generatoare de pesimism. Totul pare a se prăbuși, lipsesc reperele, sistemul de valori și-a schimbat domeniile, încât, atunci când vorbesc despre realitățile românești, cât mai mulți, repet, văd totul în negru, înecat în factologia și simțurile exacerbate ale strigă-

telor de disperare, neputință, orori, mizerii și câte altele care exhală din mass-media. În mare măsură lucrurile nu stau deloc bine, dar există în continuare îndeajuns de multe motive să punem în balanță lucrurile bune și calitățile pe care încă le mai avem. Realitatea noastră a devenit, dominant, realitatea din mass-media, care la rândul ei a devenit o formă de comerț, de bălci național, cum bine a prins-o Caragiale într-o enumerare cu același nume.

Dincolo de profunzimea clară a limbajului filosofic din textele semnate de Constantin Noica, de variația comparațiilor și tehnicilor persuasive de care se încarcă aceste texte, cel puțin la fel de penetrantă este lecția pe care ne-o oferă. Noica dă în aceste texte măsura unui patriotism nețărmat. Eminescu, iubire, patriotism, iată trei cuvinte demonetizate care ar trebui reinventate fiindcă, așa cum spunea un mare istoric al poporului nostru, savant al cărui destin a fost dintre cele mai tragice, noi înșine, românii, am fost un miracol. Un miracol istoric perfect conservat în lada cu manuscrise a lui Eminescu.

Ana
DOBRE

Constantin Noica – rostirea într-o devenire

Abstract

Constantin Noica. Biographical landmarks by Stan V. Cristea is addressing a specialized reader – the researcher, the diligent or just curious. The layers of the book concern both biography and work, in the time of the philosopher's lifetime and in posterity, but also the perception of the opera in time in magazines and books. In his research, the author regards both the internal „architecture” of the opera, but also „the monad” that have generated and structured it in time.

Keywords: Noica, the Philosopher of Becoming within Being.

O abordare din perspectiva istoriei literare a filosofului Constantin Noica, la 22 de ani de la trecerea sa în eternitate și la o sută de ani de la naștere, era nu numai așteptată, dar și necesară.

Această nevoie culturală o împlinește cu acribie și responsabilitate Stan V. Cristea în volumul *Constantin Noica. Repere biobibliografice*¹. În perspectiva timpului care a trecut, personalitatea lui Constantin Noica își relevă întreaga dimensiune culturală, intelectuală și morală.

Desigur, cartea se adresează unui cititor specializat – cercetătorului, studentului diligent sau doar curios. Etajele cărții privesc, deopotrivă, biografia și opera, în timpul vieții filosofului și în posteritate, dar și

receptarea în timp a operei în periodice și în volume.

Metoda de lucru este aceea a istoricului riguros până la pedanterie în privința documentării în spiritul exactității și al adevărului bibliografic. Acribia este necesară într-un asemenea demers și ea îi este caracteristică lui Stan V. Cristea, așa cum o probează și celelalte cărți de acest fel din bibliografia sa – *Dicționarul scriitorilor și publiciștilor teleormăneni* (2005), de exemplu, sau *Eminescu și Teleormanul* (2004).

Niciun detaliu nu pare să-i scape lui Stan V. Cristea, iar precizările din *Argument* fac parte dintr-o retorică a modestiei. Chipul cărturarului complex care a fost Constantin Noica prinde contur sub pana înfiorată a istoricului. Autorul lui *Mathesis* a intrat în patrimoniul valorilor naționale, fiind, cum spunea și George Uscătescu, „una dintre cele mai autentice și riguroase minți filosofice ale secolului al XX-lea”.

Destinul filosofului, un avatar al lui Miron Costin, poate, resimțind acut, asemenea cărturarului aflat sub cumplitele vremi ale secolului al XVII-lea, teroarea istoriei, neputând stăpâni vremurile, rămânând sub ele, dar depășindu-le prin crearea de valori spirituale, a fost resimțit de el însuși, atunci când afirma: „Să-ți adâncești cât mai cu bogăție priceperea într-o decifrarea culturii lumii tale, astfel încât, localnic fiind, să poți deveni universal, ridicând cu tine spre înălțimi și spiritualitatea părții tale de cer”. Este un destin asumat într-un spațiu totalitar, neiertător, insensibil la nuanțele gândirii sau ale sufletului.

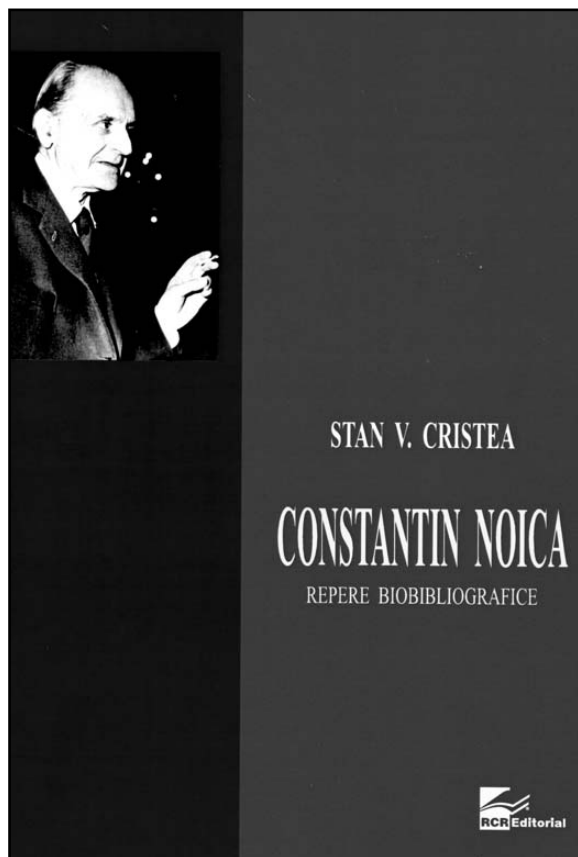
Între creator și operă există o legătură misterioasă, niciodată pe deplin înțeleasă. Atât cât trăiește, personalitatea sa ca om poate supralicita interesul pentru operă sau îl poate diminua. Unii își lasă geniul în viață, alții în operă, cum spunea și Albert Camus. Adevărata identitate a operei se definește în posteritate.

Cât își poate susține omul opera? Și cât îl susține opera? Ca filosof, Constantin Noica este preocupat de lărgirea, de expansiunea frontierelor cunoașterii, de formularea unor

---

1 Stan V. Cristea, *Constantin Noica. Repere biobibliografice*, București, Ed. RCR Editorial, 2009, 254 p.

„ipoteze fertile pentru gândire” (Eugen Simion). Ca filosof el crede că „viața nu merită să fie trăită fără comentariul ei”, iar acest comentariu devine discurs metafizic despre viață, despre ființă/ființare, despre existență.

Urmărindu-l răsfrânt în opera sa, în reflexiile ideilor sale ca și în reflecțiile celor care i-au cunoscut-o și au vrut să o și înțeleagă, în mărturiile celor care i-au fost prieteni, învățăcei, istoricul literar reface un drum într-un destin care a avut tragismul lui, dar nu l-a transformat pe om într-o fiară. Obiectivitatea este impusă de însăși metoda investigației minuțioase. Dar obiectivitatea istoricului literar se împletește adesea cu subiectivitatea cercetătorului care se lasă fascinat de subiectul cercetării. În demersul său, Stan V. Cristea ține seama atât de „arhitectura” internă a operei, cât și de „monadele” care au generat-o și au structurat-o în timp.

Constantin Noica, filosoful care a debutat ca poet, a fost sedus de mirajul filosofiei rămânând fascinat de puterea ei capabilă de

a ucide „omulețul” din noi, conștientizând, așadar, relația dintre derizoriu și esențial, dintre relativ și absolut, dintre ceea ce este cu adevărat important și ceea ce nu este. Afirmția sa – *Sunt în ceea ce am publicat* – capătă sens în perspectiva acestor antinonii, a relației dintre trecător și etern, și acest sens înalt în care se împletesc îndoielile omului așază lucrurile întru devenire – „dacă lucrările mele nu sfârșesc odată cu mine, voi sfârși a doua oară odată cu ele”.

Ca intelectual, Constantin Noica s-a simțit legat de toți marii intelectuali ai culturii noastre – Mihai Eminescu, în primul rând, apoi de cei contemporani – Lucian Blaga, Emil Cioran, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu. Împreună cu generația sa, cu Emil Cioran și Petre Țuțea, cu Mircea Eliade și Alexandru Paleologu, Constantin Noica a dat strălucire eseului, reinventându-l, punând literatura și filosofia la tensiunea marilor idei. Iar atunci când a venit vremea să privească în josul vârstei biologice, și-a descoperit o altă vocație, aceea a profesoratului. A fost mentorul unei generații – Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Andrei Cornea – care a avut forța să-l impună conștiinței publice ca pe un înțelept modern, un mag din poveștile eminesciene.

Având ca obiect modul în care personalitatea lui Constantin Noica a fost receptată după 1990, Gabriel Catalan identifica trei atitudini mai importante manifestate în jurul filosofului și al operei sale: *adulatorii*, ucenicii de la Păltiniș – Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru și emulii lor – Horia Roman-Patapievici, Cristian Bădiliță; lângă aceștia trebuie numiți și Eugen Simion, Alexandru Paleologu, Ion Ianoși; *moderații* precum Mihai Șora, Nicolae Manolescu, Zigu Ornea, Mircea Martin, Andrei Cornea și *criticii radicali* – Sorin Antohi, Dan Petrescu, Ion Negoitescu, Alexandru George, Adrian Marino, Gheorghe Grigurcu (apud, p. 7).

Completitudinea personalității sale răzbate din modul de a aborda filosofia și literatura. Modelul paideic noicasian ca metodă proprie se aplică deopotrivă literaturii și filosofiei, cele cinci direcții identificate de Andrei Marga – „reactivarea filosofiei spe-

culative, elaborarea unei ontologii, tematizarea raționalității, reluarea criticii filosofice a logicii și schițarea unei filosofii a limbii” – ramificându-se în demersuri eseistice uimitoare.

Meditând asupra rostirii românești, asupra destinului creator al lui Mihai Eminescu, „omul deplin al culturii românești”, asupra ontologiei ființei, a ontologiei culturii, Constantin Noica și-a descoperit vocația în „filosofare” (Alexandru Surdu), având capacitatea enormă de a transfigura realitatea, de a scocori sensuri ascunse în cuvinte uitate sau banale și de a le revela într-o ideatică originală.

Stan V. Cristea ordonează tot acest material într-o geometrie coerentă și clară în care spiritul riguros al bibliografului se unește cu pasiunea istoricului literar. Este evidentă, în lucrările sale de istoric al culturii, imaginația în spatele documentului arid. El nu doar înregistrează, ci oferă și un punct de vedere, reinventează, ca un arheolog al sufletului, viața de dincolo de document. Ceea ce rezultă nu este o ficțiune, dar un tablou de epocă în care documentul se însușește, eliberând suflul de viață care l-a generat.

Reperle biobibliografice pe care le fixează Stan V. Cristea au o încărcătură polemică prin aceea că elimină ascendența aromână a familiei avută în vedere de Sorin Lavric și în informațiile referitoare la filosof postate pe Internet (pagina Wikipedia, de exemplu). Data de naștere – 12 iulie 1909, după unii, 24 iulie, după alții, intră, de asemenea, în armătura acestei polemici. Este vorba, validează istoricul literar, de 11/24 iulie 1909, având în vedere decalajul dintre calendarul iulian și cel gregorian.

Statutul familiei este și el precizat. Tatăl, Grigore I. Noica (1880-1946) nu este un simplu țăran, ci un proprietar agricol cu studii de agronomie în Germania. Este un fapt precizat și de Nicolae Șt. Noica în lucrarea *Neamul Noica*, recent publicată.

Ascendența familiei este urmărită înapoi în timp până la străbunicul patern – Ghencu Noica, aflat printre întemeietorii orașului Alexandria în 1834. Mama, Clemența

Casassovici (1885-1955) era fiica unui medic militar, avansat până la gradul de colonel. Prin urmare, familia aparținea micii burghezii, iar Constantin Noica reprezintă a patra generație a neamului în care se regăsesc oameni de acțiune, dar și din cei predispuși la contemplație.

Formarea intelectuală a lui Constantin Noica este schițată prin numirea exactă a școlilor pe care le-a urmat și a profesorilor care i-au influențat destinul. Din această aventură a existenței s-au născut cărțile sale de la debutul cu proza filosofică *O poveste* în revista „Vlăstarul” a Liceului „Spiru Haret” din București (nr. 1-2, decembrie 1927), poezia *Înviere* (în „Viața literară”, nr. 78, 17 martie 1928) și articolul *Dar eu cu cine votez?* („Ultima oră”, nr.3, 30 decembrie 1928) la *Mathesis sau Bucuriile simple* (1934), apoi *Concepte deschise în istoria filosofiei lui Descartes, Leibnitz și Kant* (1936), *Încercare în jurul cunoașterii individului și René Descartes: Viața și filosofia lui* (1937), *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (1940), *Două introduceri și o trecere spre idealism* (1943),

Jurnal filosofic și Pagini despre sufletul românesc (1944).

După 18 ani de pauză, în 1962, Constantin Noica revine cu *Fenomenologia spiritului* de G.W.F. Hegel. Filosoful a plătit tributul terorii istoriei. Au urmat: *Douăzeci și șapte de trepte ale realului* (1969), *Rostirea filosofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976), *Sentimentul românesc al ființei și Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om* (1980), *Devenirea întru ființă* (1981), *Trei introduceri la Devenirea întru ființă* (1984), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986), *Cuvânt împreună despre rostirea românească* (1987) într-o adevărată fervoare de recuperare a timpului pierdut.

În posteritate, în paralel cu reeditarea susținută mai ales de Editura Humanitas, cu traduceri din țară și din străinătate, opera lui Constantin Noica este un incitant subiect de meditație în studii monografice și teze de doctorat, în studii și eseuri cuprinse în diverse volume colective, în evocări, cronici, studii și eseuri apărute în majoritatea periodicelor de la noi și din străinătate. Treptele receptării întregesc opera și personalitatea „gânditorului de la Păltiniș”, cum este cunoscut Constantin Noica, deși el s-a ridicat din același spațiu de câmpie care l-a dat și pe Marin Preda.

Generația sa a fost preocupată până la obsesie de „absența istoriei”. Paradoxal, istoria s-a încăpățânat să-și manifeste prezența deturnându-le viața și redesenându-le destinul. Pseudonimele cu care a semnat sunt, poate, o modalitate de a-i distra atenția: A.C.I., A.C. Ion, Attius, Caelius, Casandra Nicodim, C. Mincu, c.n., C.C., C. Nicasius, C. Noica, N., Nicodim, Novus. Istoria l-a obligat, totodată, la transcenderea existenței și la confruntarea întru devenire. Aceeași istorie îi face dreptate și-l așază în panteon. Timpul are răbdare și lucrează pentru Constantin Noica. O dovedește și cartea lui Stan V. Cristea, extrem de utilă pentru mai buna cunoaștere a personalității și operei sale.

Diana ȘIMONCA OPRÎȚA

„S-a botezat
«din apă viermănoasă
și har fulgerător»"

Cu Bartolomeu Anania despre N. Steinhardt

Abstract

His reverence Bartolomeu Anania, Metropolitan of Cluj, Alba, Crisana and Maramures, poet, dramatist and translator, whose latest achievement was to publish the Bible in 2001 (in the second Synodal Edition after 1914), evokes Nicolae Steinhardt's theological thinking.

Keywords: Nicolae Steinhardt, Alexandru Paleologu, Andrei Pleșu, monk, theology

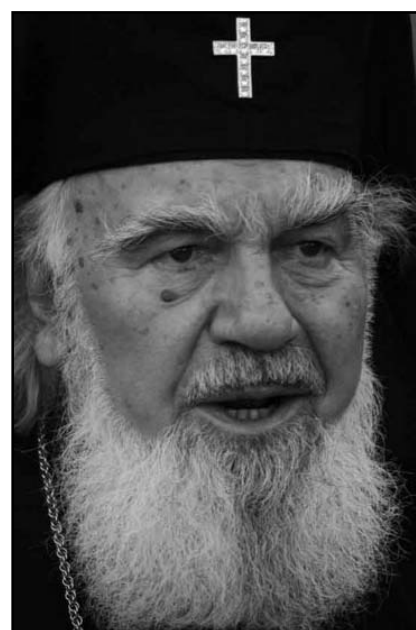
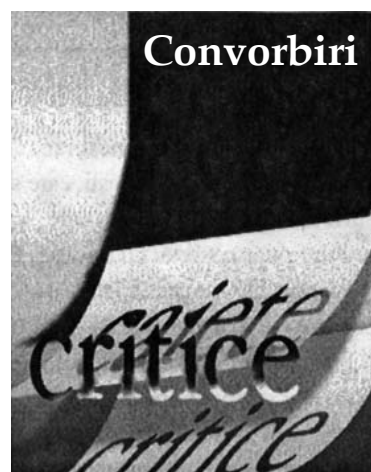
Î.P.S. Bartolomeu Anania, înalt prelat al Bisericii Ortodoxe Române, poet, dramaturg și traducător, cu o bogată activitate literar-misionară, a cărei ultimă realizare e reprezentată de publicarea, în 2001, a Bibliei în cea de-a doua ediție sinodală (după prima, din 1914), îl evocă pe Nicolae Steinhardt dintr-o perspectivă ușor mai neutră, anume aceea a teologului interesat de scrierile părintelui, cunoscându-i mai mult activitatea de după intrarea acestuia în monahism. [Diana Șimonca-Oprîța]

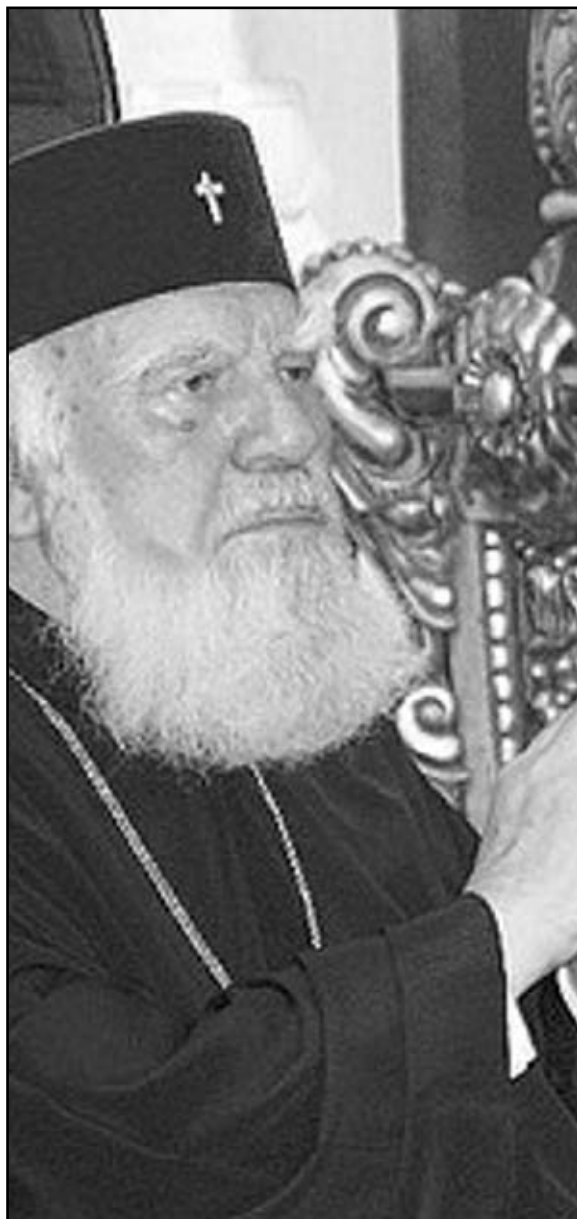
ÎPS Bartolomeu: Pe Nicolae Steinhardt l-am cunoscut foarte târziu, în casa lui Alexandru Paleologu, cu care era prieten vechi. Am avut o conversație amiabilă, după care am avut o foarte puțină corespondență, după ce s-a retras călugăr la mănăstirea Rohia. El devenise bibliotecar, eu eram deja pensionar la mănăstirea Vărațic; mă ruga, dacă pot, să-i trimit din cărțile mele pe care ei nu le aveau, ca să-și completeze rafturile din bibliotecă. Și i-am trimis, nu mai țin minte ce, dar i-am trimis ceea ce aveam la îndemână.

Dar știu că în acest schimb de corespondență i-am spus că teologia noastră duce lipsă de un gen cu totul special care s-ar chema *eseu teologic*, iar eu cred că părintele Nicolae Steinhardt este cel mai indicat să

cultive acest gen. El l-a cultivat. Nu i-a spus eseu teologic, le făcea ca niște predici, dar sunt adevărate eseuri. De pildă, *Dăruind vei dobândi* este o carte de eseuri. Dar știu că l-am îndemnat să facă treaba aceasta.

Apoi am auzit că e bolnav și că a murit... Așa că legături directe cu el nu am avut, nici nu pretind că-i cunosc opera lui scrisă de dinainte de a fi călugăr. Însă am scris despre el într-un ziar de prin 1990-'91 – eram la București și colaborez în special la „România liberă”, care era ziarul cu cel mai mare tiraj din țară și aveam o rubrică acolo, chiar pe prima pagină – dar nu mai știu textul pe unde este; în orice caz, în sensul că el este un duhovnic fără epitrahil; nu a cerut preoția, dar nici nu i s-a oferit. Era un fel de reproș pe care îl făceam Bisericii din care, totuși,

făceam și fac parte. El a murit fără să fie hirotonit preot, deși ar fi meritat din plin.

În rest, cred că este unul din marii teologi ai noștri, iar *Jurnalul fericirii* este o carte extraordinară. Am citit-o într-o vacanță, ca să fiu liniștit, cu creionul în mână, iar când am fost la Rohia (împreună cu Alecu Paleologu, care-mi este vechi prieten, și cu alți câțiva, de-am înființat *Fundația „Nicolae Steinhardt”* – eu sunt membru fondator al acestei fundații –), atunci am declarat că această carte ar trebui să fie tipărită pentru fiecare generație, așa cum este tipărit un clasic român. Îmi mențin această părere.

Perioada în care el a început să scrie e o perioadă de o deosebită efervescență culturală. El vorbește în primul rând de Vulcănescu, pe care îl consideră un spiritus rector al epocii. I-ați găsi un loc lui Steinhardt în această galerie – Dinu Pillat, Alexandru Paleologu, indianistul Sergiu Al. George? Credeți că are un loc aparte sau se încadrează perfect în modelul generației?

Da, în sensul că este un exemplu rar, rarism, de mare cărturar care devine călugăr și slujitor al Bisericii. Tot prin anii '92-'93, nu mai țin bine minte când, am fost invitat la o masă rotundă cu Andrei Pleșu, moderată de Teodor Baconsky, care lucra atunci în televiziune, la TVR 1. Andrei Pleșu a venit cu tema a intelectualului în Biserică. El făcuse un fel de portret-robot al intelectualului care pătrunde în Biserică și își pierde intelectul, și-l pervertește, devine un om banal. L-am ascultat până la sfârșit și știu că atunci, în replică, i l-am citat pe Steinhardt. Iată un mare intelectual care a devenit călugăr foarte smerit, ca fiu al Bisericii, dar care nu a pierdut absolut nimic din zestrea lui intelectuală, din cultura lui, din talent. Pleșu nu a avut replică.

Important este că el și-a căutat credința în mai multe formule, ceea ce-i face cinste, inclusiv în formule necreștine, iar când a ajuns la formula creștină, a avut de ales pentru că s-a întâmplat de la Dumnezeu să fie în celulă cu oameni de mai multe confesiuni. Aceasta o cunoaștem din *Jurnalul* lui. Era acolo un călugăr ortodox, părintele Mina Dobzeu, deținut politic la Jilava, cred că în aceeași cameră în care am stat și eu; camera 3 era pentru intelectuali...

În camera 18 a fost botezul...

Da. Și era și un catolic, iar el a ales ortodoxul. Și s-a botezat, cum zice el, „din apă viermănoasă și har fulgerător”, cam așa ceva...

„...turnată dintr-un ibric bont.”

Așa, da. Așa era, am trecut pe acolo și știu cum era apa de la Jilava. O beai ca să nu mori de sete, că altfel... Așa încât sigur că este un moment foarte, foarte important al vieții lui, al istoriei noastre, al culturii românești și al Bisericii.

Am întrebat aceasta și pentru că e un moment deosebit și în sine felul în care se realizează e cu totul aparte, pentru că pe lângă ieromonahul Mina Dobzeu – care era atunci în închisoare, foarte tânăr, primul pe care îl întâlnește Steinhardt și probabil o minune a proniei divine – mai erau doi preoți greco-catolici, de care amintește și totul se face sub cupola ecumenismului...

În închisoare nu erau discriminări, nici pomeneală! Ecumenismul nu există în închisoare, pentru că nu există noțiunea de anti-ecumenism, acolo sunt suferințele; suferă toți, și evrei la un loc cu români...

Înalt Preasfinția Voastră vorbiți în prefața la ediția din 2001 a Bibliei, a cărei traducere vă aparține, despre Teologie care se transformă în Filologie, Cuvântul care devine cuvinte. Cum vedeți această relație, dintre un domeniu care este sacru și altul care este desacralizat?

Știu, dar treaba aceasta este intrinsecă, adică nu poate fi obiectul unei teorii sau al unei teoretizări.

Părerea mea este că fiecare poet autentic are un fond religios și îl citam pe Arghezi, care spunea că el scrie „sub aripa îngerului”: „Mă găsesc seara în fața unei coli albe de hârtie, ceea ce mă face să cred că cel mai mare poet al lumii a fost acela care a inventat hârtia. Și stau prost în fața ei, pentru că nu știu ce să scriu, iar a doua zi e posibil ca pe această pagină să existe o capodoperă. Nu au venit vorbele de la mine, că dacă veneau de la mine aș fi știut de cu seară ce o să iasă. Dar pentru că n-am știut, m-am trezit doar dimineața, prin surprindere, că a fost ceva dincolo de mine, care vine de sus.”

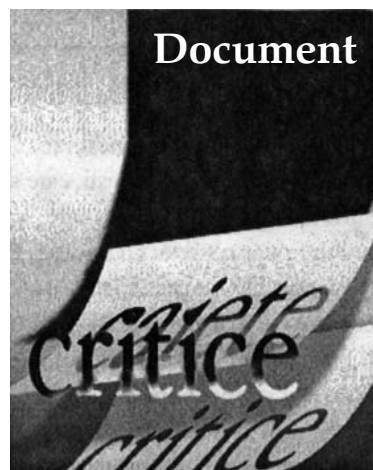
Am cunoscut-o pe poeta Zorica Lațcu, care îmi mărturisea că scria uneori în stare de transă. Nu m-am mirat, pentru că avem mărturii de la Rilke, care nu și-a semnat câteva poezii, pentru că nu s-a recunoscut ca autor. Așa încât, sigur relația este interioară, este o relație a Duhului, nu a metodelor sau teoriilor literare.

Cluj-Napoca, 26 ianuarie 2004

Dora
MEZDREA

Constantin Noica în arhiva Securității

Abstract

Constantin Noica was among the most important targets of the Romanian communist Security. The authorities recruited many informants and sent many officers to keep a close watch on him. The author publishes some documents excerpted from Noica's record.

Keywords: Constantin Noica, M. Eliade, E. M. Cioran, Security, informants, Iron Guard, surveillance

Constantin Noica a fost obiectivul preferat al Securității comuniste din România. Ampla activitate informativă care l-a vizat (de la numărul imens de oameni antrenați în activitate – informatori, agenți, ofițeri – la cantitatea de tehnică operativă întrebuințată) este pe măsura dimensiunilor reale și simbolice ale personajului. Din 1944 până la moarte, Constantin Noica a fost permanent în vizorul Securității.

N-ar fi fost nevoie de autodenunțul lui Constantin Noica din 1944 pentru a intra în atenția Securității; el ar fi fost oricum urmărit, în calitate de „fost moșier” și „fost legionar”; astfel încât, în 1949, i s-a fixat domiciliu obligatoriu, pe termen nelimitat, la Câmpulung Muscel. Urmărirea se intensifică pe parcursul deceniului următor, pe de o parte, fiindcă „și-a reluat legăturile cu legionarii trădători de patrie Cioran Emil și Eliade Mircea, cărora le-a transmis scrierile sale dușmănoase”; pe de alta, pentru că între „1955–1958 a organizat numeroase întâlniri clandestine”, „unde se făcea lectura scrierilor proprii și ale trădătorilor de patrie, pe marginea cărora aveau loc numeroase discuții de defăimare a literaturii realist-socialiste și a libertăților democratice din țara noastră” (vezi, *infra*, doc. 10). Este arestat la 11 decembrie 1958 de către fosta Direcție Regională M. A. I. Argeș, „pentru uneltire contra ordinii sociale”, trimis în judecata Tribunalului Militar al Regiunii a

II-a Militară București, care, prin sentința nr. 24/1 martie 1960, l-a condamnat 25 ani muncă silnică și confiscarea averii. Este pus în libertate la 8 august 1964, în baza Decretului-lege nr. 411/964.

Din identificările de până acum, putem spune că a avut următoarele dosare:

- un *Dosar penal*: P. 118 988, 21 volume (C. N. S. A. S., *Arhiva Fond Penal*, așa-zisul dosar al procesului Noica – Pillat);
- un *Dosar informativ*: I. 207, 11 volume (C. N. S. A. S., *Arhiva Fond Informativ*, așa-zisul dosar Dinu Pillat – Nicu Steinhardt, în care sunt incluse circa 200 file despre urmărirea lui Constantin Noica în anii 1957–1958).

După ieșirea din închisoare, urmărirea continuă; are:

- un *Dosar de verificare*, fiind suspect că desfășura activitate de spionaj în favoarea statului francez, deschis după punerea sa în libertate, în 1964, de către fosta Direcție Regională M. A. I. – Argeș, dosar care a fost închis în anul 1965 (vezi, *infra*, doc. 10);
- un *Dosar de obiectiv*, nr. 1071, indicativ 122, fiind luat în evidență de Direcția I (lt. maj. Tănase C.), în 1965, ca „fost membru legionar, moșier și suspect de spionaj” (vezi, *infra*, doc. 10);
- un alt *Dosar de urmărire informativă*: I. 15156, vol 1-14 (cota C. N. S. A. S.)

(vechea cotă a Securității: *dosar* 205 407, vol. 1-14), privește perioada 19 iunie 1971 – 23 iulie 1978;

- un *Dosar de urmărire informativă*: I. 4664, 1 vol. (cota C. N. S. A. S.), acoperă perioada de după 1978 până la moartea filosofului (1987), fiind „lucrat în dosar de urmărire informativă pe linia contraspionajului englez”;
- în sfârșit, un dosar care privește de asemenea partea finală a vieții filosofului, deschis de Securitatea județului Sibiu: *Dosarul de urmărire informativă* 2172, privind „Păltiniș”, I. 73 017, având 7 volume, care a fost distrus în timpul evenimentelor din 1989 de la Sibiu. Din fericire, 5 volume ale acestui D.U.I. au fost microfilmate, putându-se astfel recupera conținutul lor.

Dintre cele 132 documente care pot fi citite în continuare, primele 16 fac parte din *Dosarul de obiectiv nr. 1071*, indicativ 122, deschis de Direcția I din Consiliul Secu-

rității Statului; celelalte 116 documente, din *Dosarul de urmărire informativă*: I. 15156, vol 1-14, începând de la deschiderea activității informative până la închiderea ei (în acest dosar).

Din cele aproape 4000 de file privitoare la Constantin Noica din: *Fond Informativ, dosarul 15 156*, am efectuat, pentru acest volum, o selecție care să răspundă mai multor exigențe:

- documentele selectate să aibă, înainte de toate, o relevanță culturală; altfel spus, să fie dătătoare de seamă pentru epoca pe care o ilustrează și în ceea ce privește relațiile lui Noica cu personalitățile culturale ori cu instituțiile vremii, și nu pentru chestiuni intime, legate de viața lui Noica, de multe ori discutabile;
- această selecție să ilustreze pertinent metodele de lucru ale Securității;
- să fie dătătoare de seamă în ceea ce privește raporturile lui Constantin Noica cu Securitatea;
- nu în ultimul rând, să înfățișeze felul în care se raportează Constantin Noica la magistrul său, Nae Ionescu, creatorul școlii de filosofie din care și el face parte, la câteva decenii de la moartea acestuia, precum și la ceilalți colegi de generație (în măsura în care există asemenea referiri; printre cei la care există se numără: Mircea Eliade, în primul rând; apoi Mircea Vulcănescu, Constantin Floru, Petru Manoliu, Emil Cioran, Vasile Băncilă ș. a.).

Metodele de lucru ale Securității

Documentele ne înfățișează un personaj împresurat: o întreagă rețea informativă mișună împrejurul lui Constantin Noica, dublată de una de agenți și de ofițeri; sunt puse la lucru mijloace de tehnică operativă, precum mai multe servicii ale Direcției I din Consiliul Securității Statului; nu sunt uitate filajul, perchezițiile și intervenția unor oficialități de cel mai înalt rang.

În urmărirea „obiectivului”, cu indicativul 122, până în 1971, apoi cu numele con-

spirativ „Nica Dan“, este folosită cu precădere *rețeaua informativă*; sunt dirijați „informatorii din legătura personală“ (ceea ce înseamnă: cunoștințe apropiate, colegi de la Centrul de Logică, de la „Revista de filosofie“): „Nicoară“, „Marian“ și „Cristian“, informatorii „Valerian“ (de la același loc de muncă), „Antonel“ și „Olteanu“, „din legătura altor ofițeri“; de asemenea, „sursele Direcției a VI-a“ (doc. 39). Despre identitatea unora dintre aceștia ne vorbesc documentele însele: „Aceeși atitudine realistă a avut și în discuțiile purtate în cadrul unor întâlniri – controlate de noi – cu o serie de publiciști, cercetători din domeniul filozofiei, cu care se află în relații apropiate, cum sînt: Edgar Papu, Paul Anghel, Marin Sorescu, Mihai Șora și alții“ (doc. 132).

În 1978, la închiderea dosarului, se încearcă chiar stabilirea numărului exact al informatorilor, distribuiți pe aproape tot cuprinsul țării: dintre cei din București, „fiind dirijați în permanență“ (doc. 132) de Securitate, cei mai importanți sunt „Nicoară“, „Cristian“, „Marian“ și „Andrei“; iar din provincie sunt întrebuințate „cu intermitență alte 41 surse (24 din leg. Direcției I, 4 din leg. I. M. B., 5 ai I. J. Sibiu, 4 – I. J. Cluj, 3 – I. J. Iași și 1 – I. J. Timiș)“ (doc. 132).

Rețeaua de ofițeri este coordonată până în 19 februarie 1976 de maiorul Pătrulescu Ioan (urmat, din 5 mai 1976, de cpt. Prunescu Mircea), care are obligația de a-l contactat periodic; „în scopul influențării pozitive și pentru a-i crea convingerea că se află permanent sub controlul organelor noastre“ (doc. 39); Noica este chemat periodic la Securitate și pus să dea declarații privitoare la plecările sale în străinătate. Ei întocmesc periodic rapoarte, note, sinteze, planuri de măsuri, avertismente, în vederea eficientizării activității.

Totodată, se concentrează deopotrivă asupra apropiatilor lui Noica, propunându-și: „intensificarea muncii atât în D. U. I. «Stoica» și «Lungeanu», cât și în cazul celorlalte elemente din S. I. G., cunoscuți că fac parte din anturajul lui Noica; (...) vor fi luați în contact periodic tinerii din anturajul lui Noica C. (care? Condiescu; Rezuș Adrian;

Dan Lupu), pentru a-i atrage la colaborare și a-i ține sub influența organelor noastre, scopul final al acțiunilor noastre fiind de destrămare a acestui anturaj, condus de Noica C-tin (...). Se vor încheia astfel de acte și vom efectua fotografii la întâlnirile cu tinerii din anturaj sau cu persoane din străinătate în momentele când fac schimburi de materiale filozofice“ (doc. 41).

„S-au utilizat de asemenea perioade mari de timp mijloacele speciale T. O., «S», «F», în anumite momente operative mai deosebite folosindu-se filajul, iar în mai multe rânduri s-au efectuat percheziții secrete“ (doc. 132).

Întrebuințarea „T. O.“: *mijloace de tehnică operativă*, de înregistrare a convorbirilor telefonice și a conversațiilor, atât în locuința lui Noica din București sau în cele provizorii din Snagov, Păltiniș etc., („vom reinstala mijloacele speciale la domiciliul lui Noica“) (doc. 41), dar și în unele locuri publice, cum ar fi „întâlnirile de la cofetăriile Capșa și Nestor, folosind și mijloace tehnice mobile, pentru a ne convinge asupra conținutului discuțiilor acestora“ (doc. 41). Există sute de file cu transcrierea convorbirilor avute de Noica, la telefon sau direct, cu diverse persoane.

Filajul, îndeosebi pentru a urmări cu cine se întâlnește și a face fotografii (doc. 39); la 1 iunie 1973 aflăm că „în ziua de 29 mai a. c., a fost contactat și predat echipei de filaj de la Direcția [a] IX-a, numitul Noica Constantin“ (doc. 38); în continuare, „va fi pus în filaj, în perioada 4 sept. 1973 – 19 sept. 1973, având în vedere că în această perioadă sosește în țară Uscătescu George, de la Madrid. În acest caz, se va coopera cu Serv. I din Dir. I și I. S. J. Constanța“ (doc. 41); ceva mai târziu: „punerea în filaj a obiectivului în anumite momente importante, cum este cazul prezenței în țară a fostului legionar, prof. Octavian Buhociu, venit recent din R. F. Germania“ (doc. 107).

La serviciile *Unității Speciale „S“* se apelează „pentru a acorda mai mare atenție trimiterilor poștale și a ne prezenta în original toate materialele filozofice care circulă pe această cale“ (doc. 41). În felul acesta au fost confiscate ori numai copiate cantități considerabile din corespondența lui Noica

(dar și din a celor apropiați lui), expediată ori primită de el, unor prieteni sau membri ai familiei, atât în țară cât și în străinătate, precum și fragmente din lucrări proprii, cum ar fi *Anti-Goethe, Povestiri din Hegel* sau *Amintiri din închisoare*, care, în 1991, au fost înapoiate familiei (cf. vol. 14 al *Fondului Informativ* 15156).

Se apelează de asemenea la serviciile U. M. 0920, București, „căreia i-a fost semnalat pentru a fi supravegheat pe timpul șederii în străinătate”, și la acelea ale U. M. 0200 București, care urmează „să-l controleze la plecarea din țară” (doc. 132).

Perchezițiile secrete sunt efectuate în mai multe rânduri (doc. 132), cu scopul de a descoperi materiale compromițătoare, atât în apartamentul din București cât și în locurile unde șade periodic (doc. 18); „vom efectua o percheziție secretă la scrierile sale, pentru a-i vedea «lucrarea capitală a vieții»” (doc. 41); și ceva mai târziu: „efectuarea unei percheziții în locurile unde se presupune că obiectivul păstrează principalele scrieri pe care le are în lucru, fie la domiciliul său din București, fie la vila 23 de la Păltiniș, jud. Sibiu, unde, în ultimul an, și-a petrecut majoritatea timpului, pentru a-și asigura liniștea necesară conceperii lucrărilor sale” (doc. 107); în acest din urmă, la Păltiniș, „s-a efectuat și o percheziție secretă” la 12 iunie 1978 (doc. 132).

Oficialități de rang înalt sunt de asemenea antrenate în încercarea de a-l atrage pe Noica: după ce, întors dintr-o călătorie în Anglia, în zilele de 8 și 11 mai 1972 a fost contactat de tov. General Maior Borșan Dumitru” (doc. 39), în ziua de 8 iulie 1972, este convocat „de conducerea ministerului” la Tunari (doc. 24), mai exact „de tov. adjunct al ministrului, general Maior Stoica C. și tov. General Maior Borșan Dumitru” (doc. 39). După 1972, „a fost contactat periodic, îndeosebi după revenirea în țară în urma călătoriilor efectuate în străinătate, atât la nivelul conducerii direcției cât și a ministerului. Ultima contactare a avut loc la 12 06 1978 în stațiunea Păltiniș – județul Sibiu” (doc. 132).

Pe altele le contactează Noica însuși (convins că numai în felul acesta va putea

duce la bun sfârșit proiectul înființării institutului de studii orientale, pentru Mircea Eliade), cum este cazul prim-vicepreședintelui Cornel Burtică (doc. 113, 116 ș. a.).

Câte ceva din acest metode de lucru va găsi cititorul interesat în documentele ce urmează.

Omul sub vremi, dar spiritul mai presus de ele *Raporturile lui Noica cu Securitatea*

Constantin Noica nu s-a luptat, după 1965, cu Securitatea de pe poziții ofensive. Împresurat din toate părțile de oamenii și de tehnica de supraveghere a Securității, a înțeles, mai cu seamă după pușcărie, că nu aceasta era calea.

A încercat și opoziția directă: „din cauza Securității, în 1971, nu am vrut să particip la congresul de logică, pentru că, pe urmă, aș fi fost întrebat ce am vorbit cu străinii de la congresul de logică” (doc. 42); dar a constatat că aceasta ar fi însemnat să nu-și scrie opera.

Atitudinea lui nu exclude nici batjocora subtilă la adresa Securității; unul dintre informatori „întrebându-l despre activitatea lui Liiceanu Gabriel, a spus că nu mai știe nimic despre el. La observația că este totuși admiratorul și elevul său, Noica a răspuns că nu este elevul lui, ci al lui Wald” (doc. 54); dar nici metoda aceasta nu putea dura.

Desigur, în perioada stalinistă, s-a opus fără rezerve Securității epocii, a cărei funcție era exclusiv represivă: „Eu am fost palmuit în închisoare, când anchetatorul m-a întrebat ceva, iar eu am răspuns că nu sunt informatorul securității! Acolo, mai înțelegem, că era obrăznicie..., că eram interogată... Acel ofițer, d-l Popescu, în anii aceia, era încă la mentalitatea veche, când se cerea oamenilor care aveau contact cu securitatea un anumit tip de informații. Acel tip de informații nu l-am dat niciodată și nici nu-l voi da. Sper să nu mi se ceară acest lucru” (doc. 42).

În anii '70, dogmatismul Securității fusese depășit de acela al activiștilor de partid; de aceea, unii dintre reprezentanții celei

dintâi puteau fi mai deschiși la minte decât cei din urmă. O recunoaște și Noica: „În cursul conversației a spus: vin la M. Ioanid ca să-mi rezolve necazurile, deși unii îmi spun să nu mă adresez lui Ioanid, căci este colonel de securitate. Dar, spunea Noica, acum nu te mai poți înțelege decât cu Securitatea” (doc. 52). Sprijinindu-se pe necesitatea unui serviciu de securitate într-o țară, ceea ce o face legitimă, Noica are ocazia să constate că această dorită legitimitate a Securității românești nu este dată atât de preocupările acesteia în slujba țării, cât de absența adversarilor, care au fost deja reprimați: „Eu vă consider pe dv. ca un reprezentant al Securității, Securitatea care este absolut necesară într-un regim ca acesta, care nu trebuie să se mai ascundă, cum făcea în faza represivă, pentru că nu mai este un organ represiv, pentru că nu mai are ce reprima, că nu mai are adversari. Este un organ de informații, fiindcă nu avem o presă de aia liberă” (doc. 42).

Actul suprem de curaj al lui Noica stă în faptul că el face aceste afirmații înaintea unui reprezentant al Securității: nu doar că refuză să colaboreze cu Securitatea, dar se duce înaintea unui reprezentant al acesteia să-i înfățișeze refuzul său de a colabora și să-i amintească limitele instituției care seamăna spaimă în oricine numai la rostirea numelui ei.

Securitatea nu a dorit să facă din Noica un biet informator: avea doar atâția, dintre care unii din imediata lui vecinătate, și alții stăteau pe listele de așteptare! Ci altceva dorea de la Noica: să-l determine să accepte marxismul, ca sursă a ideilor și scrierilor sale. Să facă din el un *gânditor oficial al regimului*.

Or, lucrul acesta Noica nu l-a acceptat nici o clipă; și nu s-a retras undeva, în țară, să-și rumege neputința, într-o atmosferă suicidală de refuz. Nu a ales nici exilul, unde avea frumoase promisiuni de a-și etala refuzul (la „Europa liberă” fusese invitat în repetate rânduri, vezi doc. 24, 73, 79). Ci a ales să-și scrie opera *aici*, uitându-se senin în ochii reprezentanților Securității și declarând, „când mi s-a spus că de ce nu scriu despre probleme actuale, angajate în

contemporaneitate”: „Eu nu mă apuc să fac filozofie ieftină” (doc. 42).

Cine, în anii aceia, a dat o mai înaltă pildă de curaj?

Înconjurat de turnători din toate părțile, urmărit, „filat”, fotografiat, ascultat de Securitate, care a pătruns în intimitatea lui cu mijloacele ei „de tehnică operativă”, lăsând mărturia (inevitabilelor) mizerii omenеști ale celui în cauză și ale apropiatilor săi, Constantin Noica lasă totuși celor din urma sa pilda unei țării spirituale fără de egal, a celui pentru care mai presus de toate a stat sentimentul *datoriei* față de cultura română.

Noica și-a scris Opera, în ciuda Securității, înfruntând-o și prefăcându-se uneori că se lasă biruit de ea; la închiderea acțiunii informative din dosarul 15156, în 1978, Securitatea și-a recunoscut eșecul: după „șapte ani de când s-a început urmărirea informativă asupra lui Noica Constantin”, atestă că „acesta evită să accepte concepțiile marxiste, materialist-dialectice” (doc. 132).

*

Constantin Noica a avut deci legături cu Securitatea; pe care nici un intelectual de vază nu le-a putut ocoli (vezi vizitele obligatorii la Securitate după revenirea în țară din călătoriile făcute în unele țări occidentale, când i se luau interogatorii, din doc. 24, 35, 42, 130). Scopul: fie pentru a deveni informatori/colaboratori ai Securității, fie pentru a fi „influențați pozitiv”. O recunoaște el însuși, atunci când deosebește între cei „vânduți” Securității și cei ce aveau legături cu Securitatea pentru că nu se putea altfel: „Eu cred că lui Giurăscu nu i-a plăcut să scrie un an la «Glasul patriei»; eu nu spun că este vândut, dar cred că nu i-a plăcut și nu-mi convine ce mi-a spus colonelul Florescu, să scriu și eu. Eu nu mă jenez să am legături cu Securitatea, pentru că eu știu că sunt cu inima curată” (doc. 42).

A face însă din Noica un sprijinitor al Securității este o eroare de percepere cu atât mai gravă, cu cât o aflăm acolo unde ne obișnuiserăm cu finețea de spirit (N. Manolescu).

Am văzut că „influențarea pozitivă” a lui Noica, în sensul acceptării marxism-leninismului, a fost un eșec asumat de Securitate.

Să vedem dacă celălalt aspect, al recrutării drept colaborator, a avut mai multe șanse de reușită.

Pentru ca cineva să poată fi considerat informator sau colaborator al Securității, trebuie ca acesta să fi semnat note informative în schimbul unor sume de bani (sau obiecte), deci să fi „turnat” pe cineva. Există în cele 14 volume ale dosarului I. 15 156 vreo notă informativă semnată de Noica? Nu.

Există însă vreun document semnat de C. Noica (în afară de scrisorile trimise de el, confiscate de Securitate, care nu pot fi catalogate astfel)? Da. Există și pot fi citite în volumul de față două note dactilografiate, semnate „Nica”, foarte apropiate ca dată, una din 18 iulie 1972 (doc. 23), alta din 6 octombrie 1972 (doc. 30), ambele, un fel de memorii privitoare la valoarea universală a lui Mircea Eliade, la necesitatea traducerii scrierilor sale în limba română, la rolul benefic, pentru cultura română, al aducerii lui Mircea Eliade în țară și la necesitatea înființării unui Institut de Orientalistică, coordonat de Eliade. De altfel, în aceeași perioadă (16 octombrie 1972), Noica a înaintat un memoriu similar la Comitetul Central (cf. doc. 32).

Dar acestea nu pot fi considerate sub nici o formă „turnătorii”!

Din dorința de a înălța cultura română la universalitate, Noica nu s-a dat în lături de la a solicita Securității ajutorul pentru aceste mari fapte de cultură.

El nu s-a gândit niciodată să sprijine *puterea politică*; deosebește chiar apăsător între *regimul politic*, trecător, și *țara*, care este deasupra contingentelor: „Eu vin numai, ca un om de formație veche, să mă închin în fața operei *regimului*, să recunosc tot ce s-a făcut, și nu cer decât să mi se dea prilejul să fac și eu un serviciu *țării*, după cum vedeți că fac” (doc. 42).

Ideea României drept punte între Răsărit și Apus, atât de rodnică, pe care și-a construit Nae Ionescu întreg eșafodajul gândirii sale, o regăsim, iată, la discipolii săi; nu

sprijinirea *regimului* îl interesa pe Noica, ci „revenirea la ideea românească și la ideea asta deosebită a lui Eliade, de a crea din România țara care să facă puntea dintre Europa și Asia, așa cum se face în politica externă, am ratat această idee, dacă nu se face la timp centrul de orientalistică și dacă Eliade, cât trăiește, nu mai este folosit, cel puțin de la distanță” (doc. 42).

*

Răsăritul acesta, care a cunoscut teroarea regimurilor politice îndelungă vreme, de pe urma cărora au pățimit și Eliade și Noica! Cu toate acestea, este oare ceva mai cutremurător decât să constați că, în ciuda confiscării libertății exterioare, spațiul răsăritean a dat cele mai desăvârșite expresii ale libertății interioare, rămasă neatinsă?

Pentru Constantin Noica, represiunea exterioară nu era însă o piedică în calea gândirii, așa cum n-a fost pentru nici una dintre marile conștiințe ale Răsăritului. Între 1949 și 1958, trăind cu domiciliu forțat la Câmpulung, în condiții de o precaritate dezlantă, încearcă să dea noi modulații scenariului său paideic și redactează, cu Securitatea pe urmele sale, *Anti-Goethe* și *Povestirile din Hegel*, ambele confiscate de Securitate.

Într-o scrisoare deschisă adresată intelectualilor din România, publicată de Cioran, în 1957, în „Nouvelle Revue Française”, acesta, însușindu-și perspectiva apuseană asupra libertății, se declara oripilat de lipsa de libertate în care trăiau în țară. Făcând dovada unei libertăți interioare nealterate de teroarea istoriei, Noica îi răspunde, în 22 noiembrie 1957, alăturând exilul celor expatriați de exilul interior al celor din țară și preferându-l pe cel din urmă. Epistola lui Noica, ajunsă la Securitate, nu la Paris, a fost una dintre pricinile arestării și întemnițării sale. La închisoarea Gherla, încarcerat alături de Păstorel Teodoreanu și profesorii Tanoviceanu, de la Facultatea de Drept, și Aristide Bazilescu, Constantin Noica încearcă, întocmai asemenea Dascălului său, experiența eminamente ortodoxă a *neopunerii la rău*.

Întreaga experiență a temniței avea să o transfigureze în termeni de o izbitoare ortodoxie, în 1965, în cartea *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*. Poate că lecția naeionesciană a valorificării suferinței, pe care acesta o considera cea mai înaltă învățătură a creștinismului, ar fi rămas neroditoare în condițiile unei vieți normale. Asemenea „biruitorului” Alexandru, comandantul trupelor sovietice ce au ocupat o mănăstire de maici din Moldova, lăsând-o neatinsă, cerând maicilor să se roage pentru sufletul lui, Constantin Noica, încarcerat de către „biruitori”, se roagă pentru prigonitorii săi, de vreme ce aceștia nu știu ce să facă cu „victoria” lor. Libertatea interioară este un bun pe care nimeni nu i-l poate lua, fiind tot una cu exercițiul liber al gândului; în vreme ce persecutorii sunt cei demni de milă: „ei nu sunt puși în condiția de oameni, adică de ființe care făptuiesc ceva și află de la viață ceva. (...) Ei trebuie să ajungă la un rezultat dinainte stabilit, adică să facă pe oameni să recunoască exact ce vor ei”.

Pare sofistic să vorbești, din punctul de vedere al eticii dreptului, despre libertatea cuiva a cărui viață s-a desfășurat, din 1949 până la moarte, în 1987, între domiciliu obligatoriu – închisoare – libertate supravegheată. Dar, spre deosebire de apusenii, cu a lor etică a dreptului („drepturile omului”), Noica este un om al Răsăritului. Pentru el, datoria de a sluji cultura română este mai presus de orice drept.

Datoria este un concept etic ce ține de morala tradițională, legându-se nu de interese și foloase, ci de apartenența la o realitate care te transcende: ființa acestei culturi. Cu opera lui, creată în accidentul istoriei în care s-a întâmplat să trăiască, dar pe care nu o reprezintă, Constantin Noica nu se înscrie în paradigma comunistă, ci în cea a tradiționalismului conservator românesc. Este ultimul mare gânditor conservator al secolului al XX-lea.

De aceea, biruința lui Noica este atât de copleșitoare.

Prezența lui Nae Ionescu

Numele lui Nae Ionescu apare în multe rânduri în dosarul de urmărire informativă al lui Constantin Noica.

Cel mai frecvent pentru a sublinia calitatea lui Noica de fost student al lui Nae Ionescu (doc. 43, 44, 63); sau pe aceea de „fost discipol al teoreticianul legionar Nae Ionescu” (doc. 19). Că Nae Ionescu n-a fost „teoretician legionar” am demonstrat-o în altă parte*; pentru ideologia comunistă însă, Noica însuși este teoretician legionar ori fascist, dacă nu este chiar... pro-nazist: „Astfel, a scris *Povestiri din Hegel*, lucrare cu conținut fascist, prin care încerca să reabiliteze ideologia fascistă” (doc. 10); sau: „A scris eseuri filozofice cu caracter pro-fascist: *Concepte deschise la Kant, Mathesis universalis, Jurnal filosofic* (1941) etc. De asemeni, a fost publicist activ, fidel colaborator la ziarul legionar «Vremea». A sprijinit activ, prin articolele, prelegerile și scrierile sale, mișcarea legionară de la noi. A studiat și în Germania, devenind pro-nazist” (doc. 14); sau: „a avut în trecut preocupări filozofice pe teme idealiste și fasciste” (doc. 15).

Numele lui Noica și al tuturor colegilor săi de generație este legat apoi de acela al lui Nae Ionescu în cadrul unui concept dezvoltat în mod funest de reflecția stalinistă, cu privire la filosofia tradiționalistă și ortodoxistă interbelică: acela de „trăirism”. „Această orientare, scrie în nota sa informativă Octavian Chețan, redactorul șef al «Revistei de filosofie», evidentă mai ales la Nae Ionescu și Emil Cioran, ține în primul rând de opțiunea lor ideologico-filozofică, de trăirismul lor, care condamnă orientarea raționalistă, promova neîncrederea în rațiune și cerea apelul la irațional” (doc. 51).

Nici Nae Ionescu, nici vreunul dintre discipolii săi nu s-a identificat prin acest termen, folosit depreciativ și chiar peiorativ, drept incapacitate rațională fundamentală. Încă din 29 mai 1926, în ultima prelegere a cursului de *Teoria cunoștinței*, Nae Ionescu ține să sublinieze deplina îndreptățire a cunoașterii științifice, care oferă ade-

* Vezi capitolul: *Rechiziționarea postumă de către legionari*, în lucrarea noastră, *Nae Ionescu. Biografia*. Vol. IV. Editura „Istros”, Muzeul Brăilei, 2005, p. 410-432.

văruri ce nu se răstoarnă, ci se înglobează evolutiv, dar și a celeilalte cunoașteri, revelate, deopotrivă de îndreptățită. În același timp, ține să spună apăsător că nu împărtășește opinia celor ce consideră că știința „nu face nici cinci parale”, considerându-l „dobitoc” pe cel ce afirmă aceasta, el fiind „omul care respectă în totul această știință”.

Într-o discuție cu informatorul „Șerban” din 5 octombrie 1967, Noica deosebește între direcția reprezentată de N. Crainic și aceea a „trăiriștilor”, în rândul cărora nu se include: „El recunoaște că patru personalități au fost considerate «maestrii» trăirismului: Iorga, Pârvan, Alice Voinescu și Nae Ionescu” (doc. 1).

Dar informatorul îl include între „trăiriști”: „C. Noica face parte din grupul «trăiriștilor», care s-au afirmat în cultura română în jurul anilor crizei din 1929–1934. Punctul de plecare al acestei grupări, a spus Noica, a fost constatarea că dezastrul de la Turtucaia (în primul război mondial) dezvăluie lipsa de autenticitate a suprastructurii din țara noastră, iar victoria de la Mărășești, o dovadă că există rezerve de energie națională. De aici, ei au tras concluzia necesității de a combate stările de lucruri existente” (doc. 1); în altă parte, referitor la aceeași discuție, se afirmă că Noica „a elogiat pe Emil Cioran și Nae Ionescu” (doc. 16).

Nu doar informatorul „Șerban”, ci și redactorul șef al „Revistei de filosofie”, alias informatorul „Cristian”, îl consideră pe Noica „trăirist”, în multe din notele sale informative; de pildă, în notele informative privitoare la unele articole ale lui Noica publicate în revista „Cronica”, scrie că, în: „primul dintre ele, intitulat: *Tinerețea ca sănătate*, sub pretextul valorificării unor idei goetheene, introduce un mic elogiu la adresa religiei (...). Al doilea articol, intitulat *Tinerețea ca înțelepciune*, are un subtext iraționalist-trăirist mult mai amplu susținut (...). Sunt idei care, deși prezentate ca aparținând lui Goethe, seamănă ca două picături de apă cu tezele dezvoltate de trăirismul de la noi, în deceniul dinaintea celui de-al doilea război mondial (reprezentat, între alții, de N. Crainic, Nae Ionescu, Noica Constantin). Aceeași respingere a rațiunii, a

«intelectualismului», apelul la simțuri, la fenomenele primare ale vieții” (doc. 20).

Alte circumstanțe în care este pomenit Nae Ionescu sunt laudative: în lucrarea *Pagini despre sufletul românesc*, Noica „elogiază concepțiile politico-filozofice ale lui Nae Ionescu și Lucian Blaga” (doc. 16); doi tineri cercetători, „L. Stanciu și A. Rezuș, au făcut elogii lui Nae Ionescu și Cioran, ca fiind gânditori valoroși, și care au reușit să-i influențeze pe studenți la vremea lor (afirmația este în legătură cu Nae Ionescu)” (doc. 49); sau, mai interesantă și evocându-ne subtilitatea cunoștințelor filosofice ale Maestrului: „Floru este de părere că articolele despre Husserl sunt idealiste. El își amintește că Nae Ionescu nu a fost de acord cu el” (doc. 66). (În legătură cu aceasta, vezi, de pildă: Nae Ionescu, *Istoria logicii*, 1924–1925, unde spune: „Pe acest formalism al logicei kantiene se greșează și ultima, și poate cea mai însemnată, din direcțiunile logice contemporane. Ce este sau cum se numește, propriu-zis, cu un nume, această direcțiune logică n-aș putea să vă spun. Pentru orientarea d-voastră, trebuie să amintesc că în această direcțiune intră gândiri foarte variate ca mentalitate, intră Lotze, Brentano, Husserl, Burali-Forti, Whitehead, Russell și Couturat, din Franța. Vasăzică: logică, fenomenalism, cunoștință și gramatică logică, patru școli (...).

Raporturile logice sunt entități neorealiste, spune altă școală, cu Husserl și neorealiștii americani Holt, Spaulding etc. Există raporturi logice, nu obiecte, și aceste raporturi au oarecum o existență de sine stătătoare. Vasăzică, iarăși un fel de substanțiazare a raportului, care se găsește și în cazul logisticii, dar nu există posibilitatea de a se construi numai în cadrul logic și prin material logic. Deosebirea este, fără îndoială, fundamentală, dar orientarea este aceeași“).

Lepădarea de Maestru

După cum s-a putut vedea în volumul de documente privitor la Mircea Eliade în arhiva Securității (vol. II din seria de față), acesta a fost foarte mâhnit că, la publicarea în țară a interviului pe care i-l dăduse lui

Adrian Păunescu, au fost eliminate „pasagiile pe care le consideram centrale în convorbirile noastre – pentru că vorbeau despre formația mea intelectuală, și, deci, despre influența profesorului Nae Ionescu, învățătorul meu și al generației mele” (Adrian Păunescu, *Un român în America*, în „Contemporanul”. Săptămânal politic-social-cultural editat de Consiliul Cultural al Educației Socialiste, f. an, nr. 11 (1322), 10 martie 1972, p. 1).

Eliade a ținut să tipărească în unele reviste ale exilului rectificarea și intenționa chiar să publice textul întreg al interviului (vezi: Mircea Eliade, *O dezmințire*, în „Revista scriitorilor români”, [an IX], nr. 10, 1971; id., *Dezmințire*, în „Limite”, an II, nr. 8, 17 martie 1972, p. 3; vezi și: *Cenzurarea și modificarea textului lui Mircea Eliade*, în „Limite”, an II, nr. 9, aprilie 1972, p. 8-9; nesemnăt).

După cum arătam în cuvântul introductiv la acest volum, insistența lui Eliade are o urmare neașteptată din partea lui Constantin Noica. La ceasul nenumăratelor eforturi (eșuate) de a convinge autoritățile despre importanța lui Eliade, urgența publicării în limba română a scrierilor sale și necesitatea înființării unui Institut de studii orientale (pentru care depusese eforturi să-l convingă pe Eliade să vină în țară, în ciuda presiunilor exercitate asupra acestuia de unii emigranți), luările de poziție ale lui Eliade cu privire la Nae Ionescu erau cât se poate de nepotrivite, riscând să năruiască orice speranță de reușită.

Este momentul unor afirmații extrem de severe asupra Magistrului; referindu-se la perspectiva ca Eliade să ia premiul Nobel, Noica spune: „Va fi o cinste pentru noi, iar unele adversități personale de aci (absolut neîntemeiate și legate de probleme minore, cum ar fi cazul, demult perimat, al lui Nae Ionescu, al cărui elev M. Eliade a fost) sunt, ca și în cazul, lui BLAGA, lipsite de rost, dacă nu de-a dreptul vinovate” (doc. 23).

De ce această „lepădare” a lui Noica de Maestru, exact în acest moment? N-o făcuse nici până în acest moment, în ciuda pușcăriei, înainte de 1972, și n-avea s-o facă nici în continuare?

Între poziția „bandei” care l-a împiedicat pe Eliade „să ia conducerea societății academice”, calitatea de om „influențabil” a lui Eliade („Au trasăștia de el”), atitudinea unor emigranți, care l-au numit pe Noica „«agent plătit» al oficialităților” (doc. 50), supărarea lui Eliade și atitudinea celor din țară, a aduce în discuție numele lui Nae Ionescu nu făcea decât să agraveze și mai mult lucrurile. De aceea, Noica îl sfătuiește pe Eliade: „termină cu Nae Ionescu! Dacă în România nu poate fi reconsiderat cineva, este Nae Ionescu. I-am spus lui Eliade că am fost și eu elevul lui, i-am slujit și eu memoria tipărind lucrări de-ale lui, dar îmi dau seama că a fost un mare desfătător, că el și-a jucat partida lui personală și a vrut să fie eminența lui, dar nu a reușit; însă Nae Ionescu a fost un om care și-a bătut joc de viața lui și nu putem avea pentru el mai multă devoțiune decât a avut el. Nu poate fi reconsiderat. Dacă trăia, poate-și putea corecta viața. A fost un om de cultură, pentru noi a contat, ne-a format, dar ne-a și deformat. Eliade a fost nu numai elevul lui, dar are recunoștință mai mare față de el. Eliade a fost ajutat de Nae Ionescu și cu bani, dar nu se poate face caz de opera lui Nae Ionescu. Toți colegii lui de universitate l-au detestat că și-a bătut joc de el... și cu sănătatea... I-am spus lui Eliade că nu putem face noi astăzi un erou al culturii, un Socrate, dacă nu a vrut el să fie” (doc. 24).

Desigur, Noica exagera. Așa cum exagera, după cum observă, pe bună dreptate, informatorul „C. Arion”, atunci când analizează articolul lui Noica, *Adevăratul înțeles al „sacralului”*, unde, din dorința de a-l face pe Eliade publicabil în țară, arată că Noica „confundă – fără nici un temei – considerarea sacralului ca expresie a semnificației profunde a oricărui comportament religios cu o poziție mistico-religioasă”, pentru ca, în felul acesta, „viziunea despre lume a cunoscutului specialist al istoriei religiilor” să pară „profund umanistă” și „deloc mistico-religioasă” (doc. 71).

Căci, în altă parte, nu ezită să-l trateze pe Maestru ca având un orizont intelectual „mai profund”, deși mai puțin întins, decât al lui Eliade: „Orizontul intelectual al lui Eliade era mult mai larg decât cel al lui Nae

Ionescu, deși uneori mai puțin profund” (doc. 61).

Nu există adevărată ucenicie fără trădarea Maestrului.

Dar deosebirea fundamentală între *pater pneumatikos* și *pater philosophicus* este că, în vreme ce discipolii celui dintâi își probează această calitate prin aceea că rămân până la capăt sub ascultarea părintelui, discipolii celui din urmă trebuie, dimpotrivă, să se rupă de sub autoritatea acestuia, să-l „trădeze”, pentru a „ajunge la limanul care le este propriu”.

Pe de altă parte, calitatea de discipol nu este eligibilă; nu oricine poate fi discipolul unui mare gânditor; ne-a dovedit-o Platon, în cea de-a șaptea scrisoare, unde ne arată de ce nu a reușit domnitorul Siracuzei să-i devină discipol. Calitatea discipolului se vedește tocmai în aceea că încearcă să devină el însuși, „desprinzându-se” de Maestru. Despărțirea nu este o apostazie, de vreme ce însuși învățătorul este acela care îl învață pe discipol să-l abjure.

Despărțirea la vreme de învățător nu înseamnă o trădare, ci, mai ales, posibilitatea de asumare a propriului destin; discipolul nu-și trădează învățătorul, ci-l continuă împlinindu-se pe sine.

Noica a trăit el însuși bucuria de a fi „trădat” de discipoli și în felul acesta nu făcea decât să ducă mai departe un model: el însuși își trăda Maestrul, când, aflând că Eliade redactase un articol pentru *The Encyclopedia of Philosophy*, despre filozofia românească, în care „este citat și C. Noica, ca aflându-se pe linia lui Nae Ionescu. Noica a afirmat că nu a văzut niciodată această enciclopedie, dar că Eliade nu-i face un bun serviciu considerându-l pe linia lui Nae Ionescu, mai ales că acest lucru nu corespunde adevărului.

Citind o maximă mai veche, Noica spune: *nu este elevul cuiva decât dacă te ridici împotriva lui*” (doc. 45); ceea ce tocmai făcuse.

„Trădarea” lui Noica se desăvârșește într-un studiu, redactat în 1972, dar care avea să vadă lumina tiparului abia în 1989, în Italia („Revista Fundației «Drăgan»”. Vol. 5-6, 1989, p. 459-472) și în 1993 în România

(„Viața românească”, an LXXXVIII, nr. 1, ianuarie 1993, p. 1-17), *Modelul Cantemir în cultura noastră sau: Memoriu către Cel de Sus asupra situației și spiritului în cele trei țări românești*: „un studiu foarte critic la adresa vieții noastre culturale, în care spunea că la noi se promovează și azi, ca și în perioada dintre cele două războaie mondiale, o cultură lăutărească, adică lipsită de specialiști; că toți se pricep la toate, că se scrie și se discută «după ureche»” (doc. 48); „în acest articol, analizat aici, Noica ridică personalitatea și activitatea lui Ștefan Lupașcu («poate singurul care să dea socoteală de tot corpul științelor») a lui M. Eliade («acest unic M. Eliade»”), a lui Nae Ionescu («unul dintre cele mai uluitoare spirite pe care le-a produs cultura românească»), a lui Emil Cioran («cel mai mare moralist francez contemporan»), ca și a lui Al. Elian (care lasă «splendide referate pe la editurile» din București) și a lui Alex. Dragomir (care l-a uimit și pe Heidegger, ca student) – pe pedestale nemaiatinse – tipice prin realizare sau non-realizare – în cultura noastră mai recentă. Și pentru că toți aceștia, deși spirite cultivate și capabile, n-au creat și nu s-au afirmat ca mari specialiști, ci ca oameni de cultură obsedați de multiple probleme și direcții de studiu și afirmare, NOICA îi consideră reprezentativi pentru specificul culturii noastre” (doc. 51).

O noimă fundamentală rostită de Noica despre Nae Ionescu

Dincolo de toate aceste aspecte, și cu atât mai importantă cu cât nu este publicată sub semnătură sau rostită într-un spațiu care ar fi putut fi presupus ca receptat de Securitate, ci într-o convorbire particulară, ni se pare a fi o noimă fundamentală pe care Noica a rostit-o despre Nae Ionescu și care arată cât de profund îl cunoștea. Noica îl consideră pe Nae Ionescu *realist*, nu „trăirist”. Ceea ce-l determinase să mediteze asupra realismului (în sensul lui Nae Ionescu) este (aparenta) înfrângere a acestuia, atât pe planul istoriei, cât și pe acela al reflecției filosofice, de către ficțiunea ideologică marxistă.

Plecând de la cazul a doi armeni care au început prin a se manifesta înainte de 1944, Krikor Zambaccian și Hurmuz Aznavorian, cel dintâi amator de artă și colecționar, deci „idealist“, cel din urmă avocat notoriu, spirit realist, Noica constată că acesta din urmă „a făcut pe liberalul, l-au închis; a murit în închisoare. Zambaccian nu știu dacă avea studii, negustor, a avut un muzeu; că l-au închis, după 10 ani a trebuit să-l deschidă și să-l numească custode..., muzeul lui. Deci, orice fantezie culturală merge, pe când spiritul realist... ăștia au eșuat.

Iată, mi-am făcut o listă a oamenilor cu spirite realiste: începe cu Take Ionescu, care avea o mare vocație culturală, pe care l-a prins poliția..., mă rog, zicem că a reușit... Nae Ionescu...

În România, dacă ești și inteligent și deștept, te cureți“ (doc. 122).

Noica reia discuția, cu aceleași argumente, ceva mai târziu, plecând tot de la cazurile lui Zambaccian și Aznavorian: „Deci, orice fantezie culturală rentează, pe când spiritul ăsta realist, așa-ziși oameni realiști (și părinții noștri erau realiști) nu umblau cu chestii aproximative, nu știu ce, ăștia au eșuat. Am făcut o listă, nu mai spun, începe cu Take Ionescu, care avea o mare vocație culturală, pe care l-a prins poliția..., mă rog, se zice că a reușit, cel mai caraghios a fost. Nae Ionescu, spirit realist, realist și în filozofie, la propriu, avea simțul realității, era deștept, d-le! Teoria mea... în România, dacă ești și inteligent și deștept, ai cuviință sau stai cuminte“ (doc. 126).

În imediat, în încercarea de realizare a „utopiei“ comuniste, Noica are dreptate să considere că realismul oamenilor „deștepți“ a eșuat. Dar la scara istoriei? Căci Nae Ionescu vorbea despre epoci istorice cu durată mare de timp, dominate de anumite caracteristici; de pildă, epoca modernă debutează o dată cu mutarea accentului pe individ, în Renaștere și dăinuie încă pe durata vieții lui. Tot atunci însă se întrezăresc semnele noii lumi, evidente în viața spiritului, a ultimilor 50 de ani: „renașterea metafizice, cu critica științei și răsturnarea ei din funcțiunea de interpretă și valorificatoare a existenței, cu criza raționalismului cartezian, cu diminuarea lui Kant și cu renașterea peri-

patetică, cu criza idealismului gnoseologic, cu izbânda sau cel puțin cu efortul spre izbândă al realismului, cu prăbușirea mecanicisimului materialist, cu asaltul vitalismului și renașterea spiritualistă“.

Astăzi, după alți 80 de ani, mai poate cineva tăgădui „renașterea metafizicii“, răsturnarea științei „din funcția de interpretă valorificatoare a existenței“, „prăbușirea mecanicisimului materialist“, „renașterea spiritualistă“ și chiar o anume „izbândă al realismului“?

Și trebuie să admitem că Noica știa bine ce spune când îl cataloga pe Nae Ionescu *realist* în filosofie, așa cum o făcea încă din 1943, în introducerea la *Cursul de logică*: „Îndeosebi conturată apare opoziția de orientare gnoseologică dintre știința modernă, matematizantă, și metafizică: idealismul celei dintâi, opus *realismului* celei din urmă. De asemenea, împede conturat apare caracterul funciar *realist* al cunoștinței în genere, care nu este decât luarea în posesie a realului și formularea lui, pentru înțelegerea spiritelor“.

Nu este singurul: într-un memoriu de activitate, alcătuit de Mircea Vulcănescu, intitulat *Activitatea culturală universitară și extrauniversitară, din anii 1920-1931, a conferențiarului universitar Nae Ionescu*, înșiruiind numeroasele manifestări ale dascălului său, el arată că „toate acestea urmăresc exprimarea unei aceleiași concepții *realiste*, orientată înspre elementele autentice ale vieții noastre publice și ale culturii, îndreptată principial împotriva ficțiunilor de tot felul, care vin s-o falsifice“; pentru ca într-un studiu despre *Generație*, din 1935, același să desemneze caracteristicile „generației unirii“, prin „caracterele ei dominante, definite de Nae Ionescu în cei patru termeni cunoscuți: realism, autohtonism, ortodoxie, monarhism“.

*

Nu știm cum îl va recepta până la urmă filosofia românească pe Nae Ionescu, după ce patimile politice se vor fi stins și după intrarea într-o (dorită) zodie a obiectivității.

Ar fi trist ca impostura conceptuală stalinistă intitulată „trăirism“ să se perpetueze

în receptarea lui și în mintea generațiilor care vor urma. Cert este că acest termen îi este atribuit în mod abuziv și Nae Ionescu însuși s-a distanțat în repetate rânduri de semnificația lui (după cum arătam mai sus).

Realismul filosofic al lui Nae Ionescu se deosebește de nenumăratele accepții ale termenului, de la realismul filosofic medieval („care spunea că universalele, conceptul, preexistă lucrurilor. Fapt care era, de altfel, afirmat și în metafizica platoniciană. *Universalialia ante rem*, aceasta nu înseamnă decât tocmai acest procedeu al matematicii. Oamenii din Evul Mediu nu gândeau matematic, funcțional, ci, dimpotrivă, foarte calitativ. Și, cu toate acestea, ei mărturiseau: *universalialia ante rem*, conceptul preexistă propriu-zis obiectului, conceptul este ceva care există independent de obiect, obiectul nu face decât să se subsumeze conceptului”; Nae Ionescu, *Curs de Logică matematică*, 1926–1927), la „realismul” teoriei politice americane, care înseamnă: folosirea forței în rezolvarea conflictelor politice.

Din paginile acestui volum se poate aduna tot ce s-a spus și s-a scris mai lamentabil despre „trăirism” în deceniile comuniste: „condamna orientarea raționalistă, promova neîncrederea în rațiune și cerea apelul la irațional; respingea cuvântul scris și elogia acțiunea, riscul, acel *vivere pericolosamente* al fascismului italian” (doc. 51).

Departe de a „elogia acțiunea”, Nae Ionescu era un contemplativist; departe de a respinge rațiunea și a face apel la irațional, în *Metafizica sa* (1928), Nae Ionescu afirmă existența unei realități ontologice alături de realitatea sensibilă; dar și a unor posibilități diferite de luare de contact cu acest realități: „de o parte stau acei cari spun că există o posibilitate de trăire a existenței care depășește individualul”, de alta, cei care spun că aceasta „nu se poate face decât pe cale de cunoaștere – înțelegând prin cunoaștere, cunoașterea logică, cunoașterea conceptuală. Aceasta este problema crucială în toată metafizica”. El combate unele direcții filosofice, precum senzualismul, afirmând că „realitatea sensibilă nu este singura realitate posibilă, pentru că, în definitiv, nimeni nu poate să identifice realitatea sensibilă cu

realitatea. Înșiși conceptualiștii, înșiși nominaliștii, cari neagă posibilitatea existenței unor forme superioare faptelor concrete, identificate cu ajutorul individuației, nu pot să pretindă acest lucru”.

Deopotrivă de îndreptățite, știința „este o preocupare inductivă, care pornește de la experiență, o preocupare experimentală”, pe câtă vreme metafizica „este un act care se sprijină, în ceea ce are ea mai caracteristic, pe un act de trăire – nu a realității propriu-zise, ci a izvoarelor realității”. „Ca atare, *metafizica* este o încercare de cunoaștere absolută a realității; sau, nu este nici un joc de cuvinte dacă spun: o *încercare de cunoaștere a absolutului*, pur și simplu. Și caracteristica ei fundamentală este că pornește de la un act de trăire a realității, care este posibil prin introducerea, prin scufundarea noastră înșine în această realitate”.

În vreme ce, „dacă există cunoaștere a realității sensibile, ea se face după anumite norme. Aceste norme trebuie să fie, fatal, altele decât normele de cunoaștere a realității metafizice. Problema aceasta am dezbătut-o în diferite rânduri și ea se rezolvă, în ultimă analiză, prin deosebirea dintre *cunoașterea științifică nominalistă* și *cunoașterea metafizică realistă*”.

Cum se poate, împotriva simțului comun, afirma că această din urmă cunoaștere este realistă? Deoarece „*fundamentul atitudinii mistice este postulatul transcendenței*. Absolutul este ceva care ne depășește și către care noi ne îndreptăm, și de aceea întotdeauna *atitudinea mistică* va fi caracteristic *realistă*, tot ceea ce există în afară de noi există real și niciodată o atitudine mistică nu poate să ducă la idealism, ci trebuie să afirme existența *realiter* a unei transcendențe”.

Prin urmare, cunoașterea științifică nu este „condamnată” de Nae Ionescu; dimpotrivă, a definit-o și a practicat-o. Lucrul cu care nu este de acord, așa după cum spunea încă din 1925, în cursul de *Teoria cunoștinței*, este „transformarea cunoștinței științifice în genere într-o cunoștință cantitativă”, proces care începe o dată cu Descartes și duce la „cantitativizarea” științei moderne. El îi opune soluția realistă, a bunului-simț,

unde „presupoziția fundamentală pentru orice teorie a cunoașterii și pentru orice funcțiune a conștiinței noastre în genere este tocmai această existență a unei lumi din afară, nu ca teorie (...), ci ca fapt”. Această filosofie a sa, esențialistă, statică, realistă, are drept metodă pe cea numită *metoda descriptivă*, care „nu ne duce la anumite rezultate ultime, ne duce la fapte, nu la argumente. Noi nu construim logic în nici un fel, rațional sau intuitiv, eșafodaje de idei și de argumente, ci analizăm lucrurile așa cum ni se înfățișează și ajungem la ultima expresie a lucrurilor acestora”.

Pornind de la asemenea premise, Nae Ionescu practică, cu multă rigoare, cunoașterea științifică; să ne amintim că a ținut primul curs de logică matematică din istoria Universității din București, în 1926–1927, în care se desparte de acea „concepțiune interioară dinamică, de partea logicei idealiste, de partea logicei creatoare, constructive dinăuntru în afară, o *concepțiune* vasăzică *dinamic-idealită*”, pentru a înfățișa, în cadrul unei *concepții static-realiste* proprii și „plecând de la știința aceea care, în constituirea ei – nu în aplicarea ei –, are cele mai puține puncte de contact cu realitatea” propria sa logică: „începem să schițăm tocmai un complex de afirmațiuni, în cadrul unei *logice realiste ontologice*”.

Acest *punct de vedere concret, realist*, profestat de Nae Ionescu în logică „verifică și structura matematicii; care, pe de altă parte, nu poate să fie considerat ca un instrument nou al noilor generații, al noii metafizici, ci este tocmai reprezentarea vechei metafizici, metafizica modernă de până astăzi (...). Logica pe care am făcut-o noi nu se opune logicei idealiste, ci o înglobează pur și simplu, făcând-o inutilă. Ca interpretare spirituală a omenirii, punctul nostru de vedere de astăzi – și nu este numai punctul meu de vedere, căci, din articolele care se scriu în diferite țări, din cărți, din cărți de eseuri mai degrabă decât de filosofie, cam aceeași atmosferă generală se desprinde –, punctul acesta de vedere, zic, face inutilă teza logicei idealiste, tocmai pentru că interpretează și realitatea interpretabilă numai în funcțiune de logica realistă și realitatea în funcțiune de logica idealită”.

Acest punct de vedere *realist* este de regăsit la Nae Ionescu în mod sistematic, în toate preocupările sale, nu doar în logică și metafizică:

- în *interviuri* privitoare la realitatea imediată („Trebuie să acceptăm lumea așa cum e: realitatea nu poate fi altfel decât așa cum e. E un punct de vedere static realist”, cf. răspunsul la ancheta „Ce credeți despre tână generație?”, Crăciun, 1932, „Vremea”);
- în *considerarea fenomenelor sociale* (metoda lui „are ca punct de plecare eliminarea conceptului de cauzalitate mecanică din explicarea întâmplărilor și înlocuirea lui prin cel al corelației organice. Metoda aceasta nu e, Doamne ferește, o invenție a mea. Ea este aplicată cu succes din ce în ce mai impresionant și în mecanică, și în fizică, și în biologie. E adevărat că, în comentarea vieții politice românești, eu sunt singurul care o utilizez constant – sau, mai precis, eu și prietenul meu, Onicescu. Metoda aceasta procede prin identificare de *structuri* și apelează, ca atare, în primul rând, la intuiție, la *putința de a vedea*. Asta nu e chiar așa de ușor. Asta cere o anumită maturitate în observație, o anumită experiență, și, mai ales, renunțarea la orice personalism și la orice pretenție – așa de inerentă iluminismului – de a crea realitatea prin jocul logic al rațiunii”),
- în *filosofia sa politică* („această atitudine este realistă față de nominalismul democrației; are predilecție pentru concret și, deci, pentru formele de viață locale (descentralizare), față de abstractismul unificator și centralizator al social-democratismului, este static și metafizic, față de dinamismul idealist și scientismul libertar; se sprijină pe ideea de ordine, de dreptate și de organic, față de libertatea și contractualismul celui alt; e spiritualist și religios, și nu materialist, liber cugetător ș. a. m. d.”);
- în *filosofia religiei și teologie* („A crede că se poate trece, în *veac* încă, peste hotarele confesionale și politice înseam-

nă a uita că și istoria tot de Dumnezeu este făcută și a socoti că se poate anula realitatea formelor de viață, așa cum le-a lăsat Dumnezeu". Ideea e falsă „pentru simțul realist și istoric al ortodoxiei”, „Predania”, 1937);

- în felului de a concepe *dreptul* și *valoarea mentalității juridice* („eu nu pot să constat decât un singur lucru: că

acel confrate nu are nici un fel de afinitate electivă cu *realismul* spiritualității contemporane, care nu se orientează după *ideal*, ci după *normal*. Și că, prin consecință, nu ne vom înțelege niciodată, ca unii ce vorbim două limbi cu totul deosebite”, *Când sunt utile discuțiile și când nu*, 1938).

Este momentul unei reconsiderări.

DOCUMENTE

CONSILIUL SECURITĂȚII STATULUI
DIRECȚIA I, SERV. II
BIROUL II

122/16 iunie 1971

Notă

Deoarece NOICA CONSTANTIN, cercetător la Inst. de Logică al Acad. de Șt. Sociale și Politice, a avut în trecut preocupări filozofice pe teme idealiste și fasciste (pentru care fapt, în 1959, a fost condamnat la 25 ani m. s.), iar în prezent, ca element de valoare, are legături cu reprezentanți ai emigrației din Occident – elemente cu care a avut relații din timpul activității din trecut, avem semnalări că scrie (și va continua în viitor) la publicații ale emigrației –, cât și faptul că polarizează în jurul lui elemente intelectuale din rîndul tinerilor, veți deschide dosar de urmărire informativă, în scopul stabilirii următoarelor aspecte principale:

- dacă legăturile ce le are cu emigrația sînt pe linia activității legionare sau dușmănoase;
- dacă scrierile sale au concepții dușmănoase și în ce scop le întocmește (destinația);
- dacă legăturile ce le are în rîndul tinerilor au scop de influențare a acestora în concepțiile lor filozofice – pe linie idealistă sau dușmănoasă orînduirii socialiste.

În vederea realizării acestor sarcini, veți lua următoarele măsuri principale:

1) Recrutarea unui informator din rîndul legăturilor apărute (în special din filaj), pe care să-l folosim în descifrarea caracterului legăturilor lui Noica C. cu emigrația cât și cu tinerii din țară.

Termen: 30 august 1971

2) Dirijarea informatorilor „Valerian” (Serv. 1), „Dan” (Serv. 1) și „Barbu” (legăt. personală) pentru a stabili: concepțiile, interpretarea evenimentelor politice, caracterul legăturilor cu cei ce apar în relații cu el, caracterul legăturilor cu cetățeni din străinătate, în special emigranți, preocupările de scriere, caracterul acestor scrieri, conținut etc.

3) Veți studia condițiile de la domiciliu și veți instala I. C. O.

Termen: 30 iulie 1971

4) Identificarea, verificarea în evidențele C. S. S. a tuturor legăturilor ce apar în dosar și întreprinderea de măsuri informative pe lîngă acestea, cu sprijinul organelor ce au în deservire locul de muncă respectiv.

Permanent.

5) Pe perioada lunii august veți lua măsuri de filaj, pentru a stabili caracterul legăturii cu Sanda Stolojan – transfugă, colaboratoare la „Europa liberă”, stabilită în Franța. Pe timpul vizitei celei în cauză veți lua măsuri de folosire a mijloacelor tehnice pentru ascultarea convorbirilor și folosirea unor informatori. (În ultimul aspect, te va sprijini G. Moraru A., care are unele posibilități în acest sens.)

6) Va fi verificat, studiat și contactat Liiceanu Gabriel, de la Inst. de Filozofie, pentru a stabili caracterul legăturilor lui cu Noica C. și cu emigrația. Dacă va fi pretabil recrutării, îl vom folosi pe lîngă Noica C.

7) Continuați măsurile de interceptare a corespondenței lui Noica C., cât și legăturilor principale, în special cu țările occidentale.

Locuitor șef serviciu,
Locot. Dumitrescu Const.
16 VI 1971

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 1, f. 1-1 v.; manuscris.

Direcția I, Serv. II

122/P. I./21 06 1971

Notă

În anii 1967–1968, informatorul care avea numele conspirativ „ȘERBAN” a furnizat unele materiale din care rezultă că se cunoaște bine cu legionarul NOICA CONSTANTIN, fost condamnat, și poate aborda diverse probleme.

Astfel, Noica C. a discutat cu informatorul despre grupul TRĂIRIȘTILOR, a elogiat pe Emil Cioran și Nae Ionescu; despre faptul că el (Noica) posedă unele manuscrise filozofice, în care afirma că-și expune ideile într-un „sistem original”. Despre aceste manuscrise, Noica C-tin a afirmat atunci față de „Șerban” următoarele: „Dacă mi s-ar întâmpla ceva, am luat măsuri ca manuscrisele să fie arse, pentru a nu se abuza de ele”; că și Dan BOTTA ar avea lucrări filozofice inedite pe linia trăirismului.

A discutat cu „ȘERBAN” despre perioada detenției și, printre altele, i-a spus: „Împreună cu alți prieteni am trecut printr-o suferință comună, care ne-a deschis ochii și ne-a trezit spiritul de răspundere”.

Tot în perioada aceea, Noica C. i-a spus lui „Șerban”: „Socotesc de datoria mea ca la Centrul de Logică să pregătesc tinerii pentru înțelegerea filozofiei”. De menționat că SORIN VIERU, cercetător la Instit. de Filozofie, apărut recent ca legătură în filajul lui Noica, în 1968, a declarat că se recunoaște a fi discipolul lui Noica C.

Se constată și în prezent multe preocupări și legături ale lui Noica în rîndurile tineretului studios.

Pornind de la aceste informații furnizate anterior de „ȘERBAN”, rog a se discuta cu el, pentru a face informații pe lângă Noica, clarificînd dacă mai există materialele de care a vorbit anterior, ce afirmații mai face despre tinerii cu care apare permanent în legătură, ce vorbește despre legăturile sale cu legionari fugiți în străinătate sau foști condamnați din București și alte județe din țară, orice alte aspecte privind atitudinea și poziția prezentă a lui Noica C.

Rog a se analiza dacă unele din aceste probleme nu pot fi rezolvate și de informatorul „LAURENȚIU”.

Mr. Pătrulescu

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 3, f. 197-197 v.; manuscris.

CONSILIUL SECURITĂȚII STATULUI
DIRECȚIA I

122/s. v./10 august 1971

STRICT SECRET

Ex. unic

SE APBOBĂ,

gl. mr. D. Borșan

PLAN DE MĂSURI

Dosar de urmărire informativă „NICA
DAN”

La data de 22 iulie 1971, dosarul a fost analizat de către tov. General Maior BORȘAN DUMITRU. Cu ocazia analizei, au rezultat următoarele aspecte:

Relațiile apropiate ale lui „NICA” sînt formate din rîndul unor elemente cunoscute cu antecedente penale, ca urmare a activității lor naționalist-fasciste, antisocialiste, unii dintre aceștia avînd funcții în mișcarea legionară.

„NICA DAN” are corespondență permanentă cu elemente din conducerea emigrației române din Occident, inclusiv cea legionară. Trimite spre publicare o serie de articole cu caracter filozofic.

Ca urmare a analizei, tov. General Maior e ordonat ca, împreună cu serviciul I și 4, să întocmim un plan de măsuri detaliat, în vederea cunoașterii și documentării activității prezente a lui „NICA DAN”, natura relațiilor sale cu emigrația română, cu elemente din țară cunoscute cu antecedente politice.

În acest scop, ne propunem luarea următoarelor măsuri:

1) *Continuarea dirijării rețelei informative care se află în relații cu obiectivul, astfel:* informatorii „TONI”, „SĂNDULESCU”, „ILIESCU”, din cadrul serviciului 2; „ȘERBAN”, din legătura tov. Col. Tăbăcaru Dumitru; „OLTEANU”, din legătura Lt. col. Sbîrcea Constantin; „STRĂINUL”, din legătura Lt. col. Nagy Tiberiu; „ANDREI” și „ION”, din legătura Mr. NICOLAE MIHAI.

În planurile de dirijare a informatorilor menționați se vor prevedea sarcini concrete privind obiectivul „NICA DAN”.

Termen: 30 august 1971

În cazul unor deplasări în provincie, obiectul va fi supravegheat prin rețeaua informativă a inspectoratelor de securitate din județul respectiv.

2) *Recrutarea de noi informatori*

În acest scop, au fost selecționate următoarele elemente, despre care am stabilit că au contacte frecvente cu obiectivul:

- MUZICESCU MARIA, cercetătoare la Institutul de Studii Sud-Est Europene;
- CHITTA AMOS, artist instrumentist la orchestra simfonică TV;
- VIERU SORIN, cercetător la Institutul de Filozofie;
- ZAMFIRESCU DEMETRU, cercetător la Institutul de Filozofie;
- OLTEANU ION, București;
- RIZEA-BÎZU PETRA, secretara Centrului de Logică.

Pînă la 20 decembrie 1971 vom efectua două recrutări.

Răspund: Lt .Col. SALAPA VASILE și
Mr. PĂTRULESCU ION

Împreună cu serviciul 3 vom întocmi un plan de măsuri pentru folosirea mai activă a lui A. D. – în contactarea Lt. col. Sbircea C. care se află în relații apropiate cu „NICA”.

Termen: 30 august 1971

De asemenea, împreună cu serviciul 4 vom stabili natura relațiilor dintre „NICA” și PLĂMĂDEALĂ, de la Patriarhie. Studierea posibilităților și folosirea acestuia pe lângă obiectiv.

Termen: 30 august 1971

Studierea posibilităților de folosire pe lângă „NICA” a fostului informator „FILITE MANOLE” cunoscut de Mr. Falcan Ion.

3) *Mijloace T. O.*

Din supravegherea informativă a rezultat că „NICA DAN” frecventează cu regularitate adresele:

- TINCA MARIA, str Nicolae Nicoleanu, nr. 1;
- V. CÎRDEI, Șos. București – Tîrgoviște, nr. 17 A și nr. 48, secția 18 miliție;
- Casa de creație Mogoșoaia.

Vom stabili relațiile dintre „NICA DAN” cu (sic!) V. CÎRDEI și TINCA MARIA. În

raport de aceasta, vom studia posibilitatea introducerii T. O. la adresele menționate și folosirea celei existente la Casa de creație Mogoșoaia.

Termen: 30 august 1971

Studierea posibilităților cît și a necesităților de introducere T. O. la domiciliul lui „NICA DAN”. Propuneri concrete în acest sens.

Termen: 30 septembrie 1971

4) *Relațiile lui „NICA DAN” cu emigrația*

Lucrarea informativă, prin mijloace complexe, a relațiilor obiectivului, cu ocazia venirii acestora în țară.

În eventualitatea deplasării în exterior a unor informatori, aceștia vor fi instruiți ca să acționeze pe lângă obiectiv, în scopul de a-l determina să transmită prin ei anumite mesagii secrete sau lucrări neadmise la publicare în țară.

De asemenea, vom studia posibilitatea și vom face propuneri concrete ca informatorii dirijați pe lângă „NICA”, cu ocazia unor eventuale deplasări în Occident, să contacteze familia acestuia, pentru a stabili situația acestora, sentimentele lor față de „NICA DAN”.

5) *Interceptarea eventualelor canale ilegale de legătură cu emigrația*

Prin rețeaua informativă, mijloace T. O., cît și prin alte metode, vom urmări să identificăm eventualele canale ilegale folosite de „NICA DAN”, în relațiile sale cu emigrația.

6) În anul 1968, informatorul „ȘERBAN” a relatat că „NICA DAN” i-a spus că este în posesia unor lucrări filozofice importante, unele inedite, pe care le-a dat spre păstrare la un om de încredere, iar în caz de pericol a luat măsuri pentru distrugerea acestora. Prin rețeaua informativă, mijloace T. O. și eventuale percheziții secrete, vom acționa pentru depistarea locului unde se păstrează, importanța acestor materiale.

7) Prin inspectoratele de securitate județene Iași, Cluj și Constanța, vom lua măsuri de a se efectua o severă verificare a lucrărilor lui „NICA DAN” trimise spre publicare în revistele locale.

8) *Continuarea interceptării corespondenței interne și externe*

Vom acorda atenție deosebită corespondenței ce o poartă „NICA DAN” cu MIRON PAUL și BIEMEL WALTER, din R. F. a Germaniei; TARAOIU DUMITRU, Argentina; ALEXANDRA RICHARDOBA (sic!), Anglia, în scopul de a depista eventualele canale folosite de obiectiv în relațiile cu emigrația.

9) Propunem să intrăm în legături personale cu „NICA DAN”, folosind pretextul de a ne ajuta în perioada desfășurării lucrărilor Congresului Internațional de Logică, București, 28 august 1971.

Lt. col. de securitate,
SALAPA VASILE

DE ACORD,
ȘEFUL SERVICIULUI,
Lt. col. NĂSTASE GH.

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 1, f. 2-5; dactilogramă.

Rezoluție:

10 iulie 1972

NOICA CONSTANTIN a fost contactat la 8 și 11 mai 1972 de tov. General Maior Borșan Dumitru, iar la data de 8 iulie, după înapoierea din Franța și Anglia, a fost contactat de tov. adjunct ministru, General Maior STOICA Constantin și General Maior Borșan Dumitru.

122/PI/FN
STRICT SECRET

Ex. nr. 1
14 03 1972

NOTĂ

În nr. 9 și 10 ale revistei „Cronica” (3 III și 10 III 72), sînt inserate două articole ale lui CONSTANTIN NOICA din ciclul *Despărțire* (sic!) de Goethe.

Primul dintre ele, intitulat: *Tinerețea ca sănătate* (III), sub pretextul valorificării unor idei goetheene, introduce un mic elogiu la adresa religiei. Cultura este considerată de Goethe, arată NOICA, drept o stare de sănătate; de asemenea, arta, în măsura în care e clasică; știința, în măsura în care e legată de ființa omului; „religia chiar, în măsura în care e organic legată de ființa omului”.

Or, creștinismul, spre deosebire de celelalte religii, are specificul de a fi intim legat – ca religie – de ființa omului. Deci, creștinismul reprezintă o stare de sănătate a omului, a societății. Această teză idealist-mistică este indirect conținută în finalul articolului.

Al doilea articol, intitulat *Tinerețea ca înțelepciune*, are un subtext iraționalist-trăirist mult mai amplu susținut. Înțelepciunea, după Goethe, arată NOICA, este un apanaj al tineretului, nu al bătrînilor, cum consideră gîndirea comună. De ce? Deoarece, subliniază NOICA, înțelepciunea este legată de trăirea plenară a vieții, trăire realizată prin simțuri, nu prin rațiune, nu prin teorie. El argumentează prin celebrul vers din *Faust*: „Cenușie este orice teorie. Numai pomul vieții este veșnic verde”.

Din această perspectivă, constată NOICA, „*Divanul* lui Goethe este un imn al înțelepciunii, privită din perspectiva celor cinci simțuri”.

De asemenea, citim, că „adevărul celor cinci simțuri – acesta ar părea să fie pentru el temelia oricărui alt adevăr și, în orice caz, a înțelepciunii”.

Sînt idei care, deși prezentate ca aparținînd lui Goethe, seamănă ca două picături de apă cu tezele dezvoltate de trăirismul de la noi, în deceniul dinaintea celui de-al doilea război mondial (reprezentat, între alții, de N. CRAINIC, NAE IONESCU, NOICA CONSTANTIN). Aceeași respingere a rațiunii, a „intelectualismului”, apelul la simțuri, la fenomenele primare ale vieții.

14 03 1972

„CRISTIAN”

OBSERVAȚII

NOICA CONSTANTIN este în atenția subsemnatului, unde se va introduce copie de pe nota informativă.

– Informatorul a predat organelor noastre și revistele cu textele la care se referă, urmînd să mă documentez cu întregul articol și altele publicate de CONSTANTIN NOICA.

Am dat sarcini și am instruit informatorul corespunzător.

Voi dirija cu sarcini deosebite pe informatorul „MARIAN”.

Voi lua legătura și cu I. S. J. Iași.

Maior PĂTRULESCU ION

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 3, f. 141-142; dactilogramă.

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

18 iulie 1972

NOTĂ

despre MIRCEA ELIADE

*„Cred în viitorul culturii românești mai
mult decât în cel al culturii europene“*

(M. Eliade în „Contemporanul“, 1972)

Omul de cultură român – renumitul profesor universitar de la Chicago – care declara acest lucru este, de la Dimitrie Cantemir încoace, românul cu cele mai multe relații culturale în lume. Cunoaște toate culturile ei, de la cea indiană și japoneză pînă la cele africane și sud-americane. La rîndul său, e cunoscut pretutindeni.

Dacă a putut face o afirmație ca aceea de mai sus – despre o cultură ca a noastră, ce n-are încă audiență în lumea largă și nu posedă încă (la fel ca Bulgaria și Albania) un premiu Nobel – înseamnă că vede ceva deosebit în cultura noastră, trecută și mai ales viitoare. El consideră într-adevăr că România e o țară-pivot, în care se întîlnesc toate marile curente spirituale ale lumii și care poate avea funcția de a mijloci între cultura european-americană și cele orientale.

Ceea ce a obținut țara noastră, prin marii ei conducători, în politica externă, M. ELIADE vrea să definivăm în cultura noastră. El crede că, în primul rînd, noi, românii, sîntem chemați să pregătim dialogul rodnic al Apusului cu Răsăritul îndepărtat. Acest demers – slujit de M. ELIADE prin toată opera sa, ce arată europenilor că nu sînt pregătiți să intre în dialog cu marile civilizații răsăritene – este o necesitate istorică.

De aceea, după cîte sîntem informați din Apus, M. ELIADE urmează să fie propus pentru premiul Nobel, în anii ce vin. Așa cum el însuși a recunoscut deschis ca președintele N. CEAUȘESCU ar trebui să capete premiul Nobel pentru pace, unii dintre noi, cei de aci, nu ar trebui să-i pună piedici (ba, dimpotrivă) cînd va fi propus

pentru premiul Nobel. Va fi o cinste pentru noi, iar unele adversități personale de aci (absolut neîntemeiate și legate de probleme minore, cum ar fi cazul, demult perimat, al lui NAE IONESCU, al cărui elev M. ELIADE a fost) sînt, ca și în cazul, lui BLAGA, lipsite de rost, dacă nu de-a dreptul vinovate.

Dacă sînt în străinătate cîțiva mari oameni de cultură români ce ar trebui folosiți, direct sau indirect, pentru pregătirea de specialitate a tineretului nostru, doi dintre ei sînt excepționali: ȘTEFAN LUPAȘCU și MIRCEA ELIADE. Despre primul cerem îngăduința de a face un raport separat. Despre cel de-al doilea, vom spune că e necesar culturii noastre de astăzi, pentru două motive (în afara reușitei lui culturale fără echivalent):

1) pentru că, prin sensul de actualitate al operei lui de istorie a culturilor tradiționale (și nu „religioase“, cum se spune greșit), favorizează tocmai apropierea Europei de marile civilizații asiatice, africane și sud-americane, ce vin să schimbe echilibrul istoric al lumii;

2) pentru că, prin felul cum prezintă culturile tradiționale (țărănești și folclorice), este singurul care să scoată cultura veche românească din folclorism și minorat, adică de sub disprețul culturilor „mari“, ce nu văd într-o cultură ca a noastră decât pitorescul și originalitatea regională, la nivelul culturilor „primitive“.

Cu opera sa, M. ELIADE, care reintegrează în cultura mare toate manifestările de viață spirituală autentică materializate în opere, mituri, eresuri, practici și folclor, face astfel încît cultura noastră să nu aibă doar 300 de ani, ci să se împlînte – așa cum vroiau un Eminescu și un Pîrvan – în protoistoria spațiului acestuia traco-latino-român, care a fost, în același timp, un spațiu binecuvîntat și unul nefericit istoricește.

Cum poate fi folosit MIRCEA ELIADE

În anii din urmă, s-a încercat punerea în circulație a cîtorva din scrierile lui M. ELIADE (care a publicat în limba română lucrările sale de tinerețe și astăzi încă scrie literatură în limba română). S-a făcut însă o

nedreptate: i s-au publicat doar scrierile literare (și acelea parțial), dar nici o scriere de istorie a culturii, tocmai cele care îl interesează și ne interesează. Apoi, a fost solicitat să devină membru al Academiei Române și invitat să-și viziteze țara.

În iunie a. c. l-am văzut îndelung la Paris pe MIRCEA ELIADE. El ne-a spus că i se pare fără sens să devină membru al Academiei în țara lui, atîta vreme cît nu i s-a publicat încă nici o operă semnificativă. Ne-a dat lista lucrărilor lui traduse în alte țări socialiste și care încă nu sînt traduse la noi. Pe de altă parte, ne-a declarat că o simplă vizită în țară i se pare prea puțin. A spus deschis că România de astăzi, prin realizările ei recunoscute pe plan internațional, nu are nevoie de aprecierile lui, făcute eventual prin declarații de presă, în schimb, poate are nevoie de colaborarea lui, pe care și-ar da-o cu drag, dacă nu ar vedea atîtea rezerve în unele cercuri, ce pot să nu fie de nivel înalt, dar influențează viața noastră publică (de exemplu, Direcția Presei, care, în anumite perioade, interzice simpla citare științifică a lui M. ELIADE).

Reamintim că M. ELIADE are 65 ani și că a avut un acces de pericardită. Dacă dorim a-l folosi, nu încape amînare. Ce se poate face?

Un lucru deosebit, la care M. ELIADE poate participa din plin, chiar și de la distanță, deocamdată.

Se poate și trebuie să se facă un mare Institut de Studii Orientale, cum avem un Institut de Fizică Atomică, de pildă. Ba, mai mult chiar decît acesta, unde nu putem întrece încă țările avansate, cu un institut de studii orientale (care există la Praga și la Budapesta, dar nu la noi!) am putea-o lua, cu ajutorul lui M. ELIADE, înaintea tuturor. La un asemenea institut, care s-ar putea întemeia pe scheletul anemicei Societăți de Studii Orientale, conduse de prof. CICERONE POGHIRC, s-ar învăța nu numai marile limbi moarte ale Orientului (sanscrită, tibetană etc.), dar și limbile viii: hindu, chineză, japoneză, periană (sic!), arabă; s-ar putea pregăti echipa care să cunoască Orientul trecut și prezent.

M. ELIADE – care a dat doctorate la zeci

de tineri din diverse țări, dar regretă să nu fi dat încă unor români de valoare – îndrumază pe studenții săi către o orientalistă vie, cu accentul pus pe economie și sociologie. Din și în jurul acestui mare institut s-ar forma specialiștii care să fie consultați și folosiți pentru dialogul dintre Apus și Răsărit.

La acest institut, M. ELIADE ar trimite nu numai toate cărțile și publicațiile necesare, dar și specialiști din lumea largă, vizitatori și colaboratori de tot felul. Pe de altă parte, ar putea sprijini o mare revistă de cultură – pe linia colaborării cu Răsăritul –, care, prin colaborările trimise de el, ne-ar situa dintr-o dată în fruntea țărilor de cultură europene ce se deschid către istoria zilelor de mîine.

În sfîrșit, în măsura în care acel institut ar fi croit pe măsura tocmai a viziunii lui M. ELIADE, despre rolul României în apropierea marilor spații de cultură ale lumii, nu încape îndoială că el însuși, atras de o asemenea ctitorie, ar veni s-o viziteze și să-i dea, prin prezența lui, fie și temporară, un plus de autoritate.

Propunem deci, concret: profesorul CICERONE POGHIRC, care e un învățat de seamă și în același timp un reprezentant autorizat al regimului nostru (a fost pînă recent ministru adjunct și prorector al Universității din București), să viziteze pe MIRCEA ELIADE la Chicago. În urma convorbirilor ce am avut recent cu marele nostru compatriot, asigurăm că M. ELIADE va fi fericit să dea toate sugestiile și tot sprijinul pentru crearea unui Institut de Studii Orientale, care, cu cît va fi mai aproape de gîndul său, cu atît va sluji mai mult cauza românească în lume

Între timp, traducerea și editarea în limba noastră cel puțin a operelor editate în alte țări socialiste va crea – alături de Institutul de Studii Orientale – climatul necesar pentru ca un om ca MIRCEA ELIADE, comparabil de pe acum cu Cantemir sau Hasdeu în istoria culturii noastre, să nu rămînă nefolosit în ultimii săi ani, care sînt și anii marii afirmări românești în lume.

„NICA”

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 5, f. 75-79; dactilogramă.

006710/02/122/P. I./6 octombrie 1972

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

NOTĂ

Demersuri și întrevederi

1. În problema MIRCEA ELIADE a intervenit ceva nou: vizita pe care i-a făcut-o PAUL ANGHEL la Paris. La întrebarea sa, în primele zile din octombrie, scriitorul P. ANGHEL mi-a comunicat că M. ELIADE îmbrățișează cu căldură ideea de se crea un institut de studii orientale și așteaptă la Chicago pe cineva autorizat, căruia să-i treacă planurile și sugestiile sale.

Cred că totul, în ce privește apropierea lui ELIADE de țară, ține de editarea câtorva din operele sale științifice și de crearea acestui institut.

Aștept o scrisoare de la el, cu răspunsuri precise la câteva întrebări pe care i le-am pus, în legătură cu sprijinul ce l-ar da unei inițiative, în ce privește institutul.

2. În august și la începutul lui septembrie a. c., am fost vizitat de soții STOLOJAN, vechi prieteni, acum stabiliți în Franța. VLAD STOLOJAN, care e inginer, a venit pe la 10 august, să-și petreacă concediul la Mamaia. L-am văzut numai câteva ore, în cadrul călătoriei pe care am făcut-o împreună, în mașina sa, spre Constanța. Era primul român pe care-l revedeam după întoarcerea mea de la Paris și mă interesa să știu dacă indemnul meu de a colabora cultural cu cercurile din țară influențase întrucâtva pe refugiați. Se pare că, în orice caz, n-a fost rău înțeles. STOLOJAN mi-a dat apoi amănunte în legătură cu schimbările încercate la Biserica Română din Paris. În rest, am discutat lucruri fără interes mai larg.

Întrevederea cu SANDA STOLOJAN, la finele lunii și în primele zile din septembrie, după plecarea soțului, a fost mai densă. De SANDA STOLOJAN mă leagă o veche admirație, atât pentru calitățile ei scriitoricești, cât și pentru natura ei umană, foarte deschisă și hotărâtă.

Am discutat cu ea despre întrevederile avute împreună cu soții EUGEN IONESCU,

soții IERUNCA și apoi soții ELIADE. SANDA STOLOJAN mi-a spus că toți se întreabă dacă optimismul pe care l-am manifestat în fața cunoșcuților de afară reflectă natura mea, sau situația reală din țară. Pe de altă parte, m-a asigurat ea însăși că are impresii bune revenind în țară, mai ales cu expozițiile de artă plastică din timpul congresului de estetică și în urma întrevederilor ce avusese cu diverși scriitori, între alții, MARIN PREDĂ și M. GAFIȚA.

Am întrebat-o de ce revine atât de des în țară și mi-a răspuns că abia în străinătate și-a dat seama cât e de legată de realitățile de aci. Deși știe perfect franceza și engleza, fiind folosită ca interpretă la nivelurile cele mai înalte, scrie încă literatura în limba noastră.

Cred că oameni ca soții STOLOJAN, în ciuda faptului că sînt foarte apropiați de VIRGIL IERUNCA și soția (MONICA LO-VINESCU), care au atitudinea cunoscută față de țara de astăzi (deși chiar și ei înțelegători în multe privințe, după câte mi-am dat seama), ar putea contribui mult la facearea de contacte și apropieri, atât cu românii cât și cu străinii ce ne pot interesa. Personal, nu șovăi să am contact bun cu ei, ca și cu alți refugiați, din cînd în cînd, spre a-mi putea păstra sorții de a-i influența în sens pozitiv, ori de câte ori ar fi cazul.

3. În chestiunea ȘTEFAN LUPĂȘCU, marele gînditor de origină română, necunoscut încă la noi, am angajat redactarea unei broșuri despre el, la Centrul de Documentare al Academiei, în urma cererii tov. MIRCEA IOANID, subdirector al Centrului.

4. De la un văr, DAN PARASCHIVESCU, stabilit mai demult, legal, în Franța, aflu că VASILE POSTEUCĂ ar fi scris împotriva mea (în urma vizitei în Occident) un articol, pe care l-a tipărit într-o publicație în limba română din Statele Unite. Nu cunosc conținutul articolului, dar semnalez faptul ca semnificativ.

5. La finele lunii septembrie a. c. m-a vizitat PAUL MIRON, de la Freiburg. Este vorba de un cunoscut militant pentru apropierea culturală de țară. Am discutat în două rînduri temele unor colocvii viitoare despre cultura română. La ultima întreve-

dere i l-am prezentat pe PAUL ANGHEL, care dorea să-l cunoască.

6. Spre părerea mea de rău, am primit de la inginerul DUILIU SFINȚESCU, fost coleg de școală, stabilit în Franța în condiții despre care am vorbit eu însumi în cadrul audienței avute, scrisoarea pe care o redau în copie. Reamintesc respectuos că, în cadrul acelei audiențe, mi s-a spus că am procedat foarte bine invitându-i fata să ne viziteze țara.

„NICA“

N. L.

În ziua de 29 septembrie a. c., în baza ordinului primit, am predat manuscrisul fotocopiat al lucrării *Anti-Goethe*. Autorul a fost deosebit de impresionat și m-a rugat să transmit sincere mulțumiri și tovarășilor din conducere. Deoarece, la 29 sept. a. c., nu a avut timp să scrie, mi-a predat această notă la întâlnirea de azi. Din discuțiile purtate la cele două întâlniri, a rezultat că este dispus să se mai vadă cu noi, precizând că ne poate da informații în probleme privind viața culturală, că nu-l interesează nimic din politică. Astăzi era neplăcut surprins și regreta că nu i se aprobă fiicei lui SFINȚESCU să vină în România. A atașat copia scrisorii.

Îi este greu să vorbească ori să scrie ceva mai mult despre SANDA STOLOJAN. A precizat chiar că are un respect deosebit și-l leagă anumite sentimente de această persoană.

Voi prezenta această notă la conducere.

Maior
PĂTRULESCU ION

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 2, f. 123-125; dactilogramă.

Ministerul de Interne
Dir. I, Serv. II, Biroul II
122/P. I./13 XI 1972

STRICT SECRET
Exemplar unic

NOTĂ-RAPORT

Astăzi am efectuat întâlnire cu NOICA CONSTANTIN, urmărit prin dosar de urmărire informativă, aflat în contactul organelor noastre din luna mai 1972.

Cu această ocazie, mi-a predat, pentru studiu și extragerea unei bibliografii, o carte apărută în străinătate, în limba engleză, în semn de omagiu, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de la nașterea lui Mircea Eliade. În această carte se află lista tuturor operelor lui Mircea Eliade, apărute în întreaga lume, pînă în prezent.

Noica Constantin a reluat discuția în legătură cu sentimentul de nemulțumire al lui Mircea Eliade, pentru faptul că nu-i sînt publicate lucrările la noi în țară, la fel ca în alte țări din lume.

Noica Constantin și-a manifestat părerea, insistînd chiar, să se facă ceea ce este posibil pentru apariția în prima urgență a următoarelor lucrări aparținînd lui Eliade Mircea, după cum armează:

1) lucrarea *Aspecte ale mitului*, care este depusă în traducere la Editura UNIVERS, în urmă cu 3 ani. Nu-și explică de ce întârzie apariția;

2) *Istoria religiilor*;

3) *Mitul eternei reîntoarceri*.

În legătură cu aceste două lucrări, Noica Constantin face mențiunea că ele sînt traduse în prezent în poloneză și cehă;

4) din lista lucrărilor de istoria culturii, publicate în limbi străine, Noica Constantin sugerează traducerea cu precădere a următoarelor cărți:

a) *De la Zalmoxis la Gingis-Han*;

b) *Nostalgia originilor*.

În altă ordine de idei, întrucît anterior Noica Constantin, la întîlnirile pe care le-a avut cu subsemnatul, făcea aprecieri elogioase la adresa Conducătorului partidului și statului, am condus discuția spre cuvîntarea rostită de tov. secretar general la consfătuirea cu cadrele didactice care predau științele sociale în învățămîntul superior. Noica Constantin mi-a spus că a citit-o cu atenție și că este plină de învățăminte – și aceasta, ca și altele.

În acest context, i-am spus lui Noica, ca o părere personală, faptul că apariția sa în publicații cu teme filozofice de actualitate ar produce o bună impresie pentru cei care-i iubesc creația, care-i apreciază locul și valoarea științifică și culturală.

Vădit tulburat, după un oftat și o pauză în care-și căuta gândurile, Noica Constantin a afirmat, printre altele: „Eu am trăit sub influența altor timpuri și a altei ideologii. Ca să faci acest lucru, e necesar să ai o pregătire, niște convingeri. Trebuie să fii marxist, ceea ce, trebuie să recunosc că eu [nu sînt], mă ocup de filozofia veche, de greacă. La această vîrstă, cînd se apropie sfîrșitul vieții, trebuie să-mi termin ceea ce am început; și am destule de terminat. Nu pot, nu mai am timpul să încep acum să mă ocup de filozofie marxistă, să scriu lucrări de actualitate. Vă fac precizarea că las această pe seama tinerilor, și avem destui pregătiți și cu posibilități pentru aceasta. Eu, ori de cîte ori discut cu tinerii, le spun că orice căutări ar face, în filozofia veche, tot la filozofia marxistă ajung, și le indic să se angajeze cu lucrări din actualitate”.

Raportez că, din cartea omagială a lui Mircea Eliade, am extras toată bibliografia, cu operele celui în cauză, iar cartea am predat-o pentru cîteva zile informatorului organelor noastre, „CRISTIAN”, în scopul de a ne referi asupra conținutului ei, a modului cum este privit în lumea întreagă Mircea Eliade și opera sa.

Propun ca la predarea cărții către Noica Constantin și ulterior, la întâlniri, să mai am cu acesta unele discuții, în care – bine pregătit în prealabil – să abordez anumite probleme și să-i stabilim atitudinea, poziția și reacția.

Mr. Pătrulescu

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 3, f. 65-65 v.; manuscris.
MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA I, SERVICIUL II

STRICT SECRET

Exemplar unic

122/P. I./6 august 1973

NOTĂ-SINTEZĂ

în Dosarul de urmărire informativă privind
pe NOICA CONSTANTIN,
cercetător științific la Centrul de Logică
al Academiei de Științe Sociale și Politice
Dosarul de urmărire informativă privind
pe NOICA CONSTANTIN a fost deschis la
data de 19 iunie 1971.

De la ultima analiză, efectuată în aprilie 1972 și completată la data de 11 mai 1972, s-a continuat urmărirea informativă a numitului NOICA CONSTANTIN, concomitent cu contactarea lui de către organele noastre.

La data de 8 și 11 mai 1972, a fost contactat de tov. General Maior BORȘAN DUMITRU, iar la data de 8 iulie 1972 – după deplasarea de aproape 2 luni de zile la copiii săi, în Anglia, și vizita la prieteni, în Franța – a fost contactat de tov. adjunct al ministrului, General Maior STOICA C. și tov. General Maior BORȘAN DUMITRU. Problemele rezultate cu ocazia contactării de la 8 iulie 1972 sînt expuse în nota din dosar.

După data respectivă și în prezent, NOICA CONSTANTIN este contactat periodic de subsemnatul.

În urmărirea obiectivului, au fost folosiți informatorii din legătura personală „NICOARĂ”, „MARIAN” și „CRISTIAN”, informatorii „VALERIAN” (de la același loc de muncă), „ANTONEL” și „OLTEANU”, din legătura altor ofițeri; sursele Direcției a VI-a, mijloacele speciale și filajul.

Din datele obținute în această perioadă, rezultă atitudinea ostilă față de orînduirea socială și de stat a numitului NOICA CONSTANTIN; faptul că se situează pe o poziție clară de filozof idealist, susținător al teoriei dezangajării în filozofie; menține strînse legături cu reprezentanți ai emigrației din Occident, elemente cu care a fost în relații și în timpul activității din trecut; continuă să polarizeze în jurul său elemente intelectuale de valoare, îndeosebi din rîndul tinerilor, asupra cărora exercită o influență ideologică de natură idealistă, îndrumîndu-i să se ocupe de filozofia veche.

În perioada cînd au sosit în țară reprezentanți ai emigrației, a fost intensificată urmărirea lui NOICA CONSTANTIN, obținîndu-se unele date care prezintă interes pentru organele de securitate.

Deși, din datele pe care le deținem, rezultă că NOICA C. își trimite unele creații filozofice și literare în străinătate, pînă în prezent nu am depistat canalele ilegale folosite de acesta în expedierea și primirea unor lucrări.

De asemenea, trebuie menționat că, deși s-a avut în vedere semnalarea făcută de sura „ȘERBAN” în anul 1968, cu privire la ascunderea unor lucrări filozofice importante, nu s-au mai putut obține nici un fel de date despre această problemă.

În afară de afirmația pe care NOICA C-TIN a făcut-o în luna decembrie 1971, că are în lucru o carte de metafizică, pe care dorește să o publice în străinătate, s-a stabilit că în prezent are preocupări literare, scriind *Amintirile din detenție*, pe care le trimite spre publicare în Anglia, pe adresa fostei sale soții, de la B. B. C. Două din capitolele acestei cărți se află în posesia noastră și nu au mai ajuns în Anglia.

Printre altele, NOICA CONSTANTIN exprimă ideea că el este foarte conștient că trăiește într-o cazemată, în care lincezește, că trăiește ca într-o celulă. Descriind viața din închisoare, face largi referiri la concepții și reflecții personale cu caracter filozofic-idealiste, face referiri la ideea că ar exista lipsă de certitudine în concepție și în viață. La un moment dat, în text, afirmă și următoarele: „Cei care trăim în comunism știm ce înseamnă depozitarea, control al vieții personale, planificare, orientare «justă», principialitate și programarea destinului copiilor noștri de către inginerii sufletelor. Către ce? Asta n-o mai știe nimeni bine, căci ar ține de adevăr... etc.”

NOICA CONSTANTIN este cunoscut prin orientarea sa idealistă și naționalistă din trecut, iar în prezent este considerat, atât de cercurile științifice din țară cât și din străinătate, ca o personalitate de prestigiu a gândirii filozofice idealiste și a gândirii estetice.

Așa cum am menționat și în prima parte, NOICA CONSTANTIN întreține strânse legături cu cercurile emigrației reacționare din Occident cât și cu personalități ale filozofiei și culturii occidentale, fiind elogiât și chiar „compătimit” de către aceștia, pentru faptul că în România a fost condamnat, iar în prezent nu ar fi apreciat la justa lui valoare. Pe această linie, pot fi menționate emisiunile postului de radio „Europa liberă” și comentariile emigrației reacționare.

NOICA CONSTANTIN a fost vizitat în țară, în câteva rânduri, de către unii repre-

zentanți ai emigrației, ca: SANDA STOLOJAN, GEORGE USCĂTESCU, PAUL MIRON și VLAD STOLOJAN, și menține legături, pe diferite căi, cu VIRGIL IERUNCA, ANGHEL RUGINĂ, MONICA LOVINESCU, HORIA VINTILĂ, EMIL CIORAN, ION CUȘA, EUGEN IONESCU, DAN ROMANESCU, DUILIU SFÎNȚESCU, MIRCEA ELIADE și alții, majoritatea dintre aceștia fiind fugiți din țară și cunoscuți cu intensă activitate împotriva țării noastre, în prezent unii dintre ei fiind în slujba serviciilor de spionaj străine.

Din informațiile ce le deținem, rezultă că interesul emigrației față de NOICA C. este acela de a-l influența să adopte o poziție potrivnică orânduirii socialiste din țara noastră și de a fi prezent cu lucrări în publicistica emigrației.

Pe de altă parte, NOICA CONSTANTIN manifestă un deosebit interes pentru publicarea la noi în țară a operei lui MIRCEA ELIADE și militează pentru înființarea la București a unui institut de studii orientale, la care MIRCEA ELIADE să aibă o mare participare. În prezent, NOICA CONSTANTIN este nemulțumit, pentru că nu s-a dat curs memoriilor sale în problema lui MIRCEA ELIADE.

O remarcabilă simpatie manifestă Noica și față de GEORGE USCĂTESCU, îi urmărește scrierile și activitatea, este, după cum afirmă, mîhnit că Uscătescu G. nu apare mai mult în publicistica din țara noastră.

La începutul acestui an, NOICA C-TIN comunica lui Uscătescu George, printre altele, următoarele: „Ai făcut pentru mine, de-a lungul anilor acestora de furie și umilire, câteva lucruri fără echivalent în viața mea cărturărească. Acum însă, într-un ceas cînd, în dărîmatul Ilion, îmi redai puteri, așa cum numai d-ta știi s-o faci, cum să-ți mulțumesc? Îți voi trimite ceva, firește, din ce s-a putut alege sub batjocura vremilor și neputința proprie. Dar ceea ce țin să-ți spun, în fața noii d-tale dovezi de generozitate, este că mi-ai redat dintr-o dată gustul creației – cît mai este îngăduită în anii tîrzii – și al procreației în spirit, al trezirii altora la viață, în felul de care ți-am vorbit. Dacă nu reușesc nimic acum, creditează-ne

mai departe, pe mine și pe frații mei mai mici. Greutatea în ce privește lucrările pe care le ceri este că nu sînt susținute de una cu adevărat reușită și de succes. Așa se întîmplă cu orice autor, abia o carte bună le trage după ea pe celelalte. Lasă-mă să-ți spun, în vorbe acoperite, că o pregătesc pe aceea, oricît de tîrziu ar fi. Vei primi, așadar, în curînd, un nou semn de la mine. Acum îți spun încă o dată că un cuvînt ca acesta, al dumitale, poate fi binefăcător în multe privințe și că asemenea cuvinte așteptăm din cînd în cînd de la cei de-afară, nu mustrarea lor pentru că nu ne tînguim destul de tare”.

Cu altă ocazie, George Uscătescu, din Spania, scrie lui Noica C., îi spune: „Eu aș dori ca aceste texte, într-o formă imediată, măcar unul, să capete o largă difuziune... Sînt absolut convins că această replică este absolut necesară refuzului, absolut stupid, care te obligă la recuperări de texte și la amînări pe care, într-adevăr, nu le meriți. Este o mare datorie a mea, care înțeleg ce înseamnă acum și acolo creația d-tale, să fiu prezent în difuzarea operei dumitale... Publicarea textelor filozofice nu trebuie închisă sub nici o formă. Măscăricii nu trebuie lăsați să aștepte în liniște procesiunea albelor oseminte, la care te referi cu atîta înțelegere și căldură”.

NOICA CONSTANTIN se bucură de mult prestigiu și chiar admirație din partea multor tineri cercetători în logică, filozofie, ziaristică, medicină etc. din țară, reușind să polarizeze în jurul său numeroși intelectuali de valoare și de perspectivă, asupra cărora exercită o influență ideologică de natură idealistă, îndemnîndu-i să aibă preocupări filozofice idealiste și să evite o angajare directă pe linia solicitărilor puse în fața cercetării de necesitățile construcției socialiste.

Astfel, într-o discuție purtată în luna noiembrie 1972 cu o sursă a organelor noastre și un tînar cercetător în filozofie, Noica C. a afirmat: „Nu are nici o importanță să ne ocupăm de studiul filozofiei românești, pentru că România este nimic în cultura universală”. Noica C. a criticat apoi sistemul de orientare a filozofiei din țara noastră, care „îți impune cu ce să te ocupi și nu te lasă să studiezi liber”. Mai departe, îi

dădea unele sfaturi tînărului, cu cuvintele: „Să fim mai energici, să ne impunem punctul de vedere, să nu acceptăm să ne ocupăm de teme ale filozofiei românești”.

Într-o discuție, purtată de către tînărul filozof Liiceanu Gabriel, cu privire la modul cum NOICA CONSTANTIN îi îndrumă activitatea filozofică, acesta a afirmat: „D-l Noica mi-a sugerat ca, în viitor, după ce termin lucrarea de plan despre filozoful DAVID ARMEANUL, să le dau peste nas celor de la institut și să le spun că mă voi ocupa de Marx”. De menționat însă că Liiceanu a afirmat ulterior că se va ocupa de studiul lui Marx mult mai tîrziu, după ce-și va termina lucrarea de doctorat, cît și traducerea din Heidegger și alte lucrări idealiste.

Sub pretextul că este filozof de formație veche, Noica C-tin se eschivează de a crea lucrări pe teme marxiste, publicînd traduceri din filozofia idealistă, cît și studii privind filozofii idealști, ca: Goethe (sic!), Heidegger și alții.

De menționat că, în întreaga sa activitate, Noica C. manifestă multă prudență în a-și exterioriza intențiile de viitor și concepțiile personale cu privire la politica statului nostru. Totuși, se cunoaște că, în octombrie 1972, luînd cunoștință de intenția nepoatei sale, SIMINA NOICA, lector universitar, cercetător cu preocupări filozofice, de a rămîne în străinătate, cu ocazia unei deplasări, a fost de acord cu hotărîrea ei, convingînd-o că numai în străinătate ar putea fi apreciată la justa ei valoare și se poate realiza profesional.

De asemenea, într-o discuție avută în luna noiembrie 1972 cu doi cercetători în filozofie, a lăsat să se înțeleagă că și el ar putea, în viitor, să rămînă în străinătate, adirmînd că „spre sfîrșitul vieții, el o să le trîntească ușa în nas, o să plece, ca să nu mai aibă nimeni prilej să se ocupe de el”.

Printre tinerii cercetători în filozofie polarizați în jurul lui NOICA CONSTANTIN, se află: VIERU SORIN, SURDU ALEXANDRU, LIICEANU GABRIEL, ZAMFIRESCU VASILE, MAȘEK VICTOR, CREȚIA PETRU, ANGHELESCU ION, ANCA GHEORGHE și alții. Aceștia împărtășesc con-

cepții idealiste în filozofie și evită să se angajeze în elaborarea unor teme ale filozofiei materialiste, socotindu-se discipoli ai lui NOICA CONSTANTIN.

În timpul urmăririi informative, s-a stabilit că NOICA CONSTANTIN întreprinde și acțiuni de corupere a unor intelectuali, care dețin anumite munci de răspundere în organele de presă.

Astfel, recent, i-a spus lui Paul Anghel, redactor șef la revista „Tribuna României”, printre altele, și următoarele: „Știi bine cât mi-ești de drag. Revista dumitale nu-mi este. Nu cred că aș scrie vreodată la ea și am fost nesincer făgăduind-o. De altfel, sînt încredințat că nici d-ta nu vei întârzia mult în locul acela, ci te vei convinge că trebuie să-ți scrii repede opera sau să pleci undeva în lumea învățată, pentru vreo doi ani. Văzînd ezităările d-tale asupra bazei teoretice a operei, ți-aș dori mai degrabă o plecare... Nu-mi răspunde, căci nu este cazul”.

Avînd în vedere cele de mai sus și multe alte date existente în dosarul de urmărire informativă, vor fi întreprinse următoarele măsuri:

1) intensificarea urmăririi numitului NOICA CONSTANTIN și, concomitent, contactarea sa periodică, în scopul influențării pozitive și pentru a-i crea convingerea că se află permanent sub controlul organelor noastre. Și astfel vom contribui, într-o oarecare măsură, la reducerea exercitării influenței asupra tinerilor intelectuali și, de asemenea, mai puternice legături și schimburi materiale cu reprezentanți ai emigrației reacționare;

2) recrutarea unui informator din anturajul pe care-l are, orientîndu-ne spre AL-GEORGE SERGIU, medic, CIURDARIU MIHAI, de la redacția de filozofie, Condiescu Al., redactor. Și aceste persoane, ca și celelalte, nominalizate mai sus, au fost stabilite ca legături în procesul urmăririi informative;

Termen: 25 noiembrie 1973

3) întocmirea unei informări pentru organele de partid, cu situația din filozofie, cu propuneri în cazul lui NOICA C-TIN.

Maior Pătrulescu

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 1, f. 6-13; manuscris.

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIA I, SERV. V

153/P. I./24 oct. 1973

Strict secret

Exemplar unic

RAPORT

În ziua de 20 oct. a. c., am avut o întâlnire cu filozoful NOICA CONSTANTIN, fost condamnat, cercetător științific la Academia de Științe Sociale și Politice, lucrat prin dosar de urmărire informativă.

După discuțiile de revedere, NOICA C. a prezentat amănunte despre plimbările pe care le-a făcut de la 29 sept. a. c., timp de 2 săptămîni, cu verișoara lui din Paris, venită în concediu în țara noastră, respectiv MARIANNE PARLIER. Au făcut deplasări pe litoral și la mănăstirile din nordul Moldovei. Noica spune că verișoara sa a plecat acum 40 de ani din România, că iubește mult aceste meleaguri și la anul va reveni în țară, în concediu, împreună cu soțul ei.

O altă problemă asupra căreia insistă Noica C-tin este aceea că vrea să dovedească, prin traduceri pe care le face din CORIDALEU, că țara noastră are 300 de ani de viață universitară, și nu 100 de ani. În anul 1978 s-ar putea sărbători 300 de ani de viață universitară.

Raportăm că discuțiile purtate cu NOICA C. la această contactare au fost înregistrate pe bandă magnetică – fără știrea obiectivului –, pe care le redăm mai jos. Ofițerul a intervenit numai în puține cazuri, combătîndu-l în unele momente pe Noica, cînd a pus anumite probleme tendențioase.

Astfel, Noica C., în mod liber, fără a i se sugera, a făcut o trecere în revistă a unor evenimente care s-au petrecut în perioada de vară, de la ultima întâlnire pe care a avut-o cu subsemnatul.

Printre altele, NOICA C. a afirmat următoarele:

A venit GEORGE USCĂTESCU din Spania și-mi scrisese anterior că, dacă doresc să mă duc la Constanța, să ne vedem. Am fost acolo, cam pe 29 august 1973, și erau la Constanța vreo 15 membri ai familiei și de-abia am reușit și eu să-i strîng mîna.

Ajungînd la mare, am rămas acolo cîteva zile. În septembrie am luat concediul de odihnă și am mers din nou la mare și la munte, în Moldova, împreună cu MARIANNE PARLIER și nepoata mea, SIMINA NOICA. De la P[iatra] Neamț, nepoata mea a plecat la Iași, la universitate, unde este lector, cu mașina ei, proprietate personală, iar eu cu MARIANNE PARLIER am închiriat un taximetru din Piatra Neamț, pentru vreo 3 zile, condus de șoferul SEGAL, un evreu foarte patriot, un băiat de treabă, și am vizitat mănăstirile din Neamț. După aceea, a venit SIMINA NOICA și ne-a dus la Suceava și am vizitat mănăstirile din nordul Moldovei.

În altă ordine de idei, vreau să vă vorbesc deschis unele lucruri pe care, parte din ele, vi le-am mai spus, altele nu le-am spus și ele țin de un an de zile, de cînd m-am înapoiat din Anglia și Franța, unde am văzut copiii. Am fost întristat că nu se rezolvă nimic cu MIRCEA ELIADE. Apoi, atunci, imediat după ce am revenit în țară, în iulie 1972, soția mea a observat și mi-a spus că a simțit că 3 zile s-a ținut o mașină după mine. Eu ieșeam cu ea, și ea a simțit. Nu știu dacă era adevărat, dar m-am simțit mîhnit. Eu nu am verificat și nici nu cred femeile, ea mi-a atras atenția, dar asta nu are importanță; însă am zis, în sinea mea: domnule, eu plec în Anglia și Franța cu inima deschisă, vin cu inima deschisă și, reflectînd ulterior, mă întrebam pentru ce nu ne creditează regimul pe noi,ăștia, bătrînii? Noi ne dăm bine seama ce s-a întîmplat în țară, noi sîntem legați de țară, noi ne dăm seama ce dezastru ar fi dacă ar fi o schimbare în țară, cum Ardealul ar fi imediat pus în discuție; ne dăm seama ce s-a realizat, ce se poate realiza; și, dacă în sectorul cultural sînt unele întîrzieri, în sectorul celălalt merge, trebuie să meargă, chit că ar fi unele de făcut, ne dăm seama ce se petrece în țară.

Le-am spus-o străinilor, cu riscul ca nenorocitul ăla de POSTEUCĂ să scrie, anul trecut, pînă să moară, împotriva mea, ne punem obrazul în joc. MIRCEA ELIADE a fost și el gata de-a sprijini sub o formă sau alta. Deci, nu aveți o rezistență. De aceea vreau, țin să vă văd prietenește din cînd în

cînd, să vă spun și să transmiteți că vrem să facem treabă și vrem să ajutăm regimul. De aceea vă dau și memoriul acesta, cu 300 de ani de viață universitară. Nu avem nimic cu regimul; noi, foștii reacționari, noi, oamenii care ne-am speriat de ruși, noi, care am crezut că o să se tractorizeze țara și o să fie numai omul cu șapcă și numai omul cu lozinci, vedem acum ce este.

Le spuneam acum, cînd am vizitat mănăstirea Moldovița, că am fost în anul 1943, acolo, cu o scrisoare de la Piti Medrea (sic!, i. e.: Tit Simedrea), mitropolitul, și-a trebuit să merg cu brișca și cînd am ajuns acolo am găsit-o părăsită. Adică: dita[ma]i Piti Medrea (sic!) și dita[ma]i stat, care pretindea[u] să facă imperialism ortodox..., că ziceau că rușii au abandonat ortodoxia, că grecii sînt niște caraghioși și că România are misiunea să țină ortodoxia. În statul acela, Moldovița era părăsită și într-un stat comunist, acum, Moldovița este ce este în prezent. Oare cum credeți că nu punem și nu recunoaștem aceste lucruri? Cum să nu binecuvîntăm ceasul istoric în care se află acum România, ca să nu mai spun de politica noastră externă, de mîndria de a fi român. M-am dus în Anglia și nu știau bine unde este Bucureștiul, dar știau bine și-l cunoșteau pe șeful statului nostru!

De aceea vă spuneam că, dacă ar fi fost adevărat că am fost urmărit, m-a mîhnit, dar cred că m-am înșelat. A fost o impresie a soției. Acesta ar fi fost singurul lucru pe care l-aș reproșa instituției dv. Am așteptat un an de zile ca să vă spun acest lucru.

M-a mai nemulțumit o chestiune: cînd mi s-a spus că de ce nu scriu despre probleme actuale, angajate în contemporaneitate. Eu îl laud pe conducător, dar nu ca filozof. Eu nu mă apuc să fac filozofie ieftină. Eu vin numai, ca un om de formație veche, să mă închin în fața operei regimului, să recunosc tot ce s-a făcut, și nu cer decît să mi se dea prilejul să fac și eu un serviciu țării, după cum vedeți că fac. Dar trebuie să vă spun că merge greu cu ce vreau eu să facem. Știți, ELIADE MIRCEA este în vîrstă, are 70 de ani. Peste 5 ani de zile sau 10 se va spune, de șeful statului: cum, de ce nu avem un centru de ORIENTALISTICĂ? Și o să înne-

buniți cu toții să adunați din toată lumea orientaliști, în timp ce acum nu se dă atenție lui MIRCEA ELIADE.

Să vă mai spun una: dv. ați împiedicat pe AL-GEORGE SERGIU (fost condamnat în grupul Noica C., n. n.), singurul nostru mare specialist să meargă în iulie a. c. la Congresul de Orientalistică de la Paris. Spre norocul lui, că Mircea Eliade a fost prezent atunci. Am fost anunțat de Al-George Sergiu, în ajunul congresului, că lui nu i se poate permite să plece și am rămas cu sentimentul că încă oamenii pe care i-am aruncat în închisoare încă poartă povara asta în dosarul lor și figurează numele meu, și încă din cauza mea ei sînt traumatizați.

Și eu sînt traumatizat de chestiunea aceasta, că am aruncat oameni în închisoare, cu toate că, pentru mine, închisoarea – vă spun sincer – a fost o desfătare. În 1958, în închisoare, era un regim bun, am căpătat cărți, am ținut conferințe, am făcut ce-am vrut. Am vorbit, la un an de zile, la Jilava, de Goethe, de Hegel, de ce-am vrut, era o universitate acolo. Am învățat și eu de la ei, au învățat și ei de la mine. A fost o plăcere, în faza aceasta. În faza trecută, în închisori a fost mai rău, a fost mai dură, după cum știți și am auzit și eu. Nu am prins-o pe aceea, am fost fericit, am scăpat și de complicațiile cu Anca BERTEANU. Ea a fost, și ea, condamnată, primise de la mine cartea lui Cioran, scrisoarea de la Emil Cioran, scrisoarea mea către Emil Cioran și altele. Asta nu avea un conținut dușmănos direct. Dar regimul, în ceasul acela, cînd se reușise lovitură teribilă să fie scoase, în 1958, trupele sovietice...

Probabil s-au luat măsuri de a aresta pe moșieri, pe cei care se adunau, orice grup... Orice om care avea o influență era un risc pentru regim. La mine, la C-lung Muscel, veneau vara tot felul de oameni, de tineri, făceau un fel de atmosferă culturală și sigur că eram suspect; și am înțeles, pentru că procesul meu, în conținutul lui, nu are seriozitate, însă îndărătul lui era rezerva asta, eram un dușman posibil al regimului, eram cineva care putea, la un moment dat, în cazul unei situații ca în Ungaria, să fac neajunsuri regimului. Deci, noi am înțeles pînă

și arestările astea, care, pînă la urmă, s-au redus la ceva foarte belin (sic!, i. e.: benign).

Vă spun: oamenii pe care i-am luxat și i-am dus la pușcărie, din cauza mea, și care credeam că mă blestemă, mi-au mulțumit. Al-George Sergiu mi-a spus că l-am făcut să practice YOGA cu adevărat și, din doctor de nas, gît și urechi, a ajuns acum profesor la facultate și o să fie chemat în străinătate, ca profesor în America. Nicu Steinhardt, la fel, îmi mulțumește că i-am rezolvat viața, cum afirmă el, că, din evreu, în detenție a devenit creștin. Alecu PALEOLOGU, tot așa, și nici unul nu-mi reproșează. SIMINA CARACAȘ mi-a spus nici să nu mă gîndesc că-mi poate reproșa și că și ei i-am făcut un bine... Nu am reproșuri de la nimeni, deși veneam din închisoare cu capul jos și mă gîndeam dacă nu mă vor pălmui, pentru că i-am atras în cercul și procesul meu. La fel, Remus Niculescu, băiat de mîna întîi, făcea carieră frumoasă, pleca în străinătate, și l-am luxat și pe el, dar nu-mi reproșează. La fel, Teodor Enescu. Remus Niculescu este una din cele mai reușite personalități ale culturii noastre artistice; nu-mi reproșează și-mi spune: d-le Noica, eram și eu major și vaccinat, știam ce fac, dacă am contacte cu dumneata...

Vă închipuiți că, ori de cîte ori refuzați pașaportul unuia dintre aceștia, eu am sentimentul că sînt traumatizați din cauza mea. Al-George Sergiu tot a plecat și a plecat cînd trebuia. Visul lui era să-l întâlnească pe Mircea Eliade și Mircea (sic!) a venit la Paris în august, cînd s-a întîlnit cu Mircea Eliade. Este fericit! Dar trebuia să participe, în numele țării, la Congresul de Orientalistică. Nu s-a dus nici POGHIRC, și apoi, el știe prea multe... La fel și Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Prea le face pe toate regimul, cînd pune mîna pe un om, îl sfîșie!

Cu oamenii de cultură trebuie să fiți mai îngăduitori, să-i lăsați să-și păstreze specialitatea. Dar îi folosiți pînă la epuizare... Biata Bușulenga, acum este desființată, o omoară..., îmi spuneau tinerii. Ce era ea acum 15 ani, o adorați toți! Acum cînd o văd că scrie și verzi și uscate, și în dreapta și în stînga, și toată ziua, și în țară și în străinătate..., se pricepe și în umanismul italian, a mers și la Piatra Neamț, la simpozionul SADOVEA-

NU, și în toate... Sigur că se devalorizează... Plus faptul că are atribuții politice și se spune că femeile au să urce o treaptă nouă în viața noastră politică și firește că Bușu-lenga este una din primele 5 femei din țară...

Eu vă consider pe dv. ca un reprezentant al Securității, Securitatea care este absolut necesară într-un regim ca acesta, care nu trebuie să se mai ascundă, cum făcea în faza represivă, pentru că nu mai este un organ represiv, pentru că nu mai are ce reprima, că nu mai are adversari. Este un organ de informații, fiindcă nu avem o presă de aia liberă, derutată. Dv. informați conducerea dv. cu ce v-am spus eu... Eu le spuneam, în închisoare, că nenorocirea noastră a fost că nu au existat informatori de calitate. Dacă existau informatori de calitate, n-ar fi fost atîția arestați, nu ar fi fost arestată lumea așa, pentru prostii, și nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat în multe cazuri. Toți am căzut arestați cu cîte un denunț... În cazul meu, plimbam materialele și unul din ei a denunțat.

Acum mă simt dator să-mi aduc contribuția mea la armonizare. Doresc ca dv. să informați pe tovarășul din conducerea dv., pe care l-am cunoscut la pașapoarte, de ceea ce facem, de ceea ce vrem, de opinia noastră. Eu vă amintesc de vorba tovarășului șef al statului, cînd a spus că se dă voie să scrie oricine ce vrea, dar nu să se publice. Deci, ni se dă voie să punem în sertare tot ce vrem. Deci, dintr-o dată, s-a creat un climat în care nu mai există acest secret. Nu mi se mai ridică *GOETHE*, ca în trecut. Este un climat în care nici un intelectual nu se poate văita, iar dacă se vaită unul că nu-i publică, eu îi spun: și ce te împiedică să-l pui în sertar? Ba încă, nu se supără nimeni dacă citești sau dacă dai manuscrisul și altora, dar să nu fie contra regimului, direct... Indirect..., s-ar putea să se ia, ca acum 15 ani, și să se zică: domnule, simplul fapt că nu vorbești de Marx este un atentat la... Tovarășul din conducerea dv., la plecarea mea în Anglia, mi-a spus că țara nu dorește să mai aibă dușmani în afară... Vasăzică, nu se mai spune, ca în prima fază: cine nu este cu noi este contra noastră, și acum se spune: cine nu este con-

tra noastră e cu noi; sau... Atîta tot vă interesează acum: regimul să nu aibă adversari...

Pe mine mă interesează ce fac eu; și, prin eu, înțeleg o serie de oameni de cultură din străinătate și din țară, pe care vreau să-i antrenez într-o activitate românească. Or, eu am fost dezamăgit, nu de dv., de o anumită lentoare, de o anumită inerție și, de altfel, știu că undeva sînt frîne directe în cazul ELIADE, este MIRON CONSTANTINESCU care continuă să-l frîneze, dar îl interesează, motivele îl privesc, dar, din nefericire, se reflectă, se răsfrîng asupra culturii noastre; fiindcă, dacă regretă lumea că în deceniul 50-60 cei patru mari poeți: Blaga, Bacovia, Barbu, Voiculescu au lipsit, cu atît mai mult vor regreta că, între 60-70, a lipsit undeva scrisul lui Mircea Eliade. Apoi, era mult mai important pentru cultura noastră, fiindcă cei 4 mari poeți n-au făcut... A apărut pletura asta de poeți... Îmi spunea un librar azi că nu mai au [loc] volumele de poezii, îi încurcă; din 800 exemplare, nu a vîndut unul și s-a ajuns la toleranța asta, să scrie ce vor oamenii și uite unde s-a ajuns cu poezia...

Revenirea la ideea românească și la ideea asta deosebită a lui Eliade, de a crea din România țara care să facă puntea dintre Europa și Asia, așa cum se face în politica externă, am ratat această idee, dacă nu se face la timp centrul de orientalistă și dacă Eliade, cît trăiește nu mai este folosit cel puțin de la distanță.

Între timp, d-l FLITA (sic!) de la Paris îi face curte, d-l ministru al nostru din America îi face vizite, îi face invitații, și noi, aici, nu-i publicăm lucrările lui Eliade, care i-au fost publicate în Polonia, Cehoslovacia și alte țări. Vă spun că, pe undeva, m-am îmbolnăvit și de inimă rea. Mi-am zis: d-le, cum mi-am permis eu să-i iau de sus pe ăia și să-i spun Monicăi Lovinescu, anul trecut cînd am fost la Paris, să mai termine cu trasul de mîneacă al oamenilor; lăsați pe oamenii de cultură în pace, să facă ce cred. Nu-l socotiți trădător pe USCĂTESCU GEORGE, că vine în țară, sau pe Paul Miron, că vine în țară, sau pe ELIADE (și-au permis, cei din Spania). ăia au scris contra lui Eliade că de ce a trimis romane în țară, interviul lui Adrian Păunescu și că de ce a spus de

președintele statului român că ar merita premiul NOBEL. Eu l-am întrebat pe Eliade dacă a spus și el a recunoscut că a spus așa...

Deci, eu îi iau pe ăia de sus, vin aici, risc obrazul, cum spunea SFINȚESCU de la Paris, ca să vin aici și să nu realizez nimic, să nu pot întreprinde nimic, să nu pot nici măcar să trag o traducere în legătură cu mitul, a lui Eliade! Nici la ea nu am putut contribui, pentru a fi publicată de editurile românești, într-un an de zile. Sigur că am fost dezamăgit. De două luni parcă s-a schimbat ceva. Dar acum se pregătește aniversarea a 30 de ani de la eliberarea țării și nu vor mai fi tipografii, timp și loc pentru publicarea mea și a lui Eliade...

Încă înainte de a pleca la copii, în străinătate, am explicat tovarășului din conducerea dv. că am cunoscut, imediat după ieșirea din închisoare, un tovarăș colonel, FLORESCU. Timp de 6 luni de zile, atunci, acest colonel, care era și vicepreședinte la ziarul „Glasul patriei”, s-a ținut de mine să scriu la acest ziar. Eu am spus atunci, am declarat că „Glasul patriei” nu va face servicii și că nu scriu, că nu are sens. Abia după 6 luni, după moartea lui Gh[eorghe]-Dej, chiar în ziua aceea, în martie 1965, am spus acelui colonel: uite, fac ca asceții, care pun o picătură pentru ca să nu cadă în păcatul orgoliului. Nu vreau să fiu fotogenic, nu vreau să fiu ultimul mohican, nu vreau să fac pe eroul, cum m-au făcut ăia din Apus, ca în timpul închisorii mele, au făcut din mine o victimă și nu eram, și un ultim rezistent. I-am zis atunci că dau un articol pentru „Glasul patriei”, pentru a-mi reteza orice pretenție politică, că eu vreau să fac cultură.

Din păcate, d-l colonel Florescu, după ce am dat acel articol – avea sistemele celui timp –, a zis că vrea alt articol, că primul nu merge. Nici al doilea zicea că nu merge și a mers al treilea. Când a văzut ce ecou a avut articolul meu în străinătate, le-a publicat și pe celelalte două refuzate. Eu am fost însă mîhnit și că mi-a schimbat ultima frază la primul articol – și a schimbat-o măgarul de CRAINIC, care era în redacție și era slugarnic, el a schimbat. Eu am înghiț[it] atunci hapul – le-am, articolele acelea, vi le pot arăta.

Eu le pot semna oricînd, aceste articole, le am acasă, dar în afară de finalul primului articol, care era așa, ceva gazetăresc, ieftin. Eu vorbeam acolo despre faptul că n-am avut dreptate pe pozițiile mele trecute și că cineva s-ar putea întreba: d-le, dacă recunoști că n-ai avut dreptate în trecut, nu cumva s-ar putea spune că n-ai dreptate nici azi, dacă ești din ăia care te înșeli? Eu le spuneam, în articol: veniți în țară să vedeți – ceva în genul ăsta. În loc de „veniți în țară să vedeți”, sau ceva în genul ăsta, Nichifor CRAINIC spunea acolo așa: între timp, m-am convins că în țară s-au făcut și s-au dres..., fraze din astea, de gazetă, ceea ce mie nu-mi place. Eu nu doream să apară sub numele meu, sub forma aceasta... Eu am și eu condeiul meu, am și eu felul meu de a scrie. Eu nu ling mîna care m-a lovit. Or, asta era un fel de a linge mîna care mă lovise și nu servea regimului cu nimic ca d-l ofițer FLORESCU să ceară oamenilor să lingă mîna cu care fusese[ră] loviți.

Bineînțeles că ăia din străinătate au fost năuciți cînd au citit și poate au zis: cum, d-le, nici ăsta nu-și mai păstrează obrazul și demnitatea? Și a trebuit să treacă 3-4 ani ca să vadă că nu ling mîna care mă lovește, că nu scriu în fiecare zi. Eu i-am zis anul trecut lui (sic!) Monica destule, dar am dovedit că am demnitate. I-am convins, cînd am fost acolo, că sînt curat la inimă, dar nu că sînt plătit. Mie nu-mi convenea cînd colonelul Florescu îmi spunea: „Scrie un an la «Glasul patriei» și vei avea situația lui GIURĂSCU!”... Mie nu-mi place, fiindcă..., nu pentru că a scrie un an la „Glasul patriei” merit situația...

Eu nu scriu nici la „Tribuna României”, deși este mult mai curată și-l iubesc și sînt prieten cu Paul Anghel, redactorul acestei reviste. Eu l-am, trimis pe Paul Anghel la Mircea Eliade... Eu sînt entuziasmat de cartea lui Paul Anghel și sînt supărat pe regim că îl freacă pe Paul Anghel și nu-l lasă să scrie o operă care poate fi capitală, și-l faceți gazetăraș, simplu gazetăraș... Am vrut să fac un memoriu în această problemă, pentru că nici lui nu-i place și nu vrea ce este indirect obligat... L-ați prins! La 40-42 ani are și omul nevoile lui, este înșurat, dar are, pro-

tabil, 6-7 amante, vrea să trăiască bine și asta... Eu i-am zis că se curăță, rămîne lăutar... Dacă nu face acum un efort să stea cîțiva ani în străinătate, să se pună la punct cu anumite chestii, ideile astea extraordinare ale lui rămîn chestiuni lăutărești. De un an de zile mă țin și mă rog de el, să se apuce de carte, deși este foarte înzestrat și are un prim volum remarcabil. Altele, 8 volume, nu știu cum vor fi, dar primul volum i-a plăcut și lui M. Eliade și a spus că îl publică în străinătate. Rămîne un gazetar dacă regimul îi cere asta...

M-a mai supărat un alt ofițer de securitate, care a venit la mine, după închisoare, după împlinirea cu colonelul Florescu, care, la o întrevedere, m-a întrebat ce am făcut eu pentru noi, Ministerul de Interne. Pentru noi, Securitatea Statului! La care mie mi-a sărit țifna și am răspuns că voi face ceva pentru cultura românească și i-am zis că, dacă nu mă apreciază pe linia aceasta, mă poate duce din nou la pușcărie, la Jilava... Dacă securitatea îmi cere să fac servicii de nivelul securității și nu-mi cere să fac servicii de nivelul vîrstei și a prestigiului pe care-l am pe lîngă cei din străinătate în cultură, atunci sigur că nu mă simt bine...

Eu am fost palmuit în închisoare, cînd anchetatorul m-a întrebat ceva, iar eu am răspuns că nu sînt informatorul securității! Acolo, mai înțelegeam, că era obrăznicie..., că eram interogat... Acel ofițer, d-l Popescu, în anii aceia, era încă la mentalitatea veche, cînd se cerea oamenilor care aveau contact cu securitatea un anumit tip de informații. Acel tip de informații nu l-am dat niciodată și nici nu-l voi da. Sper să nu mi se ceară acest lucru. Eu vă caut pe dv. să mă ajutați să facem ceva în cultură. Eu nu concep să raporteze despre legăturile cu străinii... Dacă nu faceți nici excepții, rămîn supărat. Dacă, la anii mei și la situația mea, dacă-mi cereți ca unuia de rînd – deși nimănui nu ar trebui să i se ceară asta, fiind o măsură ridicolă –, este o măsură ofensatoare la adresa demnității țării să interzici unui român să stea de vorbă cu străinii sau să raporteze ce discută, cînd discută; este o măsură formală.

Dacă omul discută lucruri necinstite, nu vi le spune nimeni, și dv. puneți țara într-o

postură lamentabilă. De exemplu: dacă Pierre Emmanuel, cu care m-am întîlnit și [am] discutat, dacă ar ști că se cere asta la noi în țară, s-ar supăra. Ar zice că: ce trebuie ca cineva să-i transmită părerile lui despre România? Dacă vreți să știți, Pierre Emmanuel mi-a spus că a fost înnebunit de primirea asta românească, cu atîta oficialitate, nu-și mai găsea capul, n-a putut să vadă ceva, n-a putut să aprecieze Bucureștiul și țara, că a fost întors pe dos... Măsura cu străinii nu e bună! Nu trebuie să se dea raport... Eu nici nu mă sinchiesc că este lege, că e obligația să spun la Academie despre legăturile mele cu străinii. Nu vedeți că rămîn în străinătate oamenii tineri, formați de regim, și se întorc toate vechiturile?

Eu pretind să mi se facă această cinste, a unei excepții, și să fiu scutit de face vreo relatare în legătură cu străinii. Și nouă ni s-a prelucrat, la Academie, o lege, instrucțiuni, în legătură cu străinii, dar aceasta e o lege de proastă calitate și nu mă simt legat de o lege de proastă calitate și pe care eu o repudiez, chit că e a regimului. În realitate, nu este a regimului și este ideea unuia ca ăsta, de la primărie, care face prostii...

Dv. știți că la Mangalia s-a construit un hotel pe locul pe care arheologii aveau ceva deosebit de căutat? Poate ca să nu protesteze arheologul, în acest caz? Eu însă vă cer, așa, să mă tratați ca o excepție. O fi înfumurare, o fi ceva, dar sînt și eu cu o valoare, am vîrsta aceasta, sînt bolnav, nu știu ce e în spatele meu, poate mă pierd, am cancer... Eu am vrut și pot face o treabă în cultură. Și chiar cu problema aceasta a 300 de ani de viață universitară..., am dat copii de memoriul cu Universitatea în mai multe locuri. Aștept să văd ce se rezolvă și cu această problemă...

În problema MIRCEA ELIADE, eu nu îndrăznesc să vă mai cer nimic, fiindcă nu s-a făcut nimic. Așa cum am mai spus, am și eu o nepoată, SIMINA NOICA, dar nu pentru că îmi este nepoată ridic această problemă. Sînt nemulțumit că, deși acum are o ofertă pentru SORBONA, unde să-și facă doctoratul, nu i se aprobă plecarea. De la Iași, de la Universitate, i s-a spus că nu sînt de acord organele de partid cu plecarea ei.

De ce nu sînt lăsați oamenii să se pregătească în străinătate? D[ar] oameni ca AL-GEORGE SERGIU, care dorea să meargă la un congres de orientalistică, și Simina Noica, cu doctorat angajat la Sorbona, de ce nu pot pleca? Eu pun o ipoteză (e nepoată); și poate nu vrea să stea numai un an și poate-și prelungește 5 ani și vine aici tobă de carte, la 45 ani. Ce vă supără pe dv. dacă-i lăsați pe oameni să se specializeze?

Vă puteți da seama și de la exilații aștia că nimeni nu este pierdut pentru țară. N-am întîlnit un om – nici măcar Eugen Ionescu, care este academician –, un om care să nu aibă nostalgia țării, un om care să nu privească cu emoție situația țării, care să nu aprecieze ce s-a realizat în România... Marianne Parlier, născută aici, vrea să vină de la Paris și aici să vină să fie înmormîntată, deși la Paris are tot ce vrea. Admit deci că nepoata aceasta a mea ar întîrzia peste termenele legale. Cum credeți că omul acesta, nepoata mea, specialistă în latină și greacă, ar putea să se rupă de țară? Universitatea de la Iași îi dă drumul, dar la partid sau undeva este oprită... Nu se știe azi că un om trebuie să stea în străinătate între 3-5 ani, cum a[u] stat Iorga, Pîrvan și alții! La fel, un unchi al meu, NOICA, medic, a stat la Paris 10 ani și acum este renumit cu efectul NOICA...

Regret, la fel, că nu poate să plece cu bursă în Occident unul ca SURDU sau VIERU, cercetători științifici la Logică... Asta spun eu: că există o supra-vigilență fără rost. Să nu se înțeleagă că eu intervin...

Vă mai spun că la anul vreau să-mi aduc copiii și nepoții aici, în România, să nu mai plec eu acolo și să am emoții că nu-mi aprobați pașaportul. Eu nu mai vreau să plec... Uite, acum sînt invitat la MADRID, la Congresul Platon. Uscătescu mi-a spus că-mi trimite invitație, dar nu merg acolo. Lui Uscătescu i-am spus că știu ce se poate obține la un congres și mai bine îl citesc de 4 ori pe Platon singur, decît să merg acolo...

În decembrie a. c. este Congresul Cantemir, la Freiburg. Mă invită Paul Miron, dar nu mă duc, nu mă tentează. Eu acum îmi scriu opera și nu vreau să pierd timp, la această vîrstă. Vreau să-l aduc pe fiul meu,

călugăr în Anglia, prin septembrie, și să-l duc în Moldova și Maramureș. Oare copiii mei nu vor fi socotiți indezirabili, ca și fiica lui SFINȚESCU?

Noi nu avem un premiu Nobel. Mircea Eliade era și este aproape de premiul Nobel, dacă țara nu-l repudiază sau nu-i pune piedici pe undeva... În măsura în care situația lui Eliade nu poate fi rezolvată repede, cu aducerea în folosirea lui la Institutul de Orientalistică, și poate nu va fi făcută, este o pagubă pentru țară, pe care o s-o înregistrați peste cîțiva ani. O să fie paguba pe care ați avut-o cu poezii, sau mai gravă decît cu poezii (Bacovia și alții), sau paguba cu Brîncuși. Azi, Parisul are în muzeu atelierul lui Brîncuși și noi nu-l avem.

În problema filozofului Ștefan Lupașcu, de la Paris, român, s-a făcut un pas: apare o broșură de 99 exemplare. Asta a trecut și de Direcția Presei. Acolo, la Lupașcu, am spus să nu se întîmple ce s-a întîmplat cu Brîncuși. La Eliade, deși este o carte prefăcută de Zoe [Dumitrescu]-Bușulenga, totuși, nici această carte a lui Mircea Eliade nu apare. A început să mă bucure că-mi va apărea și mie vol. II din opera originală a mea, *Rostirea Românească*... O să-mi apară Platon și Coridaleu.

Vreau să mai spun că din cauza securității, în 1971, nu am vrut să particip la congresul de logică, pentru că, pe urmă, aș fi fost întrebat ce am vorbit cu străinii de la congresul de logică. Recent, cînd s-a dus din țară d-l RÎPEANU și a discutat afară cu George USCĂTESCU, se pare că d-l RÎPEANU a discutat acolo și Uscătescu i-ar fi spus că acolo se judecă situația din România după NOICA, după apariția lui NOICA. Deci, dacă NOICA este publicat, înseamnă că în țară este un climat cultural favorabil, dacă nu-l publicați, nu este favorabil. Nu știu dacă a influențat acest lucru editarea cărții mele, *Rostirea Românească*. Nu cred că se va mai întîmpla ca acum cîțiva ani, cînd unele cărți tipărite nu au mai primit bun de difuzare.

Eu v-am spus că nu am scris de plăcere la „Glasul patriei”; eu pretind că am făcut ce mi-a plăcut în viață. Cînd mi-a plăcut să fiu adversar, am pățit-o; cînd mi-a plăcut să fiu

colaborator, am riscat să se scrie despre mine ce a scris anul trecut răposatul POSTEUCĂ, în străinătate. Eu fac ce-mi place...

Eu cred că lui Giurăscu nu i-a plăcut să scrie un an la „Glasul patriei”; eu nu spun că este vîndut, dar cred că nu i-a plăcut și nu-mi convine ce mi-a spus colonelul Florescu, să scriu și eu. Eu nu mă jenez să am legături cu securitatea, pentru că eu știu că sînt cu inima curată.

În legătură cu evenimentele din Israel, v-aș putea spune că nu-i înțeleg pe israelieni. Israelul a fost prima țară care avea o situație extraordinară sub creștinism. A fost prima națiune, a repudiat-o. După aceea, a făcut ce a făcut, și au făcut statul ăsta nenorocit, în mijlocul arabilor... Au scăpat ei în 1967, poate scapă acum, dar un nou război al arabilor o să-i distrugă cu totul.

Raportez că, din redarea discuțiilor avute, în general, la fiecare contactare, dar în mod deosebit de această dată, NOICA CONSTANTIN rămîne la concepțiile și convingerile sale, nu poate exista speranța măcar a unei neutralizări sau influențări. Este necesar ca o eventuală avertizare a acestuia să aibă la bază și anumite probe concludente în legătură cu preocupările sale, și să facem o bună pregătire a realizării unei discuții de avertizare cu el.

Mr. Pătrulescu

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 2, f. 48-67; manuscris.

Primit: Mr. Pătrulescu I.

Inform.: „Cristian”

Casa: domic. sursei

Data: 20 1 1974

153/P. I./F. N.

STRICT SECRET

Ex. unic

NOTĂ

Recent a apărut volumul lui CONSTANTIN NOICA, *Creație și frumos în rostirea românească**, un fel de volum al doilea, continuare la *Rostirea...* din anii trecuți. Cartea nu ridică probleme social-politice și ideologice deosebite. Comentariile la diferite cuvinte analizate sînt interesante, cu aspecte

și nuanțe neașteptate pentru cititor, dar, în general, cu o largă deschidere spre afirmarea valorii tradițiilor noastre de limbă și cultură și spre respingerea unor modele ideologice străine.

De pildă, la pag. 69, NOICA se ridică împotriva tendințelor de la noi de îmbrățișare a existențialismului german, a lui HEIDEGGER. Cităm, astfel: „S-a vorbit mult, la un moment dat, de existențialismul german, mimîndu-i-se limbajul. Dar cine nu se întoarce la limba și gîndul său nu dă măsura cugetului. Nimic mai trist, în cultura europeană din veacul al XX-lea, decît zvîrcolirile limbii franceze de-a reda terminologia lui HEIDEGGER. Nu totul trebuie îngînat”. Se vede clar, aici, reprobarea lui NOICA față de practica utilizată de acel GRĂDINARU, cu cartea lui de estetică, editată la Iași**, sau față de cei care studiază mai ales scrierile lui HEIDEGGER.

În altă parte, NOICA precizează, delimitînd cultura noastră de filozofia lui HEIDEGGER: „După filozoful contemporan HEIDEGGER, ființa... este «ceea ce se dezvăluie» sau ar trebui să se dezvăluie; după gîndirea românească... ființa e ceea ce se ascunde, sau poate oricînd să se ascundă; și ar trebui să facem odată puțină dreptate și gîndului nostru, de vreme ce ostenim atîta cu al altora”. Adică, să studiem cu precădere gîndirea românească.

Sau, referindu-se la *Mitul lui Sisif*, al lui ALBERT CAMUS (scriitor și filozof existențialist francez, laureat al premiului Nobel pentru literatură), NOICA scrie: „Este admirabilă, desigur, cartea lui ALBERT CAMUS, totuși, noi o deținem dinainte într-o filă de dicționar, dacă știm s-o citim pe aceasta cum trebuie”.

Și în alte părți ale cărții, NOICA s-a străduit să creeze impresia unei călduroase pledoarii pentru impunerea culturii noastre. S-ar putea vedea aici și o desolidarizare de unii ca LIICEANU, care desconsideră trecutul de gîndire la români.

Firește, aceste lucruri sînt impresii la o primă lectură grăbită a cărții lui NOICA. O voi relua cu prilej.

Aș mai adăuga că ceea ce deosebește această carte de ceea ce am numit ca volum

I este, în primul rând, renunțarea la citarea abundentă a vechilor texte religioase, a primelor evanghelii tipărite în limba română, a diferitelor ediții de Biblii etc.

Într-o discuție cu NOICA, acum câteva zile (16 ian.), el mi-a spus, oferindu-mi cartea, că o privește ca ceva minor pentru munca sa, că, o dată cu ea, a încheiat preocuparea de acest gen, pentru explicarea cuvintelor.

Tot el mi-a spus că ceea ce publică în „Steaua” e altceva și că mai are gata, pentru „Steaua”, încă pe 2-3 ani, material gata scris^{***}. Într-adevăr, cele publicate destul de regulat în „Steaua” sînt articole cu mult mai mare angajare ideologic-filozofică, unele cu comentarii destul de străine, dacă nu opuse, de marxism.

Mi-a mai spus că lucrarea vieții lui este o scriere amplă despre cuvîntul *întru*, în jurul căruia a construit o întreagă concepție filozofică. Această lucrare, în curs de elaborare, va fi publicată abia după moartea lui. Unde anume, nu a spus.

Discutînd cu CIURDARIU, înainte și după această vizită a lui NOICA, am aflat că, de la o vreme, NOICA are din cînd în cînd răbufniri violente, care-l fac de nerecunoscut, că el – CIURDARIU – a fost martor la două dintre ele (una față de MARIN BUCUR, șef de sector la Institutul de Istorie și Teorie Literară). Că devine agitat, violent, în mod brusc, în timpul unor discuții.

Cînd l-am văzut ultima dată, NOICA a adus vorba despre anii lui de detenție. Că a fost condamnat cu multă asprime, dar pe drept, ținînd seama de perioada istorică dată; că, curînd, după patru ani (sic!), a primit hîrtie și creion și că, în două-trei zile, în bucuria și uimirea lui fără margini, a scris o lucrare care, mai tîrziu, a apărut sub textul (sic!) *Douăzeci și șapte de trepte ale realului***** (spunea că, în detenție, a scris ca titlu, în loc de „realului”, „materiei” – ca să fie mai sigur că nu i se va distruge manuscrisul). Apoi a scris, tot acolo, cartea despre GOETHE, din care însă nu i s-au restituit, la eliberarea din detenție, decît foarte puține pagini, iar alte câteva i-au mai fost restituite – în urma repetatelor sale cereri către

procuratură – în ajunul plecării sale din țară, în iulie 1972^{*****}.

Tot cu prilejul vizitei sale de acum câteva zile, NOICA i-a apărut foarte dîrz pe ELIADE, dar mai ales pe CIORAN, spunînd că sînt mari personalități, care niciodată n-au fost legionari sau fasciști, că ELIADE e azi românul cel mai realizat pe plan internațional, că CIORAN ar trebui cunoscut la noi etc.

De altfel, am aflat de la CIURDARIU că, în urmă cu o lună, NOICA a dat spre publicare la „Viața românească” un studiu foarte critic la adresa vieții noastre culturale, în care spunea că la noi se promovează și azi, ca și în perioada dintre cele două războaie mondiale, o cultură lăutărească, adică lipsită de specialiști; că toți se pricep la toate, că se scrie și se discută „după ureche”^{*****}. Tot acolo, el scrie elogios despre CIORAN și despre necesitatea pătrunderii în țară – prin traduceri și editări – a scrierilor lui CIORAN.

CIURDARIU, care a citit acest articol, îmi spunea că e atît de evident nepublicabil, încît desigur că și NOICA știa asta, dar că l-a dat, probabil, ca să i se cunoască limpede opiniile, ca un gest de dare pe față, ca o atitudine. După opinia lui CIURDARIU, în urma călătoriei lui NOICA în străinătate, se observă o schimbare în comportarea lui NOICA, ca și cum cei din afară (CIORAN și alții) i-ar fi reproșat că se ocupă de fleacuri, în loc să folosească faptul că se află în țară pentru a crea un curent de opinie distinct, critic, la adresa stărilor de la noi. Altfel – spunea CIURDARIU –, greu se poate explica această „radicalizare” a lui NOICA și chiar crizele lui de nervi, violențele de limbaj, afirmațiile lui că nu-și ascunde opiniile, că e gata să le susțină în orice condiții.

În discuția cu NOICA, acesta mi-a mai spus (era și CIURDARIU, apoi și PASCADI, de față), că e în țară MAITREYI, care a dat un „excepțional” interviu, ce va apărea, probabil, în „Contemporanul” și că el o consideră pe MAITREYI mult superioară lui ELIADE, pe planul romanului, că e mult mai caldă și înțelegătoare față de oameni și profundă în observațiile ei.

„Cristian”

N. L.

NOICA CONSTANTIN, cercetător științific la Centrul de Logică al Academiei de Științe Sociale și Politice, este lucrat prin dosar de urmărire informativă pentru activitate ostilă și scrieri cu conținut dușmănos, pe care încearcă să le publice în Occident.

Multe din aceste date confirmă informațiile recente ale informatorului „NICOARĂ”. Voi face mențiuni de sinceritate la dosar, privind verificarea.

Sursa „CRISTIAN” va relua discuția, spunându-i că a citit lucrarea pe care i-a dat-o NOICA cu dedicație (*Rostirea...*, vol. II) și să ajungă din nou la lucrarea „vieții sale”, pregătind terenul ca, pe parcurs, să i-o dea spre lectură lui „CRISTIAN”.

Voi verifica la Institutul de Istorie Literară și la Editura EMINESCU, pentru a vedea ce posibilități informative sînt, pentru a stabili poziția violentă a lui NOICA, semnalată de cele două surse („NICOARĂ” și „CRISTIAN”).

Voi urmări conținutul materialelor din revista „Steaua”.

Propun a se raporta la BULETIN unele date.

Voi urmări ce spune candidatul „COSTION” la contactări, deoarece rezultă că este în legătură cu NOICA și este foarte documentat.

Voi intra în posesia materialului de la „Viața românească” și voi lua copie pentru dosarul de urmărire informativă, propunînd și măsurile corespunzătoare, în cazul dosarului de urmărire informativă „NICA DAN”. La fel cu situația lui MAITREYI, aflată în R. S. România și interviul ei la „Contemporanul”.

Copie la dosarul de urmărire informativă și dosarul candidatului „COSTION”.

Propun a se prezenta conducerii.

Mr. Pătrulescu

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 2, f. 352-356; dactilogramă.

Rezoluție (în dreptul alineatului: „De altfel, am aflat de la CIURDARIU...”): „Să vedem și noi despre ce este vorba”.

Semnăt: G-I maior Borșan

* Constantin Noica, *Creație și frumos în rostirea românească*. București, Editura Eminescu, 1973, 181 p.

** Mihail Grădinaru, *Prolegomene la o poetică marxistă*. Iași, Editura Junimea, 1972, 183 p.

*** Constantin Noica a publicat, în revista „Steaua”, în anul 1973: *Modulații românești ale ființei. Ființă și preființă*, an XXIV, nr. 1, ianuarie 1973, p. 29; id., *N-a fost să fie. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 2, ianuarie 1973, p. 28; id., *Va fi fiind. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 3, februarie 1973, p. 23; id., *«Ar fi să fie». Ființă și preființă. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 5, martie 1973, p. 28; id., *«Era să fie». Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 6, martie 1973, p. 29; id., *«A fost să fie», ibidem*, an XXIV, nr. 7, aprilie 1973, p. 29; id., *Sentimentul românesc al ființei. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 10, mai 1973, p. 29; id., *«Din sure văi de haos». Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 11, iunie 1973, p. 28; id., *A prinde sau a nu prinde ființă. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXIV, nr. 12, iunie 1973, p. 30; id., *Făpturi de o clipă sau reabilitarea individului*, ibidem, an XXIV, nr. 15, august 1973, p. 28; id., *Despre câmpurile ființei*, ibidem, an XXIV, nr. 16, august 1973, p. 31; id., *Un model ontologic*, ibidem, an XXIV, nr. 18, septembrie 1973, p. 31; id., *Plastica, romanul și modelul ontologic*, ibidem, an XXIV, nr. 19, octombrie 1973, p. 29; id., *Un ceas cînd cuvintele vechi se mai puteau mlădia*, ibidem, an XXIV, nr. 20, octombrie 1973, p. 7-8; id., *Absurdul contemporan și modelul ontologic*, ibidem, an XXIV, nr. 22, noiembrie 1973, p. 27; id., *Autointerviu cu un cărturar din Țara de Jos*, ibidem, an XXIV, nr. 23, decembrie 1973, p. 5. Vor urma, în 1974: *Bunătate și adevăr în modelul ontologic. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXV, nr. 1, ianuarie 1974, p. 37-38; id., *Entitate, suflare, dihanie. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXV, nr. 2, februarie 1974, p. 44-45; id., *Caielele lui Leonardo și Eminescu*, ibidem, an XXV, nr. 5, mai 1974, p. 38-40; id., *Filosofia ființei «precare»*. *Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXV, nr. 6, iunie 1974, p. 42-43; id., *Cele șase «precarități» ale ființei. Unghiuri și antinomii*, ibidem, an XXV, nr. 7, iulie 1974, p. 47-48; id., *La Biblioteca Academiei*, ibidem, an XXV, nr. 12, decembrie 1974, p. 10; id., *Ființa nu e o identitate statică*, ibidem, an XXV, nr. 12, decembrie 1974, p. 66-67.

**** Constantin Noica, *Douăzeci și șapte de trepte ale realului*. București, Editura Științifică, 1969, 120 p. (altă ediție, București, Editura Humanitas, 1999, 151 p., Colecția Ț).

***** Constantin Noica, *Despărțirea de Goethe*. [București, Editura Univers, 1976], 240 p. (Colecția „Eseuri”); ediția a II-a, revăzută după manuscrise, cu două capitole inedite, București, Editura Humanitas, 2000, 325 p.

***** Articolul lui Noica, *Modelul Cantemir în*

cultura noastră sau: Memoriu către Cel de Sus asupra situației și spiritului în cele trei țări românești, avea să fie publicat abia peste două decenii în „Viața românească”, an LXXXVIII, nr. 1, ianuarie 1993, p. 1-17.

Prima tipărire: Constantin Noica, *Modelul Cantemir în cultura noastră, sau: Memoriu către Cel de Sus asupra situației spiritului în cele trei țări românești*, în: „Revista Fundației «Drăgan»”. Vol. 5-6, 1989, p. 459-472.

În volum: Constantin Noica, *Modelul Cantemir în cultura noastră, sau: Memoriu către Cel de Sus asupra situației spiritului în cele trei țări românești*. București, Editura „Athena”, 1995; urmat de includerea în volumul: Constantin Noica, *Despre lăutărism*. București, Editura Humanitas, 2007.

MINISTERUL DE INTERNE

Direcția I

153/P. I./00120598

28 februarie 1974

STRICT SECRET

Ex. 1

SE APROBĂ,

Gl. Mr. D. Borșan

RAPORT

cu propuneri de avertizare

a numitului NOICA CONSTANTIN,
cercetător științific la Centrul de Logică
al Academiei de Științe Sociale și Politice

La data de 19 iunie 1971 a fost începută urmărirea informativă asupra numitului NOICA CONSTANTIN, născut la 12 iulie 1909 (sic!) în comuna Grosu – Alexandria, fiul lui Grigore și Clemența, de naționalitate și cetățenie română, neîncadrat politic, doctor în filozofie, domiciliat în București, Aleea Ornamentului, nr. 4, blocul E. 9, sc. II, et. III, apt. 34, sectorul 5.

NOICA CONSTANTIN a fost atras de organizația legionară și, fără a fi înscris, activitatea pe această linie s-a materializat îndeosebi prin articolele sale, apărute în publicațiile legionare din acel timp (sic!).

În anul 1958 a fost arestat și condamnat 25 ani muncă silnică, pentru infracțiunea de propagandă împotriva orînduirii socialiste.

În scopul verificării, obiectivul a fost încadrat informativ cu mai multe surse, îndeosebi: „MARIAN”, „CRISTIAN” și „NICOARĂ”; o perioadă mare de timp a

fost exploatată sursa specială „TEOFIL”, la domiciliul său; au fost folosite sursele Unității Speciale „S”; a fost pus în filaj în mai multe rînduri, iar din anul 1972 (prima dată în luna mai) a fost contactat de conducerea direcției și a ministerului, iar ulterior, și în prezent, se află în contactul nostru.

Din urmărirea informativă și contactările periodice, au rezultat două perioade distincte în ceea ce privește atitudinea și poziția lui NOICA CONSTANTIN față de orînduirea socială și de stat.

Astfel, pînă în iunie 1972, cînd a fost plecat în Anglia și Franța, NOICA CONST. a adoptat o conduită de prudență, de expectativă, nu se manifesta ostil, nu-și exterioriza decît unele concepții în cercuri foarte apropiate.

O a doua perioadă este după venirea din Occident, caracterizată prin aceea că NOICA CONST. a devenit mai activ în acțiunile sale:

- are manifestări ostile la adresa orînduirii sociale și de stat;

- este mai mult preocupat de a polariza în jurul său elemente intelectuale din rîndul tinerilor și asupra cărora exercită o influență ideologică negativă;

- menține strînse legături cu reprezentanți ai emigrației din Occident, pe care i-a întîlnit în vara anului 1972, elemente cu care a fost în relații și în timpul activității din trecut, iar unii din aceștia au putere de influență asupra lui;

- lucrează la cartea *Amintiri din închisoare* și expediază, pe diverse căi, capitole din această creație a sa, pentru a-i fi publicate în Anglia, de fosta soție. Cîteva din aceste capitole se află în posesia noastră, obținute prin surse ale Unității Speciale „S”. În aceste *Amintiri...*, NOICA CONSTANTIN se manifestă ostil față de învățătura marxistă, față de societatea noastră socialistă. El analizează critic, de pe poziții dușmănoase, unele texte din opera lui Marx, are multe interpretări tendențioase, face largi referiri la concepții și reflecții personale, cu caracter filozofic idealist. Într-unul din capitolele acestei lucrări, printre altele, afirmă: „Sînt foarte conștient că trăiesc într-o cazemată, în care lîncezesc, că trăiesc ca într-o celulă. Cei

care trăim în comunism știm ce înseamnă deposedare [și] control al vieții personale, orientarea „justă”, principialitatea și programarea destinelor copiilor noștri de către inginerii sufletelor”.

De menționat că, deși NOICA CONSTANTIN se mai străduiește și în prezent să aibă o conduită prudentă, să desfășoare sub o formă subtilă o activitate de influențare ideologică negativă, totuși, el nu reușește întotdeauna. Astfel, îndemnând pe unii tineri să nu accepte teza angajării în filozofie, a afirmat că studiul filozofiei românești nu are nici o importanță, pentru că România este nimic în cultura universală. Filozofii trebuie să fie lăsați să creeze liber ceea ce vor. Să fim mai energici, să ne impunem punctul de vedere, să nu acceptăm să ne ocupăm de teme ale filozofiei românești.

Faptul că NOICA CONSTANTIN are în preocuparea sa de a exercita influență ideologică negativă asupra anturajului de tineri rezultă și din comunicarea pe care a făcut-o lui GEORGE USCĂTESCU, de la Madrid, în ianuarie 1973, când printre altele, i-a spus: „Ai făcut pentru mine, de-a lungul anilor acestora de furie și umilire, câteva lucruri fără echivalent în viața mea cărturărească. Ți voi trimite ceva, firește, din ce s-a putut alege sub batjocura vremurilor și neputința proprie... Mi-ai redat gustul creației în spirit, al trezirii altora la viață, în felul de care ți-am vorbit. Dacă nu reușesc nimic acum, creditează-ne mă departe, pe mine și frații mei mai mici”.

Fiului său, NOICA RAFAEL, aflat în Anglia, îi comunică: „Mi-ar place să-ți povestesc câte ceva despre viața mea, cu împlinirile și neîmplinirile ei, ca și despre dorința mea, din ce în ce mai accentuată cu trecerea anilor, de a avea fii spirituali. I-am căutat în câțiva tineri de vârsta ta, le-am trecut ce mi s-a părut că am mai bun de transmis”.

În octombrie 1972, luînd cunoștință de intenția nepoatei sale, NOICA SIMINA, de a rămîne în Occident, unde se afla cu o bursă de studii, i-a scris acolo acordul său, căutînd să o convingă că numai așa ar putea să se realizeze pe plan științific și ar fi apreciată la justa ei valoare.

Recent, cu ocazia unei contactări, și-a manifestat nemulțumirea pentru că nu i se publică multe din lucrările sale, fapt pentru care va solicita pașaport, pentru a părăsi definitiv țara și să se stabilească în Occident.

În mod deosebit în ultimele luni de zile, s-au făcut simțite unele modificări în comportamentul lui NOICA CONST. El își expune mai pe față ideile în diverse cercuri de oameni, manifestă multă virulență și răutate în atitudinea sa, scrie articole despre care știe că nu-i pot fi publicate, datorită conținutului lor. Unul dintre acestea a reușit să-l trimită la München, difuzează în rîndul tinerilor intelectuali din anturajul său astfel de materiale și idei negative despre societate și cultura noastră socialistă.

Față de anumite surse ale noastre a afirmat că „se află într-o perioadă de furie” și, dată fiind noua lui atitudine, a recomandat să se reflecteze asupra menținerii relațiilor cu el, că „ar putea fi primejdioase, deoarece, în trecut, a mai băgat vreo zece oameni la pușcărie”.

Tot din urmărirea informativă a mai rezultat că, după vizita în Occident, NOICA CONSTANTIN face afirmații referitoare la regretul său că nu a acceptat propunerile lui (sic!) MONICA LOVINESCU, IERUNCA VIRGIL și a altor reprezentanți ai emigrației de a rămîne în străinătate, întrucît aici, în țară, întîrzie să i se publice multe din lucrările sale, iar, pe de altă parte, nu este înțeles și sprijinit în unele propuneri pe care le-a făcut, cum ar fi și publicarea operei lui MIRCEA ELIADE, pe care-l elogiază în toate împrejurările.

În ultimul an de zile, NOICA CONSTANTIN încearcă pe toate căile să convingă pe unii reprezentanți ai emigrației, cît și persoanele din anturajul său din țară, că aprobarea pentru Franța și Anglia a obținut-o numai în baza intervenției făcute de copiii săi la conducerea statului român, că el „nu concepe să sărute mîna care l-a lovit”, că „se simte jignit pentru faptul că unii îl cred agent plătit al oficialităților”.

Recent, i-a spus lui PAUL ANGHEL, redactor-șef la „Tribuna României”, printre altele, și următoarele: „Știi bine cît mi-ești

de drag. Revista dumitale nu-mi este. Nu cred că voi scrie vreodată la ea și am fost nesincer făgăduind-o. De altfel, sînt încredințat că nici dumneata nu vei întârzia mult în locul acela și te vei convinge că trebui să pleci undeva în lumea învățată" (în Occident – n. n.).

Totodată, menționăm faptul că NOICA CONSTANTIN se bucură de mult prestigiu și admirație din partea multor tineri cercetători și alți intelectuali din țară. El are și unele preocupări pozitive, dorește să-și aducă contribuția la îmbogățirea tradiției noastre culturale.

Ținînd seama de evoluția activității lui NOICA CONSTANTIN și pentru a preveni extinderea influenței negative pe care o exercită, propunem ca NOICA CONSTANTIN să fie avertizat, în care scop să fie invitat la sediul organului de securitate, cu care ocazie să i se atragă atenția asupra următoarelor fapte:

- manifestări ostile cu privire la unele stări de lucruri din societatea noastră și cultura românească;
- faptul că scrie și difuzează unele materiale cu conținut tendențios;
- influența ideologică negativă pe care o exercită asupra anturajului de tineri intelectuali, cărora le transmite și ideea dezangajării în filozofie;
- faptul că difuzează lucrări cu conținut necorespunzător, care i-au fost respinse de la publicare.

Avînd în vedere că NOICA CONSTANTIN deține la domiciliu colecția „DESTIN” și alte publicații din străinătate, va fi invitat să le predea organelor competente să păstreze astfel de materiale (sic!).

Discuțiile în procesul avertizării vor fi purtate de așa manieră, încît să-l putem determina să ne predea manuscrisul capitolelor *Amintiri din închisoare* [neconfiscate încă] și a întrerupe activitatea sa de trimiteri spre publicare în Occident a unor astfel de materiale.

Deoarece acesta lucrează într-un institut al Academiei de Științe Sociale și Politice, vom informa pe tov. Prin Secretar al Comitetului de Partid Sector I București în legătură cu datele pe care le deținem asupra

lui NOICA CONSTANTIN și propunerea noastră de a-l avertiza.

Maior
PĂTRULESCU ION

DE ACORD,
ȘEFUL SERVICIULUI
Lt. colonel
NICOLAE MIHAI

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 2, f. 17-22; dactilogramă.

Rezoluții:

Conducerea Direcției I a ordonat ulterior că se va analiza și aprecia oportunitatea trecerii la avertizare. Se continuă lucrarea sa inf. (A se vedea pag. 6 a prezentului raport.) (f. 17)

Nesemnată

În ziua de 15 martie 1974 am informat pe tov. secretar al Sect. I P. C. R. (tov. Gherghișan) despre activitatea și personalitatea lui Noica Const. cît și despre intenția noastră de a-l avertiza. Reținînd mai ales aspectul că Noica C. desfășoară activitate de influențare negativă a unor tineri cercetători, tov. Gherghișan a fost de acord cu măsura preconizată. (f. 22)

Lt. col.

Nicolae Mihai

Conducerea Dir. I a ordonat că se va analiza și aprecia oportunitatea trecerii la avertizare.

Se ordonă lucrarea sa în continuare. (f. 22)

Maior Pătrulescu

Primit: lt. col. PĂTRULESCU ION

Sursa: „CRISTIAN”

Data: 21 XI 1975

Casa: domiciliul sursei

STRICT SECRET

Ex. [necompletat]

154/P. I./F. N./21 XI 1975

NOTĂ

Marti, 18 noiembrie 1975, a fost pe la mine acasă C. NOICA și am discutat cam o oră. Motivul invitației de a trece pe la mine a fost să-i comunic observațiile în legătură cu articolul pe care mi-l predase de mai multe luni spre publicare.

Mai întâi, am discutat despre articol. I-am spus că, cu toate intențiile mele favorabile publicării, lucrul nu e posibil, articolul fiind construit pe o viziune generală asupra devenirii care supraapreciază activitatea spirituală, cultura de etică și consideră munca de zi cu zi o trudă care îl împiedică pe cel care o execută să se realizeze; or, asemenea teze contravin liniei generale, politice și ideologice, pe care revista o promovează. Mi-a răspuns că nu se gândise la aspectul acesta când mi l-a dat, dar că, într-adevăr, am dreptate. Devenirea pe care o propune el e alta decât cea pentru care i se cere revistei să militeze. L-am asigurat de întreaga mea prețuire, ca filozof plin de originalitate. La rîndul său, mi-a spus că nu regretă deloc imposibilitatea publicării acestui text, el făcînd parte dintr-o lucrare masivă, pe care o realizează acum, consacrată antologiei (sic!, i. e.: ontologiei) (problema generală e existenței) și pe care o scrie pentru anul 2000 sau 2050, deci, pentru o perioadă mult după ce el nu va mai [fi] existat.

Mi-a propus un alt articol, de exegeză a filozofiei antice: *Unu și multiplu la Platon*, care, în mod cert, spunea el, nu va ridica probleme*. Acest articol mi-l va aduce în preajma Crăciunului, cînd va reveni în București pentru cîteva zile.

De aici, am trecut la preocupările lui teoretice, filozofice actuale. Îi va apărea în curînd un volum cuprinzînd traducerea făcută de Eminescu unor [texte kantiene] precum și volumul 2 din *Operele* lui Platon, unde are o parte din traduceri și studii introductive la dialoguri**. Lucrează intens la *Antologia* (sic!) menționată și înainte, după care are în proiect un *Fals tratat de logică* (titlu provizoriu).

L-am întrebat de ce nu stă în București, să lucreze intens în apartamentul lui, și preferă să hoinărească prin țară. Mi-a răspuns că asta e o particularitate a lui din tinerețe, că schimbarea de mediu incomparator (sic!, i. e.: înconjurător) îl scoate din amorțeală, îi excită spiritul, îl face să lucreze mai cu spor, cu mai multă ambiție. Și că soția lui l-a înțeles și l-a lăsat să-și aranjeze programul cum îi convine.

I-am spus că mi-am luat mașină și că, spre sfîrșitul lui august, am trecut, venind de la Sighișoara, prin Sibiu, și că m-am abătut și prin Săliște, unde îmi spusese că va fi în acea perioadă, cu gîndul să-l iau la București cu mașina. Mi-a spus că a stat la Săliște, dar apoi și-a schimbat de mai multe ori reședința și gazda, că spre finele lui august era la Cisnădie, că a mai stat și la Verișoara (??), la Sîmbăta, la Gura Rîului. Acum, peste iarnă, se va retrage într-o localitate din preajma Sibiului, unda e gaz metan, poate la Avrig, poate la Cisnădie, poate în amîndouă, încă nu e decis, și că ține permanent legătura cu un medic din Sibiu.

S-a arătat foarte interesat de intenția mea din vară, de a-l aduce cu mașina în București. I-am promis că, la primăvară, îmi va face o deosebită plăcere să-l duc din București unde va voi el, în preajma Sibiului. M-a întrebat dacă nu circul și iarna cu mașina. I-am spus că vreau să-mi pun mașina la iernat, că sînt începător și nu am nici cele necesare trecerii prin munți și șosele înzăpezite. Am înțeles că i-ar fi făcut plăcere să-l duc acum cu mașina, că are și bagaje ceva mai multe. Dar că și la primăvară, oricînd voi voi eu, el cu plăcere va pleca sau va reveni cu mine. Apoi mi-a spus, cu un zîmbet ironic puțin, că așa e cînd ai mașină, în primii ani, ai tot umbla cu ea, că și lui îi place să călătorească cu mașina.

L-am mai întrebat dacă nu-l deranjează să repete mereu formalitățile cu miliția, cu vizele de rigoare pe buletin. Mi-a răspuns că a descoperit că nu e nevoie de ele, dacă stai mai puțin într-o localitate, și că și asta e un motiv pentru care nu stă prea mult locului. Altfel, spunea el, nu numai că trebuie să te prezinți la miliție, dar și gazda la care stai, și milițianul din comună încep să se intereseze: ce-i cu străinul ăsta aici? De ce stă mereu în casă și scrie? Ce anume scrie? Despre ce?, că îl mai întreabă gazdele la care stă la ce anume lucrează. Că și un domn „Lae” îl tot pisa cu întrebări: „ce scrie”, „despre ce anume”, dar el își dădea seama că, oricît s-ar fi străduit, tot n-ar fi putut să-l facă să înțeleagă ce e aceea ontologie și devenirea ființei, că, de pildă, calul d-lui LAE „este și nu este totodată”, și altele de

genul ăsta. Așa încît, și pentru a se pune la adăpost de privirile curioșilor, el își schimbă mereu domiciliul.

Dar peregrinările astea vor mai dura încă vreo doi ani, pînă își scrie opera sa capitală. Apoi, se va potoli. De aceea, acum, cînd nu-i ajunge timpul pentru lucru, evită vizitele, prietenii, evită excursiile. Are, de pildă, copii în Anglia, dar nici nu se gîndește să repete plecarea la ei, deoarece asta înseamnă o lună, două de preocupări înainte, de griji, de emoții, apoi o lună plecarea, apoi, după ce revine, pînă se readaptează lucrului, altă lună, așa încît, cu totul, cel puțin 4 luni ar fi întrerupt din lucru. După ce va simți că mintea nu-i mai funcționează bine, că începe să-l apese vîrsta, va renunța la scris, va rămîne cu ce a făcut și va redeveni un om obișnuit.

Ne-am despărțit în bune relații de prietenie și m-a asigurat că, la Crăciun, îmi va face o vizită, cu care prilej îmi va aduce articolul nou, și un exemplar din volumul cu traducerea lui Eminescu din Kant.

„CRISTIAN”

N. L.

NOICA CONSTANTIN, filozof, pensionar, lucrat prin dosar de urmărire informativă.

Sursa i-a făcut invitație la domiciliul său, la sugestia noastră, și în discuții a respectat în mare măsură indicațiile, instructajul și linia de conduită.

A fost completat instructajul pentru eventualele întâlniri întâmplătoare și, în jurul datei de 25 decembrie 1975, va fi special instruit cu probleme, pentru ca în discuții mai largi, prin abordarea mai multor probleme, să-i stabilim poziția și atitudinea prezentă. Scontăm să-l apropiem mai mult pe „CRISTIAN” de „NICA” și acesta să-i încredințeze spre studiu din creațiile sale.

Voi stabili și prin sursa specială „T. O.” unde urmează să mai plece în perioada următoare și voi insista pentru urmărirea lui acolo. Voi reveni la I. J. Sibiu, pentru a ni se raporta situația solicitată despre activitatea lui „NICA” în perioada anterioară.

Nota în copie la D. U. I. „NICA DAN” și la dosar personal „NICOARĂ”, pentru ver-

ificarea sincerității, deoarece multe date sînt confirmate și de discuțiile purtate și cu el de către „NICA DAN”.

Lt. colonel
PĂTRULESCU ION

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 2, f. 257-258 v.; dactilogramă.

* Vezi: Constantin Noica, *Despre unu și multiplu la Platon sau: ce înseamnă o demonstrație filozofică*, în „Revista de filozofie”, tom XXIV, nr. 1, ianuarie – februarie 1977, p. 105-111.

** Vezi notele 5 și 6 de la doc. 65.

Primit: Lt. col. PĂTRULESCU ION

Sursa: „CRISTIAN”

Data: 27 01 1976

Locul: domiciliul sursei

STRICT SECRET

Ex. 1

154/P. I./00 F. N.

NOTĂ

În nr. 262 (12 dec. 1975) și 263 (19 dec. 1975), „Săptămîna culturală a Capitalei” publică articolul lui C. NOICA, *Adevăratul înțeles al sacrului*.

Articolul își propune să-și (sic!) explice concepția despre sacru la MIRCEA ELIADE. Acesta este țelul declarat deschis al articolului.

De fapt însă, C. NOICA expune o concepție cu totul personală despre sacru, care nu are nimic comun cu noțiunea de sacru la MIRCEA ELIADE și, totodată, înalță niște elogiuri lui MIRCEA ELIADE cum n-au mai fost niciodată formulate, nici în scrierile de la noi, nici în cele de peste hotare.

Pentru a-l feri, chipurile, pe M. ELIADE de aprecierea că opera sa ar fi mistico-religioasă (ceea ce, de fapt, nimeni nu a spus!), C. NOICA pretinde că în scrierile lui ELIADE sacrul nu ar avea nimic comun cu religia! Teza e falsă, pentru că ELIADE, ca teoretician, este istoric al religiilor și conceptul de sacru este fundamental la el, tocmai pentru a explica ceea ce este esențial în fenomenul religios. Analizele sale sînt analize de pe poziții laice a religiilor și sacrul apare ca trăsătură definitorie – tot ce ține de religie. Prin aceasta, ELIADE continuă ideii-

le școlii franceze de sociologie (E. DURCKHEIM, M. MAUSS ș. a.) precum și ale lui R. OTTO, teoretician german al sacrului, ca substrat irațional al credinței religioase.

C. NOICA, pretinzând că la ELIADE sacrul nu e legat de religie, ci „de prezența și tăria spiritului uman ca atare”, procedează la o dizolvare a sacrului în întreaga existență umană, atribuindu-i lui ELIADE această concepție. Profanul, lumescul apar ca o „uitare a sacrului”, ca o îndepărtare de sacrul care impregnează toată existența socială și naturală a omului. Religia apare astfel ca mediul firesc și esențial al vieții omului, ceea ce conferă omului „deplinătatea sa”. Sacrul este considerat de NOICA drept o „justificare antologică” (sic!) a întregii existențe. Totul însă, sub pretextul că acesta este adevăratul ELIADE. Pretenție însă total falsă!

La ELIADE, termenul prim al relației este profanul, care omului religios îi apare investit cu o grație specială și, ca atare, metamorfozat în sacru. Textul din *Le sacré et le profane*, a[1] lui M. ELIADE, este cât se poate de limpede în această privință.

În ce privește elogiile aduse de C. NOICA operei și personalității lui M. ELIADE, ele întrec sensibil tot ce s-a spus și s-a scris pînă acum. Opera lui ELIADE este pentru NOICA „profund umanistă”, ca exprimînd „noua spiritualitate a veacului XXI” etc., etc. Și asta, în condițiile în care ELIADE, în cartea se despre *Sacru și profan*, vorbește de rămășițe ale sacrului în comportamentul uman, de falsele religii ale prezentului, mitologii degradate, în rîndul cărora enumeră în primul rînd ideologiile și mișcările revoluționare ale lumii contemporane, și cu precădere marxismul, pe care îl apreciază (ELIADE) ca o falsă religie, ca o reînviere a doctrinei escatologice creștine (teoria despre a doua venire a lui Iisus pe lume, pentru a întrona aici împărăția lui Dumnezeu, după o prealabilă judecată de apoi); în marxism, rolul mîntuitor al lui Iisus l-ar juca clasa muncitoare, investită de Marx cu rolul imaginar de a salva omenirea întreagă de toate relele posibile ș. a. m. d.

În elogiile sale, NOICA vorbește de „bunătatea” lui ELIADE, de „funcția sa ca

om de cultură”, de însemnătatea mesajului său pentru omenire, deplîngînd faptul că un asemenea om nu a primit încă premiul Nobel. M. ELIADE, ne spune NOICA, e „mai mult” decît „un istoric al religiilor, cu conștiința istorică unică” sau decît un „polihristos (sic!, i. e. polihistor) care vivifică toate domeniile în care pătrunde”, ci o personalitate care aduce lumii „mesaj de sănătate și mîntuire”, „are ceva dintr-un profet”, care a anticipat „cu patru decenii în urmă adevăruri istorice evidente astăzi (declinul și provincializarea Europei, însemnătatea spirituală a bunurilor extra-europene; funcția universală a simbolului și mitului)”. Elogiile continuă cu pretențiile că ELIADE are funcția de a arăta în cultura europeană „care este așezarea potrivită în fața smintelilor istorice ale omului”. Ceea ce vizează aici NOICA este limpede pentru orice om cu minim simț politic! Și acest gen de elogi continuă în text cu altele și altele.

Faptul că un asemenea articol a putut să apară în presa noastră a uluit opinia publică și a derutat-o. Cred că a fost o greșeală serioasă admiterea acestui articol.

Am auzit numeroase opinii în această privință, însă nici una nu explica pînă la capăt textul lui NOICA (pentru că poate fi justificată, cred, apariția lui, dar nu și conținutul acestui articol).

Cei cu care am stat de vorbă (TERTULIAN, CIURDARIU, BOBOC, STOIANOVICI ș. a.) consideră că prin aceasta s-a căutat un echilibru în presa noastră și totodată „starea de dezechilibru în rîndul celor de peste graniță”. Articolele polemice cu emisiunile „Europei libere” (dintre care cele mai bune n-au creat o bună impresie, datorită coborîrii nivelului replicii la un limbaj de mahala, datorită recursului exclusiv la injurii etc.) au fost contrabalansate de publicarea acestui articol, care elogia pe unul „de dincolo”. Dacă considerente de ordin politic pot fi depistate în acest complex de manifestări, părerea destul de generală pe care am auzit-o este că această tactică nu trebuie să admită totuși genul de elogi și suma de considerații expuse de NOICA. Dacă M. ELIADE merită a fi apreciat pozitiv pentru contribuțiile sale la studiul istoriei religiilor,

nimic nu îndreptățește ca opinia publică de la noi, care acordă credit moral și științific presei noastre, să afle o întreagă serie de răstălmăciri, de denaturări și falsuri în legătură cu opera și personalitatea lui M. ELIADE. Sînt cîțiva cercetători la noi care puteau scrie onest și corect despre opera lui M. ELIADE în domeniul istoriei religiilor, așa cum, de pildă, face EUGEN SIMION, despre creația artistică a lui ELIADE (vezi articolele lui succesive din „Luceafărul”, despre *Fantasticul la M. ELIADE* – în literatura scrisă de el – nr. 3 și 4/1975).

De ce să fie dezinformată opinia publică în privința concepției generale despre lume și societate a lui ELIADE? Numai pentru a semna C. NOICA articolul? Cred că confuzia provocată de acest articol, la noi, întrece efectele lui în altă parte.

Revista lui EUGEN BARBU excelează de multe ori în promovarea unor poziții, opinii neprincipiale, nemarxiste. De cîte [ori] semnează ION MIHAIL POPESCU vreo cronică, faptul devine evident și indignarea e atî-

tudinea comună a multor oameni cinstiți și angajați politic de la noi. În același număr în care publica NOICA prima parte a articolului său, a apărut și o cronică a lui ION MIHAIL POPESCU despre un curs universitar al lui GH. CAZAN. Cursul – foarte, foarte modest și slăbuț – era elogiât excesiv și, în schimb, defăimat fără argumente primul volum al tratatului de *Istoria filozofiei românești*, apărut în 1972. În plus, erau strecurate o serie de aprecieri despre MOTRU, BLAGA ș. a., care nu aveau nimic comun cu gîndirea marxistă.

În aceeași atitudine de derută ideologică aș încadra și grupajul masiv din „România literară”, de joi, 1 ianuarie 1976, intitulat *Geții, care se credeau nemuritori* și în care este elogiată, de ION COJA, religia strămoșilor noștri. Un colaj de fragmente din autori antici, alese pe sprînceană, sînt utilizate pentru a ridica în slăvi – în mod nejustificat și greșit – religia dacilor și geților. Comentarii care însoțesc aceste fragmente sînt de esență net idealistă, pentru a nu spune mai mult,

căci întâlnim acolo și elogiul morții, și al nemuririi sufletului, ca „esență de umanism“!!? Cu cest prilej este „valorificat“ VASILE PÂRVAN în tot ce are el mai negativ, concepția lui despre spiritualitatea dacică, respinsă de oameni de cultură raționaliști și progresiști contemporani lui!

Foarte multă confuzie în rîndurile unui public larg a stîrnit și serialul de articole al lui EUGEN BARBU, intitulat *Posteritatea lui LOVINESCU și profitorii ei*. Una din ideile majore ale acestor articole este și teza greșită (din unghiul concepției marxiste privind valorificarea tradițiilor noastre culturale) că a critica, a respinge opera (întreagă sau parțială) a unora dintre oamenii de cultură din trecut înseamnă a denigra cultura românească. În acest fel, au fost dezbătute de EUGEN BARBU rezervele unora (îndreptățite) față de „pârvanism“ (concepția lui VASILE PÂRVAN) sau față de SIMION MEHEDINȚI (promotorul geopoliticii la noi și autorul a zeci și zeci de manuale de religie pentru țărani, muncitori și școlari), pentru a rămîne la aceste exemple, mai proaspete în memorie. Cum se împacă aceasta cu climatul de exigență ideologică cerut de documentele de partid și cu pregătirile pentru Congresul educației politice și culturii? Această întrebare am auzit-o în gura multora. Și avea un temei și după părerea mea.

„CRISTIAN“

N. L.

NOICA CONSTANTIN, filozof, pensionar, fost condamnat politic, lucrat prin dosar de urmărire informativă pentru manifestări tendențioase și scrieri cu conținut ostil.

Sursei i s-au dat sarcini corespunzătoare, urmînd ca în două-trei zile să-l invite acasă pe NOICA, pentru a discuta conform instructajului.

Despre situația lui MIHAI ION POPESCU, de la Facultate, voi informa Serviciul 6.

Voi prezenta conținutul ultimei părți a notei și tov. maior ACHIM VICTOR, spre știință.

Nota în copie la D. U. I. „NICA DAN“.

Lt. colonel

PĂTRULESCU ION

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 2, f. 247-249; dactilogramă.

Primit: cpt. PRUNESCU MIRCEA

Sursa: „NICOARĂ“

Datat 5 01 1977

Locul: Dom. informatorului

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

161/P. M./5 01 1977

NOTĂ

În ziua de 04 I 1977 1-am întâlnit pe C. NOICA la autoservirea de la hotelul Dorobanți, în jurul orei 14,30. L-am însoțit apoi pînă la librăria Sadoveanu și înapoi pînă în strada Slătineanu, unde mi-a spus că-l vizitează pe arhitectul Joja, fratele defunctului academician A. Joja. Am vorbit despre apariția cărții sale, *Despărțirea de Goethe*, și mi-a făcut cadou un exemplar cu dedicație. Era mulțumit de faptul că i-a apărut această carte și că i s-a admis să menționeze în introducere că a fost scrisă în jurul anului 1950. Mi-a spus că volumul era de trei ori mai voluminos, dar că necesitățile publicării au făcut necesar să fie redus la dimensiunea actuală.

În ceea ce privește planurile sale de viitor, mi-a spus că lucrează în continuare la tratatul său de antologie (sic!), care urmează să reprezinte sinteza întregii sale gândiri și activități publicistice, el dorind de mai multă vreme să treacă de la volumele eseistice, pe care le-a publicat pînă acum, la o creație de mare anvergură. S-ar gîndi să ofere publicarea acestei scrieri Editurii Științifice, se teme însă că această carte ar putea să supere, deoarece, deși nu are nimic antimarxist în ea, totuși, nu este o lucrare de filozofie marxistă. Consideră totuși că, în prezent, cînd asistăm la o perioadă de destindere pe plan cultural, trebuie să încerce publicarea cărții.

În legătură cu această perioadă de destindere, cum spune NOICA, mi-a comunicat că este informat că la Editura Minerva se află, pe masa directorului, o scrisoare a lui MIRCEA ELIADE, în care acesta acordă Editurii Minerva dreptul de a-i publica întreaga operă; dar NOICA nu știa dacă este vorba numai de opera literară sau și pe cea

științifică. ELIADE nu i-a comunicat nimic despre acest proiect de publicare în România a scrierilor sale. NOICA era însă foarte bucuros de această veste și mi-a declarat că este absolut necesar ca ELIADE, acum, când se află în pragul pensionării, să fie „recuperat” pentru cultura românească. După pensionare, ELIADE ar avea intenția să se stabilească la Paris.

Pupă părerea lui NOICA, ELIADE ar putea să fie atras spre țară, dacă i s-ar publica întreaga operă și mai ales dacă, potrivit unei idei mai vechi a lui ELIADE, s-ar înființa un institut academic de cercetare, care să facă legătura între cultura occidentală și cea răsăriteană, misiune care, pentru poporul român, este atît de importantă. Dacă nu va fi sprijinit și recuperat, va rămîne un oarecare istoric al religiilor, în loc de o figură în viitor, ca un mare creator în cultura română.

După ce i-am predat lui NOICA un articol apărut acum două-trei săptămîni în revista „România literară” – pe care, de altfel, îl cunoștea, în care GEO BOGZA sugerează, ca ipoteză, o viitoare posibilitate de a recupera pentru cultura noastră unele personalități românești care au creat în străinătate, NOICA mi-a spus că are o listă de vreo douăzeci de nume de profesori români de vază din străinătate, care ar putea și ar fi bine să fie reconsiderați, publicați și atrași în țară. Pe această listă figurează, după MIRCEA ELIADE, profesorul CIORĂNESCU și alții. Tot în legătură cu ELIADE, NOICA mi-a spus că a fost informat că ar exista la forurile superioare o propunere pentru acordarea lui ELIADE a titlului de membru al Academiei Române. Nu știe în ce măsură acest zvon este adevărat, dar consideră că ar fi o măsură binevenită și dreaptă.

De asemenea, a adăugat că și filozofia românească din țară ar putea fi esențial îmbogățită prin publicarea unor autori, publicare care, din motive pentru el de neînțeles, nu se face. În acest sens, a menționat scrierile filozofice ale lui CAMIL PETRESCU, despre care a vorbit recent și criticul TERTULIAN, precum și scrierile de filozofie ale lui BOGZA, fratele scriitorului.

Mi-a mai spus că peste două-trei zile pleacă din nou în Ardeal și că va reveni în

București spre sfîrșitul lunii februarie. În vară se vor împlini doi ani de cînd lucrează în afara Capitalei – eventual nu va mai continua acest procedeu și va rămîne în București.

Informîndu-l că am depus o cerere de plecare în străinătate, mi-a răspuns că și el s-a hotărît să-și viziteze anul acesta familia aflată în afara țării.

În final, m-a rugat să-i mai procur 5-6 cărți *Despărțirea de Goethe*, pe care să i le înmînez la proxima noastră întrevvedere.

05 ian. 1977

„Nicoară”

N. O.

Nota a fost furnizată în baza sarcinilor trasate anterior, de a folosi împrejurările în care C. NOICA vine în București, pentru a-i sonda intențiile și a stabili caracterul lucrărilor pe care le pregătește în ultimul timp.

Ideile exprimate de obiectiv în legătură cu necesitatea apropierei unor intelectuali români stabiliți în străinătate nu au caracter de noutate. Informatorul a fost instruit să-i solicite lui NOICA relații în legătură cu călătoria proiectată în străinătate și să stabilească în ce măsură acesta este interesat să scoată din țară eventuale lucrări personale.

Copia notei la D. U. I. „NICA DAN”.

Cpt. Prunescu Mircea

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 1, f. 174-175; dactilogramă.

Ministerul de Interne

Direcția I

161/P. M./0010607/ 26 07 1977

STRICT SECRET

Notă de analiză

în dosarul de urmărire informativă

„NICA DAN”

La data de 22 07 1977 a fost analizat, la nivelul conducerii Direcției, D. U. I. „NICA DAN”, în urma căreia tov. lt. col. ARDELEANU GH. a ordonat următoarele măsuri:

- continuarea supravegherii informative a lui „NICA DAN” prin rețeaua de care dispunem, precum și prin alte mijloace informative, prin care să se asigure urmărirea

principalelor aspecte rezultate din activitatea desfășurată pînă în prezent de obiectiv, astfel:

- prevenirea conceperii, publicării și, eventual, a scoaterii peste hotare a unor lucrări filozofice, literare etc. cu conținut necorespunzător, de natură să aducă prejudicii intereselor țării noastre;

- prevenirea atragerii și exercitării anumitor influențe negative asupra unor tineri intelectuali, cercetători, cu perspective în domeniul publicistic, semnalați deja în anturajul lui „NICA DAN”;

- asigurarea în continuare a unui control atent, riguros, asupra naturii și evoluției legăturilor obiectivului cu anumiți intelectuali din rîndul emigrației române, unii cunoscuți cu atitudini ostile politicii partidului și statului nostru (VIRGIL IERUNCA, PAUL MIRON, OCTAVIAN BUHOICIU, IONEL JIANU, MIRCEA ELIADE și alții);

- elucidarea caracterului întâlnirilor organizate lunar la domiciliul profesorului pensionar EDGAR PAPU, a unor intelectuali, printre care și „NICA DAN”, în care scop se va asigura o strînsă conlucrare și coroborare a informațiilor obținute din D. U. I. „FILOLOGUL”, lucrat de locot. MIHAI MIHAI.

Vor mai fi întreprinse de asemenea următoarele măsuri:

- efectuarea unei percheziții în locurile unde se presupune că obiectivul păstrează principalele scrieri pe care le are în lucru, fie la domiciliul său din București, fie la vila 23 de la Păltiniș, jud. Sibiu, unde, în ultimul an, și-a petrecut majoritatea timpului, pentru a-și asigura liniștea necesară conceperii lucrărilor sale;

- punerea în filaj a obiectivului în anumite momente importante, cum este cazul prezenței în țară a fostului legionar, prof. OCTAVIAN BUHOICIU, venit recent din R. F. Germania;

- contactarea, în scopul sondării posibilităților de atragere la colaborare și dirijare pe lîngă „NICA DAN”, a cercetătorului și criticului literar ANDREI PLEȘU, care a beneficiat de o bursă Humboldt în R. F. Germania;

- folosirea anumitor împrejurări favorabile reluării procesului de influențare pozitivă a obiectivului.

Următoarea analiză a dosarului de urmărire informativă „NICA DAN” a fost ordonată pentru data de 30 august a. c.

Cpt. Prunescu M.

ȘEFUL SERVICIULUI,

lt. col. WAGNER I.

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156, vol. 1, f. 22-23 v.; manuscris.

Rezoluții:

- în dreptul alineatului privitor la Edgar Papu: „S-a deschis D. U. I. «Filologul»”;

- în dreptul primelor două puncte de la ultimele măsuri: „S-a efectuat” și „S-a realizat împreună cu S. 1”.

MINISTERUL DE INTERNE

Departamentul Securității Statului

Direcția I

161/P. M./ 00406202, din 23 iul. 1978

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

RAPORT

cu propuneri de închidere a
dosarului de urmărire informativă
„NICA DAN”

La data de 19 iunie 1971 a fost începută urmărirea informativă asupra lui NOICA CONSTANTIN, născut la 12 iulie (sic!) 1909, în comuna Grosu – Alexandria, fiul lui Grigore și Clemența, neîncadrat politic, doctor în filozofie, domiciliat în București, Drumul Taberei, nr. 66.

Motivul luării în lucru l-a constituit faptul că în trecut a avut preocupări filozofice pe teme idealiste și fasciste, în 1959 fiind condamnat la 25 ani închisoare, precum și legăturile cu o serie de intelectuali, vîrfuri ale emigrației din Occident, pe care le-a reluat după ieșirea din detenție.

Pe parcursul urmăririi informative desfășurate, au fost folosite mijloace complexe ale muncii, cu precădere rețeaua informativă – fiind dirijați în permanență informatorii „NICOARĂ”, „CRISTIAN”,

„MARIAN” și „ANDREI”, iar cu intermitență alte 41 surse (24 din leg. Direcției I, 4 din leg. I. M. B., 5 ai I. J. Sibiu, 4 – I. J. Cluj, 3 – I. J. Iași și 1 – I. J. Timiș).

S-au utilizat de asemenea perioade mari de timp mijloacele speciale T. O., „S”, „F”, în anumite momente operative mai deosebite folosindu-se filajul, iar în mai multe rânduri s-au efectuat percheziții secrete.

Începînd din anul 1972, a fost contactat periodic, îndeosebi după revenirea în țară în urma călătoriilor efectuate în străinătate, atît la nivelul conducerii direcției cît și a ministerului. Ultima contactare a avut loc la 12 06 1978 în stațiunea Păltiniș – județul Sibiu, cînd s-a efectuat și o percheziție secretă.

Din urmărirea informativă și contactările realizate, în activitatea și atitudinea lui NOICA CONSTANTIN față de orînduirea socialistă și de stat din țara noastră se disting mai multe etape evolutive, astfel:

De la ieșirea din detenție pînă în vara anului 1972, cînd i s-a aprobat plecarea în Anglia pentru a-și vizita prima soție, fostă funcționară la postul de radio B. B. C., și cei doi copii, stabiliți în această țară în 1955, NOICA a adoptat o poziție de expectativă, manifestînd prudență în exteriorizarea unor concepții idealiste,

Ulterior, a început să reia legăturile cu o serie de intelectuali, vîrfuri ale emigrației din Occident – MIRCEA ELIADE, EUGEN IONESCU, IONEL JIANU, EMIL CIORANU, VIRGIL IERUNCA, din Franța, PAUL MIRON, OCTAVIAN BUHOCIU, VUIA OCTAVIAN, din R. F. G., GEORGE USCĂTESCU, din Spania, și alții – pe care i-a întîlnit în timpul șederii în străinătate.

De asemenea, a conceput mai multe capitole dintr-o lucrare intitulată *Amintiri din închisoare*, în care interpreta în mod denaturat ideologia marxistă, comunismul, expunînd pe larg, în antiteză, concepțiile și reflecțiile sale filozofice idealiste. Fragmente din aceste memorii a încercat să le expedieze pe diferite căi fostei sale soții, în Anglia, spre a fi publicate.

S-a preocupat, în același timp, de polarizarea în jurul său a unor tineri intelectuali,

pe care căuta să-i influențeze în spiritul concepțiilor sale, îndemnîndu-i „să contribuie la îmbogățirea culturii și filozofiei românești, dar nu prin susținerea mișcării de idei din zilele noastre”.

Unele manifestări de nemulțumire, exprimate în această perioadă, au fost determinate de faptul că multe din lucrările sale nu îi erau publicate.

Începînd din anul 1974, în atitudinea lui NOICA s-au înregistrat schimbări pozitive, la care au contribuit atît facilitarea editării unor scrieri personale, cum au fost *Despărțirea de Goethe*, *Sentimentul românesc al ființei* și altele, cît și admiterea sa ca membru al Uniunii Scriitorilor, ceea ce a avut drept urmare o creștere substanțială a pensiei.

Spre exemplu, referindu-se la anumite acțiuni ostile cu caracter protestator, inițiate în prima parte a anului 1977 de unii scriitori – GOMA P., ȚEPENEAG D., NEGOIȚESCU I. și alții, NOICA și-a exprimat părerea că „asemenea atitudini nu se sprijină pe o bază reală în actuala societate românească, ele nefiind decît un ecou al modei, al atitudinii protestatare din alte țări; el personal, deși are copiii și fosta soție stabiliți de mult timp în străinătate, nu și-ar părăsi țara, deoarece simte că nu poate trăi și lucra eficient decît aici, acasă”.

Aceeași atitudine realistă a avut și în discuțiile purtate în cadrul unor întîlniri – controlate de noi – cu o serie de publiciști, cercetători din domeniul filozofiei, cu care se află în relații apropiate, cum sînt: EDGAR PAPU, PAUL ANGHEL, MARIN SORESCU, MIHAI ȘORA și alții.

În ultimii doi ani, NOICA și-a petrecut cea mai mare parte a timpului la Păltiniș – județul Sibiu, fiind preocupat de terminarea unor lucrări filozofice pe care, le consideră încununarea și apogeul carierei sale scriitoricești.

De asemenea, de mai mult timp este preocupat de crearea unor condiții favorabile apropierii filozofului de origine română MIRCEA ELIADE, în beneficiul, în primul rînd, al culturii românești. În acest scop, NOICA a făcut mai multe demersuri la conducerea de partid și de stat, cerînd con-

simțământul de a-i face o invitație lui M. ELIADE pentru a vizita R. S. România, prilej cu care să fie primit de șeful statului, și să pună bazele înființării și subvenționării unui institut de studii orientale.

Ținând seama de evoluția pozitivă a atitudinii lui NOICA, fapt rezultat atât din urmărirea informativă desfășurată în București, prin rețea, mijloace speciale T. O., „S” și filaj, în momentele operative mai deosebite, cât și prin extinderea acestor măsuri și pe perioada șederii sale la Păltiniș, cu sprijinul I. J. Sibiu, s-a apreciat oportun avizarea favorabilă a cererii sale de plecare în străinătate, pentru a-și vizita copiii și unii prieteni apropiati.

Atât din informațiile obținute de noi cât și din cele comunicate de U. M. 0920, căreia i-a fost semnalat pentru a fi supravegheat pe timpul șederii în străinătate, a rezultat că NOICA a avut o comportare corespunzătoare.

În Franța a fost contactat de mai mulți intelectuali de origine română, care i-au sugerat să refuze înapoierea în R. S. România, cercurile interesate urmărind ca prin aceasta să declanșeze o nouă campanie denigratoare la adresa țării noastre. NOICA a respins propunerile făcute, motivind că are o situație bună în țară, unde își poate continua nestingerit activitatea scriitoricească, fără nici un fel de îngrădiri.

De asemenea, sînt edificatoare aprecierile unor cetățeni vest-germani de origine română, referitor la atitudinea pe care NOICA a luat-o cu prilejul unor conferințe ținute la München: „DINU NOICA a fost la o înălțime intelectuală, spirituală, morală și națională neînchipuită.

Cred că toți cei din sală au simțit cum le crapă obrazul de rușine că și-au părăsit țara”; „... erau mulți români, între care și NOEL BERNABD; tuturor putea să le crape obrazul de rușine că, pentru un blid de linte, au venit aici, cînd și în țară, dacă ai ceva în suflet, în cap sau în inimă, poți face ceva. NOICA a fost de o violență, de o agresivitate unică, neașteptată, în discuțiile de după conferință”.

Atitudinea realistă adoptată de NOICA în străinătate a stîrnit reacția unor vîrfuri ale emigrației române din Franța, cum este cazul lui EUGEN IONESCU, care îi reproșează faptul că, în loc să-și mențină ura împotriva regimului de pe urma căruia a suferit, acesta își manifestă recunoștința, „ca o femelă îmblînzită”.

Materialele și datele, obținute în urma măsurilor operative complexe, întreprinse în cei șapte ani de cînd s-a început urmărirea informativă asupra lui NOICA CONSTANTIN, atestă că, deși acesta evită să accepte concepțiile marxiste, materialist-dialectice, nu desfășoară activitate ostilă împotriva orînduirii din țara noastră. Aprobă realitățile existente, care au avut o influență însemnată asupra comportării lui, și contribuie prin scrierile sale la afirmarea culturii românești, atât în țară cît și peste hotare.

Față de cele raportate, propunem închiderea dosarului de urmărire informativă „NICA DAN”, menținerea persoanei urmărite în evidența dosarului de problemă și clasarea materialelor informative existente la compartimentul de evidență.

Cpt. PRUNESCU MIRCEA

DE ACORD,
ȘEFUL SERVICIULUI,
lt. colonel WAGNER IOAN

C. N. S. A. S., Fond: INFORMATIV 15 156,
vol. 1, f. 286-287 v.; dactilogramă.

Rezoluții:

APROB,
25 07 1978

Semnătură indescifrabilă

Adresa cu care s-a comunicat la I. M. B. se află la pag. 375 din prezentul dosar

cpt. Semnătură indescifrabilă

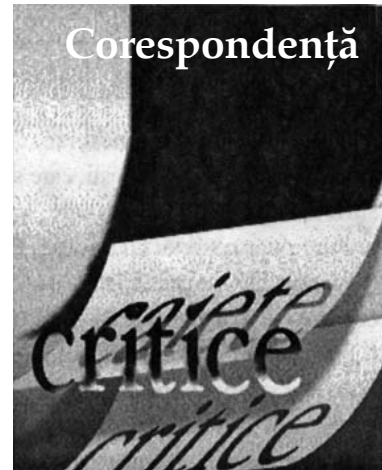
O sinteză a activității lui Noica C-tin să fie predată la I. M. B, care va organiza activitatea de supraveghere a lui.

Semnătură indescifrabilă

Persoanele care apar în aceste materiale sînt lucrate pe alte linii ori nu prezintă interes.

cpt. Semnătură indescifrabilă

Constantin Noica: Scrisori către Petru Comarnescu

Abstract

We publish a few letters sent by Constantin Noica to Petru Comarnescu, his high school mate and friend. The original manuscripts are in the Romanian National Literature Museum Archive. The entire correspondence between Noica and Comarnescu will be edited in the "Manuscriptum" review (2009). The transcription was made in accordance with the orthographical rules of that period. The comments are written in parentheses.

Keywords: Noica, Petru Comarnescu, letters.

Reproducem în continuare câteva scrisori, expediate de Constantin Noica fostului său coleg de liceu și bun prieten, Petru Comarnescu. Manuscrisele originale aparțin Arhivei Muzeului Național al Literaturii Române. Întregul fond documentar al corespondenței Noica-Comarnescu va fi publicat în revista „Manuscriptum” - 2009. Din acest considerent scrisorile de față nu sunt comentate, această sarcină rămânând celor ce le încredințează, primii, ca inedite. Prin urmare, toate meritele revin revistei editate de MNLR. Transcrierea s-a făcut respectându-se întocmai normele ortografice și alte uzanțe ale limbii scrise din perioada respectivă. Sublinierile din text aparțin autorului. Singurele intervenții în text sunt marcate cu paranteze drepte. De asemenea, a fost consemnat între paranteze drepte paginația documentelor. (Lucian Chișu)

[cp-25202/10]

31.X.1936 Sinaia

Dragă Titel, îmi amintesc că m'ai întrebat ce autori filosofici ar putea fi propuși pentru cotidianul F.R. și că ți-am vorbit de Ionel Gherea. Mi-au venit acum în minte alți doi autori pe cari eu îi stimez deosebit de mult și cari ar da mult prestigiu colecției (unde e drept că au apărut autori de mâna întâia, ca Blaga, Vianu sau Ralea): mă gândesc anume la Ștefan Lupașcu¹ și Pius Servien². Nu ar fi interesant să-i reîncetățenim pe aceștia? Sunt sigur că am face un punct de onoare din a scrie ceva și pentru publicul românesc.

De asemenea socotesc că ar fi extrem de utilă o lucrare de vulgarizare filosofică a științei, pentru care ar putea fi solicitați un Sabba Ștefănescu (o minte excepțional de clară) sau un Țiteica junior.

În cazul că vreuna din sugestiile mele este acceptată, țin la dispoziția ta adresele

persoanelor propuse sau mă însărcinez, chiar, să fac primele demersuri.

Pentru eventualitatea că ai ceva să-mi comunici, te înștiințez că nu viu la București până la 15 Nov.

Cu toată prietenia, al tău

Dinu

[S/25201/28-33]

7.XI.1936 Sinaia

Drag Titel,

Îți mulțumesc pentru graba cu care ai răspuns apelului făcut de Wendy. După cum îți scriu, e puțin probabil – cel puțin o sperăm – să mai avem greutatea atât de curând, așa încât în privința restului i-l vei da când îți va veni mai lesne.

Răspund, acum, scrisorii tale, care m'a interesat și bucurat într-o foarte largă măsură. Îți mulțumesc de faptul că-mi iei în serios sugestiile. Aș fi cel dintâiu mulțumit

să văd publicată lucrarea lui Gherea, pe care-l stimez deosebit de mult ca gânditor și la fel de mult, poate, ca om. Ceea ce mi-a impus la el, între altele, a fost faptul că, deși trăind într'un mediu de stânga și purtând un nume scump cercurilor evreiești și socialiste, nu a profitat cu nimic de faptul/[2] acesta și a trăit foarte aproape de mizerie, – cel puțin în ultimii ani.

Te felicit pentru ideea cu Zeletin și Conta. Voiu încerca, de asemenea, să sondez pe Lupașcu în privința studiilor, sau chiar manuscriselor sale, publicabile în românește. Cât despre Piu Șerban Coculescu regret că nu putem fi de acord. Am avut recent confirmarea mai multor persoane, care l-au cunoscut și mi-au mărturisit că e de valoare excepțională, într'adevăr. Despre felul cum au fost primite lucrările sale la Sorbona, știam: Dar el se datorește, pare-se, exclusiv faptului că autorul n'a vrut să prezinte bibliografie, susținându-și tezele sale, atât de originale uneori, nu fără aroganță. Nici vorbă că asemenea lucruri indispon.

E de prisos să-ți mulțumesc pentru a te fi oferit să-mi înlesnești publicarea propriei mele teze la Fundații. Nădăjduesc s'o pot susține în Iunie 1937, sau cel mai târziu în toamna aceluiași an. Mă tem numai că are să fie cam prea mare (în orice caz, cred, peste 300 pagini de mașină) și nu aș vroi să încarc editura cu o lucrare/[3] ce nu s'ar putea în niciun caz vinde prea bine. Dar mai e timp până atunci, – deși, după câte spui, programul editurii se face cu mult înainte.

În chestiunea „Vremea” îți cer voie, și le cer și celor de acolo voie, să fiu sincer și să refuz. Sunt foarte onorat de dorința lor de a mă folosi și te asigur că nu sunt încă în situația de a refuza micul venit ce aș realiza dintr'o colaborare mai regulată și mai suplă ceva. M'am hotărât totuși să rămân un om de specialitate, și cred că fac bine procedând așa. Crede-mă sincer când îți spun că nu-mi văd calitățile tale, ale lui Eliade, ale lui Vulcănescu (mai puțin, poate, ale lui Cantacuzino) de a asimila totul și a însuflă totul. Singura mea șansă e de a rămâne la un singur lucru. E adevărat că orice român, chiar specialist, ar face bine să adâncească figura lui Tudor Vladimirescu și, în genere, istoria țării. Am chiar o mare stimă, și-am mai spus-o mi se pare, pentru cei cari se ocupă cu sec. XIX românesc. Dar, dacă nădăjduesc că voiu ajunge, într'un fel,/[4] și eu acolo, îmi dau bine seama că nu e încă momentul. Tot ce pot să fac e să constat, cu mulțumire, că mi-am ales o specialitate care nu mă desgustă de altceva ci, dimpotrivă, îmi deschide, încetul cu încetul, interesul pentru toate. Refuz deci oferta „Vremei”, și sunt sigur că tu vei înțelege motivele mele.

Rămâne chestiunea Descartes. Îți voiu spune altă dată de ce nu trimit eu însumi un studiu la congres. Deocamdată mă grăbesc să-ți fiu de folos cu lucrurile pe cari le știu despre lucrările lui Descartes. Lucrările se găsesc, (în ediția A.T., evident) la Fundația Carol și la Institutul Francez. Te sfătuiesc cu o deosebită insistență să te duci la Institutul francez (unde cunoști de sigur pe Dupront). S'au mutat în Bd. Vintilă Brătianu (fost Dacia) și-au mărit biblioteca și fac avantagii

neasteptate cititorilor. Nu numai că împrumută cărți acasă (și vei găsi la ei, în afară de operele A.T., și câțiva comentatori buni); dar comandă orice carte vrei și-ți aduc dela Biblioteca Națională din Paris orice carte există acolo în dublu exemplar. Ar fi păcat să/[5] nu folosești ofertele lor atât de prețioase.

Pentru studierea lui Descartes în vederea comunicării ce faci, nici vorbă că vei reciti **Discursul** [în scrisoare între ghilimele] (vol VI ed. AT) și **Meditațiile** (volumele VII text latin și IX francez). Nu cred că pentru subiectul tău ar merita mai mult decât să răsfoești „Regulile” precum și „Principiile” (cari au titluri pe margine, de unde poți întreprinde lesne consultarea lor). În ce privește restul operelor și scrisorilor (foarte importante la studiul tău, de sigur) ale lui Descartes, ai marele avantaj că există un al 13-lea volum, în ediția AT, care conține un index al materiilor din toate vol. anterioare. De altfel mi se pare că un fel de indice are fiecare volum, dacă țin eu bine minte. Oricum însă indexul final îți ușurează fantastic lucrul. – Îți mai recomand, înainte de orice comentariu, un instrument f. prețios de lucru pentru Descartes: numărul din 1896 (300 de ani dela naștere) al **Revistei de met. și mor.** închinat filosofului. Revista e la Fundația Carol (Secția VIII R, Raft III) unde vei găsi studii asupra absolut tuturor aspectelor lui Descartes/[6]. În sfârșit tot indispensabil mi se pare aparatul de note cu care însoțește E. Gilson ediția sa din **Discurs**. Am chiar eu volumul, și ți-l pun cu plăcere la dispoziție.

Dintre comentatori, nu știu pe care trebuie să numesc întâi. Vom mai sta de vorbă, de sigur. De asemenea, îți făgăduiesc, cum reiau în curând pe Descartes spre a scrie ceva p[entru]. biblioteca pentru toți, să cauți mai atent elementele care te-ar putea interesa p[entru] „normele vieții sociale la Descartes”. Dar sunt sigur că, recitându-i lucrările, le vei găsi tu însuși, și încă mai bine decât mine. Singurul lucru, poate, în care ți-aș fi de folos ar fi ca, într-o zi când vii aci la Sinaia, să răsfoim împreună caietele

mele de note, pentru a vedea ce variată colecție de comentatori are Descartes.

Dragă Titel, scrisoarea mea a început să ia proporții, și tu ești un om ocupat. Îți reamintesc că venim la 15 în București pentru câteva zile și nădăjduim să te vedem. Îți reamintesc, de asemenea, că-ți sunt și de astă dată recunoscător pentru toată prietenia pe care mi-o arăți.

Cu drag, al tău
Dinu

[S 25201/37]
1. XII. 1936 Sinaia

Dragă Titel,

Abia acum, întors la Sinaia și liberat, oarecum, de zorul unor corecturi și al unei recenzii, îți pot împărtăși ce am simțit și gândit citindu-ți cronica din Revista Fundațiilor. Mă așteptam, e adevărat, din câte îmi dăduseși de înțeles, să găsesc câteva cuvinte bune; nu speram totuși să nu găsesc nicio rezervă, nicio obiecție, nicio decepție, – un accent măcar, așa cum e de întâlnit în rândurile asupra lui Claudian, dacă citesc eu bine. Să ai deci o părere atât de bună asupra muncii mele? Mi-e greu s-o cred, și cu toate acestea mi-e greu să mă și îndoiesc, știu bine ce act grav și plin de răspundere e scrisul pentru tine, așa încât cititorul tău poate fi sigur că nu e înșelat. De ce m'aș considera eu?

Sunt câteva aprecieri, în articolul tău, care au o deosebită semnificație pentru [2] mine, cunoscându-te. De pildă apropierea de „unii cugetători englezi contemporani”, apropiere care pentru cititor nu poate însemna mai nimic, dar mie-mi spune foarte mult, mai mult decât orice altă bună apreciere, poate. Apoi, – dacă la rândul tău vrei să mă crezi sincer – m'a impresionat puterea ta de înțelegere sau, mai bine, verificarea puterii tale de înțelegere. Redarea a ceea ce am vroit să spun, explicitarea a ceea ce nu am îndrăsnit să spun („Un simțământ oarecum trist, dar deplin lucid, privind greutatea de a ajunge la adevăr...”) mă fac să mă gândesc cu veselie la timpul când îmi

scriam introducerea lucrării și mă întrebam dacă n’am să devin ridicol susținând teza unei metode istorice care nu „lichidează” într’un fel cu istoria și nu decide.

Dar să admitem – o sper cel puțin – că am să capăt aceeași înțelegere dela colegii mei de strictă specialitate filosofică. Ceea ce sunt sigur că nu am să mai întâlnesc la ei, e facultatea de a relaționa lucruri aparent atât de distincte – metoda lui Claudian și cea propusă de mine – facultatea de a mă situa într’o cultură, de[3] a-mi acorda o reprezentanță. Regăsesc omul de cultură din tine, umanistul de care-ți vorbeam și altă dată, spiritul care nu numai că înțelege lucruri oricât de disparate dar știe să facă din ele un întreg. Mi-ai dat conștiința întregului din care fac parte, conștiință pe care n’o aveam de fel când îmi lucram studiile; și cred că mi-ai făcut astfel cel mai solid serviciu pe care-l puteam nădăjdui dela un recenzent.

Pentru toate astea, nu cred că ar avea mult sens să-ți mulțumesc. Îți spun însă deschis și fără falsă modestie că nu mă simt întotdeauna la înălțimea cuvintelor tale bune (cugetătorii aceia englezi mă obsedează), și sunt sigur că tu ai laudat în mine ceea ce aș putea face, nu ceea ce am făcut. E o banalitate, poate, dar simt acum, când prietenii îmi dau îndemnuri, că viitorul are un sens. Măcar pentru osteneala de a-mi deschide sensul acesta trebuie să-ți mulțumesc.

Cu prietenie, al tău
Dinu

[S 25201/17]

3 Dec. 1938 Paris 7e

Hotel St. Thomas d’Aquin
3 rue du Pré aux clercs

Dragă Titel,

Nădăjduiam să-ți scriu alte lucruri de aci, din Paris. Mă vei ierta că nu o pot face – cel puțin deocamdată – și că nu-ți trimit decât o rugămintă personală.

Îți amintești, poate, de mărturisirea pe care ți-am făcut-o în mai multe rânduri, că, într’o anumită eventualitate, mă simt dator

să iau atitudine politică. Eventualitatea aceea s’a realizat. Nu știu, deocamdată exact ce forme are să ia activitatea mea viitoare și nici dacă voi sta până la capăt la Paris. Știu însă că am de luat câteva măsuri imediate și printre ele e cea de a nu mai colabora cu Fundațiile Regale.

De sigur tot datorită ție mi’a oferit dl Rosetti, fără să i-o cer, suma de 10.000 lei ca acot, înainte de plecare, la o traducere ce urma să-mi fie fixată după sugestia ta. Pe vremea aceea puteam accepta cu recunoștință oferta: pe de o parte nu aveam atitudine politică, pe de alta nu credeam că acțiunea din țară are până la capăt sprijinul regal. Acum văd că lucrurile stau altfel; încât îți cer serviciul de-a//[2] înștiința Fundațiile Regale că, din motive personale, încetez colaborarea și voi lua măsuri să restitui suma de lei 10.000, la termenul fixat de instituție. Las la libertatea ta să alegi cari sunt aceste „motive personale” (negreșit că, dacă ți se pare potrivit, poți spune chiar adevărul), iar pentru început aș ruga prin tine pe dl. Cioculescu să verse în contul datoriei mele suma cuvenită pentru articolul – dacă a apărut – din R.F.R. pe Decembrie.

Încă odată, te rog din inimă să mă ierți pentru abuzul pe care-l fac de prietenia ta. Dacă nu scriu direct dlui Rosetti e pentru că stima și recunoștința mea rămân neschimbate, și n’aș ști, poate, cum să-l conving de ele, într’o scrisoare unde ar trebui să-i mărturisesc motivele de a refuza azi aceea ce am fost bucuros să accept ieri.

E de prisos să-ți spun ce rău îmi pare că nu te-am găsit în București, înainte de plecarea mea, și cât de prețios îmi este gândul prieteniei tale.

Cu drag, al tău
Dinu

P.S. Aștept pe Dupront la Paris pentru a-i comunica noua mea situație, iar el va decide dacă mai pot rămâne ori nu.

[S 15201/37]

28.XII.1938 Paris

Dragă Titel,

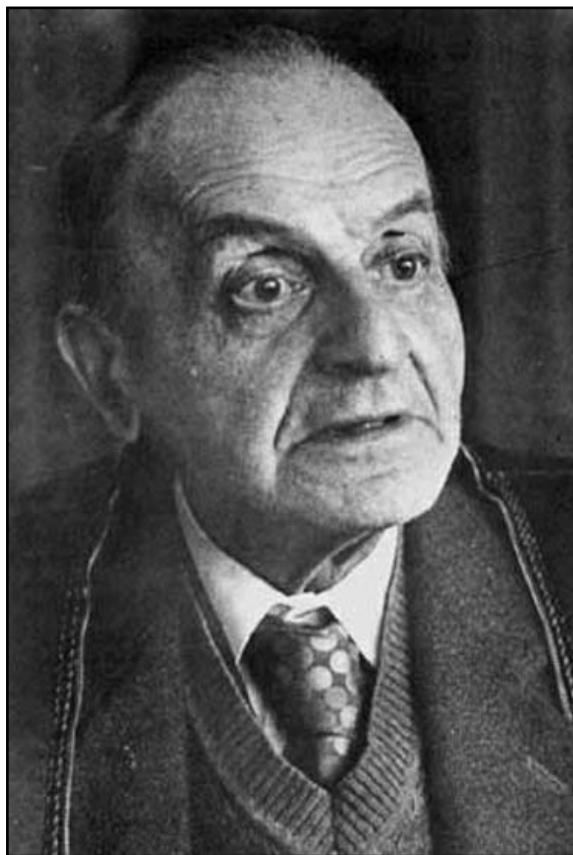
Am fost mișcat de scrisoarea ta. Accentele ei prietenești mă asigură că pot, ca și

În trecut, să mă deschid ție, iar sfatul venit dela un prieten atât de bun nu poate să nu mă impresioneze. Mă întreb însă dacă am dreptul să abuzez de tine cu această dramă individuală unde, după cum vei vedea, mă aflu singur în fața conștiinței mele.

Nu știu ce poți înțelege prin „lipsă de informație”: s’au petrecut fapte cari nu mai au nevoie de amănunte, iar pe de altă parte amănuntele pe cari le deții aci ar putea fi mai exacte decât cele cari au fost vroit răspândite acolo. De asemenea, nu știu de ce natură e convertirea lui Nae ori a lui Mircea. Apostazia lor, obținută în condițiile cunoscute, nu mă poate convinge; iar faptele nu pot comporta nicio scuză, ci/[2] au cel mult un înțeles: acela de a ține de un destin, la înălțimea căruia fiecăruia dintre noi ar trebui să căutăm a fi. Ți-aș putea răspunde deci: eu nu caut, acum, decât să fiu vrednic de jertfa pe care cineva din mijlocul nostru a consimțit s’o facă pentru noi toți. Iar aci nu încap vorbe de nici un fel de idolatrie și de nici un fel de acțiune „teroristă”. Ba de exact opusul amândouă: de interiorizare desăvârșită.

Dar nu aceasta am să discut, în ceasul de față, și nici felul cum socot eu că o mână de oameni cari nu spun decât: cred și mărturisesc aceasta, – pot învinge politicește. Problema nu mai e de argumente, pentru mine: e o problemă de onoare. Din copilărie sau nu, cu argumente ori nu, eu mi-am luat un angajament, față de mine în primul rând. Pot eu să nu-l respect astăzi? Ar fi oare un act de înțelepciune și nu unul de tristă lașitate acela de a nu face aceea ce m’am legat să fac? Pot eu – dacă-ți amintești din Biblie ori Kirkegaard (mi se pare „Crainte et tremblement”) – pot eu face altfel/[3 verso] decât Abraham cel din legendă?

De altfel, dragă Titel, judecând mai limpede acum, văd că gestul meu nu implică nicio renunțare esențială. Căci nu numai înțeleg a rămâne intelectual; dar nădăjduesc a lucra cu mai multă îndârjire decât oricând, tocmai pentru că intelectualitatea mea slujește și alt ideal decât cel personal, ca până acum. Iar dacă Dupront mi-o va îngădui –

căci nu am nimic de cerut ori de reproșat Franței – voiu rămânea cu bucurie să-mi desăvârșesc intelectualicește o viață spirituală, îmbogățită și, poate, transfigurată prin jertfa, creatoare de răspunderi morale, a celui mai perfectibil om din comunitatea românească. În așteptare, învăț să ascult și să cânt.

Îmi dau seama că ar trebui și eu să rup scrisoarea aceasta și să ’ncerc a-ți scrie o alta. Dar mă tem că n’aș reuși să-ți mai spun nimic, iar scrisoarea aceasta de bine de rău explică ceva. În orice caz ea încearcă să asigure, pe un prieten îngrijorat de destinul meu, că nu mă simt de fel diminuat, ci dimpotrivă, îmbogățit/[4 recto]. De altfel adaog că nu înțeleg să activez decât acum, când pot asculta de comandamentele celor morți. Dacă într’o zi gruparea se reorganizează și poate lucra pe față, redevin aceea ce am fost.

Îți mulțumesc încă odată și cu toată căldura pentru încercarea de a mă abate de pe o cale ce, o vezi vine acum, nu e așa sumbră și diavolească pe cât îți apărea – și poate-mi

apărea și mie – la început. E dela sine înțeles că nu mai pot colabora cu F.R., cel puțin atâta vreme cât nu știu decât ceea ce aparențele îmi îngăduie, să judec. Ți-am scris însă o c.p. în ce privește traducerea, și poate ești de acord.

M'a surprins și îngrijorat să aflu că ai fost bolnav și operat. Îți doresc din inimă sănătate și fericire. Mă gândesc câte odată că, în fond, poate tu, cel independent, ești mai chinat decât noi toți. Aș voi, în acel caz, ca prietenia mea să însemne aceea ce înseamnă a ta pentru mine.

Al tău

Dinu

[S 25201/6]
10.II.1939 Paris

Dragă Titel^o

Am lăsat să treacă nițel timp dela primirea ultimei tale scrisori. Îți scriesem, de altfel, cu o zi înainte, astfel că și tu ai avut, nădăjduesc, rândurile noastre. Nu-ți mai mulțumesc și acum pentru gândurile și gesturile tale atât de prietenești: mă tem ca scrierile mele să nu devină stereotipe.

Mă grăbesc să-ți împărtășesc o veste, bună în ce mă privește, faptul că pot rămâne mai departe aci. Nu numai că Dupront mi-a dat deslegarea cerută, dar a înțeles, într'un fel cari m'a mișcat, nevoia mea de a avea o atitudine deschisă față de el. Te rog totuși stăruitor să nu spui mai departe lucrul acesta, căci n'aș vroi să-i fac lui situație grea. Deja se pare că a avut plictiseli în cazuri similare cu al meu.

Trecând peste o chestiune în care, cel puțin dela distanță, nu putem comunica//(verso) prea bine, îngăduie-mi să abordez, spre a lichida cu ele, câteva chestiuni de fapt. Ai primit, nădăjduesc, manuscrisul lui Lupașcu. Între timp l-am citit, și-ți pot spune că e vorba de o lucrare remarcabilă, a cărei publicare onorează orice editură. Mi-am luat însărcinarea să-ți transmit următoarele trei rugăminti ale lui Lupașcu: 1) ca orice autor, el ar dori să-și vadă cât mai repede publicat manuscrisul; la aceasta se

adaugă teama de războiu, pe de o parte, gândul că actualitatea microfizicii ar putea scădea (tocmai datorită marelui ei interes științific de azi) pe de alta 2) cererea ca suma ce i s'ar cuveni la încheierea contractului – pentru semnarea căruia ți-ar da ție, de pildă, împuterniciri depline – să-i fie trimisă în franci, el având greutăți enorme cu schimbul 3) rugămintea, dacă se poate, să se prefere formatul lui Eliade (Yoga) în 8°, celui al lui Gherea. – Ceea ce-mi pare extrem de interesant pentru Fundațiile Regale, în cazul tipăriturilor ei filosofice în limba franceză, este că a căzut pe lucrări deosebit de originale. Atât Yoga cât și „Le moi et le monde” ori cartea lui Lupașcu, sunt mai puțin cărți de școală, cum se scriu în Apus, cât opere inovatoare. Cu timpul, aspectul acesta ar putea deveni semnificativ pentru creația filosofică românească. Dacă nu ar fi decât pentru acest considerent și încă Fundațiile ar trebui să se//[2recto] bucure de oferta lui Lupașcu. Știu că la un moment dat dl Rosetti îmi cerea o confirmare a valorii sale. Dar această confirmare sunt sigur că i-o vei da oricând tu, iar dacă e vorba de alte autorități, putem recurge în țară la Petrovici (care am auzit că-l apreciază mult pe Lupașcu) ori aici la foarte multe celebrități. Sper totuși să nu mai fie nevoie de giruri.

Două cuvinte, acum, despre cele de aci, în măsura în care le pot judeca eu. Dela o scrisoare la alta, îți voi spune că sînt progrese în felul meu de-a înțelege spiritul francez. Găsesc din ce în ce mai limpede, că mulți dintre cei cari iubesc Franța îi fac enorme deservicii, atribuindu-i idealuri cari nu sunt decât ale lor. Franța nu e atât de exclusivistă, nici atât de dogmatică ori atât de raționalistă pe cât au făcut-o adoratorii ei, în primul rând Evreii. Dacă-ți îmbogățește spiritul cu unele idei noi, ea nu ți le interzice pe cele vechi, ba merge atât de departe cu toleranța încât ar putea admite până și intoleranța. Sub o formă cam literară, îi comunicam impresia aceasta lui Dupront, rezumând-o în formula: Franța te îmbogățește fără să te sărăcească. – Dar s'ar

putea să mă pripesc cu judecățile mele generale.

În ce privește lucrul, sunt destul de mulțumit, cu toate că orele de studiu//[2 verso] propriu zis nu pot fi unica ocupație a cuiva care vrea să se instruiască pe toate planurile. Diminețile lucrez la Biblioteca Națională, având ca obiect sec. XIX francez prin raport la Kant (Renouvier etc.); iar după amiezile merg la unele cursuri (Brunschvicg¹, Rivaud², Laporte³ destul de interesant, Gilson foarte interesant) și la Institutul de fizică matematică al lui Braglie⁴, unde încerc cu toată modestia să mă inițiez în chestiuni de știință contemporană.

Am audiat câteva conferințe: Mauriac⁵, Maritain, Benda⁶. Nu poziția lor m'a surprins, căci „bănuiam; dar obsesia lor în ce privește totalitarismul și felul prea puțin personal cum pun problemele. Mă întreb ce e mai de condamnat: ideea gata făcută, impusă prin ordin în statele totalitare; sau ideea poate făcută a locului comun, din statele libertare. Cum lupt contra gata făcutului pe toate planurile (teza mea de doctorat e „Istoria lui cum e cu puțință ceva nou) vezi bine că nu mă simt nicăieri acasă.

Mă tem că încep să te obosesc. Îți trimit prietenesci urări de sănătate și spor la lucru. Nu te gândești de fel să vii prin Paris la vară? Ți-am putea indica mijloace foarte ieftine de traiu. Ar fi o rară bucurie pentru noi. Dar până la vară se mai pot schimba multe în Europa.

Nu te grăbi să ne scrii, de ești ocupat. Cel mult, dacă vrei, un rând în chestiunea Lupașcu.

Al tău cu mare drag
Dinu

[S 25201/8]
22.V.1939 Paris

Titel dragă,

Ai primit, poate, la Gherla cartea noastră poștală. Îți scriu acum la București, în nădejdea că te-ai întors și ți-ai reluat ocupațiile creatoare. De altfel trebuie să constat că aproape toate ocupațiile tale sunt creatoare: căci, dupe câte-mi spui, chiar experiența necărturărească a ultimelor luni ți-a fost de mare folos. Dacă ea n'a interesat cu deose-

bire, ca și amănuntele ce-mi dai despre atmosfera dârză ce a domnit pe acolo (deși, pentru Dumnezeu, nici atâta instinct de apărare, nici măcar acest reflex nu credeai că există la noi?) nu pot să-mi explic apolo-gia ce o însoțește.

După câte văd peste tot, patriotismul popoarelor e una și utilizarea lui e altceva. Abisinienii au fost și ei patrioți: și iată unde au ajuns. Cehoslovacii la fel. Deci nu numai că una nu favorizează pe cealaltă, dar[verso] deseori o anulează!

Nu știu, dragă Titel, dacă nu sunt cumva prea încăpățânat, dar mărturisesc că-ți înțeleg din ce în ce mai puțin înflăcărarea. Îmi vorbești despre cei „care niciodată nu s'au temut de moarte” și-mi amintesc cum râdeau de mine, acum câțiva vreme, când îți semnalam câțiva oameni din stofa aceas-ta. Îmi vorbești despre „încrederea ta desăvârșită în puterea neamului” și nu-mi dai voie, în numele aceleiași încrederi, să mă ridic împotriva unui Ralea care, soco-tind că România e un coridor, se află acolo unde se află. În altă parte mărturisești că nu știi cine e om bun și cine e om rău, că totul e relativ și că oamenii trebuiesc judecați ca pomii: după roade. Nu pot să adopt o ase-menea etică. – Despre profeția lui Mișu, exemplul cu Cehoslovacia vine tocmai în sprijinul ei; căci lucidul nostru prieten a spus: să nu fii prea târziu prietenul lor. Și de altfel profeția nu s'a consumat încă, pe de-a'ntreregul.

Dar distanța dintre noi devine isbitoare atunci când îmi răspunzi la întrebarea: ce dinamism opunem noi. Tu spui „patrio-tismul nostru discret/[recto] dar tenace”. Abisinienii și Cehii n'au avut unul la fel? Opunem, spui tu, „convingerea că ceea ce avem e stăpânit pe bună dreptate”. Ești sigur de aceasta chiar cu privire la Sud? „Oroarea noastră de robie”. Atunci acesta ne e dinamismul: pasivitate și rezistență? Mi se pare, în acest caz, că dăm cuvintelor^x) accepțiuni ce fac imposibilă comunicarea. Lucru care, de altfel, reiese și de mai jos când îmi spui că singura forță dinamică e... o persoană anumită. Așa se pun în mișcare popoarele.”

Mai am o precizare, de astă dată de fapt,

și încheiu cu acest ciudat capitol; anume vizita lui G. Dragă Titel, e uluitor că se pot accepta ca atare versiunile unora. Bietul G. a plăcut, incontestabil, prin siluetă, inteligență și rest; dar a spune, de aci, că „jucăm un rol mare” e o glumă. Suntem o piesă interesantă în jocul altora, asta da. Dar altfel...

Prefer să sting o discuție, care firește, nu poate altera cu nimic prietenia noastră dar umple inutil spațiul scrisorilor. Primesc chiar acum urările tale (ce admirabilă compoziție Rubens-ul acela!) și-ți mulțumim din suflet pentru tot ce ne arăți, ca manifestare de prietenie și încredere.

De altfel, dragă Titel, gândindu-mă bine[verso] cred că tot din prietenie îmi scrii în felul în care o faci: căci deși te cred absolut sincer în apologia ce întreprinzi, am impresia că, dacă exagerezi uneori, o faci numai spre a converti pe un prieten pe care-l socoți într'o primejdioasă (pentru el) răătăcire. Nu știu dacă vei reuși, deși mari sunt puterile prieteniei. Dar dacă minunile Parisului, ispitele culturii, bucuriile specialității și, în general, încântarea aceasta de-a mă afla într'unul din mediile cele mai complete cu putință, nu reușesc să mă facă să uit nimic și să schimb aproape nimic, ar fi prea frumos ca dragostea unui singur prieten, așa zice a prietenului, să isbutească. Îți mulțumesc că o încerci și o nădăjduiești pentru mine.

Îți urez și de astă dată, cu tot dragul, multă seninătate și mai ales multe răgazuri.

Te îmbrățișăm la rândul nostru cu dor

Wendy și Dinu

P.S. Adresa lui Cioran e: Hotel Marignan, rue du Sommerard rd 13. Îl voi pune să-ți scrie el. Multe complimente dela Lupașcu dela cari ai cele alăturate: un nou titlu, de pus în locul celui vechiu, și o pagină de intercalat.

[S 25201/20]

18.VI.46 București

Titel dragă,

Îți mulțumesc abia acum pentru rândurile tale bune cu prilejul durerii ce m'a încercat. Am recitat între timp cartea ta, teza aceea devenită acum un tratat impunător și

actual. Pe marginea lui aş vroi să-ți spun câteva lucruri.

Oricât te-ai refuza, aparținem cu toții – „tinerii” aceștia – unei lumi cu tematică proprie și stil propriu. Astăzi, în perspectiva anilor, teza ta îmi este și mai apropiată, prin unitatea metafizică pe care o presupune și prin primatul omenescului pe care-l dezvoltă. Îmi plac mult, în lumina aceasta, paginile tale despre natură și artificialitate ca și recursul tău statornic la gândirea antică. Ți-aș reproșa un singur lucru, în mare. Că de atunci încoace, de când ți-ai scris cartea nu ai făcut călătoria/[2] întoarsă către antichitate și că trăești din plin, spiritualicește, într'o lume modernă în care valorile antice spre care tinzi nu sunt de regăsit întotdeauna. Știu că ai avut întotdeauna o oarecare repulsie pentru passeism (deși ieșean!) și că modernul are un sens grav pentru tine. Culturalicește însă – și e singurul lucru care mă interesează din 1941 înainte – simt că nu ne putem realiza decât prin umanism, la propriu, pe linia umanismului tău ca ideal.

În afară de câteva detalii (p. 20: „Gândirea dialectică... respingând contradicțiile...” Cum respingând? Înglobându-le!) nimic în lucrarea ta nu-mi turbură [,] ci [,] dimpotrivă [,] totul îmi sporește admirația pentru natura ta multilaterală și sintetică, avidă de amănunt și culoare, fără însă a pierde contactul cu adâncimile, – natură care m'a derutat câțeva vreme, până să înțeleg resorturile spirituale ce te fac să nu întârzi într'o singură specialitate și să obții totuși un contact cu esențele fiecăreia.

Cu drag, al tău^x),

Dinu

[S 25201/10]

21.XI.949 C.Lung

Cuza Vodă 111

Titel dragă,

Scrisul tău, atât de bine cunoscut mie și pe cari totuși nu-l identificam, în primul moment când ți-am avut plicul în mână, mi-a dat o emoție aproape proust-iană, de evocare a unui altădată. Mi-am amintit apoi de

plicurile pe care le primeam din cealaltă parte a lumii, acum aproape douăzeci de ani, și ți-am mulțumit în gând pentru prietenia ta atât de răscolitoare și deosebită.

În fond, eu nu simt cele două decenii trecute. Suntem încă cei tineri, suntem încă, poate, la începutul vieții, iar cartea pe care vrei s'o scrii despre generația noastră îmi pare cu atât mai ispititoare. Va trebui s'o scrii, Titel dragă, nu numai pentru noi, cei cari supraviețuim, dar și pentru a modela pe cei cari nu ne-au înlocuit încă. Pe urmă, nu trebuie să uiți că un roman e un document fără puțință de înlocuire. N'as fi știut aproape nimic despre secolul XIX rusesc fără „Război și Pace”. Ce ar rămâne din strădania, intențiile și „genialitatea” noastră, dacă nu-ți vei scrie tu cartea?

Sunt fericit să văd că te-ai redresat/[2 verso] – față de cum te lăsasem acum 6 luni – și că ai putut încheia între timp ceva valabil. Nu am nicio ezitare în a crede în sinceritatea cărții tale – iar aceasta e de ajuns ca ea să fie și bună. În fond, în ciuda exasperărilor tale, tu ești unul dintre puținii care ai știut să iei pozitivul tuturor experiențelor ce ți-a fost dat să faci. Numai pe Floru¹ l-am mai văzut făcând așa, dar fără spirit creator. Sunt sigur că ți-ai însușit, din experiența ceasului, ceea ce te poate face să rodești pe cont propriu, iar cele ce-mi scrii despre „Luchian”-ul tău mă fac să văd că este cu adevărat al tău. Dacă ți se întâmplă să ai o copie pe care-o poți înstrăina pentru câțiva vreme, m'ar încânta să te citesc cu un ceas înainte. Dacă nu, voi aștepta cartea tipărită.

La rândul meu, am rugat pe Nelly să-ți treacă lucrarea, pe care, chiar dacă nu vei avea răgazul s'o citești, o vei răfoi și-o vei putea cântări, cu judecata ta atât de sigură și rapidă. Nu-mi ascunde, te rog, orice impresie proastă în legătură cu ea. Am veleități așa de mari acolo încât merit orice puneri la punct. Ceea ce aș vroi să simți, însă, este că am putut prin ea să-mi găsesc un anumit echilibru în/[3] sânul lumii de azi; și, poate, că ofer sugestia unui echilibru celorlalți. Simt cu acuitate că întâmplările care ne

încearcă au loc în numele rațiunii; că, în ciuda aparențelor sale nebunești, veacul nostru este unul al rațiunii (spre deosebire de cel trecut, care nu era decât al intelectului); și că deci singura, marea problemă e de-a regândi rațiunea, adică filosofia. – Autobiografic, aceasta înseamnă că abia acum aș putea pleca să învăț ceva printre străini; și aș pleca în primul rând în țara Presocraticilor și-a lui Platon...

Dar nu trebuie să te mai asigur cât de tânăr – în sensul prost, de necopt, dar și în sensul bun, de ființă capabilă să învețe încă – sunt. Nu știu ce ne va fi dat de acum înainte; dar am certitudinea, dragă Titel, că nu ne-am pierdut total timpul; și că ușurința aceasta de-a asimila ceva nou, disponibilitatea noastră, sau măcar înțelegerea aceasta deschisă a lucrurilor, reprezintă, în lipsa realizărilor efective, un titlu prin care generația noastră ar putea să se înscrie într-o istorie a vieții spirituale românești. Și câteodată mă consolez, spunându-mi: cine știe pentru care ceas plin, pentru ce moment cultural mare ne va fi păstrat viața aceasta ciudată, care ne-a adus/[4] până peste 40 de ani, spre a nu ne da niciun sceptru sacerdotal în mână (carieră, împlinire pe un plan ori altul) ci a ne lăsa cu toiagul tuturor căutătorilor și rătăcirilor. Cine știe ce va să slujească această, aproape nevroită, „tinerețe fără de bătrânețe”.

Dar asta mă întoarce cu gândul la recunoașterea ta cum că n'am avut nicio dată nimic de burghez. Cine dintre noi a avut cu-adevărat? Îi revăd pe toți și-mi dau seama că aceasta ne lega; și că era mai mult decât o simplă boemă intelectuală: era conștiința că nu are sens decât nebunia înțelepciunii, sau a creației.

Bănuesc că sunt sub pintenul ei, de vreme ce mă pot simți aproape fericit în situația în care mă aflu. Dar chiar dacă nu e decât inconștientă, îmi pare a fi un dar atât de plin al vieții, încât îți doresc, dragă Titel, să ai parte de el, cu bogăția^x și adevărul cu care știi tu să trăiești viața.

Te îmbrățișează, al tău

Dinu

Constantin Noica: Scrisori către Stephane Lupasco

Résumé

Il s'agit de 18 lettres envoyées de Constantin Noica à Stephane Lupasco, entre 28 avril 1940 - 6 janvier 1987. Document, Noica, Lupasco.

Cuvântul editorului. Reproducem în continuare un set de scrisori, expediate de către Constantin Noica filosofului francez de origine română, Stephane Lupasco, în perioada 28 aprilie 1940 - 6 ianuarie 1987. Manuscrisele originale (cu unele excepții menționate în note) ne-au fost puse la dispoziție de Alde Lupasco-Massot, fiica filosofului. Transcrierea, îngrijirea textului, traducerea și notele aparțin editorului. [Oana SOARE]

Le 28 avril 1940, Sinaia(1)

Cher ami,

J'ai pris du temps pour vous répondre. Ne m'en voulez pas, et soyez certain que ce manque de politesse n'est que l'expression des libertés qu'une grande amitié autorise parfois. Aussi dois-je avouer que j'ai été particulièrement occupé et préoccupé, ces dernières semaines. Je suis resté, pour le moment, tout à fait seul à éditer les cours de Nae Ionescu, et le départ pour Londres de mon ami Eliade (il y a été nommé conseiller culturel) m'impose la surveillance de l'impression de sa revue, *Zalmoxis*. Je ne m'en plains pas, d'ailleurs. Surtout les cours du professeur ont puissamment con-

tribué, par leur forte valeur, à me consoler de sa perte. Peut-être réussirons-nous à le rendre plus actuel qu'il n'a été de son vivant!

Pour en finir avec moi-même, je vous dirai que la thèse paraîtra, finalement, dès la reprise d'après Pâques (chez nous c'est le premier jour de Pâques, aujourd'hui) et que la soutenance ne peut plus, également, être ajournée. À part cela, je m'apprête à commencer la traduction de la *Critique du jugement*, dans l'idée que la guerre ne nous affectera pas.

Votre travail en souffre-t-il? J'aimerais bien, à mon tour, apprendre quels sont vos projets d'avenir, sinon vos réalisations actuelles. Il me semble que, tout compte fait, le travail nous est encore permis, et même je vous dirai que le privilège de ne pas être sur le front nous oblige peut-être davantage à nous réaliser dans le sens de notre vocation. Vous avez tant à faire (après avoir déjà tant fait!) qu'il me semble la pire des injustices (2) du monde contemporain que (3) de paralyser l'activité des intellectuels encore libres, à force de les intimider avec son fracas.

Vous devez avoir reçu l'article de la *Viața românească*, de même que le compte rendu de Singevin (trop court mais compréhensif, n'est-ce pas?) À part cela, il doit y avoir un tas de notes dans les revues et journaux bucarestois. J'ai conservé, pour vous l'envoyer, le compte rendu qu'on a fait – à mon insu – dans l'*Universul literar*. C'est flatteur pour vous, mais pas très profond. J'insiste auprès de vous d'écrire au F.R. (4) Ils ont l'habitude de collectionner tout ce qui concerne leur maison d'édition.

Ma lettre s'achève sur ces menus faits. Peut-être un autre jour entamerons-nous l'un de ces discussions philosophiques, documentaires ou politiques, qui représentent, pour moi, l'incalculable don de votre amitié.

Respectueux souvenir à Mme Lupasco.

Votre bien amicalement dévoué,

C. Noica

J'ai fait la connaissance de Mme Delavrancea. Quel être exceptionnel! (5)

28 aprilie 1940, Sinaia

Dragă prietene,

Vă răspund cu oarecare întârziere. Nu mi-o luați în nume de rău, și vă asigur că această lipsă de politețe nu este decât una dintre acele libertăți pe care o mare prietenie o îngăduie uneori. De asemenea, trebuie să mărturisesc că, în ultimele săptămâni, am fost ocupat cu tot felul de lucruri. Deocamdată, am rămas singurul care se ocupă de editarea cursurilor lui Nae Ionescu, iar plecarea la Londra a prietenului meu Eliade (numit consilier cultural) face să-mi revină ca sarcină și supravegherea tipăririi revistei sale, *Zalmoxis*. Nu mă plâng, de altfel. În special cursurile profesorului, prin marea lor valoare, au reușit să mă consoleze de pierderea sa. Poate că astfel vom reuși să-l facem și mai actual decât era pe când trăia!

Ca să închei cu mine însumi, vă mai spun că teza îmi va apărea, în sfârșit, imediat după vacanța de Paște (la noi astăzi este prima zi de Paște) și că susținerea nu va mai

putea fi nici ea amânată. În afară de aceasta, mă pregătesc să încep traducerea *Criticii rațiunii pure*, să sperăm că războiul nu ne va afecta prea mult.

Munca dumneavoastră are de suferit din această cauză? Mi-ar plăcea să aflu care sunt proiectele dumneavoastră de viitor, ca și realizările actuale. La urma urmei, am impresia că munca ne este încă permisă și chiar aș spune că privilegiul de a nu fi pe front ne obligă, poate și mai mult, să ne realizăm în sensul menirii noastre. Aveți atâtea de făcut (după câte ați făcut deja!), încât mi s-ar părea cea mai cumplită nedreptate a lumii contemporane ca războiul, cu zarva lui, să paralizaze prin intimidare activitatea intelectualilor încă liberi.

Probabil că ați primit articolul din *Viața românească* și recenzia lui Singevin (cam scurtă, dar aplicată, nu-i așa?). În afară de acestea mai trebuie să fie, cu siguranță, și alte notițe în ziarele și revistele bucureștene. Am păstrat, pentru a vi-l trimite, recenzia care a apărut, fără știrea mea, în *Universul literar*. Este flatantă, însă fără profunzime. Insist să le scrieți celor de la F.R. Obişnuiesc să colecționeze tot ceea ce se scrie despre aparițiile lor.

Cu aceste precizări mărunte, îmi închei și scrisoarea. Poate că într-o altă zi vom începe una dintre acele discuții filosofice, pe teme de cercetare sau politice, care reprezintă, pentru mine, darul inestimabil al prieteniei noastre.

Amintiri respectuoase doamnei Lupasco.

Cu prietenie, al dumneavoastră devotat,

C. Noica

Am făcut cunoștință cu doamna Delavrancea. Ce ființă excepțională!

[1. Manuscris olograf, 3 A5, cerneală albastră; adresa lui Noica, menționată pe plic, este «C. Noica, Vila Wendy, Sinaia». 2. În manuscris, urma cuvântul «contemporaines», ulterior șters. 3. În original, cuvânt adăugat deasupra. 4. La Editura Fundațiilor Regale apăruse, în 1940, în limba franceză, o versiune preliminară a lucrării *L'Expérience microphysique et la Pensée humaine*; varianta finală în 1941, Paris, P.U.F.. 5. Este vorba, probabil, de Cella, verișoară cu filosoful.]

le 13 oct. 1940(1)
Vers Berlin

Mon cher ami,
Je me trouve „quelque part en Hongrie”, en route vers Berlin, à l’Institut roumain récemment constitué. C’est de là que je vous réponds, pour vous dire comme j’ai été heureux d’avoir de vos nouvelles! La veille de mon départ, je me suis longuement entretenu avec les Téodoreanu (2), sur votre compte, et nous étions tous d’accord que le meilleur conseil à vous donner c’est de rentrer (provisoirement tout seul) en Roumanie.

Ce n’est pas que notre pays vous offrira dès le début les meilleures perspectives matérielles. Mais vous serez quand même „chez vous” (si un esprit aussi libre que le votre peut l’être); et, au sein d’une société saine et capable d’objectivité dans le choix de ses critères, il est impossible que votre extraordinaire personnalité philosophique et créatrice ne s’impose pas finalement. C’est une certitude d’ordre moral (dans l’ordre des faits il nous est à tous difficile à prévoir de quoi demain sera-t-il fait) qui me guide à vous donner ce conseil. Et mon seul regret sera de ne pas me trouver à Bucarest, à l’occasion de votre arrivée, afin de me mettre bien amicalement à votre disposition. Mais tout comme l’autre fois, la réussite a été parfaite, sans que j’y sois pour quelque chose, ce sera de même cette fois-ci.

N’hésitez donc pas à rentrer, pour quelques mois, et vous verrez bien que la nouvelle Roumanie n’est pas tout aussi injuste que l’autre. Dès que votre intégration sera faite, votre famille pourra vous rejoindre. Il s’agit, certes, d’un effort double - d’un sacrifice; mais la France me semble tellement imperméable à tout ce qui n’est pas français, qu’il est inutile d’y essayer ses chances. Mon pays vous offre quelques unes.

Je vous écrirai plus longuement de (3) Berlin. J’y vais à peu près en étudiant, - comme je l’ai toujours désiré. Je compte pouvoir travailler dans ma spécialité, et rien d’autre.

À bientôt, donc. Vous trouverez ma thèse en Roumanie. Elle vous y attend.

Mes hommages à Mme Lupasco.
Très chaudement et sincèrement à vous,
Constantin Noica

13 oct. 1940
În drum spre Berlin

Dragul meu prieten,

Mă aflu „pe undeva prin Ungaria”, în drum spre Berlin, la Institutul Român recent înființat. De aici vă și răspund, pentru a vă spune cât de fericit am fost să primesc vești de la dumneavoastră. Înainte de a pleca din țară, am discutat îndelung, despre dumneavoastră, cu familia Teodoreanu și am fost cu toții de acord că cel mai bun sfat pe care vi l-am putea da ar fi acela de a vă întoarce (deocamdată de unul singur) în România.

Nu că țara noastră vă va oferi, încă de la început, cele mai bune perspective materiale. Cu toate acestea, v-ați simți aici „ca acasă” (dacă un spirit atât de liber ca al dumneavoastră poate să se simtă astfel) și,

în mijlocul unei societăți sănătoase și capabile de obiectivitate în alegerea criteriilor sale, este imposibil ca extraordinara dumneavoastră personalitate filosofică și creatoare să nu se impună în cele din urmă. Vă dau acest sfat ghidat de o certitudine de ordin moral (pentru că altfel este destul de greu de prevăzut cum vor merge lucrurile pe viitor). Singurul meu regret va fi acela de a nu fi la București atunci când veți veni, pentru a mă pune, cu prietenie, la dispoziția dumneavoastră. Dar așa cum data trecută reușita a fost desăvârșită, fără nicio contribuție din partea mea, așa va fi și acum.

Nu ezitați, așadar, să reveniți în țară, pentru câteva luni, și veți vedea că noua Românie nu mai este tot atât de nedreaptă precum cea veche. De îndată ce vă veți acomoda, vă puteți aduce și familia. Desigur, este vorba de un efort dublu – de un sacrificiu; însă Franța mi se pare atât de nepermisivă față de tot ceea ce nu este francez, încât nici nu mai are rost să îți încerci șansele. Țara mea vă poate oferi unele.

Vă voi scrie mai pe larg de la Berlin. Mă duc aproape ca un student – așa cum mi-am dorit tot timpul. Sper să pot lucra în specialitatea mea, și nimic altceva.

Pe curând, așadar. Veți găsi teza mea de doctorat în România, care așteaptă să fie citită de dumneavoastră.

Omagiile mele doamnei Lupasco.

Cu multă căldură și sinceritate, al dumneavoastră,

Constantin Noica

[1. Manuscrit olograf, 2 A5, cerneală albastră. Pe plic figurează următoarea adresă a lui Noica: „Constantin Noica, Kurfürstendamen 225, Berlin, W.15”. 2. Ionel și Lily Teodoreanu. Rude ale filosofului. 3. Pasajul care urmează până la sfârșitul scrisorii este redactat pe marginea laterală a primei pagini de manuscrit, verso.]

le 31 janvier 1941 (1)
Berlin

Cher ami,

J'ai passé quelques jours en Roumanie au début de ce mois, et à cette occasion j'ai été assez heureux d'avoir de vos nouvelles

grâce à Mme Teodoreanu. En même temps, j'ai appris que vous n'avez plus reçu de mes lettres depuis des mois et des mois. Serait-il possible que ma lettre, écrite en route vers Berlin, au mois d'octobre, et expédiée de Hongrie, se soit perdue? C'était une réponse à votre lettre du 25 sept. Vous me demandiez un conseil; je me dépêchais à vous le donner. Comme je serais (2) affligé s'il était vrai que mon témoignage d'amitié ne vous a finalement pas atteint!

Je vous promettais en même temps de vous écrire bientôt de Berlin. C'est à peine maintenant que je le fais. Une fois là, j'ai eu tant de petites choses à faire (3), ou plutôt de petites difficultés à surmonter, qu'il m'a fallu ne pas respecter ma promesse.

Que vous dirai-je, pour commencer? Nous devons être tellement chargés d'expériences, les deux, qu'il m'est difficile d'en trouver le fil. Je commencerai tout simplement par vous dire que je suis décidé à rentrer en Roumanie ce mois même, à cause des événements. Je ne sais pas exactement ce que l'on en écrit chez vous, mais le moment historique de mon peuple a – malgré certaines apparences contraires (4) – une telle profondeur et nous engage tous si intimement, qu'il m'est impossible de m'attarder trop longtemps à l'étranger. D'ailleurs il fallait de toute façon que je rentre, tôt ou tard, car ma femme n'a pas obtenu son visa pour l'Allemagne. Je serai donc bientôt de retour dans une Roumanie qui me semble tout aussi stérile que celle de Carol II et où je vais continuer à philosopher, si l'on me laisse tranquille.

Pourquoi n'y reviendrez-vous pas? Je profite de cette occasion encore pour vous conseiller de rentrer. C'est bien vrai, vous n'avez pas ma foi et mes espérances. D'autre part vous devez remonter notre instabilité politique. Mais je puis vous assurer que c'est justement ces périodes d'instabilité qui permettent aux intellectuels de valeur et sans couleur politique de trouver leur voie. On en a besoin: ce ne sont ni des adversaires, ni des partisans incommodes. Tout le monde les désire, justement parce qu'ils sont neutres! De

toute façon, laissez-moi vous parler franchement: il est temps de rentrer, si le milieu roumain vous intéresse; le jour où les choses changeront de nouveau en faveur de cette jeunesse ardente et qui ne pêche que par excès d'esprit révolutionnaire – dans un pays et dans une Europe où l'on pêche en général par l'excès contraire – ces jeunes-là seront terriblement sectaires. Et je vous le dis avec regret: peut-être doivent-ils l'être, cette autre fois.

Je vous attends donc en Roumanie. Ou bien je vous conseille par égoïsme, dans le simple désir de vous revoir prochainement? Nous ne savons jamais quelle est la part de la vérité et quelle est celle de nous-mêmes, dans ces matières là. Peut-être mon conseil n'est-il pas totalement dépourvu de sens. Mais il reste vrai que je désire vivement vous revoir et m'entretenir avec vous. À quand?

Je ne vous ai pas envoyé ma thèse. Je travaille toujours à en développer quelques idées. C'est encore de l'histoire que je fais. Le reste, c'est pour plus tard.

Ecrivez-moi un mot au moins, à Sinaia. Au milieu de cette éblouissante instabilité, l'amitié me paraît la certitude même.

Mes hommages et à tous mon amitié,

C. Noica

31 ianuarie 1941

Berlin

Dragă prietene,

Am petrecut câteva zile în România la începutul acestei luni și, cu această ocazie, am fost foarte fericit să aflu noutăți despre dumneavoastră, grație doamnei Teodorea-nu. Totodată, am aflat și că n-ați mai primit, de luni de zile, vreo scrisoare de la mine. Oare să se fi pierdut și scrisoarea pe care v-am scris-o în drum spre Berlin, în octombrie, și am expediat-o din Ungaria? Vă răspundeam la epistola din 25 sept. Îmi cereați un sfat, iar eu mă grăbeam să vi-l dau. Cât aș fi de trist ca mărturia mea de prietenie să nu fi ajuns în cele din urmă la dumneavoastră!

Tot atunci vă promiteam și că vă voi scrie în scurt timp de la Berlin. O fac de-abia acum. O dată ajuns acolo, am avut atâtea

mărunțișuri de făcut, sau mai degrabă atâtea mici dificultăți de depășit, încât am fost nevoit să nu îmi pot respecta promisiunea.

Cu ce să încep? Amândoi trebuie să fi trecut prin atâtea experiențe, încât îmi este greu să reiau firul.

Voi începe prin a vă spune că m-am decis să mă întorc în România chiar în această lună, din pricina evenimentelor. Nu știu exact ce se scrie în presa franceză în acest sens, însă momentul istoric prin care trece poporul meu este – în ciuda unor aparențe contrarii – unul de o asemenea profunzime și care ne implică atât de intim pe noi toți, încât mi-ar fi imposibil să mai zăbovesc în străinătate. De altfel, tot trebuia, mai devreme sau mai târziu, să mă întorc, pentru că soția mea nu a obținut viza pentru Germania. Mă voi întoarce astfel în curând într-o Românie care îmi pare tot atât de sterilă ca aceea a lui Carol II, și în care voi continua să fac filosofie, dacă voi fi lăsat în pace.

De ce nu vă întoarceți în România? Profit și de această ocazie pentru a vă sfătui să reveniți. E adevărat, nu aveți nici încrederea și nici speranțele mele. Pe de altă parte, ar trebui să depășiți și instabilitatea politică de la noi. Pot însă să vă asigur că tocmai aceste perioade de instabilitate le permit intelectualilor de valoare și fără culoare politică să își găsească drumul. E nevoie de ei: nu sunt nici adversari și nici partizani incoizi. Toată lumea și-i dorește, tocmai pentru că sunt neutri! În orice caz, dați-mi voie să vă vorbesc sincer: e timpul să vă întoarceți, dacă mediul românesc vă interesează; în momentul în care lucrurile se vor schimba din nou în favoarea acestei tinereți ardente și care nu păcătuiește decât prin exces de spirit revoluționar – într-o țară și într-o Europă în care se păcătuiește, în general, din excesul contrar – atunci toți acești tineri vor fi extrem de sectari. Și v-o spun cu regret: poate că așa și trebuie, de data aceasta.

Vă aștept deci în România. Sau poate că vă sfătuiesc așa din egoism, din simpla dorință de a vă revedea curând? În chestiuni de acest fel, nu se știe niciodată care este partea adevărului și care a noastră înșine. Poate că sfatul meu nu este cu totul lipsit de sens. La fel de adevărat este și că doresc din tot

sufletul să vă revăd și să stăm de vorbă. Oare când se va întâmpla asta?

Nu v-am trimis încă teza mea. Mai lucrez încă la dezvoltarea unor idei. Deocamdată, fac tot istorie. Restul, rămâne pe mai târziu.

Scriveți-mi măcar câteva vorbe, la Sinaia. În mijlocul acestei instabilități aiuritoare, prietenia mi se pare certitudinea însăși.

Omagiile și prietenia mea,

C. Noica

[1. Olograf, 4 A5 (f/v), cerneală albastră. Scrisoare fără plic. 2. În original urmează un cuvânt șters, indescifrabil. 3. Ultimele două cuvinte adăugate deasupra. 4. Cuvânt adăugat deasupra.]

Sinaia le 10 sept.1943(1)

Cher ami,

Il y a longtemps que je n'ai plus de vos nouvelles. Vous m'éccrivez la dernière fois au mois de septembre 1940, et je me suis souvent demandé si ma réponse, expédiée de Hongrie ou d'Allemagne, vous était parvenue. Je me rappelle vous avoir donné le conseil, alors, de rentrer en Roumanie. Après trois années, je ne garde que le désir de vous revoir. Des conseils, je n'en donne plus. Sait-on assez pour soi-même?

Ce n'est pas du pessimisme, de ma part, en tout cas. Je continue à travailler, et je vous ai même envoyé ma thèse, que vous réclamiez. D'autres petits travaux vous attendent.

Je serais heureux d'avoir un mot de votre part et d'apprendre que, malgré tout, vous avez pu continuer à travailler à cette oeuvre philosophique que je n'ai pas cessé d'admirer.

Ma femme, mon petit gosse et moi-même vous prions de transmettre à Madame Lupasco nos meilleurs souvenirs.

Votre, bien dévoué,

Constantin Noica

Sinaia, 10 sept. 1943

Dragă prietene,

De multă vreme nu mai privesc nicio veste de la dumneavoastră. Mi-ați scris ultima oară în septembrie 1940, și m-am întrebant adesea dacă scrisoarea mea de răspuns,

expediată din Ungaria sau din Germania, v-a ajuns. Îmi amintesc că vă sfătuiam atunci să vă întoarceți în România. După acești trei ani, nu mai păstrez decât dorința de a vă revedea. M-am lăsat de sfaturi. Nici despre tine însuși nu poți ști totul.

Nu sunt deloc pesimist, cel puțin în ceea ce mă privește. Continui să lucrez, și v-am trimis chiar și teza mea, pe care o cereați. Vă așteaptă și alte lucrări mai mici de-ale mele.

Aș fi foarte fericit să-mi dați un semn și să aflați că, în ciuda a orice, ați putut să vă continuați lucrul la opera dumneavoastră filosofică, pe care nu am încetat nicio clipă să o admir.

Eu, împreună cu soția și băiețelul meu, vă rugăm să-i transmiteți doamnei Lupasco gândurile noastre bune.

Al dumneavoastră devotat,

Constantin Noica

[1. Ultima cifră a anului pare a fi 3 ; scrisoarea nu are plic pentru a putea verifica anul expedierii. Olograf, 2 A5, cerneală albastră.]

Le 2 juillet 1947 Bucarest (1)

Cher ami,

Ce n'est qu'après avoir lu votre ouvrage que je vous envoie ces lignes, et vous ne douterez pas, je l'espère, de l'immense joie que vous m'avez faite avec votre noble message.

La marque de votre amitié, le sentiment que les choses „reprennent”, le désir de pouvoir vous retrouver un jour, et avec vous, cette république intellectuelle que j'ai quittée trop tôt en 29 (2), enfin et surtout l'occasion de replonger dans cet océan, si bien dompté pourtant, qu'est votre pensée philosophique, tout cela éveillait en moi un état d'âme bien complexe. Il n'y avait pas longtemps d'ailleurs que le prof. Rosetti, en rentrant de Paris, m'avait donné de vos nouvelles, en m'ajoutant que vous lui aviez parlé de moi avec une sympathie dont il me semblait voir les reflets dans sa propre attitude amicale. Vous ne saurez jamais combien ça m'a fortifié à un tournant pénible de ma vie.

J'apprenais à cette occasion qu'il n'y avait plus de chance de vous faire rentrer en Roumanie. Faut-il vous dire que je le regrette toujours, même si, cette fois, je ne comprends que trop bien votre décision?

J'ai lu la *Logique* (c'est un résumé du grand ouvrage, n'est-ce pas?) avec le même plaisir amical de retrouver du commun dans du nouveau. Je ne me rends pas très bien compte, d'ailleurs, sur les détails, si certaines choses qui me paraissent nouvelles ne figurent pas ailleurs dans vos ouvrages, que je n'ai plus relu entre temps. Mais l'essentiel m'était toujours présent à l'esprit, et il m'apparaît maintenant plus sûr de soi-même, plus clair, plus évident. Ce n'est plus votre système, votre découverte, ça a bien l'allure d'une vérité.

Ce que je réalise pourtant davantage c'est la situation étrange de l'affectivité. Lorsque je lisais vos thèses de doctorat il y avait tant de nouveautés pour moi que la seconde partie s'estompait un peu trop. Maintenant je la comprends mieux et il me vient à l'esprit l'observation suivante, qu'on a dû vous faire: votre système réalise ce paradoxe d'élargir considérablement notre capacité d'explication (en englobant dans la logique l'irrationnel) et d'élargir pourtant, en même temps, le champ du mystère! Vous aidez l'esprit à comprendre – davantage, à logiciser – l'illogique: la mystique, le morbide, l'individuel. Pourrait-on désirer davantage? Et voilà que tout cela n'est que du non-être. Au moment même où l'on espérait tout embrasser, on se rend compte que l'on n'entreint que trop mal: l'être, l'être véritable ne fait qu'intensifier son mystère. (Comme c'est significatif, d'ailleurs, pour la pensée moderne! J'ai depuis longtemps réalisé que les modernes ont l'habitude de (3) considérer le non-être comme étant homogène, rationnel, explicable (vous êtes d'accord sur ce dernier point) tandis que (4) l'être est irrationnel, individuel, historique; par opposition aux anciens, qui trouvaient l'être explicable, le non-être étant pour eux l'absurde.) Il n'y a aucun reproche à vous faire, du moment que vous offrez davantage que les autres penseurs. Mais comme c'est étrange!

Permettez-moi, maintenant, de passer en revue quelques points de détails. Je suis l'ordre de la lecture.

Vous parlez (p. XV) du rêve aristotélicien de l'identité. On pourrait dire mieux le rêve éléate. Vous avez, au cours de l'ouvrage, vos intuitions historiques très pertinentes sur la pensée grecque (j'y reviens, car je m'en occupe depuis quelques années). Je me demande parfois si vous y arrivez par l'étude directe des choses ou bien grâce au système. N'importe, le résultat me semble de premier ordre. Mais comme il serait intéressant, pour vous, de revenir un peu sur la pensée grecque.

On est, au début de votre livre, un peu bousculé par la hardiesse de la pensée. Vous posez le vrai et le faux comme les „deux seules (5) valeurs classiques” de la logique. Je sais bien qu'on le fait – notamment dans les traités des logiciens contemporains – et pourtant au point de vue „classique” il s'agit, avec le vrai et le faux, de théorie de la connaissance, et non pas de logique. Ce serait, certes, jouer un peu sur les mots, s'il ne se posait pas ainsi (6) chez vous, dès le début, un problème qui ne fait que s'intensifier jusqu'à la fin: le problème de la sphère du logique. Au fond, le logique finit par tout englober, au point qu'on se demandera s'il est encore légitime de parler d'une logique de (7) quelque chose (de l'esthétique par exemple). Il semblera, au contraire, qu'il y a une esthétique, une mystique, une éthique de la logique.

À la page 15 vous suggérez une très belle explication „logique” de l'empirisme, de même que votre note sur le courant existentialiste, à la page suivante (8), est une excellente mise à point des choses. Votre système se renforce en englobant et justifiant de choses si disparates. On est encore une fois impressionné par le grand style (9) de votre vision philosophique.

Les deux nouvelles logiques, que vous déchiffrez respectivement dans la mentalité primitive et chez l'enfant (note de la page 33) sont donc à refaire, de même que la nouvelle mathématique que vous annoncez. Je me demande, à cette occasion, si vous ne risquez pas trop, en soumettant (10) votre système à cette épreuve d'efficacité, qui

ressemble aux „*de augmentis scientiarum*” de Leibniz, pour ne pas dire: de Bacon. Votre système est vraiment valable en lui-même, comme tout système philosophique. (Mais la réussite pratique serait d’autant plus intéressante.)

C’est encore dans des notes que je trouve des observations à reprendre, pour quelqu’un qui est un peu familiarisé avec votre pensée. Ainsi la note de la page 57 (11), sur la distinction entre interiorité et subjectivité; de même que la grande note de la page 118 (12) sur le problème du nouveau. Ma thèse de doctorat – que j’ai d’ailleurs moi-même enrichie – sur le problème du nouveau s’y trouve englobée.

J’arrive à la p. 106, où vous donnez une explication bien saisissante de l’éthique (13). Elle est parfaitement adéquate pour la conception ancienne du Dieu et du Mal (avec l’observation, seulement, qu’il s’agit chez les grecs de valeurs métaphysiques, et non pas morales); mais il reste à voir si elle est valable pour les éthiques modernes. Et de nouveau j’ai l’envie de vous suggérer à revenir sur la philosophie ancienne. Lorsque vous écrivez, à la p. 126, que l’affectivité n’a pas suscité l’intérêt des philosophes, vous semblez oublier que Platon a dans son *Philèbe* (qui s’occupe justement du plaisir (14)) des pages qui devraient vous intéresser au premier degré. Moi-même j’ai souligné dans le petit dialogue *Lysis* – dont je vous enverrai bientôt l’interprétation faite – des traits qui retrouvent d’une façon étonnante vos observations critiques.

Mais c’est de nouveau sur le côté historique des choses que je m’attarde, et vous finirez par en être fatigué. C’est que, cher ami, je connais trop bien vos idées principales pour pouvoir faire, à cette occasion, des observations d’un autre ordre. Il m’en reste une pourtant, qui porte justement sur la partie de votre système qui m’était moins familière, sur l’affectivité. Vous dites (p. 129) que les notions de substance et d’être sont „des notions purement affectives”. Encore sont-elles des notions (15), par conséquent elles tiennent du logique. Mais passons là-dessus. On pourrait vous accorder

que l’affectivité possède les caractères (16) de l’être; mais pourquoi dire que ce soit l’être même? On était là jusqu’à l’apparition de votre système: l’être c’est l’individuel, l’irrationnel, le fait historique. Vous êtes venu et vous êtes emparé de cela. Mais à quel prix? en réduisant ce reste au non-être. Ne redoutez-vous pas qu’on pourrait pousser plus loin votre vision? qu’on pourrait l’englober un jour dans une vision encore plus large, comme vous l’avez fait avec les précédents, en réunissant l’affectivité aussi à un non-être «existentiel»? Et je ne me demande pas: où donc expulserait-on alors l’être? Car – et c’est le seul point principal sur lequel je ressens encore l’étrangeté de votre pensée – il me semble que l’être baigne tout et se «réalise» partout: au sein du logique même.

(Je vous signale encore un point de détail: l’intuition „étonnante” (p. 141) de Schopenhauer sur le caractère négatif de la joie est à retrouver dans le *Philèbe* et peut-être aussi ailleurs, chez les anciens.)

Et maintenant, je ne vous dirai rien de nouveau en vous témoignant de l’émotion philosophique que je ressens chaque fois que je lis vos œuvres. Cette fois surtout, la hardiesse de la seconde partie, l’actualité des thèmes, la façon authentiquement (je dirai classiquement) philosophique dont vous expropriez les existentialistes, si tapageurs, et les irrationnalistes de toute sorte, du matériel dont ils se faisaient un principe, la nouveauté des perspectives ouvertes et l’écho prolongé que laisse dans le lecteur chacune de vos idées centrales – tout cela devrait faire de votre système une des premières philosophiques de notre temps. N’y est-on pas encore, là bas, en Occident?

Dieu à vous, cher ami, avec les mêmes sentiments de chaude et reconnaissante admiration,

Constantin Noica

P.S. Je n’ajoute rien sur moi, cette fois : je vous enverrai l’étude promise.

2 iulie 1947, București

Dragă prietene,

Vă scriu aceste rânduri după ce v-am citit lucrarea; nu vă veți îndoii, sper, de

imensa bucurie pe care mi-ați făcut-o prin nobilul dumneavoastră mesaj.

Amprenta prieteniei dumneavoastră, sentimentul că lucrurile „se reiau”, dorința de a vă putea regăsi într-o zi și, o dată cu dumneavoastră, și acea republică intelectuală pe care am părăsit-o prea devreme în 29*, și, în fine, mai ales ocazia de a plonja încă o dată în acest ocean, atât de strunit totuși, care este gândirea dumneavoastră filosofică, toate acestea au deșteptat în mine o stare de spirit destul de complexă. De altfel, nu a trecut mult timp de când prof. Rosetti, întors de la Paris, mi-a adus noutăți despre dumneavoastră, adăugând și faptul că i-ați vorbit despre mine cu o simpatie a cărei reflectare aveam impresia că o văd chiar în atitudinea sa prietenească. Nici nu știți cât de mult m-a întărit acest lucru într-un moment de răscruce al vieții mele.

Aflam cu această ocazie și că nu mai nicio șansă să vă fac să reveniți în România. Mai trebuie oare să vă spun cât de mult regret acest lucru, deși, de astă dată, vă înțeleg atât de bine decizia?

V-am citit *Logica* (este un rezumat al viitoarei opere majore, nu-i așa?) cu aceeași plăcere amicală de a regăsi spiritul mai vechi în haine noi. Nu-mi dau prea bine seama, de altfel, în privința unor detalii, dacă unele lucruri care mi se par noi nu figurează cumva în lucrările deja apărute, pe care nu le-am mai recitit între timp. Însă esențialul îmi era întipărit în minte, și aici îmi apare mult mai sigur de sine, mult mai clar și mai evident. Acum nu mai apare doar ca sistemul sau descoperirea dumneavoastră, ci are înfățișarea unui adevăr general.

Ceea ce sesizez acum și mai bine este situația stranie a afectivității. Atunci când vă citeam teza de doctorat erau atâtea noutăți pentru mine, încât cea de a doua parte se estompa cumva. Acum o înțeleg mai bine, și îmi vine în minte observația următoare, care probabil vi s-a mai făcut: sistemul dumneavoastră reușește, în mod paradoxal, să lărgască în mod considerabil nu numai capacitatea noastră de a explica lucrurile (înglobând iraționalul în cadrul logicii), ci și câmpul misterului! Dumnea-

voastră ajutați spiritul să înțeleagă – mai mult, să logicizeze – ilogicul: mistica, morbidul, individualul. Ne-am putea dori ceva mai mult? Și iată că toate acestea nu sunt decât non-ființă. Chiar în momentul în care speram să îmbrățișăm totul, ne dăm seama cât de prost o făceam: ființa, adevărata ființă, nu face decât să-și intensifice misterul. (Cât de semnificativ este acest lucru pentru gândirea modernă! De mult timp mi-am dat seama că spiritele moderne au obiceiul de a considera non-ființa ca fiind omogenă, rațională, explicabilă (sunteți de aceeași părere cu ei în privința ultimului aspect), iar ființa ca irațională, individuală, istorică; în timp ce anticii, din contră, socoteau că ființa este explicabilă, iar non-ființa absurdă.). Acesta nu este un reproș, din moment ce oferiți mai mult decât ceilalți gânditori. Însă este atât de straniu!

Permiteți-mi, acum, să trec în revistă anumite detalii. Urmăresc ordinea în care apar în lucrare.

Vă referiți (p. XV) la visul aristotelian al identității. Ar fi mai bine dacă ați spune visul eleat. Aveți, de-a lungul lucrării, intuiții istorice foarte pertinente despre gândirea greacă (o să revin asupra acestui lucru, de care mă ocup în ultimii ani). Mă întreb adesea dacă ajungeți la ea prin studiul direct al lucrurilor sau numai grație sistemului. De altfel, nu are importanță, rezultatul îmi pare de prim ordin. Dar cât de interesant ar fi pentru dumneavoastră ați reveni asupra gândirii grecești!

La începutul lucrării, îndrăzneala viziunii te face să te clatini puțin. Vă referiți la adevărat și fals ca la „singurele două valori clasice” ale logicii. Știu bine că așa se zice – mai ales în tratatele logicienilor contemporani – însă, cu toate acestea, din punct de vedere „clasic”, adevărul și falsul fac parte din teoria cunoașterii, și nu din logică. Nu ar fi decât o simplă joacă de cuvinte, dacă în lucrarea dumneavoastră nu s-ar pune, încă de la început, această problemă care nu face decât să se intensifice până la final: problema sferei logicii. La urma urmei, logica sfârșește prin a îngloba totul, încât te poți întreba dacă mai este legitim să vorbești despre logica a ceva (a esteticii, spre exem-

plu). Din contră, s-ar părea că este vorba de o estetică, o mistică, o etică a logicii.

La pagina 15 oferiți o minunată explicație „logică” a empirismului, la fel cum nota despre curentul existențialist, de la pagina următoare, este o excelentă punere la punct a lucrurilor. Sistemul dumneavoastră capătă soliditate înglobând și justificând lucruri atât de separate. Ești astfel încă o dată impresionat de marele stil al viziunii voastre filosofice.

Cele două logici noi, pe care le descifrați în mentalitatea primitivă și în cea infantilă (nota de la pagina 33) rămân astfel de făcut în continuare, ca și noua matematică pe care o anunțați. Cu aceasta, mă întreb dacă nu riscați prea mult ca, prin această supunere a sistemului la proba eficienței, care seamănă atât de mult cu „*de augmentis scientiarum*” al lui Leibniz, să se spună: „de Bacon”. Sistemul vostru este cu adevărat valabil în sine, ca orice alt sistem filosofic. (Însă reușita lui în practică ar fi cu atât mai interesantă).

Mai ales în notele de subsol găsesc observații care ar trebui reluate, pentru cineva mai puțin familiarizat cu gândirea dumneavoastră. Cum ar fi cea de la pagina 57, referitoare la distincția dintre interioritate și subiectivitate, ca și nota amplă de la p. 118 despre problema noului. Aici s-ar putea încadra și teza mea de doctorat – pe care între timp am îmbogățit-o.

Ajung la p. 106, în care propuneți o explicație foarte percutantă a eticului. Este perfect adecvată mai vechii concepții despre Dumnezeu și Rău (cu observația, însă, că la greci era vorba de valori metafizice, și nu morale); rămâne de văzut dacă va fi valabilă și pentru etica modernă. Și iarăși doresc să vă sugerez să reveniți la filosofia antică. Când scrieți, la p. 126, că afectivitatea nu a trezit interesul filosofilor, pareți a uita că în *Philèbe* de Platon (unde este vorba chiar de plăcere), există pagini care v-ar interesa în cea mai mare măsură. Eu însumi am subliniat în micul dialog *Lysis* – a cărui interpretare am să v-o trimit în curând – trăsături care se întâlnesc într-o manieră tulburătoare cu observațiile dumneavoastră.

Însă iarăși zăbovesc asupra aspectelor istorice ale lucrurilor și voi sfârși prin a vă

obosi. Și acest lucru se întâmplă, dragă prietene, pentru că vă cunosc mult prea bine ideile de esență pentru a face, cu această ocazie, observații de un alt ordin. Fac totuși una, care se referă exact la partea care îmi este mai puțin familiară din sistemul vostru, și anume la afectivitate. Afirmăți (p. 129) că noțiunile de substanță și de ființă sunt „noțiuni pur afective”. Dacă sunt noțiuni, atunci țin automat de logică. Dar să trecem peste asta. S-ar putea să vi se accepte ideea că afectivitatea ar deține caracterele ființei; dar de ce să spunem că ea ar fi însăși ființa? Acest lucru se întâmplă până la apariția sistemului dumneavoastră: ființă înseamnă individual, irațional, fapt istoric. Ați venit și ați preluat această idee. Cu ce preț însă? reducând restul la non-ființă. Nu vă temeți că viziunea dumneavoastră ar putea fi împinsă și mai departe? că într-o zi ar putea fi integrată într-o viziune încă și mai largă, așa cum și dumneavoastră ați procedat cu cele precedente, asimilându-se afectivitatea cu o non-ființă „existențială”? Nu mă mai întreb unde ar mai fi expulzată atunci ființa. Pentru că - și acesta este singurul punct principal în care resimt straniețatea gândirii dumneavoastră – eu am impresia că ființa copleșește totul și că se realizează peste tot: chiar și în sânul logicii.

(Vă mai semnalez încă o chestiune de detaliu: intuiția „surprinzătoare” (p. 141) a lui Schopenhauer despre caracterul negativ al bucuriei se regăsește și în *Philèbe* și poate că și în altă parte în filosofia antică).

Și acum, nu vă spun nimic nou mărturisindu-mi emoția filosofică pe care o simt de fiecare dată când vă citesc operele. Mai ales de această dată, când îndrăzneala celei de-a doua părți, actualitatea temelor, modalitatea filosofică autentică (aș spune clasică) în care îi expropriați pe existențialiștii atât de gălăgioși și pe iraționaliștii de tot felul de însuși materialul din care își făceau un principiu, noutatea perspectivelor deschise și ecoul prelungit pe care fiecare dintre ideile dumneavoastră centrale îl are în cititori – toate acestea ar trebui să facă din sistemul vostru una dintre premierile filosofice ale epocii noastre. Nu a ajuns încă să fie așa acolo, în Occident?

Dumnezeu fie cu dumneavoastră, dragă prietene, laolaltă cu sentimentele mele de caldă și recunoscătoare admirație,

Constantin Noica

P.S. Nu adaug nimic despre mine, de astă dată: vă voi trimite studiul promis.

[1. Scrisoarea ne-a fost comunicată de Basarab Nicolescu. Fără plic. Olograf, 7 A5, cerneală albastră. 2. Lecțiune probabilă. 3. Cuvânt adăugat deasupra. 4. În manuscris urmează „chez les anciens”, ulterior șters prin hașurare. 5. Cuvânt adăugat deasupra. 6. În original urmează un cuvânt șters. 7. Cuvânt subliniat cu o linie în original. 8. O reproducem în continuare, împreună cu pasajul aferent din text: „Pe scurt, în tautologia apodictică a logicii clasice ca și în empirismul apodictic, care ignoră logica opusă celei dintâi, este vorba de a elimina cu rigurozitate contradicția, operând o disjuncție metalogică între cele două valori existențiale contradictorii ale logicului pur, alegându-se una ca absolută pentru a i se conferi un caracter aparent celeilalte. (1) (1. Acesta este și motorul logic secret al filosofiei zise existențialiste, adică această descriere abstractă a forțelor negative și particulare ale sufletului, pe care tinerii fenomenologi ne-o aduc din Germania printr-o anumită conjunctură istorică favorabilă. Fără a-și da seama de acest lucru, ei încearcă astfel să alunge tragicul unei contradicții în fața căreia valoarea rațională a eșuat în chip dureros. Însă, cu toate acestea, ei nu părăsesc deloc logica, așa cum cred; din contră, nu fac decât să o servească prin funcțiile iraționale ale acesteia, care nu sunt nici mai mult și nici mai puțin existențiale decât funcțiile raționale de tip antagonist. Pentru că nu poți evada din logic decât în afectivul pur, ori acolo nu mai este niciun fel de existență. 9. Cuvânt subliniat cu o linie. 10. Adăugat deasupra unui cuvânt șters, probabil „engagéant”. 11. O reproducem în continuare: „Înainte de a încheia acest paragraf, menționăm că n-ar trebuie să se confunde *interioritatea* cu subiectivitatea și *exterioritatea* cu obiectivitatea. Interioritatea pare a fi aspectul structural al valori negative a non-identității, al diversificării și al particular-

izării contingente, în timp ce exterioritatea acela al valorii afirmative al identificării universale și necesare, așa cum am arătat în lucrarea noastră *Dualismul antagonist și exigențele de ordin istoric ale spiritului*, cap. II, comițând noi înșine greșeala, la un examen superficial al acestor aspecte, de a le confunda cu subiectivitatea și obiectivitatea. Orice afirmație reprezintă o legătură, iar orice identificare, o *sinteză* și o *extensie*; au, adică, un aspect *centrifug* și *înglobator*. Din contră, orice negație este o *non-legătură*, o *ruptură*, orice diversificare, o *analiză*, o *diviziune*, o *particularizare*; au, adică, un aspect *centripet*, operează spre *interior*, sapă și fărâmițează ceea ce se cheamă „tot”, sinteza identității. Acești vectori care sunt valorile logice au deci un sens exteriorizant și unul interiorizant. Și, cum fiecare valoare poate fi un subiect sau un obiect, rezultă de aici că ar putea avea fie o interioritate subiectivă, adică o negație diversifiantă care să se actualizeze în fața unei exteriorități obiective, ceea ce înseamnă o afirmație identifiantă care se virtualizează (predominantă în construirea logică a ființei umane, pentru că aparține fenomenului sau devenirii vitale; sau că ar putea avea fie o exterioritate subiectivă, atunci când identitatea se actualizează, sau o interioritate obiectivă, atunci când non-identitatea se virtualizează (ceea ce se întâmplă, de asemenea, la ființa umană, dar sub aspect minoritar, deoarece noi constituim sediul comportamentelor invariante, a operațiilor de sinteză, deoarece, într-un mod general, participăm la legile zise fizico-chimice, adică la exigențele materiei zise inanimate, la relațiile cauzale ale fizicii clasice: aceste comportamente, aceste legi, aceste relații de identitate, de *extensitate* ocupă spiritul nostru, reprezintă subiectivitatea noastră, deoarece sunt actualizările noastre și, cu toate acestea, ele nu încetează de a avea caracter de exterioritate, de exteriorizare; și atunci noi vedem interiorități obiective, în fața și în spatele nostru, obiecte interioare, obiecte care se pulverizează în ceea ce noi numim calitățile lor, care se *sfârșă* într-o multiplicare de elemente și de nuanțe, care se *aprofundează* într-o diversificare analitică – este

vorba de însăși logica intensificării, de rațiunea comprehensivității, de cunoașterea valorii interiorizante a negației diversificatoare)". 12. În această notă, Lupasco compară problema noului cu cea a morbidului. O reproducem în continuare: „Fiecare grup uman are logica lui proprie, la fel cum fiecare individ o are pe a sa; astfel încât în interiorul fiecărui grup și a fiecăruia din indivizii săi fuzionează o multiplicitate de „logici”. Orice logică fiind o configurație statistică, logicile care o formează au și *trebuie* să aibă un număr mare de direcții și de tensiuni, trebuie să fie de un număr mare de „feluri”. – Logica patologică este astfel logica „monstruoasă”, aberantă în raport cu orientarea statistică, care dă *tonul* configurației ansamblului. Există astfel tot felul de logici patologice în raport cu individul, cu un anumit grup, cu un anumit grup de grupuri etc.; într-o manieră generală, patologicul este logica, făcând parte dintr-un ansamblu sau configurație mai mult sau mai puțin complexă de logici, care are o direcție aberantă, divergentă, într-un sens sau în altul în raport cu acest ansamblu sau configurație, acest ansamblu constituind criteriul contradictoriu al normalului (criteriu relativ, după cât se vede, și care nu poate fi decât relativ). – Astfel, alături de normal, patologicul are un loc indispensabil, existențial și constitutiv în orice logică, tocmai pentru că logica este o configurație sau o devenire statistică. Omul cel mai normal are, așa cum se zice, „un sâmbure de nebunie”, acest „sâmbure de nebunie” fiind fundamental alături de „gramul de bun simț” al logicii sale, tocmai pentru că acest ins este o ființă logică. Într-o societate, maladia mentală (ca, de altfel, orice fel de maladie în sânul oricărei deveniri, orice monstruoșitate, chiar în interiorul devenirii fizico-chimice – există chiar și o maladie, o patologie a materiei zise brute) nu numai că este inevitabilă, dar este chiar constitutivă pentru această societate, alături de „sănătatea” mentală, care nu este decât orientarea contradictorie majoritară a configurației logice statistice pe care o reprezintă această societate, orientare care triumfă asupra orientării antagoniste, pusă astfel într-un soi de minoritate (mai mult

sau mai puțin accentuată, în funcție de gradul mai mare sau mai mic al patologicului, al teratologicului). Patologia mentală, așa cum am arătat în lucrarea noastră *Eseu despre o nouă teorie a cunoașterii*, poate fi astfel clasată în două mari entități morbide: cea dintâi este patologia identifiantă sau rațională, care este cea a unei logici, a unei deveniri a afirmației și identificării patologice și deficitare, minoritare în raport cu logica, devenirea diversificării și iraționalității care o înglobează, din care face statistic parte și care o domină - și aceasta reprezintă entitatea foarte generală și foarte vagă a schizofreniei; iar cea de a doua este patologia inversă sau antagonistă, a unei logici minoritare a negației și a diversificării, a non-locului, al contingentului, „neadecvat”, „non-adaptat”, adică aberant și deficitar în raport cu o logică a identificării și a necesității, care domină majoritar în configurația statistică la care a cărei constituire contribuie ambele logici antagoniste - și aceasta reprezintă entitatea la fel de vagă și de generală pe care psihiatrii o numesc „ciclotimie”. (Cf. cărții noastre mai sus citate, capitolul *Patologia mentală*, p. 263) – Însă toate nuanțele și toate gradele morbidului sunt posibile și chiar indispensabile, deoarece fiecare logică este formată dintr-un anumit număr (care nu este nici finit, nici infinit, ci transfinit, să nu uităm) de logici, de configurații statistice, și că în fiecare dintre acestea este înscris în chip constitutiv un anumit tip de patologic, de teratologic, tocmai prin faptul că este exact logica sau devenirea minoritară, excepțională, aberantă, asupra căreia triumfă logica de semn contrar, aceasta fiind însăși definiția normalității, a sănătosului. Patologicul este o adevărată funcție logică a mecanismului și a dinamismului logicului pur, în aceeași măsură ca și normalul, care este funcția determinantă și care orientează ansamblul statistic. Se vede astfel întreaga relativitate a logicii patologice și, pe de altă parte, tot ceea ce patologicul și terapia mentală (chiar generală) au de câștigat, fără nicio îndoială, din sensul pe care îl capătă morbidul în lumina logicii contradictoriului, pe care am expus-o în aceste pagini. Fără a mai insista

aici, deoarece vom reveni asupra ei în a doua parte, într-un mic capitol despre logica morbidului, atragem însă atenția asupra unei probleme învecinate, și anume *problema noului*. Și aceasta este o problemă esențialmente logică și rezolvată prin însăși structura contradictorie a logicului pur. Excepționalul, elementul rar fac parte și trebuie să facă parte integrantă din orice ansamblu statistic, fără el nu există ansamblu statistic - și noi știm că logica nu poate să nu fie statistică. Or, noul este tocmai elementul rar, elementul minoritar. Desigur, pentru înțelegerea noastră, dominată de logica de tip aristotelic, în care identitatea este factorul majoritar, noul este aproape un sinonim pentru diferit, pentru eterogen : este nou un lucru care nu seamănă cu un altul. Și într-adevăr, există o noutate a non-identicalui. Însă, pentru cel care se află în prezența unei suite de eterogenități, de lucruri care diferă unele de altele în mod repetat, apariția unei asemănări, a unei analogii, a unei identități constituie, dintr-o dată, o noutate. Există o noutate a identicalui la fel cum există una a diferitului. Contrar celor spuse de Bergson, tocmai aceasta este opera logicului pur. Astfel, logicul nu este non-tautologic numai pentru că fiecare dintre operațiile, actele sau configurațiile sale sunt niște complementarități contradictorii în care elementul identic sau cel diferit coexistă în chip constitutiv, în zvoniri niciodată numai finite sau infinite, ci transfinite, dar și pentru că este o sursă inepuizabilă, transfinită la rândul ei de lucruri noi, în măsura în care excepționalul, excentricul, extraordinarul, al identității sau al non-identității, cooperează la constituirea a acestor configurații sau complementarități contradictorii, a căror structură statistică le presupune ca elemente minoritare. Elemente minoritare cu atât mai rare, extraordinare, cu atât mai *noi* cu cât elementele majoritare sunt mai numeroase, mai copleșitoare și mai puternice. Kant a fost poate singurul gânditor care a simțit că noul constituie o problemă, și încă una pur logică, pe care a încercat să o rezolve prin „judecata sintetică *a priori*”, adică observând și încercând să explice doar sin-

tezele noi, altfel spus, elementul nou al identicalui: era singurul mod în care își putea pune și rezolva problema noului, fiind legat de mâini și de picioare de logica de tip aristotelic. – Există însă o diferență între nou și morbid, așa cum le-am definit în rândurile precedente. Noul este elementul minoritar, excepțional, aberant care se ridică asupra celui majoritar, care deja poartă în sine victoria pe care o va avea asupra acestuia din urmă, care va înceta să mai fie majoritar, și pe care îl va comprima. Dimpotrivă, morbidul se complăce, ca să spun așa, în minoritar, se cufundă în el, traiectoria sa este orientată spre aberant, spre excentricul progresiv, în principiu, ilimitat. – De aici și faptul că atunci când apare noul, descoperim fără întârziere că nu este atât de nou pe cât pare, că ceea ce aduce se putea „simți”, „plutea în aer”, că simptomele sale ar fi putut fi sesizate, că rădăcinile lui profunde nu erau invizibile decât pentru privirile țintite asupra căilor deja bătute, asupra universului obișnuit, comun, deja stabilit ... De aici și confuzia atât de frecventă și de firească a noului cu morbidul, a faptului că noul apare atât de adesea ca fiind morbid și morbidul ca reprezentând noul.” 13. Reproducem în special paragrafele în care este tratată problematica răului, care îi reține în special atenția lui C. Noica (v. mai jos): „Aici intervine logica clasică: afirmația, necesitatea și universalitatea, sinteticul, durabilul, permanentul etc. constituie, pentru ea, valoarea substanțială, iar negația, non-identical și ceea ce implică (particularul, contingentul, distrugerea, disoluția, schimbarea etc.) constituie valoarea accidentală; cea dintâi va primi numele de *Bine*, iar cea de-a doua pe acela de *Rău*. Și cum prima valoare, definind raționalul, este, așa cum am văzut, aceea care, pentru logica de tip clasic, reprezintă virtualitatea ca obiectivitate cognitivă ideală și, prin aceasta, adevărul și realitatea – de aceea și este o valoare substanțială – va fi, pentru etică, cauza finală a acțiunii. Și cum cea de-a doua valoare, definind iraționalul, reprezintă, pentru aceeași logică de tip clasic, actualitatea subiectivă incognitivă și deci adevărul ireal-

ităţii, ea va fi prin urmare valoarea accidentală, iluzorie, aparentă – va constitui, pentru etică, Răul camuflat în subiectul obscur, pe care ea trebuie să îl respingă.

Însă eticul, așa cum l-am definit, nu poate opera o transcendență a contradicției așa cum o face știința pe care o generează, adică a stadiului logic pe care îl reprezintă. Gândirea se confruntă aici cu însăși activitatea ei și cu rezultatele cognitive ale acesteia. Deci atunci când subiectul va actualiza valoarea de Bine, așa cum o presupune logica de tip clasic, va respinge, sub auspiciile aceleiași logici, într-o mișcare care merge de la faptul actualizat la cel virtualizat și care surprinde gândirea într-o stare de cunoaștere a cunoașterii, valoarea care se numește Rău; și atunci aceasta din urmă, departe de a dispărea, îndreptându-se spre stadiul virtualității obiective, se va lumina la nivelul conștiinței. Și cum, pe de altă parte, această valoare a Răului nu poate accede prin ea însăși la obiectivitatea inteligibilă pe care i-ar conferi-o procesul transcenderii contradicției pe care îl presupune știința, deoarece Etica este mai ales sediul unei faze logic contradictorii mai puternice, al unei devenirii non-contradictorii întrerupte, refulate, așadar, această valoare a Răului nu numai că nu dispăre și că începe să fie cunoscută de către gândire, dar ajunge să fie percepută, tocmai prin cele arătate înainte, drept cauză finală, adică drept virtualitate, și de aici până la actualizare nu mai e decât un pas.

Astfel, pentru subiectul care încearcă și care începe să actualizeze cea dintâi valoare, a Binelui, Răul va fi o forță antagonistă în stare de potențialitate, o tentație care vine aparent din exterior.

Așa va fi și etica clasică, pe care logica de tip tradițional, ca și conștiința a finalității ca acțiune, o domină și tinde să o absoarbă, fără a reuși însă acest lucru, deoarece acțiunea oricărei etici este ceea ce noi numim conștiința a finalității și nu finalitatea conștiinței.

Desigur, și eticile opuse celei a cărei schemă am prezentat-o, adică eticile Răului, în care ce este Rău în primele este socotit aici ca fiind Bine, au figurat și vor figura

mereu în istoria eticii omenești. Ele provin din logica inversă, pe care am expus-o în paginile de dinainte, din logica negației și a diversității, din logica particularului și a contingentului, de care spiritul uman nu are cunoștință, sau mai bine zis nu are conștiința acestui fapt, deși i-a suportat de-a lungul timpului influența, prin metafizicile iraționalului, care presupun ideea schimbării și distrugerii oricărui lucru, prin filosofia empirismului pur, după care faptul particular și contingent devine elementul fundamental al universului, iar orice lege permanentă, universală și necesară capătă un caracter iluzoriu. Aceste etici – care se manifestau prin morala de tip senzualist, satanic, sadic, nietzschean, gidian -, generate de aceleași mecanisme logice ca și cele dintâi, însă prin introversia valorilor și rolurilor acestora, așadar, aceste etici au fost mai rare, minoritare în raport cu primele, deși mai puternice și mai contrariante; tot la fel au fost și filosofii și metafizicile care aveau la bază acest aparat logic, care, din pricina puterii dominante a logicii inverse, adică a logicii clasice, nu au putut să conducă la elaborarea unei științe de tip diferit, a cărei înflorire o interzicea tocmai știința de tip clasic.” 14. Cuvânt subliniat cu o linie în original. 15. Cuvânt subliniat cu o linie în original. 16. idem.]

le 23 mars 1957(1)

Cher ami,

Un mot de Cioran m'apprend que vous ne m'avez pas oublié, malgré ces longues années de silence. Comment l'aurais-je fait à mon tour? Si je ne vous ai pas écrit, c'est aussi par timidité, soyez-en certain. Nous continuons à nous imaginer vos vies, là-bas, remplies d'agréments intellectuels qui rendent le commerce avec des amis lointains et agrestes presque inutile. Il m'a suffi toutes fois de ranimer dans mon esprit vos gestes affectueux d'autrefois pour reprendre courage.

Je vous remercie donc pour votre message indirect. Depuis votre *Logique* je n'ai rien appris sur votre activité, si ce n'est d'avoir vu votre nom parmi les participants au congrès de Bruxelles – si je me rappelle

bien – avec une contribution en philosophie scientifique. Malheureusement j'ai trop peu eu entre mes mains les pièces du Congrès pour pouvoir lire quoi que ce soit. Je vous serais donc extrêmement reconnaissant si vous m'informiez sur votre activité philosophique. N'oubliez pas que je suis un des premiers, ici, à en avoir saisi l'importance et le charme. (2) Peut-être en ai-je également subi l'influence, comme je vous le dirai plus loin.

Mais auparavant comment allez-vous, cher ami? Il y a un an ou deux, je m'entretenais sur vous avec votre cousine, Lily Teodoreanu. À un moment donné je lui lançais ce mot: „Croyez-vous qu'il soit tout aussi heureux que moi? Et votre cousine de répondre: il a son auto, il voyage en Suisse quand il veut...” J'avoue avoir été un peu mécontent de voir que l'on traitait ainsi ma question. Si je me réjouis d'apprendre que vous avez à votre disposition tout ce qu'il vous faut – ces conditions de vie dont l'absence est bien dure et la présence si peu de chose – vous m'accorderez que mon problème reste intact. Laissez-moi donc espérer, pour vous, que vous avez atteint également les satisfactions du cœur et surtout celles de l'esprit.

J'en ai eu l'illusion, quant aux dernières, en ce qui me concerne, à un moment donné. C'était à l'âge miraculeux de la quarantaine, quand tout conspire à la création enfin personnelle, chez un intellectuel. Les conditions pénibles de mon existence extérieure (j'y suis toujours) rendaient encore plus séduisant cet instant de ma vie. Est-il unique? Ne revient-il pas vers les 60 ans? – Aussi en ai-je tiré ce que j'ai de meilleur dans mon sac: quelque chose comme une vision systématique, consignée en deux ouvrages, puis une application à cet étrange cas de non-philosophe qu'est Goethe (un plongeur dans la vie concrète de l'esprit) (3) enfin le projet d'une *Logique* qui continue à soutenir mes efforts. Ce qui pourrait vous intéresser là-dedans c'est que le thème central a bien l'air d'un „dualisme antagoniste”: devenir *en* spirit, en roumain, ce qui n'est exactement ni devenir au sens de l'être ni devenir au sein de

l'être, tout en étant les deux à la fois. Quand j'y pense bien, c'est un peu le mouvement même de notre pensée (mais ne serait-ce pas celui de toute (4) pensée, que vous n'auriez fait que mettre en pleine lumière, sous un rapport?), cette fois au sein des concepts traditionnels de la philosophie.

Peut-être aurons-nous un jour l'occasion de nous entretenir là-dessus et de tant d'autres choses. J'ai l'impression que vous avez accusé votre intérêt pour la philosophie scientifique (comme je vous envie pour l'aisance avec laquelle vous paraissez vous assujettir les sciences!), mais je n'oublie pas que votre pensée engageait également une philosophie de l'histoire. Comment notre temps s'y reflète-t-il? L'intégrez-vous? Le refusez-vous?

Mais je m'arrête – dans l'espoir que vous me donnerez l'occasion de revenir. Mes hommages à Madame. Votre fille doit être bien grande. Mes meilleurs vœux pour vous tous.

Avec mon ancien dévouement,
bien à vous,

C. Noica

23 martie 1957

Dragă prietene,

Un cuvânt de la Cioran îmi arată că nu m-ați uitat, în ciuda acestor ani lungi de tăcere. Cum aș fi putut atunci să o fac eu însumi? Dacă nu v-am mai scris, vă asigur că este din cauza timidității. Noi continuăm să ne imaginăm că viața voastră, acolo, este atât de plină de agremente intelectualicești, încât negoțul de idei cu prietenii îndepărtați și agrești devine aproape inutil. A fost însă suficient să mi se redeștepte în spirit gesturile dumneavoastră afectuoase de altădată pentru a-mi face curaj.

Vă mulțumesc, așadar, pentru mesajul indirect. După *Logica*, nu mai știu nimic despre activitatea dumneavoastră, în afară de faptul că v-am văzut numele printre cele ale participanților de la Congresul de la Bruxelles, dacă țin bine minte, cu o lucrare de filosofie științifică. Din păcate, lucrările Congresului mi-au picat pe mână pe fugă, așa că nu am apucat să citesc cine știe ce. V-aș fi așadar extrem de recunoscător dacă m-

ați informa în privința activității dumneavoastră filosofice. Nu uitați că am fost unul dintre cei dintâi de aici care, i-am intuit importanța și frumusețea. Poate că i-am și suportat influența, așa cum am să vă spun în continuare.

Dar, mai întâi, cum vă mai merge, dragă prietene? Acum un an sau doi, vorbeam cu verișoara dumneavoastră, Lily Teodoreanu. La un moment dat o întreb: „Credeți că este la fel de fericit ca și mine?”, la care verișoara dumneavoastră mi-a dat următoarea replică: „Are mașină, călătorește în Elveția de câte ori vrea...”. Mărturisesc că am fost destul de nemulțumit de felul în care a fost luată întrebarea.

Chiar dacă mă bucur să aflu că aveți la dispoziție tot ceea ce vă trebuie – adică acele condiții de viață a căror absență este destul de dură, dar a căror prezență conținează atât de puțin – o să fiți de acord cu mine că întrebarea mea rămâne neschimbată. Lăsați-mă deci să sper că, în ceea ce vă privește, ați atins atât satisfacțiile inimii cât și, mai ales, pe cele ale spiritului.

În privința ultimelor, eu unul am avut, la un moment dat, iluzia că le-am atins. Era la vârsta miraculoasă de 40 de ani, atunci când, la un intelectual, întreaga sa ființă conspiră către creația, în sfârșit, personală. Condițiile penibile ale existenței mele exterioare (care au rămas la fel și astăzi) făceau încă și mai seducător acest moment al vieții mele. Să fie cumva unicul? Oare nu revine și spre 60 de ani? Așa că am scos din sac ce aveam mai bun: ceva asemănător unei vizii sistematice, săvârșită în două lucrări, apoi o aplicație despre acel tulburător caz de non-filosof care este Goethe (un înotător în viața concretă a spiritului), și, în sfârșit, proiectul unei *Logici* la care continui să depun eforturi. Ceea ce ar putea să vă intereseze în această privință este că tema centrală se aseamănă cu „dualismul antagonist” – adică, pe românește, „devenirea întru spirit”, ceea ce nu înseamnă propriu-zis nici devenirea în *sensul* ființei și nici devenirea în *sânul* ființei, fiind totuși ambele în același timp. Dacă mă gândesc bine, este, într-o oarecare măsură, însăși mișcarea spiritului nostru (sau poate chiar al *oricărui* spir-

it în general, fapt pe care chiar dumneavoastră l-ați scos la lumină, sub anumite aspecte), strămutată de astă dată printre conceptele tradiționale ale filosofiei.

Poate că vom avea într-o zi ocazia să discutăm asupra acestui lucru, ca și asupra altor altele. Știu că v-ați precizat interesul pentru filosofia științifică (cât vă invidiez pentru ușurința cu care vă supuneți științele!), dar nu uit faptul că gândirea voastră presupunea, în același timp, și o filosofie a istoriei. Cum se reflectă în ea timpul care ni s-a dat? Îl integrați și pe el – sau îl refuzați?

Mă opresc aici – în speranța că îmi veți da ocazia de a reveni. Omagiile mele Doamnei. Fiica dumneavoastră trebuie să fie acum destul de mare. Cele mai bune urări tuturor.

Cu vechiul devotament,
al dumneavoastră,

C. Noica

[1. Manuscris olograf, 2 A5 f/v (4 A5), cerneală albastră. Adresa lui Noica menționată pe plic este „Str. I. C. Frimu, C. Lung Muscel, Roumanie”. 2. În manuscris urmează un cuvânt șters, indescifrabil. 3. Lucrările la care face Noica referire aici vor putea fi publicate mult mai târziu : *Devenirea întru ființă*, 1981, *Despărțirea de Goethe*, 1975. 4. Cuvinte subliniate cu o linie în manuscris.]

Le 10 mars 1970 (1)

Très cher ami,

Il y a deux jours j'ai reçu votre livre *La tragédie de l'énergie*. (2) Dois-je vous dire l'émotion que j'ai ressentie? Depuis des années je pense au bonheur de vous retrouver et de replonger dans votre merveilleuse oeuvre philosophique, dont j'ai le sentiment d'avoir tant soit peu la clé. Presque tout de ce que vous avez publié depuis notre séparation me manque. Et – chose étrange – je n'ai pas fait l'effort de me procurer quand même quelques uns de vos livres, comme je n'ai pas fait la tentative de vous rejoindre par écrit, dans la folle certitude intime que tout cela viendra d'un coup en vous retrouvant. Votre envoi m'a

ramené à la réalité, c'est-à-dire à la conscience que vous êtes un de ceux que j'ai le plus estimés et aimés (à la fois le seul témoin de mon égarement au nom de l'„ethique” – si vous vous en souvenez – un égarement qui a lourdement pesé sur ma destinée) et qu'il était grand temps de vous retrouver. Aussi vous écrirai-je bientôt de nouveau à propos de votre livre. Entre temps, s'il arrive à vos éditeurs d'avoir encore des exemplaires de vos livres, je ne serai pas le seul heureux à mon Institut (Centrul de logică, str. Negustori 9, București IV) de les obtenir. Je pense même faire traduire une de vos oeuvres, pour commencer.

A bientôt! Donc, avec une nouvelle lettre,
Votre ému et sincère,

Constantin Noica

10 martie 1970

Scumpul meu prieten,

Acum două zile am primit cartea dumneavoastră *Tragedia energiei*. Mai trebuie să vă spun emoția pe care am simțit-o? De ani de zile mă gândesc la fericirea de a vă regăsi și de a mă cufunda din nou în minunata dumneavoastră operă filosofică, a cărei cheie am cât de cât credința că o dețin. Imi lipsește aproape tot ce ați mai publicat de când ne-am despărțit. Și – curios lucru – n-am făcut totuși efortul de a-mi procura unele dintre cărțile dumneavoastră, așa cum n-am făcut nici încercarea de a vă întâlni prin scris, pentru că am avut o neunească certitudine interioară că toate acestea vor veni de la sine atunci când ne vom regăsi. Cartea pe care mi-ați trimis-o m-a trezit la realitate, adică la conștientizarea faptului că sunteți unul dintre aceia pe care i-am stimat și i-am iubit cel mai mult (și în același timp, dacă vă mai amintiți, și singurul martor al rătăcirii mele în numele „eticii”, o rătăcire care a atârnat greu asupra destinului meu) și, de asemenea, că venise timpul să vă regăsesc.

Vă voi scrie în curând și despre carte. Între timp, dacă se întâmplă ca editorul dumneavoastră să mai aibă exemplare din carte, nu aș fi singurul din Institutul meu (Centrul de Logică, str. Negustori 9,

București IV) care ar fi fericit să le obțină. Mă gândesc chiar să traduc una dintre cărțile dumneavoastră, pentru început.

Pe curând! Deci, voi reveni cu o nouă scrisoare,

Al dumneavoastră sincer emoționat,

Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. Scrisoarea nu este însoțită de plic pentru a putea reconstitui adresa lui Noica, dar probabil că este aceeași cu cea menționată pe plicul scrisorii care urmează, adică „Aleea Ornamentului”. 2. Paris, Casterman, 1970.]

le 24 avril 1970 Bucarest (1)

Très cher ami,

C'est avec une bien vive émotion que j'ai ouvert et lu votre lettre. Je vous remercie de tout coeur de garder mon souvenir et de me réserver, après tant d'années, votre noble et si généreuse amitié. J'ai également reçu, entre temps, deux de vos livres, *L'Inconscient et la matière vivante* et *Qu'est-ce qu'une structure?* (2)

Avant de vous écrire plus longuement mes impressions de lecteur, j'ai le plaisir de vous transmettre que l'on songe déjà ici à traduire un ou deux de vos livres (3). Je pensais à le suggérer à une grande maison d'édition, mais l'initiative était déjà prise. Je vous tiendrai au courant là-dessus. En même temps, on fera des comptes rendus dans les revues de spécialité.

Mais tout cela n'est peut-être pas fait pour intéresser le philosophe de grande autorité que vous êtes devenu entre temps. Ce dont vous parlez ne peut concerner que certains milieux parisiens. Pour le reste, il me semble que vous avez obtenu non seulement une position dominante dans la pensée contemporaine, mais vous vous êtes taillé une splendide part pour l'avenir, par la nature de vos problèmes et la hardiesse de vos synthèses. D'ailleurs la pureté et la force de votre idée fondamentale (que je retrouve avec énorme intérêt) est telle que vous avez l'air d'un présocratique au milieu des alexandrins. Comment douter de la survivance de votre message? Et c'est la seule chose qui compte.

Ma réussite à moi n'est qu'à l'échelle roumaine, et encore. Je vous enverrai de temps en temps certaines choses, mais le meilleur est encore à paraître. Et c'est à peine alors que j'aurai tant soit peu le droit de m'appeler votre ami.

Continuez à m'envoyer (sans dédicace) vos livres. Ils passeront dans la bibliothèque du Centre de logique – et peut-être dans quelques consciences philosophiques de bon aloi, comme on en trouve parmi les jeunes d'aujourd'hui.

Mon dévoué hommage à Madame Lupasco et à vous l'affection tout à fait rare de C. Noica

Votre adresse est-elle toujours 95 rue Denfert Rochereau? (4)

24 aprilie 1970, București

Scumpul meu prieten,

Am deschis și am citit cu mare emoție scrisoarea dumneavoastră. Vă mulțumesc din tot sufletul pentru amintirea și pentru nobila și generoasa prietenie pe care, de atâția ani, mi-o păstrați. Am primit, între timp, și alte două dintre cărțile dumneavoastră, *Inconștientul și materia vie* și *Ce este o structură?*.

Înainte de a vă scrie mai pe larg impresiile mele de cititor, am plăcerea de a vă transmite că aici deja ne gândim să traducem una sau două dintre cărțile dumneavoastră. Mă gândeam să mă adresez unei mari edituri, însă inițiativa era deja luată. Vă voi ține la curent despre asta. În același timp, se vor publica și recenzii în revistele de specialitate.

Dar toate acestea sunt mai puțin importante, poate, pentru filosoful de mare autoritate care ați devenit între timp. Faptele de care vorbiți nu pot avea legătură decât cu anumite cercuri pariziene. Pentru restul, cred că ați obținut nu numai o poziție dominantă în cadrul gândirii contemporane, ci v-ați croit și una excelentă pentru viitor, prin natura problemelor abordate și îndrăzneala sintezelor. De altfel, puritatea și forța ideii voastre fundamentale (pe care o regăsim cu un interes enorm) este de așa natură, încât aveți aerul unui presocratic în mijlocul alexandrinilor. Cum să mai poată fi

pusă la îndoială supraviețuirea mesajului dumneavoastră? Iar acesta este singurul lucru care contează.

Cât despre reușita mea, este doar una la scară românească, și nici măcar atât. Vă voi trimite din când în când anumite lucrări, însă până la cea mai reușită mai e. De-abia atunci voi avea cât de cât dreptul să mă numesc prietenul dumneavoastră.

Continuați să-mi trimiteți (fără dedicație) cărțile dumneavoastră. Vor intra în biblioteca Centrului de Logică - și poate și în câteva dintre conștiințele filosofice de bună credință, care se mai găsesc printre tinerii de astăzi.

Omagiul meu devotat doamnei Lupasco, iar dumneavoastră, afecțiunea atât de rară a lui C. Noica

Adresa dumneavoastră este tot 95, Rue Denfert-Rochereau?

[1. Manuscris olograf, 2 A5, cerneală albastră. Adresa lui Noica, menționată pe plic, este „Aleea Ornamentului”. Înainte de a fi trecută adresa obișnuită a lui Lupașcu, pe plic figura „Maison René Julliard, 30 et 34, rue de l'Université (Paris 14)”, ulterior șters. 2. Probabil că prima carte la care se referă Noica este *Energia și material vie*, Paris, Julliard, 1962. A doua carte va apărea în 1971 la editura Christian Bourgois, 1971. 3. Cea dintâi carte a lui Lupasco tradusă în limba română va fi *Experiența microfizică și gândirea umană*, București, editura Științifică. 1992, studio introductive de Vasile Tonoiu, postfață de Basarab Nicolescu. 4. Acest rand figurează pe verso, prima pagină a scrisorii.]

Le 3 sept. 1970 (1)

Bucarest

Cher ami,

Il y a bien longtemps que je ne vous ai pas écrit: c'est que j'attendais la parution de l'article sur vous (2). Pour des raisons dont j'ignore si elles concernent votre nom ou le mien, voilà qu'on l'a mis de côté; après m'avoir été sollicité avec une extrême insistance. Mais il ne faut pas que vous en soyez étonné, encore moins fâché contre le jeune écrivain qui avait pris l'initiative. Je suis sûr

qu'on ne tardera pas à vous commenter et même «revendiquer», dès que cela semblera bon, malheureusement je ne sais pas à qui.

Je vous envoie donc l'étude, dans l'espoir que vous y lirez mon extrême intérêt pour votre pensée. J'ai reçu entre temps *Les trois matières* (3) et suis fier et heureux d'avoir à ma disposition presque toute votre œuvre récente. J'en fais la part aux autres. Quant à mes travaux, je ne vous ai rien envoyé pour le moment, car les uns sont par trop roumains, les autres par trop historiques. C'est à peine maintenant que j'entreprends de refaire un manuscrit quelque peu plus digne de votre attention. Vous l'aurez un jour.

Je compte toujours pouvoir vous rejoindre pour quelques jours, que j'estimerai parmi les plus heureux de mon début de vieillesse. Jusqu'alors je reste votre bien affectueux et enthousiaste admirateur,

Constantin Noica

3 sept. 1970

București

Dragă prietene,

A trecut multă vreme de când nu v-am mai scris: și aceasta pentru că așteptam apariția articolului despre dumneavoastră. Din motive care nu știu dacă sunt legate de numele meu sau al vostru, iată că a fost lăsat deoparte, după ce îmi fusese solicitat cu atâta insistență. Nu trebuie însă să fiți mirat, și cu atât mai puțin supărat pe tânărul scriitor care a avut această inițiativă. Sunt sigur că nu vor întârzia să vă comenteze și chiar să vă „revendice”, de îndată ce va cădea bine nu știu cui din păcate.

Vă trimit așadar studiul, în speranța că veți citi în el marele meu interes pentru gândirea dumneavoastră. Am primit între timp *Cele trei materii* și sunt mândru și bucuros de faptul că am la dispoziție aproape toată opera dumneavoastră recentă. O să o ofer și altora. În privința lucrărilor mele, deocamdată nu vă trimit nimic, deoarece unele sunt prea românești, iar altele prea istorice. De-abia acum lucrez la refacerea unui manuscrit care să fie ceva mai demn de atenția dumneavoastră. Îl veți avea într-o zi.

Încă mă bizui pe faptul că vă voi putea reîntâlni pentru câteva zile, pe care le voi socoti printre cele mai fericite ale începutului meu de bătrânețe. Până atunci rămân al dumneavoastră afectuos și entuziast admirator,

Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. Scrisoare comunicată de Basarab Nicolescu. 2. La acest articol, după toate aparențele interzis de cenzură, se va referi probabil și în scrisoarea din 17 sept. 1972, unde se menționează că ar fi urmat să apară în revista *Astra*; și de astă dată articolul va rămâne nepublicat. 3. Una dintre lucrările de referință ale lui Lupasco. Paris, Julliard, 1960.]

Le 28 mars 1971 Bucarest (1)

Très cher ami,

Je viens tout juste de recevoir votre dernier livre *Du rêve, de la mathématique et de la mort* (2). Comment vous dire toute l'émotion philosophique que je ressens devant ce spectacle – probablement inégalé – de maîtrise, d'aisance et d'originalité dans la rencontre de „l'esprit” avec sa folle objectivation dans la culture scientifique et humaniste de nos jours!

Dois-je vous le dire? Il y a trente ans je croyais, malgré l'immense admiration que je vous portais, que vous alliez vous tordre le cou par le renoncement à la philosophie traditionnelle à la faveur des sciences. On ne peut pas encore avaler tout cela, me dirais-je; ça viendra peut-être, mais bien plus tard, lorsque les sciences auront été apprivoisées. Eh bien, vous l'avez déjà réussi, et je me demande si votre synthèse, presque incroyable, ne gardera pas un prix unique justement pour avoir été la première.

De toute façon, vous me semblez avoir sauvé quelque chose d'essentiel pour la philosophie et l'homme philosophique: les chances de survivre au niveau de la conscience individuelle, justement pour avoir quelque peu oublié la philosophie traditionnelle, vous en avez retrouvé la fonction. On rend compte de tout (3), et en maître, ou

alors on n'est qu'un homunculus philosophique, sinon pire, un alexandrin.

Je vous remercie de m'avoir donné cet espoir, avec l'amertume, bien subjective, de ne pas avoir pu personnellement aller sur vos traces. Je vous assure que c'est par un légitime gêne que je ne vous envoie aucun de mes livres. Ne me consolez pas, j'ai quelques compensations dans ma tribu, mais d'en tout autre ordre.

Vous reverrai-je cette année? Avec mes meilleurs souvenirs à Madame votre femme,

Votre incomparablement dévoué,

C. Noica

P.S. Votre admirateur, le jeune Vlăduțescu, est en France!

28 martie 1971, București

Scumpul meu prieten,

Tocmai am primit ultima dumneavoastră carte, *Despre vis, matematică și moarte*. Cum să vă exprim întreaga emoție filosofică pe care o resimt în fața acestui spectacol – probabil inegalat – de măiestrie, ușurință și originalitate cu care se întâlnește spiritul, după toată această obiectivizare smintită a culturii științifice și umaniste ale vremurilor noastre?

Aș putea eu oare să o exprim? Acum treizeci de ani, în ciuda imensei admirații pe care v-o purtam, credeam că în cele din urmă vă veți rupe gâtul prin renunțarea la filosofia tradițională în favoarea științelor. Așa ceva nu se poate încă mesteca, nu încă, îmi spuneam; va veni poate și acea vreme, însă mult mai târziu, după ce științele vor fi fiind îmblânzite. Ei bine, dumneavoastră deja ați reușit acest lucru, și mă întreb dacă sinteza dumneavoastră – aproape incredibil! – nu-și va păstra valoarea unică tocmai pentru că a fost cea dintâi.

În orice caz, mi se pare că ați salvat ceva esențial pentru filosofie și filosof în general: șansa de a supraviețui la nivelul conștiinței individuale; tocmai pentru că ați uitat într-o oarecare măsură de filosofia tradițională, i-ați regăsit funcțiile. Ori dai seamă de tot, asemenea unui maestru; ori, dacă nu, nu ești decât un homunculus filosofic sau, și mai rău, un alexandrin.

Vă mulțumesc pentru speranța pe care mi-ați dat-o, cu toată amărăciunea, subiectivă, de a nu fi putut merge, în ceea ce mă privește, pe urmele dumneavoastră. Vă asigur că numai dintr-o jenă legitimă nu vă trimit vreuna dintre cărțile mele. Nu îmi plângeți de milă, am unele compensații în micul meu trib, însă de un cu totul alt ordin.

Vă voi revedea oare anul acesta? Cele mai bune gânduri soției dumneavoastră.

Al dumneavoastră incomparabil devotat,

C. Noica

P.S. Admiratorul dumneavoastră, tânărul Vlăduțescu, este în Franța!

[1. Manuscris olograf, 2 A5, cerneală albastră. Adresa lui Noica, menționată pe plic, este «Aleea Ornamentului». 2. Paris, Christian Bourgois, 1971. 3. Cuvinte subliniate cu o linie în original.]

Le 17 Sept. 1972 Bucarest (1)

Cher ami,

Comme j'ai été heureux de vous revoir, après tant d'années ! J'ai ressenti auprès de mes amis et de vous particulièrement le miracle de l'amitié : on reprend les choses comme si on s'était séparé hier.

L'ami qui vous remet ma lettre est, à l'heure, l'essayiste et le philosophe de la culture roumaine le plus remarquable de sa génération. Il vous connaît déjà un peu et vous admire beaucoup. C'est par lui – ou s'il ne rentre pas si tôt, par poste – que j'espère avoir de vous, à part les nouvelles parutions, une liste des mots exceptionnels que l'on a dit sur votre œuvre (genre : « c'est un nouveau *Discours de la méthode* ») et l'auteur. Je vais faire dans quelques semaines une brochure (30-40 pages) sur vous (2), à tirage très limité, pour l'usage de nos officiels et de quelques personnalités roumaines. C'est à peine à la suite que l'on s'engagera, comme je l'espère, dans des traductions de votre œuvre et de présentations plus amples.

Mon étude sur vous paraîtra bientôt, semble-t-il, dans la revue *Astra*. Je vous l'enverrai, bien sur.

J'ai été heureux d'apprendre de Marianne Parlier (3) que vous allez vous

revoir. La dernière soirée, avec Madame Lupasco et vous, m'est bien présente à l'esprit. Transmettez-lui, s'il vous plait, mon dévouement sans bornes, et recevez, cher ami, un nouveau témoignage de l'amitié inégalable que je vous porte,

Votre bien dévoué,

C. Noica

17 sept. 1972, București

Dragă prietene,

Cât de fericit am fost să vă revăd, după atâția ani! Am resimțit, alături de prietenii mei și de dumneavoastră în special, miracolul prieteniei: am reluat totul de parcă ne-am fi despărțit ieri.

Prietenul care vă înmânează această scrisoare este, la ora actuală, eseistul și filosoful culturii române cel mai remarcabil din generația sa. Vă cunoaște deja opera și vă admiră mult. Prin intermediul lui – sau, dacă el nu se întoarce atât de repede, prin poștă, - sper să primesc de la dumneavoastră, pe lângă noile apariții, o listă a cuvintelor excepționale care s-au spus despre opera dumneavoastră (de genul: „este un nou *Discurs asupra metodei*”) și despre autor. Voi face în câteva săptămâni o broșură despre dumneavoastră (30-40 de pagini), într-un tiraj foarte limitat, pentru uzul oficialilor noștri și a unor personalități române. De-abia după aceea ne vom angaja, așa cum sper, la traducerea operei dumneavoastră și la prezentări mai ample.

Studiul meu despre dumneavoastră va apărea în curând, după toate aparențele, în revista *Astra*. Vi-l voi trimite, desigur.

Am aflat cu bucurie de la Marianne Parlier că urmează să vă revedeți. Ultima seară, petrecută cu doamna Lupasco și cu dumneavoastră, este încă vie în amintirea mea. Transmiteți-i, vă rog, devotamentul meu nemărginit și primiți, dragă prietene, o nouă dovadă a prieteniei inegalabile pe care v-o port.

Al dumneavoastră devotat,

C. Noica

[1. Olograf, 2 A5, pix cu cerneală albastră. Adresa lui Noica, notată pe plic, este: «Aleea Ornamentului». 2. Este vorba de

Ștefan Lupașcu, București, Centru de informare și documentare în științe sociale și politice, 1973, primul studiu în limba română despre filosoful francez, al cărui autor este Constantin Noica. 3. O cunoștință din România.]

Le 18 nov. 1972, Bucarest (1)

Très cher ami,

Une lettre d'il y a deux mois m'est retournée: mon ami ne vous a pas trouvé. Je m'empresse de vous l'envoyer de nouveau, en vous priant de me transmettre, si possible :

1) Quelques dates biographiques et bibliographiques (n'y a-t-il aucune étude ou article d'Encyclopédie sur vous ?)

2) Quelques indications sur ce qui vous considérez essentiel dans votre œuvre.

3) Quelques appréciations critiques faites sur elle.

Comme vous le verrez dans la lettre annexée, je dois faire un rapport détaillé sur vous, sous forme de brochure. Puissé-je ne pas trahir votre réelle pensée et convaincre les gens de chez nous de l'honneur de pouvoir vous revendiquer tant soit peu pour un pays qui n'a rien fait en faveur de votre extraordinaire réussite.

Dans l'espoir que vous me faites toujours confiance, après tout ce pénible retard, je prie madame Lupasco et vous d'agréer les sentiments dont la lettre ci-jointe témoigne. Votre accueil m'a vivement touché. A bientôt, votre infiniment dévoué, Constantin Noica

18 nov. 1972, București

Scumpul meu prieten,

O scrisoare pe care v-o trimisesem acum două luni mi-a fost returnată: prietenul meu nu v-a găsit. Mă grăbesc să v-o trimit din nou, rugându-vă să-mi transmiteți, dacă se poate:

1) Câteva date biografice și bibliografice (există vreun studiu sau articol enciclopedic despre dumneavoastră?)

2) Câteva indicații despre ceea ce considerați a fi esențial în opera dumneavoastră.

3) Câteva aprecieri critice despre ea.

După cum vedeți din scrisoarea anexată, trebuie să fac un raport detaliat despre

dumneavoastră, sub forma unei broșuri. Numai de-aș izbuti să nu trădez adevăratul sens al gândirii voastre și să-i conving pe cei de aici de onoarea de a vă putea revendica, fie și cât de puțin, pentru o țară care nu a făcut nimic în vederea excepționalei dumneavoastră reușite.

În speranța că îmi acordați încă încredere, după toată această întârziere penibilă, vă rog pe dumneavoastră și pe doamna Lupasco de a primi sentimentele pentru care scrisoarea de față stă mărturie. Primirea pe care mi-ați făcut-o m-a emoționat profund. Pe curând, al dumneavoastră infinit devotat, Constantin Noica

[1. Olograf, 1 A5, pix cerneală albastră. Scrisoare fără plic.]

Le 21 avril 1973 Bucarest (1)

Très cher ami,

J'ai été souffrant pendant deux mois, c'est pourquoi je ne vous ai plus donné de signe. J'ai bien reçu dans l'intervalle le livre de Beigbeder (2) qui m'a semblé étonnant et très intéressant à la fois. Je vais le parcourir en entier, mais dès maintenant j'ai la satisfaction de voir que votre pensée est – comme je l'espérais – d'une fécondité sans pareil (3), - pour des esprits tant soit peu ouverts à la réflexion philosophique. Ce n'est pas la première grande œuvre inspirée par vos travaux. Nous ne vivons pas pour voir les meilleurs et les plus retentissantes.

Votre pensée a cela de singulier (et de « classique », je dirai) qu'elle n'est pas un *Weltanschauung* fermé sur lui-même, mais une vision systématique vouée à être reprise, développée, appliquée à de nouveaux cas et découvertes. C'est un concept ouvert (4) – on le reprendra ou retrouvera maintes fois. Est-ce la Vérité ? C'en est, de toute façon, un modèle. Votre thèse de l'antagonisme fondamental est probablement l'une des quatre ou cinq réponses possibles de l'esprit humain devant le réel.

Cher ami, la brochure paraîtra bientôt, on finira par se rendre compte de l'importance extraordinaire de votre apport, on vous traduira un jour – mais tout cela est secondaire. L'essentiel est que votre

« idée », qui a soutenu merveilleusement bien l'épreuve de 40 ans de nouveautés (5), est bien munie pour affronter l'avenir. Je suis heureux de l'avoir reconnue dès le début comme telle. Je ne cesserai d'en répandre le message.

Avec mes hommages à Mme Lupasco, je reste votre, infiniment dévoué,

Constantin Noica

21 aprilie 1973, București

Scumpul meu prieten,

Am fost bolnav timp de două luni și de aceea nu v-am mai dat niciun semn. Am primit între timp cartea lui Beigbeder, care mi s-a părut surprinzătoare și foarte interesantă în același timp. O voi parcurge în întregime, însă încă de pe acum am satisfacția de a vedea că filosofia dumneavoastră este, așa cum speram, de o fecunditate fără seamăn pentru spiritele cât de cât deschise spre reflexia filosofică. Nu este prima operă importantă inspirată de lucrările dumneavoastră. Însă pe cele mai bune și mai răsunătoare nu vom mai apuca noi să le vedem.

Ceea ce are original gândirea dumneavoastră (și „clasic”, aș zice) este aceea că nu este un *Weltanschauung* închis asupra lui însuși, ci o viziune sistematică destinată să fie reluată, dezvoltată, aplicată la noi cazuri și descoperiri. Este un concept deschis – va fi reluat și redescoperit de numeroase ori. Este oare Adevărul? În orice caz, este un posibil model. Teza dumneavoastră despre antagonismul fundamental este probabil unul din cele patru sau cinci răspunsuri posibile ale spiritului uman în fața realului.

Dragă prietene, broșura va apărea în curând și, în cele din urmă, se va realiza importanța extraordinară a aportului dumneavoastră, veți fi și tradus într-o zi – însă toate acestea sunt aspecte secundare. Esențialul este că „ideea” dumneavoastră, care a trecut excepțional proba acestor 40 de ani încărcăți de noutăți, este bine înzestrată pentru a putea înfrunta viitorul. Sunt fericit de a o fi recunoscut ca atare de la bun început. Nu voi înceta niciodată să-i răspândesc mesajul.

Omagii doamnei Lupasco și rămân al dumneavoastră, infinit devotat,

Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. Adresa de pe plic : «Aleea Ornamentului». 2. Cartea lui Marc Beigbeder despre Ștefan Lupasco, la origine o teză de doctorat, se numea *Contradiction et Nouvel Entendement*, Paris, Bordas, 1972. 3. Urmează un cuvânt șters în original. 4. Subliniat cu o linie în original. 5. Lecțiune probabilă.]

Le 24.XII.973, Bucarest (1)

Cher grand ami,

J'ai longuement pensé à vous tous ces mois-ci, et en particulier ce mois de décembre, qui m'a apporté la nouvelle de la parution du Centre voué à approfondir votre pensée, et la parution ici de ma brochure sur vous. Certes, les deux événements ne sont pas comparables au point de vue portée philosophique, mais ils témoignent de cette « réalité antagoniste » que vous êtes vous-même, peut-être.

Aussi dois-je vous dire qu'on n'en restera pas là, en ce qui vous concerne. Puisse pourtant le Centre faire davantage qu'une simple diffusion de vos idées ! La personnalité de M. Beigbeder, qui est si fidèle à votre pensée et si original à la fois, me rassure là-dessus.

Je verrai ces jours-ci le docteur, qui vient de rentrer. Je m'empresse pourtant de vous écrire – avant même d'avoir le compte-rendu détaillé des entrevues que vous avez été si gentil de lui accorder – afin de vous envoyer à temps, pour le Nouvel An, mes plus chaleureux vœux de santé et d'accomplissement spirituel, tant à Madame Lupasco qu'à vous.

Je n'oublierai jamais votre accueil à Paris et l'amitié que vous m'avez témoignée. Dans l'espoir de vous retrouver un jour, je vous enverrai bientôt, à part la brochure, un de mes derniers livres parus, qui est un peu en marge de la philosophie mais débouche sur ce que je crois pouvoir faire de mieux dans ma vie, un « système » disons, qui retrouve bien souvent quelques unes de vos idées et dont je vous ferai part, lorsqu'il sera vraiment m?ri.

Je renouvelle, pour le moment, mes vœux les plus dévoués et vous prie, cher ami, de croire à l'admiration remplie d'af-

fection que je n'ai cessé de vous porter pendant presque une vie.

Votre bien fidèle,

Constantin Noica

24. XII. 973, București

Marele meu prieten,

M-am gândit mult la dumneavoastră lunile acestea, și în special acum în septembrie, când am primit vestea despre înființarea Centrului destinat să vă aprofundeze filosofia și despre apariția broșurii mele despre dumneavoastră. Desigur, cele două evenimente nu sunt comparabile ca impact filosofic, însă amândouă dau seamă de această „realitate antagonistă” care sunteți dumneavoastră înșivă, poate.

Vă asigur, de asemenea, că nu ne vom opri aici, în ceea ce vă privește. Numai de-ar putea acest Centru să facă ceva mai mult decât o simplă difuzare a ideilor dumneavoastră! Personalitatea d-lui Beigbeder, atât de fidelă filosofiei voastre și de originală în același timp, mă liniștește în această privință.

Îl voi vedea zilele acestea pe doctor, care tocmai s-a întors. Cu toate acestea, mă grăbesc să vă scriu – înainte chiar de a avea o dare de seamă amănunțită a întrevederilor pe care ați fost atât de amabil să i le acordați – pentru a vă trimite la timp, de Anul Nou, cele mai călduroase urări de sănătate și de împlinire spirituală, dumneavoastră și doamnei Lupasco.

Nu voi uita niciodată primirea de la Paris și prietenia pe care mi-ați arătat-o. În speranța de a vă revedea într-o zi, vă voi trimite în curând, în afară de broșură, și una dintre ultimele mele cărți, oarecum în marginea filosofiei, dar care este în strânsă legătură cu ceea ce cred eu că pot face cel mai bine, un „sistem”, să zicem, care se întâlnește adesea cu unele dintre ideile dumneavoastră, și pe care vi-l voi împărtăși atunci când va fi suficient de copt.

Deocamdată, îmi reînnoiesc urările cele mai devotate și vă rog, prietene drag, să primiți admirația încărcată de afecțiune pe care aproape de-o viață, nu încetez să v-o port,

Al dumneavoastră fidel,

Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. Adresa lui Noica menționată pe plic este «Aleea Ornamentului».]

Le 11 mars 1974, Bucarest (1)

Très cher et incomparable ami,

Votre lettre de 30 janvier, que je porte toujours chez moi, est un des plus émouvantes messages d'amitié que j'ai reçues. Je vous remercie bien humblement pour la chaleur de votre réponse à mon écrit sur vous et si je suis fier de la confiance que vous me témoignez, ça n'est pas par de simples mots que j'essaie de le montrer ; c'est en agissant pour votre cause, qui est aussi la notre et la mienne. Le simple fait que je vous ai déterminé à retrouver pour un instant votre ancêtre (2), est la meilleure réponse à mon texte. Aussi n'ai-je pas nullement le désir de vous confisquer pour ce pauvre pays que vous avez quitté depuis presque un demi siècle ; c'est seulement pour lui faire honneur que je vous rappelle un instant à vos contemporains roumains.

Aujourd'hui même je reçois votre nouvel ouvrage, *L'Énergie et la matière physique*. Je sens qu'il est capital, et peut-être commencera-t-on ici par ceci la traduction de vos œuvres.

Nous sommes enfin sur la bonne voie – on va faire paraître des fragments essentiels de ma brochure dans la *Tribuna României*, où je ne collabore pas, mais où j'admets que l'on reproduise ce qui est imprimé. Toujours là, et aussi dans une publication pour les milieux roumains du pays, le dr. Victor Sihleanu, un remarquable spécialiste (endocrinologue) et homme de culture à la fois, auquel j'ai prêté tout ce que j'avais de vous, publiera une ou plusieurs études sur vous ; peut-être finira-t-il par écrire un nouveau petit livre, en attendant la grande monographie sur votre pensée.

L'essentiel pour nous (3) c'est de (4) faire connaître ici votre pensée, et c'est par des traductions que cela reste à faire, étant donné que le marché du livre français n'est pas encore à la hauteur de ce qu'il était auparavant, quand il ne s'agissait pas de traduire des livres français.

J'ai reçu l'invitation de M. Beigbeder pour la rencontre - débat avec le dr. Dumitresco. Mon ami Savulescu m'a parlé élogieusement sur votre nouvel admirateur. J'apprécie l'initiative et le dévouement de votre grand disciple. Il y a un risque (vous savez, ce sont les cartésiens qui ont abattu Descartes pour un siècle, non pas les adversaires), mais votre œuvre doit supporter tous ces risques-là.

Je vous tiendrai au courant de tout ce que l'on fera ici. Pas de risque, pour le moment, de faire dire n'importe quoi à votre message : il s'agit simplement de l'enregistrer comme tel. Mais peut-être trouverez-vous un jour que vous êtes parfois mieux compris ici qu'ailleurs, et alors ce sera votre nouvelle (5) rencontre avec les lieux d'antan.

Mes bien dévoués hommages à Mme Lupasco. A bientôt,

Votre bien vieil ami, qui ne cesse de s'étonner devant vos œuvres, avec amour et joie, C. Noica

11 martie 1974, București

Scumpe și incomparabile prieten,

Scrisoarea dumneavoastră din 30 ianuarie, pe care o port mereu la mine, este unul dintre cele mai emoționante mesaje de prietenie pe care le-am primit. Vă mulțumesc cu smerenie pentru căldura cu care ați răspuns studiului meu despre dumneavoastră și, dacă sunt mândru de încrederea pe care mi-o purtați, nu prin simple cuvinte voi încerca să o arăt, ci acționând pentru cauza dumneavoastră, care este totodată a noastră și a mea însămi. Simplul fapt că, fie și pentru o clipă, v-am făcut să vă regăsiți rădăcinile, este cel mai bun răspuns la textul meu. Nu doresc sub nicio formă să vă confisc pentru această biată țară pe care ați părăsit-o acum aproape jumătate de secol, ci numai să îi fac o onoare aducându-vă în mintea contemporanilor dumneavoastră români.

Chiar astăzi am primit noua dumneavoastră operă, *Energia și materia psihică*. Simt că este o lucrare capitală, și poate vom începe cu ea traducerea cărților dumneavoastră.

Suntem în sfârșit pe drumul cel bun – vor apărea în curând fragmente semnificative din broșura mea în *Tribuna României*, publicație la care eu nu colaborez, însă accept să poată fi reprodus ceea ce am publicat deja. Tot aici, dar și într-o altă revistă destinată mediilor românești din țară, dr. Victor Sihleanu, un specialist remarcabil (endocrinolog) și în același timp un om de cultură, căruia i-am împrumutat tot ce aveam de dumneavoastră, va publica unul sau mai multe studii despre dumneavoastră; poate că va scrie în cele din urmă și o cărți-cică, până ce va apărea și ampla monografie despre sistemul vostru.

Esențialul pentru noi este de a face cunoscută aici filosofia voastră, și aceasta rămâne de făcut prin traduceri, dat fiind că piața cărții franceze nu mai este la înălțimea la care era odată, când nici nu se punea problema de a se traduce cărțile franțuzești.

Am primit invitația d-lui Beigbeder pentru întâlnirea-dezbateri cu dr. Dumitresco. Prietenul meu Săvulescu mi-a vorbit elogios despre noul dumneavoastră admirator. Apreciez inițiativa și devotamentul marelui vostru discipol. Există însă și un risc (după cum știți, cartezienii sunt cei care l-au încurcat pe Descartes timp de un secol, și nu adversarii), însă opera dumneavoastră trebuie să-și asume toate aceste riscuri.

Vă voi ține la curent cu tot ce se va face aici. Nu-i niciun risc, deocamdată, de a transmite orice veți dori prin mesajul dumneavoastră: deocamdată nu facem decât să-l înregistrăm ca atare. Dar poate că într-o zi vi se va părea că sunteți mai bine înțeles aici decât aiurea, și atunci se va petrece noua dumneavoastră întâlnire cu locurile de odinioară.

Devotatele mele omagii doamnei Lupasco. Pe curând,

Vechiul vostru prieten, cel care nu încetează să se minuneze în fața operelor dumneavoastră, cu multă dragoste și bucurie,

C. Noica

[1. Olograf, 3 A5, cerneală albastră. Adresa lui Noica, menționată pe plic, este «Aleea Ornamentului». 2. Lecțiune proba-

bilă. 3. În original, ultimele 2 cuvinte adăugate deasupra. 4. În manuscris urmează un cuvânt șters. 5. Cuvinte subliniate cu o linie în manuscris.]

Le 28 déc. 1974 Bucarest (1)

*Nouvelle adresse : Str. Drumul Taberii
Bloc O, S. 6, ap. 56, București VII*

Très cher ami,

Recevez de ma part, Mme Lupasco et vous, mes vœux les plus dévoués pour la nouvelle année. Puisse-t-elle être pour vous deux une source de bonheur et de créativité, à la grande joie de tous ceux qui vous aiment et admirent.

Je ne vous ai pas écrit pendant de longs mois. J'ai pourtant beaucoup réfléchi à vous et à votre destinée philosophique, et j'ai eu le plaisir de voir que le jeune docteur a réussi à faire mieux que moi pour la cause de votre œuvre. Il a dû vous parler des séances de l'Académie et ailleurs. J'aurais aimé que l'on traduise vos ouvrages, mais au fond ceux qui peuvent vous comprendre vous trouvent aisément dans vos livres français eux-mêmes. Nous ne cesserons pas, vos amis roumains, d'en transmettre le message.

Je ne vous dirai presque rien sur mon compte; mes efforts pour obtenir la métaphysique dont j'ai rêvé toute ma vie n'ont pas encore réussi. Peut-être en 1975...

Entre temps le spectacle historique me semble de nouveau manquer d'intérêt. Seuls quelques esprits comptent, tel vous cher ami.

Je vous renouvelle mes vœux et reste, avec mes plus affectueuses pensées,

Votre vieil et bien fidèle, Constantin Noica

28 dec. 1974, Bucarest

*Noua mea adresă: Str. Drumul Taberii
Bloc O, S. 6, ap. 56, București VII*

Scumpul meu prieten,

Primiți, dumneavoastră și doamna Lupasco, cele mai devotate urări de Anul Nou. Fie ca el să fie pentru voi amândoi o sursă de fericire și de creativitate, spre marea bucurie a tuturor celor care vă iubesc și vă admiră.

Nu v-am mai scris de luni de zile. Am reflectat însă îndelung la dumneavoastră și la destinul filosofic pe care îl aveți; m-am bucurat să văd că tânărul doctor a reușit să facă mai mult decât mine pentru cauza operei voastre. V-a vorbit, probabil, despre ședințele de la Academie și de prin alte părți. Mi-ar fi plăcut să vi se traducă și lucrările, însă, în fond, cei care ar putea să vă înțeleagă vă găsesc chiar prin intermediul edițiilor franțuzești. Noi, prietenii români, nu vom înceta să le transmitem mesajul.

Nu vă voi spune aproape nimic despre mine; eforturile de a crea metafizica la care am visat toată viața sunt încă fără rezultat. Poate în 1975...

Între timp, spectacolul istoric mi se pare din nou lipsit de interes. Singurele care contează sunt spiritele de felul dumneavoastră.

Îmi reînnoiesc urările și rămân, cu toate gândurile pline de afecțiune,

Vechiul și devotatul dumneavoastră
Constantin Noica

[1. Olograf, 1 A5, cerneală albastră.]

Le 12 mai 1980 Paltinis (1)

Bien cher ami,

Vous avez dû être surpris de mon silence; j'ai pourtant été avec vous (2), à lire le recueil de vos œuvres (3) et à écrire l'Introduction. J'attendais le dernier mot de la Maison d'Édition pour vous écrire. En ce qui concerne mon Introduction, sa décision ne compte guère, mais j'aimerais qu'il n'y ait pas d'objection, à quelque passage du recueil lui-meme, qui me paraît très bien fait.

J'ai reçu votre belle et touchante lettre de réponse à mes vœux pour le Nouvel An, mais je n'ai pas reçu votre dernier ouvrage, *L'Univers psychique* (4), dont notre grand ami commun Emile me parle dans une lettre récente. Vous m'écriviez déjà là-dessus dans votre lettre de 9 janvier. Si le dr. Savulescu le possède, il ne faut pas m'envoyer un nouvel exemplaire. (J'ai passé presque tout le temps, depuis janvier, ici dans la montagne, ce qui fait que je ne suis pas renseigné).

106

Quant à *Psychisme et sociologie* (5), ou alors *L'Histoire a-t-elle une âme ?*, je l'ai bien lu, et avec grand satisfaction, en empruntant l'exemplaire de dr. Savulescu.

Il me semble de la première importance que vous ayez déjà fait la « somme » de votre pensée dans *L'Univers psychique*. Je pensais aussi à un Index raisonné de votre œuvre, que l'on pourrait entamer ici (peut-être par Sporici et le dr. S.[ihleanu]), mais qui devrait être parachevé en France, sous vos soins. J' imagine encore qu'un tel Index pourrait bien compléter un de vos nouveaux ouvrages, ou alors une réédition.

Encore une fois, soyez certain que, sans vous écrire bien souvent, je ne cesse de penser à vous et au destin de votre incomparable œuvre. Si vous n'avez pas de disciples à votre hauteur (mais quel philosophe en a eu ?), vous aurez des lecteurs au siècle suivant, j'en suis certain. On a presque oublié Bergson ; la synthèse Jean Brunswick ne semble plus compter. Ce sont les écrits de Heidegger du côté humaniste et les vôtres du côté scientifique qui survivent à notre époque.

Dans cette pensée, laissez-moi vous envoyer mes meilleurs vœux de santé et sereinité, à Mme Lupasco et à vous, cher grand ami,

Votre, du meilleur de son cœur,

Constantin Noica

12 mai 1980, Păltiniș

Dragul meu prieten,

Ați fost surprins probabil de tăcerea mea; am fost, cu toate acestea, împreună cu dumneavoastră, citind antologia din opera voastră și scriindu-i introducerea. Așteptam ultimele vești de la editură pentru a vă scrie. În ceea ce privește introducerea mea, contează mai puțin dacă trece sau nu, însă mi-ar plăcea să nu existe nicio obiecție la vreunul din pasajele antologiei, care mi se pare foarte bine făcută.

Am primit frumoasa și emoționanta scrisoare pentru urările de Anul Nou, însă nu am primit ultima dumneavoastră carte, *Universul psihic*, de care bunul nostru prieten comun Emil mi-a vorbit într-o scrisoare

Le 6 janvier 1987 (1)
Roumanie

recentă. Îmi vorbiserăți și dumneavoastră despre ea în scrisoarea din 9 ianuarie. Dacă o are cumva dr. Săvulescu, nu trebuie să îmi trimiteți un alt exemplar. (Din ianuarie, mi-am petrecut aproape tot timpul aici la munte, de aceea nu sunt foarte informat). În ceea ce privește *Psihism și sociologie*, sau *Oare istoria are suflet?*, le-am citit, și încă cu mare satisfacție, împrumutând exemplarele dr. Săvulescu.

Mi se pare de o importanță capitală faptul că ați făcut deja „suma” filosofiei dumneavoastră în *Universul psihic*. Mă gândeam și la un Index explicativ al operei dumneavoastră, pe care l-am putea începe aici (Sporici și dr. S, probabil), dar care ar trebui încheiat în Franța, sub îngrijirea dumneavoastră. Mă gândesc că un asemenea Index ar putea completa foarte bine și una dintre noile dumneavoastră lucrări, sau vreo reeditare.

Încă o dată, fiți sigur că, deși nu vă scriu destul de des, nu încetez de a mă gândi la dumneavoastră și la destinul incomparabilei voastre opere. Chiar dacă nu aveți discipoli pe măsură (dar care filosof îi are?), sunt sigur că veți avea cititori în secolul viitor. Bergson este aproape uitat; sinteza lui Jean Brunswick pare a nu mai conta atât de mult. Scrierile lui Heidegger pe partea umanistă și ale voastre pe plan științific sunt cele care vor supraviețui epocii noastre.

Odată cu acest gând, permiteți-mi, marele meu prieten, să mă trimit cele mai bune urări de sănătate și serenitate, dumneavoastră și doamnei Lupasco.

Al dumneavoastră, din străfundurile inimii mele,

Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. 2. Subliniat cu o linie în manuscris. 3. Este vorba de prima antologie din opera lui Ștefan Lupăscu apărută în limba română : *Logica dinamică a contradictoriului*, București, editura Politică, 1982, selecția textelor, traducere și postfață de Vasile Sporici, prefață de Constantin Noica. 4. Paris, Denoël-Gonthier, coll «Médiations», 1978. 5. Paris, Casterman, 1978.]

Très cher ami,

Sans vous avoir écrit, j'ai beaucoup pensé à vous cette année-ci, grâce aussi à l'écho, toujours plus retentissant, que votre œuvre a suscité chez nous. On vous cite un peu partout, même si quelques fois à tort et à travers. Au fond on ne connaît qu'une mince partie de votre éblouissante œuvre.

C'est pourquoi on a pris la décision de traduire et faire paraître votre écrit sur *L'Expérience microphysique* (2) (il faut ajouter : on le préfère afin de ne pas payer des droits à une maison d'édition !) et on compte obtenir de la sorte une meilleure entente de tout ce que vous avez pu voir et même prévoir dans votre investigation. Je me demande si on a demandé votre accord. Mais soyez indulgent, nos éditeurs sont de bonne foi.

J'espère que votre santé s'est améliorée et que vous vous portez bien, tant Mme Lupasco que vous, à l'âge où tant d'autres, parmi nous, ont cessé le combat. Il m'arrive de croire que c'est un mérite à quelques uns parmi nous, comme vous, de vieillir en pleine santé de l'esprit. Travaillez-vous toujours tant soit peu? Y a-t-il du nouveau dans votre pensée, ou alors faites-vous avancer sans cesse la grande nouveauté d'ensemble de votre vision philosophique ?

Il ne nous est pas permis, hélas, de croire à un rajeunissement possible. Mais je vous souhaite du meilleur de mon cœur de ne rien perdre d'essentiel, durant les quelques années que la grâce de Dieu et un peu votre sagesse de vivre à l'écart nous réservent .

Recevez, chers et vénérés amis, l'expression de l'affectueuse admiration que je n'ai cessé de vous porter et témoigner le long d'une vie.

Votre, incomparablement fidèle,

Constantin Noica

6 ianuarie 1987
România

Scumpul meu prieten,

Deși nu v-am scris, m-am gândit mult la dumneavoastră în acest an, grație și ecoului, din ce în ce mai răsunător, pe care opera

dumneavoastră l-a stârnit la noi. Sunteți citat aproape peste tot, chiar dacă, uneori, alandala. În fond nu se cunoaște decât o mică parte din uluitoarea dumneavoastră operă.

De aceea s-a luat decizia de a traduce și publica lucrarea dumneavoastră *Experiența microfizică* (trebuie să adaug: este preferată aceasta pentru a nu se plăti drepturile de autor vreunui editor!), pentru a se obține astfel o mai bună înțelegere a ceea ce ați putut vedea și chiar prevedea prin investigația dumneavoastră. Mă întreb dacă vi s-a cerut acordul. Fiți însă indulgent, editorii noștri sunt de bună credință.

Sper că starea dumneavoastră de sănătate s-a ameliorat și că vă simțiți bine, dumneavoastră ca și doamna Lupasco, acum, la vârsta la care atâția alții, printre noi, au încetat lupta. Mă gândesc adesea că este un merit ca unii dintre noi, printre care și dumneavoastră, să îmbătrânească într-o perfectă sănătate a spiritului. Mai continuați să

lucrați, fie și cât de puțin? Este ceva nou în gândirea dumneavoastră, sau continuați să împingeți și mai departe marea noutate de ansamblu a viziunii voastre filosofice?

Nu mai avem voie, din păcate, să credem într-o posibilă reîntinerire. Însă vă doresc din străfundul sufletului meu să nu pierdeți nimic din ceea ce este esențial, în răstimpul acestor câțiva ani pe care marea milă a lui Dumnezeu și mica noastră înțelepciune de a trăi la adăpost ni-i mai rezervă.

Primiți, dragii și venerații mei prieteni, expresia întregii admirații pline de afecțiune pe care nu am încetat să v-o port și să v-o arăt preț de o viață întreagă,

Al dumneavoastră, fidel ca nimeni altul,
Constantin Noica

[1. Olograf, 2 A5, cerneală albastră. Pe plic figurează următoarea adresă a lui Noica : «Exp. C. Noica, 2440 Paltinis, jud. Sibiu, Romania». 2. Vezi nota 3, scrisoarea din 24 aprilie 1970.]

Constantin Noica: Scrisori către Emil Cioran

Abstract

We publish 9 letters sent by Constantin Noica to Emil Cioran. Noica speaks about Cioran's articles and his book "Schimbarea la față a României".

Keywords: Noica, Emil Cioran, letters

12.VII.1931, Sinaia

Dragă Cioran,

Recitesc scrisoarea ta și simt aceeași crîspăție pe care am simțit-o la prima ei lectură. Știu că trebuia să-ți răspund mai de multă vreme, dar o anumită credință în lipsa de eficiență a vorbelor noastre m-a făcut să-mi amân intenția bună, ca pe un exercițiu aproape inutil. Ce ar putea să răstoarne sau să schimbe în tine, vorbele mele sau ale altcuiva? Și ce e altul pentru viața noastră interioară decât un nebun?

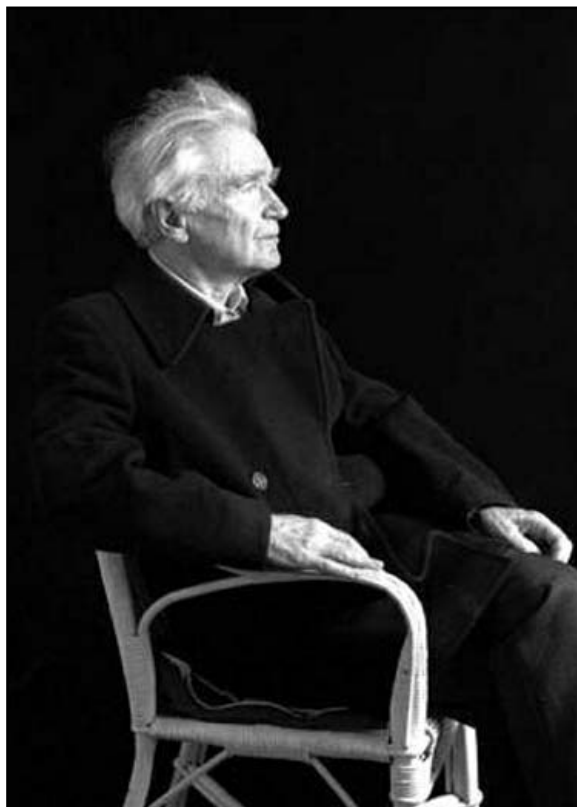
Pe urmă noi doi nici nu putem sta bine de vorbă. Tu ești încercuit în probleme din ai căror termeni nu poți ieși – eu sunt descercuit de orice problemă, cu toate eforturile mele de a-mi găsi un plasament spiritual. Poziția mea, dacă vrei să îmi acorzi una, este de stil. Poziția dincolo de probleme, o perspectivă în care să nu am de operat decât cu un univers formal. Idealul meu sterp e geometria.

Nu mai puțin însă mă mișcă neliniștile tale. Simt că este la mijloc, în cazul tău, ceva serios. Am avut parte, până acum, de tovarăși care, în bună parte, avem probleme false, diletante, cel mult estetice, cum spui tu. Dar eu însumi n-am fost oare la fel ca ei? Ajunsesem până aproape să-mi acord o criză mistică. Și ce vrei mai nesperios decât

această lipsă de simț al proporțiilor de a rezolva la 19 ani, nu temeinic cultivați, într-un studiu, problema raporturilor dintre temporal și spiritual în ordinea creștină și la 20, într-un alt studiu, de a găsi puntea dintre cosmologie și antropologie, grație căreia fundam, în treacăt, sociologia și soluționez, tot în treacăt dar definitiv, problema liberului arbitru. Nu, nici ei nici eu, nu suntem serioși.

Dar este ceva la tine care mă intimidă și mă convinge. La tine lucrurile au un suport fiziologic. Tu nu te dezvolți suspendat, nu trăiești ficțiuni, nu te agiți arbitrar, ci trăiești pe o bază vie. Ce am eu, oare ce au alții? Eu citesc o carte și asta-mi dă un brînci. Pe urmă mă opresc. Dacă citesc o altă carte o pornesc iar. Dacă nu decad. Decad în sănătate. Procedez după instincte și printr-o bună asimilație. Cât crezi că plâng moartea fratelui meu? Când am o depresie organică mă doare. Când funcționez bine, aproape că înțeleg și, oricum, uit.

Nu respect cu adevărat decât acest fapt viu al fiziologicului. Restul e farsă. Perseverez în ea lucid, prin nu știu ce perversiune sau, poate, printr-un simplu efort de voință. Ce poți da, astfel? Te naști dintr-o familie de oameni care n-au fost „posedați” de nimic. Și sunt cinstiți și întregi, dar nu cred în Dumnezeu, n-au bibliotecă, nu discută latinește în casă și nu sunt nici măcar comuniști. Tu trebuie să iei lucrurile de la început. La 18 la 20 de ani te lămurești și adopți o formulă. Dar cum poți s-o treci în sânge? Cum să refaci toți anii pierduți, cum să reiei creșterea ta sufletească după legile ordinii de lucruri adoptate, când în tine lucrurile sunt deja crescute, când ai burieni puternice și mari? Dar nu făceai chiar tu procesul colectivităților mici, într-o zi? Îți spun cinstit, Cioran, am convingerea că dacă mă nășteam altundeva, într-o altă țară cu resturi mai serioase, dacă nu mă dezvoltam sufletește cu viziunea artistică a lui Grigore Alexandrescu sau cu istoria ridicolă a lui Vlad Țepeș – eram puțin mai bun decât sunt. – Și atunci în viața mea spirituală eu sunt orfan etnicește, orfan în familie și străini de așezările mele trupești. Cum să nu te stimez că ai măcar beneficiul acestei insta-

bilități trupești? Că mintea și trupul tău convin, că una e prelungire și nu stavilă celeilalte?

Îmi spui că suferi, dar tu știi mai bine decât mine că altfel n-ai avea revelații. „Revelațiile durerii” eu n-am să le pot înțelege decât estetic.

Vezi, aproape te invidiez. Sunt inconstient, nu știu desigur cât suferi – Și pe urmă tu îmi scrii: „Însuși destinul meu devine problematic” – Ce poate să însemne asta? Sunt inconstient, dar e un demon care nu mă lasă în pace. E o dezordine atât de glorioasă în tine, încât mă simt în stare să-ți dau dreptate.

Îmi rămâne însă o ieșire. Măine am să pot discuta din nou „probleme”. Ai să poți și tu să uiți din nou toate referințele la tine și să faci la fel ?

Al tău,

Noica

20.12.1931, București

Dragă Cioran,

Îți scriesem de acum câteva zile o scrisoare de la Sinaia, ca răspuns rândurilor

tale. Pe urmă nu ți-am mai trimis-o. Vorbeam prea mult de mine și, mai ales, mă calomniam prea mult. În fond eu știu că sunt un om mai puțin bun decât par câteodată, dar mai bun decât îmi place s-o spun. S-ar fi putut să mă crezi și era păcat. S-ar fi putut să-mi întorci, puțin câte puțin, spatele și ar fi fost nedrept. Nu vreau să te cultiv. Aș fi mândrit să crezi despre mine că înțeleg să te laud în felul ieftin de care îmi vorbeai în ultima ta scrisoare. Dar sunt atras, mai mult decât crezi, de tine. Ești, aproape, tipul omului pe care am vrut întotdeauna să-l realizez. Bolnav, închis, retras, puternic și, mai ales, simplificat. Anumite contingente asociate cu anumite fatalități m-au împiedicat și mă vor împiedica, poate, să fii și eu acesta. Nu e un motiv mai mult să fiu atras de tine?

Nu sunt un om echilibrat. Am toate elementele care pot constitui un echilibru, dar nu sunt un om echilibrat. E adevărat, acopăr mai multă realitate decât tine: știu să fac ping-pong, să dansez, să fac sport, știu să mă bucur de aspectul naiv al lucrurilor. Totodată sunt și sincer atras de carte. Aș putea fi echilibrat. Dar nu sunt. Am o prejudecată: trebuie să citesc mult. Toate posibilitățile mele de echilibru se răstoarnă. Nu am nici o liniște și nici o bucurie deplină, pentru că simt că nu citesc destul. Atâta tot.

Până acum m-am lamentat, în scrisoarea pe care nu ți-am trimis-o, încă mă lamentam. Dar m-am hotărât să schimb tonul. N-am decât 22 de ani. Se poate face ceva și de aici înainte. Se poate face ceva și de aici înainte. Se poate face ceva și de la 40 de ani și de la 50 de ani în sus. Atâta tot – și de astă dată.

Între noi doi deosebirea e comună. Tu ai ajuns la conținuturi. Tu ai o orientare și în cadrul ei ai viață și polemici. Eu stau încă la polemicile astea formale. Eu nu cunosc adevăratele pasiuni ale intelectualității, pentru că n-am conținuturi încă. Dacă am avut până acum, m-am prapit, n-am dreptul la nici o polemică. Nici n-am vreuna, vezi bine.

Un singur lucru bun am făcut în ultimul timp. Am renunțat să vorbesc în ciclul acela de conferințe „Explicația timpului nostru”.

M-am gândit bine la rostul conferinței mele și am văzut că n-ar fi decât o afacere de vanitate. Am renunțat. Poate a fost și puțină lașitate la mijloc. Dar a fost, în orice caz, mai puțin influență decât oricând vanitatea în mine și asta mi se pare un punct onorabil în liniștea mea sufletească.

Mă surprinde totuși importanța deosebită pe care o au gesturile refulate, pentru viața noastră intimă. Conferința mea o să rămână multă vreme actuală în mine. Prin contrast cu semnificația ei frivolă, mă simt incitat să fac lucruri cu semnificație gravă. N-am vorbit, îmi spun, pentru că era o chestiune de vanitate. Dar trebuie să mă răzbun, pe alt plan. Dacă mi-am interzis satisfacția vanității trebuie s-o înlocuiesc cu ceva mai bun, cu satisfacția creației. Trebuie să muncesc. Căci, dacă nu muncesc atunci sunt un idiot că nu-mi exercit vanitatea.

Am tentația să cred că orice creație se face, în ceea ce privește dedesubtul ei suflesc, prin propulsia elementelor rezultate. De ce n-ai fi un creativ, un om învins în viață, după cum un muncitor este un om sărac, pur și simplu?

De ce n-ar prezida, în activitatea noastră spirituală, aceleași legi care fac, la animale și la oameni, ca lipsa unui simț să augmenteze potențialul celorlalte și au a face, în cazul creației, ca ea să nu fie decât opera indivizilor deficienți? De ce n-ar fi creația un simplu pipăit al orbilor, sau miros al câinilor sau vază al păsărilor? De ce n-am avea dreptul să algebrizăm viața sufletească, introducând în ea cantități negative?

Dacă n-aș fi un om anemic peste măsură, eu aș încerca să verific matematic această viață de ascet. De altfel, dacă te stimez pe tine atât de sincer e pentru că practici cantitățile negative - în bună parte.

Al tău,

Noica

30.IV.1933 București

Dragă Cioran,

Primejdiile pe care mi le vezi mi se par într-adevăr grave și mie. Am însă impresia că am să le pot evita, dacă nu prin altceva cel puțin prin această neostenită sensibilitate, de care mă las întovărășit în tot ce fac.

Primejdiile tale însă mi se par mai inevitabile, îți văd șanse de risipire, în primul rând. Te cheltuiești prea mult și mai târziu îți va fi greu să te refaci. Pe urmă – și lucrul acesta mi se pare cel mai grav – neatașându-te „școlii”, neacceptând nici o situație factice, te pui dintr-odată în problemele mari pe care e sigur că nu ai să le poți rezolva, dată fiind natura lor. Dacă prețuiesc ceva în școală (vorbesc mai mult de spiritul de școală) sunt aceste două câștiguri: instituirea unei ordini dominante care te ține strâns și face economie cu formele tale spirituale; apoi realizarea unui primat a problemelor secundare, dl problemelor acestora tehnice, care nu rezolvă nimic propriu-zis, dar care tocmai de aceea sunt solubile.

Știu că e inutil să-ți recomand școala. Nici n-o fac. Te avizez numai în numele ordinei că poți fi tu cea dintâi victimă a dezordinii tale – și nu văd de ce să mergi cu generozitatea până acolo.

Cu prietenie,

Noica

3.VI.1933, București

Dragă Cioran,

Faptul că singurătatea ta nu mai este perfectă mă surprinde puțin. Nu mă surprinde puțin. Nu mă așteptam să crezi și tu atât de repede în acest „loc comun”. Dar nu trebuie să te superi de ceea ce-ți spun. Știi bine, mai întâi, că eu nu mai sunt de multă vreme singur, așa că n-aș putea să-ți spun cu un ton disprețuitor lucrul acesta. Pe urmă sunt convins că ai resurse de viață atât de mari încât poți transfigura orice experiență, oricât de comună. Dar are propriu-zis vreun sens lucrul acesta: experiență comună?

Eu sunt ceva mai turburat, de câțva timp. M-am plictisit de matematicile oficiale; nu știu ce mi-a venit să-mi impun să dau examene. Abia aștept să reiau filosofia și matematicile celelalte, ale mele. Le-am suspendat pe câteva luni, dar fără ele viața ideilor îmi prea calm. E un exces de metodă care mă stăpânește și care o să mă scoată din sărite într-o zi.

Citesc ultimele tale articole și mă întreb dacă nu atingi momente care nu mai pot fi transcrise. M-am certat cu câțiva oameni

entuziasmați de febra ta. Toți prietenii tăi vor să te „asmuță” și mai rău. La ce bun? Ca să depășești orice colectivitate? Oamenii aceștia n-au poate destulă afecțiune pentru tine pentru a voi așa ceva.

Mai scrie-mi când poți.

Al tău,

Noica

20.VII.1933, Sinaia

Vila Wendy

Dragă Cioran,

Rândurile tale, cărora le asociez câteva articole din ultimul timp, din „Vremea” și „România literară”, mi se par direct impresionante. E cava exasperat, e ceva „dus la capăt” cu tine, care ar trebui rezolvat cu calm și seninătate. Crezi că nu ești capabil de puțin calm, „de o cercetare la o temperatură mai joasă a vieții tale sufletești”? Știu că toate lucrurile astea sunt vii la tine; dar încă... Nu se poate să abandonezi atât de repede aceste câteva șanse pe care le avem cu toții în viață: școala, profesiunea, dragostea – care-s tot atâtea uitări de sine. Fă-mi plăcerea, prietenește, și scrie un articol despre cineva: despre Rodin, despre Spengler sau despre Titel, despre cine vrei tu, dar nu despre tine. De ce te grăbești să scrii lucruri atât de adevărate, încât să nu mai ai pe urmă nimic de spus? Și ce pot eu să fac decât să-ți dau dreptate, să-ți dau atât de mult dreptate încât să-mi continui netulburat efortul meu, ca și cum tu n-ai fi scris, ca și cum eu n-aș fi auzit ?

Încearcă altceva, orice.

Al tău,

Noica

14.VIII. 1933, Sinaia

Vila Wendy

Dragă Cioran,

Mă impresionează cel mai mult, din rândurile pe care mi le-ai trimis acum două săptămâni și mai bine, atitudinea ta față de sport. Nu știu cât de departe a mers experiența asta la tine. Am impresia că ea nu poate fi decât secundară, dar mărturisirea ta nu mă tulbură mai puțin.

Motivul este simplu și, poate, regretabil. Sportul este singurul domeniu în care sunt

sincer. Peste tot, în dragoste, în matematică, în filosofie mă simt „făcut”. Aici mă simt născut. Sunt convins că dacă aș fi singur în lume nu m-ar mai interesa, nici altceva – și nu știu sigur dacă aș mai citi. Dar aș alerga încă și mi-ar place să stau la soare, îmi îngădui, atunci, să tresar puțin când vorbești de sport ?

Am fost acum câteva zile în munți (mă duc deseori), cu Mircea Eliade, Comarnescu și alții. Mi-am dat seama că la toți sportul e un divertisment, cu excepția lui Eliade, poate, care posedă o egală vitalitate peste tot.

Dar tocmai asta mi se pare chestiunea: să fii vital, să te angajezi tot, să te totalizezi în ceea ce faci. De aceea eu pot să am dreptate când îți semnalez primejdiile excesului tău de subiectivism; dar tu ai cu adevărat dreptate când ești excesiv.

Sunt nesperios poate că trec așa repede de la muștrarea ta la acceptarea ta, dar aș vrea să-ți semnalez această curioasă maladie a mea: înțelegerea, înțeleg tot; îl înțeleg pe Eliade și-l înțeleg și pe Posescu. Mă simt dominat de această trăsătură: de a fi înțelegător. Dacă tu vrei s-o numești inteligență, cum o numeai odată, cu atât mai bine. Dar am impresia că e ceva mai puțin decât atât.

Mă simt un om parțial. N-am decât înțelegere și nu pot, cu ea, decât să sufăr că nu sunt altfel. De câte ori nu ți-am mărturisit că aș fi vrut să fiu ca tine?

Voi – Eliade și cu tine – sunteți oameni sinceri și totali. Vă ocupați de voi fără să vă fie rușine. Mie mi-e rușine; simt în plus că-mi pierd timpul când mă ocup de mine. Și de câte ori, poate, n-o fac mai mult și mai meschin decât voi? Voi puteți să nu citiți. Eliade îmi spunea că nu mai citește nimic aproape, de câțiva vreme - iar tu regreți anii la bibliotecă. Dar când citiți o faceți cu sinceritate, nu dintr-un imperativ, ca mine.

Imperativul de a citi: Imperativul de a fi politicos cu oamenii. Imperativul de a face geometrie, imperativul de a iubi... Totul e „făcut” în casa asta în care locuiesc eu. Cum să nu-l înțeleg pe Posescu? Și el e făcut, și la el lucrurile se așează frumos, unele după altele. Dar cum să nu vă înțeleg și pe voi? Aveți dreptate, mă! Dați-vă peste cap,

înebbuniți, spargeți lumea cu țipătul vostru. Ce sunt astea, certitudine și persistență? Evident că am certitudine dacă nu am nevoie; evident că iubirea este persistență dacă e lucidă și seacă.

Vezi, astă seară, îmi trebuie și mie conținuturi. N-am cu mine decât forme. Singurul meu conținut e tot o alcătuire de forme: cartea aceea de care-ți vorbeam, istoria omului anomic o voi numi „Matesis, sau bucuriile simple”. Dar, deși simple, bucuriile acelea sunt singurele pe care le voi fi avut – cine știe dacă nu pentru o viață întreagă.

Al tău,

Noica

2.VIII.1936 Sinaia,
Vila Wendy

Dragă Cioran,

Sunt câteva săptămâni de când ți-am sfârșit cartea și mă gândesc să-ți scriu. Mă gândeam să-ți scriu dinainte de a fi citit cartea. De câteva ori pe an simt această nevoie de a-ți scrie. Cu atât mai mult e cazul s-o fac acum după ce te-am citit.

Nu cred să mă mint singur când îți spun că te înțeleg. Ți-am mai spus-o, mi se pare, că e una din satisfacțiile cele mai mari aceea de a constata că nu mă sălbătesc prin specializare și că mă simt încă în stare să gust și să accept altceva decât ceea ce fac. Tu îmi oferi neconținut acest prilej, fiindcă de cinci ani de când te cunosc n-ai făcut niciodată aceleași lucruri ca mine. Cum izbutesc să te înțeleg nu știu, dar cred că izbutesc.

Ceea ce n-am izbutit încă e să explic altceva, ce e cu tine. Vorbesc despre cazul tău deseori cu diverși oameni mai mult sau mai puțin „cuminți” – ca și mine de altfel – și simt că nu-i pot convinge de valoarea ta. Dar poate ar trebui, în primul rând, să-i fac să se îndoiască de a lor; ceea ce nu pot face, căci mă știi bine ce politicos sunt. Doar cu filosofa aș putea reuși ceva, căci le-aș indica „Despărțirea de filosofie”, și atunci i-aș face să se rușineze singuri.

În ce mă privește, nu m-am rușinat. Deși sunt într-o perioadă – care poate să mai țină mulți ani – când fac filosofie propriu zisă, rândurile tale nu m-au atins. Subscriu la aproape tot ce spui acolo. De pildă, recu-

nosc că „substanța istoriei sunt pasiunile” și că „nu există până acum romanul unui înțelept”. Deși am convingerea că și în materie de înțelepciune pot avea loc stări pasionale. Dar asta e altceva. Admit de asemenea că n-ai nimic de învățat de la Kant, Descartes sau Aristotel decât în ce privește „îndoilele noastre permise”. Dar cine-ți făgăduia mai mult?

Te asigur că cine speră mai mult de la filosofie nu cunoaște alt soi de îndoeli.

Cred însă că ești excesiv în unele privințe. În măsura în care fac „filosofie”, negreșit că filosofii sunt reprobabili, (din punctele tale de vedere), dar ei nu fac întotdeauna filosofie. Noi ne închipuim așa fiindcă asta ni s-a păstrat de la ei. Dar știi bine că nu e așa. Tu spui: „toți filosofii sfârșesc bine!” ceea ce mi se pare perfect adevărat. Filosofia e o mântuire și anume una în mediocritate și „sistem”, dar întrebă-te: cum încep filosofii? Și atunci cred că vei găsi mai mulți oameni interesați printre ei.

Dar nu despre astea mă gândeam să-ți scriu. Cartea ta mi-a revelat alte lucruri, mai turburătoare. Nu ți le voi spune, căci, într-un anumit sens, ele mă privesc mai mult pe mine însumi decât pe tine. În ce te privește însă am găsit de asemenea un lucru cât se poate de interesant: faptul că ești capabil de analiză fină, surprinzător de fină, cu toate că scrii la o temperatură atât de ridicată. Am subliniat în carte multe pasagii de asemenea analiză, care devine cu atât mai cuceritoare cu cât alternează cu pasagiile, să le spunem „eroice”, pline de flăcări, dezastre și explozii. Eu cred și în asta; cred mai ales în ele. Dar mă încântă felul cum între două explozii, te pricepi să analizezi melancolia, sfîntenia și decăderea ei, timpul și profetismul, pe Rembrandt, sfintele, și mai presus de toate, muzica. La un moment dat spui chiar un lucru care m-a transportat mai mult decât tot ce am simțit în ultimul timp: undulația: schemă formală a fericirii (Revelație mozartiană). Este, pentru mine, o revelație de gradul al doilea și de altfel nu mozartiană, căci nu sunt prea bun cunoscător în muzică (abia de puțină vreme am început să prind mult interes pentru ea). Dar este totuși o revelație atât de puternică

încât va trebui întotdeauna să-ți fiu recunoscător pentru ea. E unul din lucrurile care-mi spun cel mai mult din câte am auzit vreodată.

Îmi place, apoi, felul în care ajungi să scrii „frumos”, foarte aproape de literatură. Nu pare a fi în natura gândirii tale să se exprime frumos. Ea caută forță în expresie și atâta tor. Și cu toate astea ea e deseori construită, iubitoare de paradoxuri, atentă la jocurile posibile de cuvinte, plină de o retorică de bună calitate, după ce analizezi pe toate fețele suferința și tristețea, spui lucrul ăsta de toată frumusețea literară și care totuși te privește atât de intim: „întâia oară paradisul a fost corupt prin cunoaștere, a doua oară îl va corupe tristețea. Atunci voi renaște sub formă de șarpe”.

Cum mai poți scrie frumos? Cred că asta m-a atras cel mai mult la tine: faptul că în pornirea ta sinceră împotriva filosofării și a literaturizării, experiența ta e încă filosofică și literară.

Știindu-ți gândurile, m-aș aștepta ca paginile tale să fie o explozie grafică împreună cu una stilistică. Dar tiparul și expresia te îmblânzesc până la urmă și această disciplinare finală a deslănțuitului din tine mă apropie mult, omeneste, de tine. E aproape o formă de înfrângere, e în orice caz o decădere, scrisul, tu știi bine asta, mai bine decât mine. Dacă ai înceta să scrii, cred că nu te-aș mai iubi cu aceeași prietenie. Mă lași să-ți spun ceva sincer de tot? Sunt sigur că toți prietenii noștri, sau cei mai mulți dintre ei, te-ar fi stimat mai mult dacă te-ai fi sinucis după ce ai scris „Pe culmile disperării”. Dar eu, nu. Eu știu că viața ta e mai grea așa, mai grea și mai nefirească. Te stim pentru că mi se pare că te împotrivești unui destin.

Al tău, Noica

P.S. Dragă Cioran, pe la 15 August aș veni singur pentru vreo două zile la Sibiu, ca să te văd și ca să-mi arăți eventual bibliotecile (sau fișierele) filosofice de care îmi vorbeai mai demult. Te rog să-mi răspunzi pe o c.p. dacă ești la Sibiu la acea dată, dacă găsesc pentru 2-3 zile o pensiune convenabilă (și fără bolnavi) sau un hotel bun, pre-

cum și dacă pot să aflu cam ce cărți există în bibliotecile sibiene.

20.IX.1939, Sinaia

Emile dragă,

Sunt încredințat că dacă nu te-ai fi întors cu noi, ca și îndemnat de noi, ai fi venit peste câteva zile, împreună cu ceilalți români rechemați. Mă bucur, totuși, să văd că-ți închipui altfel și că, în consecință, ești neapărat, întâi fiindcă ești nițel supărat pe mine, asta dovedindu-mi că am în unele cazuri influență asupra-ți, în al doilea rând fiindcă nu sunt șanse să te simți bine aci. Știi că mă temeam de așa ceva? Firește, vedeam bine cât regreți Parisul dezrădăcinărilor și amărăciunilor tale, în apele căruia înnotai cu atâta dezinvoltură. Dar mă întrebam uneori dacă alexandrinismul de acolo satisface mai mult decât rafinamentele tale și dacă nu cumva aici, printre atâtea dezastre, e cazul să satisfaci duritățile tale. Într-un sens Parisul tău risca să te efemineze și în orice caz să te îmblânzească prin literatură și expresie. Aci, în plină „neființă”, cum vorbeam, te poți însănătoși cum trebuie de tot normalul cu care te intoxicasă Parisul. Cu o condiție: să nu te simți prea bine, ceea ce – le service militaire aidant – văd că nu e cazul!

Scrisoarea ta mi-a mai adus bucuria semnalării unei prezențe despre care nu puteam încă știi în ce măsură e de vie. La București, unde am stat acasă o zi și jumătate, am ocolit intenționat, anumiți prieteni, poate tocmai din teama lașă de-a afla lucruri întristătoare; iar aci îmi petrec cea mai mare parte din zi la serviciul casieriei din Batalion, într-o lume despre care nu am desigur a-ți da informații. Mă simt și eu prost – probabil mai puțin prost decât tine – dar mă consolez măcar cu evenimentele internaționale, a căror amploare acoperă, chiar și în ziare, vocile și veștile dezagreabile, între timp lichidez cu teza, deprimat fiind să văd că lucrurile spuse acolo nu sunt nici prin material nici prin „tratare”, destul de absurde spre a-mi comferi o inactualitate deplină.

Distanța mea de actual și totuși incapacitatea de a fi complet inactual îmi dau poate

trăsăturile acelea de atenian, pe care știi bine că trebuie să le accept din parte-ți așa cum n-a acceptat Dupront elogiile asupra Parisului! Nu-ți ascund însă că-mi acorzi un lucru înspre care râvnesc din ce în ce mai limpede posibilitatea de-a acționa prin simpla prezență. De raționalism poate încep să mă îndepărtez, în parte și datorită experienței franceze, dar „melancolia categorială” dă o expresie atât de fericită amestecului acefala de tristeț și luciditate ce mă stăpânește uneori, încât ar trebui să-ți mulțumesc.

Dar ce ridicol de cuminte sunt: discut punct cu punct lucruri ce mă privesc atât de intim că n-ar fi normal nici să le ascult rostite de alții. E ceva de elvețian în mine. Știi ce citesc în orele libere la Casierie? Recitesc Război și Pace. Sunt (uneori) din speța oamenilor pentru care problema morții se ridică la posibilitatea de-a primi la timp împărtaşania. Am învățat multe de la tine, dar n-am învățat încă să mai învăț neconștient.

Nu, n-am nimic să-ți scriu despre România. Despre Wendy și mine, că rămânem deocamdată aci, că suntem siguri de mari prefaceri, și că, în așteptare, ne gândim cu mai multă afecțiune decât oricând la tine. Ce tovarășie ne mai rezervă viitorul, așa cum am avut cândva în trecut?

Al tău cu drag,

Dinu

P.S. Sora mea, care e aici, te somează, s-o vizitezi când vii prin București.

25.IX.1939, Sinaia

Emile dragă,

Nu știi dacă scrisoarea mea te mai prinde în țară. „Tant pis” pentru aceasta din urmă, dacă ai plecat; cea dintâi știu că te va găsi, ca o torpilă magnetică, în 13 rue du Sommerand. Mi-ar fi totuși ciudă să știu că ai plecat fără să ne putem revedea. Să nu-ți fi schimbat nimic din convingeri în ce privește nobila Valahie? (Trebuie să admiti că-mi vine greu să mai vorbim de „Daco-România”, cum făcea-n Caragiale și Zarifopol; – ceea ce tot e ceva).

Am avut vizita lui Mircea, a doua zi după primirea rândurilor tale. L-am găsit

mai puțin dezabuzat decât credeam – poate-l preveniseși despre înflăcărările mele – și în orice caz un om care nu mai poate sluji, cel puțin prin scris. Mă gândesc în chip serios la un „Război și Pace” pe care l-ar putea scrie cândva. Dacă ar auzi Nina m-ar săruta.

Dragă Emile, mă întreb și de astă dată dacă Parisul ți-e perfect recomandabil, îmi scrii cât de necesară îți este atmosfera lui „de seră” și, după câte am văzut singur, înțeleg bine de ce te întorci acolo. Nu admit totuși pe de-a-ntregul lamentările unui Ovidiu care nu mai știe unde e Roma și de aceea te-aș invita stăruitor (gen Pichi! să-mi precizezi: prin raport la ce te simți în exil? Dacă n-aș ști că ești mai sigur pe ne-șansele tale de cum o spui. Dar dacă îmi pare uneori că Parisul nu ți-e recomandabil de acum înainte, e tocmai pentru că transformă neșansele tale în șanse.

Dar altceva mă tulbură cu-adevărat în scrisoarea ta: mărturisirea că ai „o nevoie aproape bolnăvicioasă de bunăvoință; protecție și îngăduință.”

Asociind confesiunea asta cu donjuanisme tale – în fond pline de grație și amabilitate – îmi dau seama că treci printr-o fază acut ne-nietzscheeană și că o răfuială cu ceilalți, mai bărbătească și mai riscată, nu ți-ar fi stricat. Ai fi avut aci, dacă rămâneai și, mai ales, dacă-ți revizuiai decepțiile ori dezgusturile. Ai fi avut-o așa cum nădăjduiesc s-o avem noi, acum când orizontul se mai limpezește nițel și glasurile noastre încep iarăși să se ridice. Dar ai preferat să pleci într-o Franță calduță, încinsă de un război și mai calduț.

Te-aș condamna cu oarecare emfază și voyeurism (ce-o mai face exemplarul acela cu gambetă, pe care-l întâlneam acum cincișase ani, și care ne certa?), dacă n-aș simți că nu știu cum dracu faci tu să scoți ceva de învățat din tot ce nu e altora materie de învățătură. N-am putut să-mi dau bine seama ce e cu tine și nici ce ascunde exclamația ta că nu mai e nimic de făcut. Dar simt că, atâta vreme cât te invidiez, se întâmplă ceva cu tine. Și n-am încetat să te invidiez.

Îmi pare rău că nu ești în țară, ca să asiste la susținerea iezii mele. Pentru o dată m-ai invidia și tu, nu?

Mai scrie-mi. Te îmbrățișăm.

Cu drag,
Dinu

3.II.1940, București

Emile dragă,

Am întârziat ca un nerușinat să-ți mulțumesc pentru carte și să-ți răspund la scrisoarea din urmă. Despre care să-ți vorbesc întâi? Câteodată văd cărțile tale ca un soi de cărți poștale trimise tuturor proștilor (inclusiv prietenilor tăi, hélas prea reumatici), de azi și din eternitate, – așa că ți-aș putea vorbi despre amândouă la un loc, vorbind pur și simplu despre tine.

Măi Emile, eu cred că ai lichidat cu România, într-un sens; ai lichidat de la „Schimbarea la față”, și-ai să continui toată viața să lichidezi, căci ești plin, față de ea de datorii încă nemărturisite. Dar cu noi, prietenii, n-ai lichidat și n-ai s-o poți face. Simt bine că, într-un fel ori altul, noi te legăm de colțul ăsta de lume; că ai nevoie de noi (cine știe, totuși, în ce înstrăinare te găsește scrisoarea mea?) și că pentru noi scrii, pentru un Mircea Vulcănescu, care-ți citește în gura mare cartea, la întrunirile lui „filosofice”, sau pentru Vuia, care-mi face lectură la telefon din epistolele tale, pentru noi și pentru toți prietenii care au urechi să te înțeleagă, de acum și viitori. Te-ai gândit vreodată că în jurul tău, om al dezordinii și neîncadrărilor, s-ar putea organiza ceva cu statute și secretariat, să-i spunem o asociație a prietenilor lui Emil Cioran? Ce destin, să scrii despre îngeri și neființă, pentru ca până la urmă să ți se dea un banchet! Simt că așa și trebuie, în definitiv. Orice insurecție e un principiu de nevoie.

Am simțit bine de tot asta ori de câte ori am avut prezentă, ca acum, câte o carte de-a ta. Știi că nu reușești să mă dezgusti de nimic? Te citesc și aproape că te aprob – dacă n-ar fi ofensator să te „aprobe” cineva! – iar în timp ce mă las otrăvit de toxinele tale nesistematice, ceva liniștit și plin de calcul se organizează în mine, ca și cum devalorizările tale n-ar fi slujit decât să pună

lucrurile în valoare. După o pagină a ta împotriva filosofiei, a susține o teză de doctorat e un act mai mult decât firesc; și ce milă mi-ar inspira modestul tău cititor care s-ar sinucide după ce ți-a l închis cartea! După asemenea cărți se poate în sfârșit trăi. Supraviețuirea e posibilă, – iată ce învață omul de la tine. Uneori regret că nu sunt silit să-ți cumpăr cărțile. Să faci injecții de vitalitate pentru 50 de lei!

Rezultatele, în ce mă privește, le bănuiești. Voi susține în curând teza (care, spre cinstea mea, îl indispune serios pe Negulescu); voi scoate „Adsum”, dacă zilele astea mi se dă dezlegarea cenzurii și poate mă voi duce cu ceilalți teteriști la școală, să mă fac ofițer de intendanță. Luna mea de Viena pare compromisă, în schimb.

Știi că Nae e reintegrat? Mă duc să-l văd zilele astea, căci nu reia cursurile, pare-se, până la toamnă. Am simțit din nou că e ceva de capul lui când mi-a spus Lupașcu, după ce l-a cunoscut, că-i pare farseur. Caută să vezi pe Lupașcu (Denfert Rochereau, 95); s-a lămurit cu România și e pe punctul să se întoarcă. Te citează întruna, când vrea să ne explice de ce se simte mai francez decât român. Restul României e intact. Basil Munteanu e pe punctul de a ajunge profesor la catedra lui Drouhet, Bagdasar sfârșește prin a deveni conferențiar, fiindcă principalul său adversar, Posescu, a fost denunțat ca plagiator (făcuse, nefericitul, câteva cursuri în numele lui Negulescu, și s-a plagiat singur), Mircea V. crede mai departe în geologie, Pavel Costin de tot, confuz, Mircea E. a scris o piesă de teatru, „mai bună decât Goethe”, zicem noi, dar care zău e remarcabilă, iar Titel, o Titel, săracul, nu poate lucra din pricina evenimentelor exterioare.

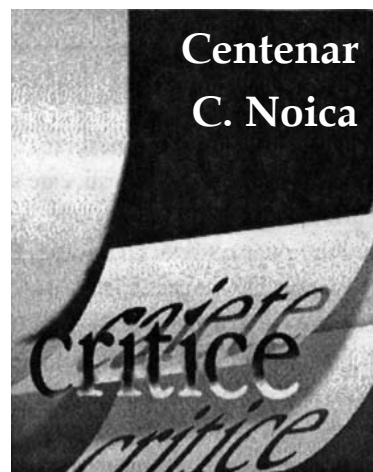
Iar în toată lumea asta, care e intactă, simt că a trăi e un lucru bun, și plin de gravitate, așa cum n-a fost niciodată. Un Shakespeare lovit de gută, cum spuneai tu, n-ar fi de ajuns s-o descrie. Ar trebui și ceva mai delicat, un Rilke. în așteptarea unei Ioane d'Arc, care să ne scape de Englezii dinăuntru.

Te îmbrățișez, al tău

Dinu

Valentin COȘEREANU

*Eu le ofer o șansă de-a rămâne...**

Abstract

The author evokes his first meeting with the Romanian philosopher Constantin Noica at Ipotești (the village where Mihai Eminescu spent his childhood) on the 2nd of October 1984. Noica gave to the Cultural Committee of Botosani 11 from "Eminescu's Notebooks" (this is the term employed to designate his manuscripts), in order to photocopy them. Noica returned after 3 years and was glad that half of the manuscripts had a facsimile copy.

Keywords: Constantin Noica, "Eminescu's Notebooks", facsimiles.

Pe 2 octombrie 1984, reținut, păstrând și cerând discreție, Constantin Noica a sosit la Ipotești însoțit de Iuliu Buhociu – fratele folcloristului Octavian Buhociu, de Octavian Nicolae – prietenul și însoțitorul său, precum și de două oficialități botoșănene.

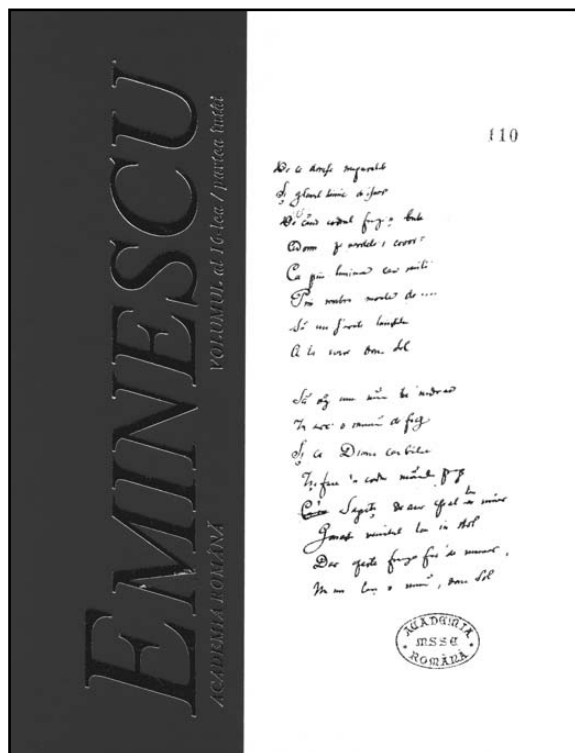
Era uscățiv, adus de spate, purta pardeșiu lung și un basc tras într-o parte ca la vânătorii de munte. Nas acvilin, iar ochii extrem de pătrunzători. Afabil. Nu știu de ce mi-l imaginasem altfel. A privit la salcâmi din preajma casei și m-a întrebat dacă sunt, în adevăr, de pe vremea Lui. Pronunța Lui cu intimitate dar și cu o venerație greu de redat în scris. Sensibilitatea și intuiția îmi spuneau că „Iezuitul” mă cercetează. De altfel Noica nici nu ascundea evidențele. Continuând, probabil, ideea de pe drum, s-a întors către însoțitori: „Ne-am înțeles, la întâlnirea de diseară nu vreau să aduceți profesorii de română și nici intelectualitatea orașului; aș dori să ne întâlnim cu elevii de liceu.” Spusese „nu vreau” pe ton moale dar cu fermitate care-și îngăduia să-și imaginezi „angajamentul” oficialităților de a „mobiliza” profesorii de română, personalul muzeului, al bibliotecii, al...

Ajunși la Ipotești, l-am poftit pe oaspete, după obicei, în casa memorială. „Nu, să o

luăm prin învăluire, să mergem la bisericuța familiei mai întâi” (remarc tonul cald, ca un sfat părintesc, fără urmă de dojană). În drum spre biserică s-a oprit alături de casă. „– Ce-i aici?” Era o chilioară unde citeam atunci când nu aveam vizitatori. Cuvântul chilioară l-a făcut să se oprească cu interes. Oficialii o luaseră înainte. (Uimitor în ce-i privește, căci Partidul îi educase ca atei convinși!...) Ținta lor era biserica satului, construită din inițiativa lui Nicolae Iorga și Cezar Petrescu, prin colecție publică. Șefii s-au întors făcându-mi semne să nu descui. (Fusesem „lămurit” în privința acestei chestiuni încă din Botoșani. Să nu cumva să-i arăt lui Noica unde stau. Ne facem de râs!). N-am putut să-l mint – așa cum mi se ceruse – ba mai mult, m-am simțit dator să spun adevărul: ajutat de un prieten cu mașină, am adus ciment, var și ipsos, am spart un perete, mi-am pus o fereastră și astfel, dintr-un fost grup sanitar, mi-am făcut o chilioară pentru studiu. Iarna am și o sobiță. Tot singur îmi tai și lemne. „Îți aprinzi singur focul?” Din nou privirea sfredelitoare. Uitase, parcă, de prezența celorlalți. I-am răspuns că s-a nimerit să fac asta de mic și că nu-mi displace nici acum.

Părea că Noica le dejuca voit planul „to-varășilor” care și-au schimbat iarăși ati-

* Cuvânt susținut la Muzeul Național al Literaturii Române București cu ocazia Centenarului Noica.

tudinea părând a spune: „Simpatie băiatul asta al nostru...”

Nu-mi era rușine deloc cu chilioara, ba chiar eram mândru de ea. Nu interesa pe nimeni unde stau să citesc, dacă iarna mă pot încălzi undeva sau nu... „Am vrea s-o vedem...” – a spus Noica pe un ton rugător dar ferm. Suna ca o poruncă domnească și m-am supus bucuros. Înăuntru o masă, un scaun, un pat, o sobiță și câteva cărți. S-a uitat la cărțile de pe masă apoi la cele de pe policioară... A zis ca pentru sine: „Bine. E bine. Din colecția asta am să-și recomand ceva mult mai bun. Ce facultate ai?” – Filologie. Română-franceză. Mă sfătuiește să-mi însușesc cultura franceză în întregul ei pentru că altfel n-o voi putea înțelege cum trebuie pe cea română. „Și Mircea Eliade a rămas corigent la franceză pentru că învăța sanscrită; după aceea a învățat el și franceza...!” Se uită drept în ochii mei. Zâmbesc. Îi aud iar pe „tovarăși” râzând zgomotos. Roșesc. Filozoful nu dă nici cel mai mic semn de complicitate întrebându-mă ca atunci când ar urmări ceva anume: „germană știi?” Nu, răspund. „Nu-i nici o problemă, nu trebuie să rămânem cu ce-am învățat în școală; îți iei o gramatică, te

118

abonezi la *Neuer Weg* și înveți limba, altfel nu-l poți înțelege pe Eminescu. Am găsit pe cineva la Sibiu care mi-a spus că poate descifra textele germane din manuscrise.” Mi-o spunea cu nedisimulată bucurie.

Până la biserică nu a schimbat cu nimeni o vorbă. Unul din oficiali se vroia spiritual; Noica zâmbeste complezent, are o atitudine deghizat îndatoritoare. Dinlăuntru-i se simte ceva ce ar putea să însemne: „Nu știți la ce v-ați înhămat, habar n-aveți ce v-așteaptă!” Intrând în biserică își face cruce. Mă gândeam ce bucurie i-ar face bunicii, dacă ar trăi, văzându-i gestul. Înăuntru ascultă explicațiile fără să comenteze. Este interesat de povestea aureolelor negre ale sfinților pictate așa de către pictorul botoșănean, Petru Remus Troteanu, ca semn al destinului tragic al Poetului. I-am arătat apoi chipul Arhanghelului Mihail reprezentat cu fața angelică a lui Eminescu copil, apoi urmele gloanțelor lăsate de ostașii sovietici „eliberatori”, în candela din fața altarului și în pieptul regelui Carol al II-lea, pictat ca și Eminescu la intrare, în semn de citori. „Atrăs și în Eminescu?” Nu, pentru că nu știau cine este. S-a uitat la mine complice. În bisericuța Eminoviceștilor procedează la fel. Întreabă, întreabă, iscodește. El nu știe totul ca alții!

Ne întoarcem la casa memorială. În pridvor, înainte de a intra, își scoate cu semerenie bascul. Se interesează mai ales de cele muzeografice. Mă chestionează decent și discret în legătură cu autenticitatea exponatelor. Este foarte atent la povestea peregrinării unui gardiob – dat în zestrea Aglaiei – sora poetului ajuns de la Cernăuți, unde sora lui Eminescu se stabilise după căsătorie, ca apoi, târziu, să fie descoperit la Biblioteca din Câmpulung Moldovenesc. Mângâie contemplativ caseta de machiaj expusă și ea în muzeu, mărturie a peregrinărilor primei tinereți eminesciene. Gestul lunecării palmei peste casetă a fost ca și cum aceasta era vie. Privirea calmă, duioasă continuă parcă dezmiardarea.

Nu prea știam ce să fac. În cele din urmă l-am rugat să scrie ceva în cartea de impresii. S-a întors spre mine și mi-a spus: „În biserică trebuie să te rogi cu cuvintele Preo-

tului..." A scos o bucată de hârtie îngălbenită de vreme din buzunarul hainei și a notat cu un pix obișnuit: „Din manuscrisul 2268, fila 34 verso (*Despre Arhei*): tu însuși puteai să nu te naști, să fii din numărul celor ce n-au fost niciodată... Prin urmare, tu ai fost, ești, vei fi totdeauna". Apoi a adăugat: „Copiat de Constantin Noica, 2 octombrie 1984". Fără să vreau, m-am gândit la rândurile scrise inconsistent și emfatic de atâția prețioși... La plecare domnul Noica întinde mâna înclinându-se. „Să vii diseară la bibliotecă. Voi vorbi despre Manuscrise."

La ora cinci după-amiază, sala de lectură a Bibliotecii Mihai Eminescu din Botoșani era plină: elevi, oficiali și câțiva interesați. „Mobilizarea" s-a făcut în mult cunoscutul stil – să fie sala plină! Ori Noica spusese răspicat la Ipotești: „anunțați prin școli să vină numai cei care doresc să ne audă". Am înțeles în scurt timp că unii s-au dovedit a veni ca la circ *să-l vadă* pe Noica *nu să-l audieze*. A intrat și, fără să se așeze, fără o introducere prealabilă și-a început discursul. A trecut direct la subiect. Din întâmplare am nimerit chiar lângă el. Din unghiul acela nu mai părea adus de spate, l-am văzut drept ca bradul. Vorbind, căpătase verticalitate olimpică. N-a obosit nicidecum auditoriul. Totul a curs într-o argumentație firească. Rezumând, ideea a fost următoarea: opera tipărită este una, iar manuscrisele sunt alta. Pe oglinda fiecărei pagini poți vedea un laborator în lucru. Ce muncă asiduă! Cât dor de *a afla* la un om care știa atâtea! În final pledoaria a fost pentru *facsimilarea* caietelor manuscrise de la Biblioteca Academiei „căci una e opera tipărită și alta manuscrisul". Prin editarea operei lui Eminescu lucrurile par a fi fixate pentru totdeauna, ori manuscrisele relevă aspecte semnificative care se pierd prin tipărire. Exemplifică din cele unsprezece caiete pe care le are clădite în față. Când după această pledoarie s-a ridicat un ziarist de la *Clopotul* (ziarul local) luându-și angajamentul să *tipărească* manuscrisele la tipografia din Botoșani, Noica, așezat acum pe scaun, s-a lăsat încet pe spate zâmbind: „Da, asta mi-aduce aminte de o poantă: în timpul războiului, pe frontul italian - liniște. Deodată, un ofițer se agită strigând: «*Avanti ragazzi,*

avanti!» În tranșee soldații cască plictisiți, impasibili. Într-un târziu un glas se aude totuși: «*Ma, che bella voce*» ...

Seara la masă m-am simțit stânjenit. Știam că-l vor agasa cu fotografiatul și cu întrebări. A și spus, de altfel, că nu este el cel care va ieși în poză. Filozoful era vădit deranjat de insistenții fotografi amatori. Am ieșit jenat; Noica-omul nu mai avea nici timpul și nici răbdarea să-i asculte. Timpul lui se dimensiona altfel. Căuta altceva. Îi scrisese cu trei ani înainte doctorului Iuliu Buhociu ceva ce știam din *Jurnalul de la Păltiniș*: „sunt în căutare de tineri (până la 25-28 de ani...) cu o înzestrare deosebită pentru cultura umanistă. Dacă aflați de vreunul, în Botoșanii care au dat cele mai mari genii ale noastre, v-aș ruga să mi-l semnalați (...) pot veni, eventual, odată la Botoșani «să-l pun pe cântar»" (12.05.1981). Chestiunea revine obsedant și în următoarea scrisoare din 25.05.1981. Pentru înfăptuirea ideii ar fi avut și timpul fizic necesar. „La 1 iulie plec în turneu prin țară, începând cu Craiova și Timișoara apoi Oradea și Cluj, unde am aflat de tineri ce m-așteaptă (...) aș încheia cu Botoșanii în cazul că-mi dați o veste bună" (18.06.1981, Păltiniș). Iar P.S.-ul

cade ca o ghilotină: „Nu-mi telefonați, în cazul că n-ați găsit pe nimeni deosebit”.

După plecarea lui Noica de la Biblioteca animația creștea, se discuta aprins; manuscrisele se cuveneau lăsate acolo și nu încredințate Ipoteștilor!

O veleitară botoșăneană îmi spunea cu reproș, în drum spre ușă, că ea n-a avut norocul meu! Îi răspund citând din Eminescu: „Oamenii se împart în două; unii caută și nu găsesc, alții găsesc și nu sunt mulțumiți.”

Mă îndrept spre casă răvășit sufletește cu gândul la cele unsprezece caiete lăsate Ipoteștilor condiționat: dacă nu se va ține promisiunea facsimilării lor vor fi luate înapoi. Răsfoiesc manuscrisele până spre dimineață; aproape toate au hârtia îngălbenită, purtând însemnările filozofului. Va trebui să-mi cumpăr o lupă. Rememorez înainte de culcare: „După ce am încercat la Sibiu, București, Iași, Cluj, Timișoara nu este întâmplător că tocmai la Botoșani am găsit înțelegere. A fost unul din visele mele de o viață. Poate se va împlini aici, la Eminescu acasă.” De ce „poate” – mă întrebam...

*

Pe 1 octombrie 1987, Constantin Noica a revenit la Botoșani.

Am plecat spre Ipotești. Gazdă fiind, am ajuns înaintea oaspetelui. Eram mulțumit că Noica nu se opriese numai la Botoșani. Era lumină de toamnă târzie și o liniște de început de veac.

În sufrageria casei, Noica s-a scuzat față de ceilalți. „Pe noi o să vă rugăm să ne iertați preț la vreun ceas. Avem de clarificat unele lucruri!” Ne-am așezat. Adusesem din fondul documentar un rând de caiete, precum și cele unsprezece lăsate acum trei ani de domnia sa. Cum unul dintre oficiali continua să vorbească, Noica s-a întors puțin în scaun, întrebându-l: „Cum ai putut, domnule, să mă întrebi dacă manuscrisele nu sunt cumva simple notițe de școală?” „Ca să vă incit, domnule Noica!” Numai că pe filozof nu-l interesa răspunsul pe care nici nu l-a comentat. Cu teancul de caiete în față a început confruntarea; câte pagini aveam noi și câte se aflau notate de el într-o mapă cu file îngălbenite pe a cărei copertă era scris: Mișu Eminescu. Atunci când des-

coperea că noi aveam mai multe pagini se bucura copilărește: „Bun – zicea – să vedem mai departe”. Mă întrebă, apoi, cu câte un caiet în față, ce conțin diverse pagini. „Bun”, repeta mulțumit. La urmă am făcut confruntarea cu cele unsprezece caiete lăsate în octombrie 1984. Șase dintre acestea le-a luat chiar atunci înapoi, spunând: „Nu mai aveți de-acum nevoie de ele.” Pentru moment am rămas surprins. Acum când notez îmi dau seama că ele fuseseră doar „momeala”. Au mai rămas cinci la care am găsit unele neconcordanțe față de ale noastre; de altfel, acestea conțineau și cele mai puține pagini. După ce lucrurile au fost clare, Noica mi-a spus să i le trimit la Păltiniș, căci intenționa să le expună acolo și să-i scriu despre toate neconcordanțele din manuscrisele rămase. Mi-a lăsat apoi o listă actualizată (3 file dactilografiate) cu manuscrisele Eminescu aflate la B.A.R. (Îmi mai dăduse una, cu trei ani în urmă, care era incompletă).

Nu știu când au trecut trei sferturi de ceas la masa din sufrageria casei memoriale. Noica a stat cu scaunul înspre fereastra cu „vechiul salcâm”. Mi-a spus de câteva ori: „Ați făcut o treabă bună”. Probabil nu se aștepta. La sfârșit s-a ridicat și a spus tuturor: „Ați făcut o treabă bună și vă felicit din toată inima” Apoi, întorcându-se spre mine: „Dă-mi voie să te îmbrățișez”. Era neîndoiește emoționat și realmente fericit. Ce mare lucru înfăptuisem decât exact ceea ce se cuvenea să fie făcut? La îndemnul lui Nicolae Octavian, Noica i-a îmbrățișat la rând pe toți. Părea că-și stăpânește lacrimile. „Prietenul Liceanu spune că pe tot ce pune mâna Noica nu iese. Iată că unul din cele cinci mari lucruri pe care mi le-am dorit toată viața a ieșit, și a ieșit aici, la Eminescu acasă.” În timp ce vorbea a ridicat privirea, dar nu vedea pe nimeni. La plecare a mai adăugat: „Numele nostru trebuie trecut sub tăcere. El nu mai există. Dumneavoastră ați făcut totul.” În această stare de spirit a notat și în Cartea de onoare a muzeului. „Comitetul de Cultură din Botoșani a înfăptuit, cu facsimilarea caietelor lui Eminescu, ceva de ordinul „visului încremenit” al poetului. Cu recunoștința noastră caldă, a tuturor sufletelor românești.

1 oct. '87, Ipotești

Marin
DIACONU

Noica în fața lui Eminescu

Abstract

Constantin Noica considered Eminescu one of the three picks of the Romanian spirituality, together with the Romanian language and the sculptor Constantin Brâncuși. Noica gave a few philosophical interpretations of Eminescu's poetry and was very interested to edit his manuscripts.

Keywords: Mihai Eminescu, Constantin Brâncuși, Romanian language, miracle, genius.

Ca un făcut, Noica se urcă aproape numai spre culmi; de la Kant – spre care se înalță de la 18 ani –, la Descartes, Platon, Hegel și până la Heidegger; de la Limba ca rostire românească la Eminescu și până la Brâncuși.

Oare, ca un gata-făcut? Chiar așa să fie? Nu cumva o virtuală Culme românească aspira către înălțimi atinse de mari filozofi, de mari gânditori, de mari înțelepți?

Ceea ce la optsprezece ani era doar intuiție sau aspirație adolescentină, pe poteca înspre Statuia Filozofului devine, mai apoi, preocupare, interes constant, hotărât, peren prin șase decenii de viață și de meditație filosofică. Neliniștea metafizică, descumpănirea și cumpănirea adolescentină, metaforizată se convertesc în interes filozofic și cultural programatic. Căci iată cum începe eseul-poveste, *Statuia Filozofului*, scris la optsprezece ani ai liceanului: „Se opri, încremenit, deasupra unei hotărâri, ca o cumpănă de puț. Era mai sigur dac-o lua pe poteca cealaltă. Adică nu, tot mai bine e

pe-aci. Sau... Ah! ce stupid! Să nu poți să iei o hotărâre, când ești atât de hotărât să iei una... Și se opri de-a binelea, gânditor ca o cumpănă definitiv părăsită. Propriu-zis, urcușul nu-l obosise” (*Semnele Minervei*, 1994, p. 34).

Ceva din destinul lui Noica se prefigurează în această poveste de adormit filozofii. Căci acel urcuș duce spre Schit. Cât despre filosoful din poveste, „unii mi-au spus c-a trăit, alții că trăiește; o femeie mi-a spus că și-a ars casa și rostul și c-a plecat în pustie; o bătrână mi-a arătat muntele, un copil mi-a numit schitul și o nădejde m-a luminat. Da sunt la doi pași de schit și la doi pași de ideal. [...]

Și omul se înalță în noapte cât un ideal.

Un gând absurd, copilăresc, îl reținu.

Dar dacă nu voi avea destulă piatră ca să-i cioplesc statuia ?

Ești sigur că filosoful e tot atât de înalt ca și gândul său ?” (p. 40).

Dar să revenim de la Filosoful din poveste la Filosoful din lumea noastră, trecut doar în ordinea imediată pe Celălalt Tărâm și odihnindu-se, cât o veșnicie, chiar lângă Schit, cel din Păltiniș, de-a dreapta lui.

Și să urmărim povestea drumului prin lumea spirituală a lui Constantin Noica.

Despărțirea de Goethe din *Anti-Goethe* este chiar despărțirea de nefilosoficul din gânditorul Goethe, la care nu mai revine, după scrierea manuscrisului (în anii '50; căci cartea va apărea de-abia peste două decenii, în 1976).

După ce, tot în anii '50, povestise, „pe înțelesul tuturor”, hegeliana *Fenomenologie a spiritului*, Noica revine la ea peste un deceniu și o povestește încă o dată. De data aceasta, doar jumătate din conținut; iar cealaltă jumătate de conținut a rămas să fie povestită altă dată, care n-a mai fost să fie vreodată. Așadar, povestească-se...

Și n-a mai fost să fie, probabil, întrucât plimbarea filosoficească și dialogul speculativ cu universalul trebuia să fie, spre a fi desăvârșit, împământenit românește, cu culmi spirituale românești; cu cei „trei mari gânditori” care în trecutul nostru cultural și-au pus „problema ființei”: limba, un poet și un sculptor. În concret, cei trei mari gân-

ditori sunt: Limba românească, Eminescu, Brâncuși.

În marginile și în rostul limbii românești, Noica meditează preț de două cărți: *Rostirea filosofică românească* și *Creație și frumos în rostirea românească*. Lui Eminescu îi consacră (sanctificându-l cultural) o suită de articole și eseuri, precum și o strădanie de două decenii, spre a se conserva și difuza însemnele scrise de Gânditorul-Poet. Iar pe Brâncuși îl va comenta sub semnul *Sentimentului românesc al ființei* și a ilustra tema centrală a devenirii într-o ființă cu brâncușiana *Cumînțenie a Pământului*.

Interesul și mersul lui Noica înspre Eminescu prezintă trei fețe, distincte și strâns înfățișate; una ține de edificarea propriului sistem filosofic; alta de un Eminescu al lui Noica; iar a treia de Eminescu proiectat ca întemeietor de conștiință creatoare românească.

În viziunea lui Noica, lumea românească nu stă sub blestemul ideii de neant, ca cel ce precede rotitor ființa și nici ca încoronare rostitoare a lumii. Ca și în înțeleapta spiritualitate antică grecească, ființei îi precede haosul și tot el ar putea să-i urmeze, printr-o năzbâtie neumană a umanului ultra-s sofisticat tehnic.

Din haos se înfăptuiesc fapte reale, realități individuale, dintre care unele doar virtual reale, sau pâlpâiri, sau simple existențe, iar altele pot fi temeinice și care dau „sclipiri de ființă”. Acestea sunt cele care generează un sentiment al ființei. Devenirea lucrurilor, precum și cunoașterea lor se pot organiza „într-o structură, un fel de arhetip sau model al ființei”.

În structurarea sentimentului românesc al ființei stă Eminescu cu ideea nașterii ființei din haos; iar pentru înălțarea la rațiunea ființei, la un model al ființei, dau seamă basmul, *Luceafărul* eminescian și creația brâncușiană. Avem aici, în *Sentimentul românesc al ființei*, o originală interpretare a capodoperei eminesciene, una neluată în seamă de acei critici și istorici literari neîn stare să ajungă pe podișul înalt speculativ; interpretare care pe holomerului nepereche Călinescu l-ar fi satisfăcut și încântat.

Lumile *Luceafărului* trăiesc puternica tensiune dintre individual – determinații –

general, dintre necesitate și contingentă. Și, chiar dacă nu se întâlnesc într-o îngemănare și creare de noi lumi, splendidă este căutarea de către unul, fiecare, a celuilalt.

Clasica idee a geniului, evidențiată dintru început, de Eminescu însuși –, iată cum este interpretată de Noica, pe modelul *Luceafărului*: „Geniul este cel ce știe despre sensurile generale ale sinelui, despre legi și necesitate. Dacă geniul seamănă cu Luceafărul, este fiindcă poartă în el generalul, la care vrea să ridice lumea norocului. Să coboare el în această lume nu poate, chiar dacă o clipă ar dori-o. Să ridice de-a dreptul individualul la ordine, la lege, la general (s-o facă astru pe Cătălina), nu îi este dat. Nefericirea geniului este așadar de ordin ontologic și ea. Căci geniul știe de ființă, în timp ce omul de rând nu știe. Lumea ar trebui să prindă ființă, prin geniu, dacă rămâne una a contingentă. Și totuși, trecerea geniului prin lume, ca și trecerea lui Hyperion – pe-deasupra-mergătorul – lasă în urmă-i o dâră de lumină și un derzvon al ordinii. Trecerea lui Eminescu prin lumea noastră, ce extraordinară ordine nu a adus ea, câtă ființă n-a instituit, cu toată nefericirea și dezordinea din el! Dacă astăzi ființa românească ține, este într-o măsură, poate încă nedeplin lămurită, dar sigură, pentru că a trecut un Eminescu prin lumea ei” (*Sentimentul românesc al ființei*, 1978, p. 107-108).

Ființa crește de jos, pâlpâie, bâjbâie, se înfiripă, câteodată crește orientată de, fundamentată pe anume principii, cărora Eminescu le spunea *arhei*. „Ființa lucrurilor, ființa existentului, pe care o caută ontologia – anume: ce este cu adevărat în lume? – își capătă, cu arheii, un răspuns conceptual solidă cu tot ce am vădit în desfășurarea sentimentului românesc al ființei, de la întrebarea asupra a ce este până la modelul ontologic posibil” (p. 341).

Acești arhei eminescieni „s-au ivit ca niște ca niște duhuri bune să exprime felul cum se ridică totuși spre ființă lumea, din negurile ei” (p. 343).

Și totuși, Eminescu – în continuitatea firească a limbii, încă și a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab...*, a cronicarilor și a *Divanului* lui Cantemir – nu ne dă, nu ne luminează, decât fața întunecată a problemei

ființe. Cu Luceferii și cu arheii, el se străduiește s-o dezmarginescă, s-o scoată din marginile ei. Dar... n-a fost să fie. Și, a fost să fie ca fața luminoasă și deschiderea către universal să ni le dea Brâncuși, „sculptorul acela al zborului și al esențelor” (p. 344).

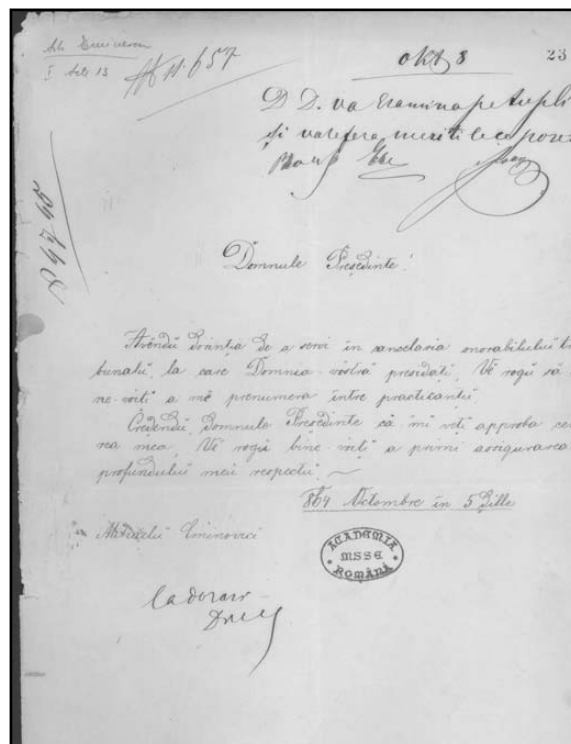
În preumblarea spre Eminescu însuși, Noica meditează „marginalii la un vers” eminescian, pe tema „infini și infinire”, „despre iscusitele răsturnări”, despre „timp și treier” și altele, câteva; cum ar fi, traducerea din *Critica rațiunii pure* a lui Kant. Doar câteva, căci el nu vrea să fie un eminescolog, nici eminescograf și deloc eminescian. Vine, mai degrabă, printr-o insistență strădanie de două decenii, ultimele ale vieții proprii, să ni-l lumineze ca Pedagog al poporului român.

„În clipa de față – scria Noica prin slova «Scânteii tineretului», în 9 iulie 1969; așadar, în urmă cu 40 de ani –, Eminescu nu e decât cel mai mare poet al Românei. Avem răstimpuri să credem că el poate fi transformat în *Pedagog* al ei, dacă se pun la dispoziția oricui, și mai ales a tineretului, caietele cuprinse în cele 44 de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române” (p. 14).

În aceste manuscrise, cu peste 7000 de file, se află „miracolul” eminescian: „*Caietele arată oricui care e răspunderea și umilința omului de cultură, fie că este ori nu geniu*. Dincolo de învrednicirea lui Eminescu, e vorba, în caiete, de vrednicia lui Eminescu, neștiută încă de intelectualul român, care-l admiră atât de mult. Și, dincolo de pesimismul lui Eminescu, apare aici sănătatea lui fără seamăn, splendida replică, în anii mai târzii, a «haimanalei sănătoase» de care vorbea Călinescu pentru anii copilăriei” (p. 16).

Și încheie Noica astfel: „Statuile, comemorările, cărțile bune despre el, chiar operele sale complete [...], trebuie să se adauge valoarea lui Eminescu însuși. E un miracol că-l avem, păstrat întreg cu chipul lui interior, în 44 de manuscrise. Va fi un alt miracol când îl vor reda vieții, cu o clipă înaintea de a se stinge a doua oară, în cele peste 7000 de file ce putrezesc” (p. 16).

Acest „alt miracol” este o rotundă realitate culturală, azi, în 2009, prin strădaniile tânărului din '69 care este Eugen Simion și a echipei sale de iubitori ai lui Eminescu și ai

culturii române. S-au facsimilat toate cele 44 de caiete din fondul Bibliotecii Academiei Române. Au apărut, la 15 iunie 2009, încă alte două volume, dintr-o altă arhivă, și încă un manuscris stă să vină și facsimilatra.

Aventura lui Noica în marginea Manuscriselor eminesciene trece prin toate cele șase modulații românești ale ființei:

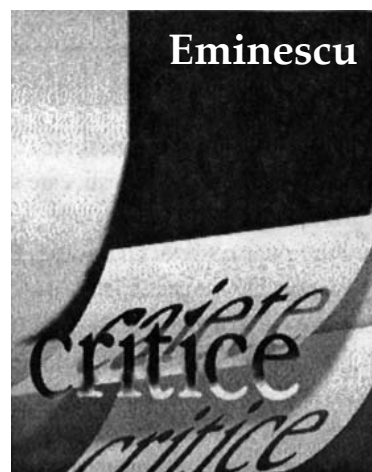
- ar fi să fie – când Noica a văzut ideea multiplicării;
- era să fie – pe când a xeroxat o parte din manuscrise;
- n-a fost să fie – în momentul trecătorului Noica;
- va fi fiind – în și pentru postumitatea lui Noica;
- este să fie – ca al doilea „miracol”, sub ochii noștri; și
- a fost să fie – pentru și cât o eternitate românească.

Pentru Constantin Noica, Eminescu este (doar) un Uriaș pe înălțimea și pe adâncimea căruia și va și ne va edifica, va dura și înălța propriul sistem filosofic.

Până la deplina edificare, Noica va mai trece prin rostirea românească, prin modelul ontologic românesc și prin fundamentala devenire într-o ființă.

N. GEORGESCU

Eminescologia, la ora exactă

Abstract

The author discusses about the problems that "eminescology" (a so called science about M. Eminescu) has. There are many difficulties when editing his poems, because his manuscripts are full of annotations, made by the writer, but also by those who read the documents. Besides, it is necessary to make a critical edition of all the previous editions of Eminescu's poetry, in order to observe the spelling differences between them. We suggest also to edit "Timpul" (the newspaper whose editor in chief Eminescu was) so that we could change the poet's image.

Keywords: Eminescu, "eminescology", manuscripts, critical edition, image.

I. O știință fără oficialități. Ceea ce se numește, de vreo 50-60 de ani, „eminescologie”, are mai mult pretenția de a fi expresia unei științe. Nu există știința ca atare, în sensul că nu are instituțiile aferente necesare. Nu există în nomenclatorul național de meserii și profesii acea de „eminescolog”. Nu-ți poți da doctoratul în eminescologie ca știință – ci doar în alte științe umaniste, având doar tema „Eminescu” așa cum ai avea tema „Titu Maiorescu” ori „Ion Creangă”, etc. De altfel, cuvântul ca atare, *eminescologie*, a fost primit în dicționare târziu. Îl veți căuta zadarnic în „Dicționar etimologic de termeni științifici” scos la „Editura științifică și enciclopedică”, în 1987, de Nicolae Andrei - și în oricare alt dicționar românesc de până la 1989. În acest an, la presiunea ediției Eminescu ce se lucra cu atâta energie, în Suplimentul la „Dicționarul explicativ al limbii române”, scos de Institutul de lingvistică al Academiei, apare prima dată termenul, glossat: „știința despre viața și opera lui Mihai Eminescu” – și explicat în paranteză: „după dantologie”. Nu toate numele proprii (de scriitori, oameni politici, artiști în general) creează științe eponime; în cultura română numele lui Eminescu este, poate, singurul – iar culturile mari ale Europei au, fiecare în parte,

asemenea științe eponime pentru câteva nume ilustre din interiorul lor. Consemnarea termenului „eminescologie” într-un dicționar academic s-a făcut cu scopul și speranța că această știință (numele este format, după cum vedem, cu „logos”, definirea universală a științelor) va deveni cu adevărat știință. Ea a rămas, însă, tot o formă fără fond, o etichetă care nu se aplică pe nimic. Diversele grupuri de eminescologi au lucrat, să nu uităm, în instituții diferite, fiecare în parte cu un program anumit care, odată încheiat, a dus la dizolvarea grupului respectiv. Să amintim că, în anii noștri, mai întâi s-a lucrat la monumentalul „Dicționar al limbii poetice eminesciene”, sub redacția lui Tudor Vianu și, apoi, a lui Șerban Cioculescu. Dicționarul a apărut în 1967 iar apoi colectivul de la Institutul de lingvistică s-a dizolvat. Între timp Perpessicius a continuat să fie de unul singur o instituție, scoțând volumele IV, V și VI din ediția care-i poartă numele. Ediția a doua a lui Perpessicius s-a lucrat, sub supravegherea sa, la Editura Minerva unde s-a constituit alt nucleu eminescian având-o în prim plan pe Aurelia Rusu. Din 1977 s-a instituit colectivul de la Muzeul Literaturii Române care a editat volumele VII-XVI din seria de OPERE, muncă titanică ce a ținut lumea românească

în tensiune culturală întreaga perioadă, până la căderea regimului comunist. Odată încheiată această muncă, respectivul colectiv s-a dizolvat, de asemenea. S-a început, paralel, la Biblioteca Academiei Române o altă întreprindere urieșească, aceea a „Bibliografiei Mihai Eminescu”. Odată încheiată și aceasta, colectivul iarăși s-a dizolvat. Vreau să spun că eminescologia ca știință n-a prins rădăcini în nici unul din locurile unde s-a înființat, a fost respinsă pe rând de instituțiile care au găzduit-o fără a reuși să se permanentizeze, să se individualizeze – rămânând doar în programul de cercetare al acestora. După anul 1989 lucrurile au sărit în aer, despre Eminescu s-a mai vorbit întrucâtva, dar despre eminescologie – niciodată. O știință anunțată fulgurant într-un supliment de dicționar academic, la final de eră comunistă, preluată inertial în limbajul științific de după 1989 – dar o știință fantomatică. A venit, poate, timpul să ne întrebăm dacă este cazul să ardem în piețe publice acel dicționar pentru cuvântul de foc pe care-l conține – sau dacă, dimpotrivă, vom găsi că o știință serioasă, aplicată, pozitivă este necesară.

II. Centrul și marginea. Așa cum se petrec lucrurile astăzi, de câțiva ani buni eminescologia se derulează la zile fixe prin județe. Mai exact, prin județele cu pretenții culturale ale țării, adică, de regulă, acelea în care există filiale ale Uniunii Scriitorilor. Am participat la câteva asemenea petreceri ale lui Mihai Eminescu peste ani al morții sau al nașterii) și pot depune mărturie, ca să zic așa, că s-a instituit un fel de ritual constând din câteva momente fixe ce se regăsesc mai peste tot.

Astfel, „momentul fix *Dilema*” nu lipsește de nicăieri, amintindu-se în toate capitalele de județ că la anul 2000 poetul național a fost denigrat în acea revistă, rostindu-se numele în discuție (toate sau doar unele dintre ele sau chiar mai multe nume decât au participat la dezbaterea aceea), rezumându-se argumentele antieminesciene iterate atunci, dându-li-se răspuns. Prin anul 2005, cred, o asemenea întâlnire s-a canalizat către rolul și rostul presei în general, ajungân-

du-se la concluzii foarte interesante, pe care nu le-am văzut consemnate. Era la Vaslui și discuția se purta între sociologi, istorici și istorici literari, susținându-se că nu există remediu împotriva presei, că libertatea ei a devenit libertinaj, că toată lumea se teme de domnia sa presa, etc. Atunci s-a spus așa: - Ba există remediu împotriva presei, și acest remediu nu este o altă presă, de sens invers, acest remediu este ceea ce făcea Titu Maiorescu la *Junimea*: lectura în grup a presei. Cercul literar, cenaclul literar, salonul literar, iată modalități eficiente și chiar fertile de a îmblânzi presa. Într-adevăr, ani la rând, mai ales la începuturile ei, *Junimea* a fost un cerc de comentatori de ziare și reviste, adică oameni în toată firea se strângeau, aduceau asemenea tipărituri din care citeau cu scopul de a vedea ce vor ele, și observau unul după altul și toți la un loc că ele nu vor ce trebuie. Literatură în *Junimea* se citea destul de rar – iar cine are curiozitatea să răsfoiască procesele verbale ale lui A.D. Xenopol constată, de pildă, că din când în când, dacă nu era ceva demn de atenție, se citeau a doua sau a treia oară poezii de M. Eminescu, chiar în lipsa autorului. Cenaclurile noastre actuale sunt grupuri lacome de timp, creatorii se îngheșuie să țină microfonul cât mai strâns, critica îi gădilă pe ei și numai pe ei... Avantajul cercului de lectură stă chiar în cuvântul care-l definește: cerc. Curgerea șuvoiului energic al literei tipărite, o curgere neapărat în jos, este oprită, zăgăzuită, din râu se face lac, din izvor se face fântână și aici, în cerc, când seminarizezi un text, adică îl iei propoziție cu propoziție și-l judeci la rece, în „semințele” lui, vezi că, în spate, autorul stă pe loc în câteva dogme ce-l definesc foarte limpede. După doi sau trei ani de analiză a presei făcută logic, filologic și filosofic, Titu Maiorescu a putut scrie câteva zeci de pagini cu titlul „În contra direcției de azi în cultura română” care au așezat lucrurile în rosturi. S-a dovedit pentru prima dată la noi că remediu cel mai sigur împotriva intoxicației cu presă este cercul de lectură a presei.

Acest ritual al lecturii colective se prefigurează ca mod de petrecere în jurul numelui lui Eminescu la fiecare 15 ianuarie

și 15 iunie din an. „Caveant consules”, cum ar zice Cato Censorul, adică: să se teamă de o asemenea lectură avizată, concentrică, neapărat acidă, toți cei fixați într-un titlu de gazetă și care dau drumul la jetul de cerneală pe urdinișul tiparului: în jurul lor înșile se adună balta. Rezultatul unui asemenea mod de a trăi cultura este indirect bun. Într-adevăr, acești oameni nu scriu – și, mai ales, nu publică – în schimb fac o critică verbală cum nu se poate mai pertinentă, care sudează grupuri, configurează reacții similare. Sesiunile științifice dedicate lui Eminescu au și această configurație, definită la Vaslui în anul 2005, sub ochiul rece și tăios al d-lui Theodor Codreanu, unul dintre intransigenții apărători ai lui Eminescu, propusă ca alternativă la intoxicația de presă – și acceptată astfel. Acest „Eminescu verbal”, ca să-i zicem astfel, strânge destul de multă lume în bibliotecile județene sau în sălile teatrelor, caselor de cultură (după caz) – și are avantajul unei amintiri vii a vieții și operei poetului. Inutil să spun, aici, că efectul mediatic este minim: fie vreo știre triumfalistă în presa locală sau la radio București, fie un interviu bine „calibrat” cu vreun participant mai de vază, etc. Uneori – cum s-a întâmplat acum un an la Alexandria cu revista locală „Caligraf” – apar și texte mai dure, dar fie rămân acolo, în județul respectiv, fie – cazul nostru, când redactorii au dus revista la presa centrală – sunt luate în pleasnă de alde „Caveant consules” de mai sus. Cu alte cuvinte, centrul păstrează cu îndârjire imaginea lui Eminescu din anii 70-80 ai secolului trecut, imagine pe care o puteți vedea și în recentul mare dicționar de scriitori români scos la Academie – și chiar în recente manuale școlare „alternative” (dar în cazul lui Eminescu foarte concordante). Se vorbește, așadar, mai ales despre poet – și mai ales despre poeziile sale postume, pe care „n-a apucat să și le publice singur”, cum s-a solidificat șablonul – ziaristul Eminescu este un om robit muncii, orbit de idei naționaliste, xenofobia populând, ca termen, mai toate abordările din presa centrală ori centralistă ce i se dedică, boala din 1883 este una neapărat fizică – chiar dacă nu se mai vorbește de sifilis, ca în

anii amintiți, se zice de psihoze și alte manifestări similare, și câte și mai câte. Acum, recent, „România literară” ia un aer de zeflemea textualistă pentru a-l persifla, în glumă, pe Eminescu poetul deoarece cântă în poeziile sale numai femeia blondă cu ochii albaștri discriminând brunetele autohtone...

Eminescu al marginilor este mult mai interesant, mult mai viu. La Vaslui, la Suceava (nu și la Botoșani, acolo este o defulare centristă), la Pitești, Alexandria, Brăila, Galați, Craiova, Turnu Severin etc. – se dezbate mitul omului, mitul fascinant al operei, mitul magnetic al biografiei. Se dezbate, adică se pun întrebări, se aduc argumente, se rostește un „de ce” continuu cu adresă din ce în ce mai precisă către centru. Se construiește, adică, personalitatea lui Eminescu, nu viața lui biologică, sentimentală, politică etc. Iar un punct obligatoriu în acest ritual al vorbirii despre poet și ziarist este ideea națională. Dacă provincia a reușit ceva împotriva centrului, asta a reușit: să obțină afirmația apăsată că integrarea europeană nu înseamnă dizolvare culturală ci se oprește la finanțe, economie, turism lucrativ, migrațiune a formelor de muncă, structuri politice – culturile naționale trebuind să fie, însă, protejate. La ora de față și centrul este obligat să înghită acest adevăr – el, centrul, care abia așteaptă să scrie și să gândească franțuzește, englezește, chiar nemțește (deși e cam greu!...), să se lanseze în lumea mare prin indivizii lui tot unul și unul, să scape de încorsetările cuvintelor balcanico-danubiano-carpato-pontice.

Poate că sunt cam triste observațiile noastre de anul acesta privindu-l pe Eminescu cel scris, adică al centrului, și cel vorbit, adică al miezului țării. A nu se uita, însă, că centrul are câteva datorii cel puțin seculare față de Eminescu. S-au scanat, iată, manuscrisele sale, s-au tipărit primele opt volume din cele vreo 10 sau 20 câte sunt pregătite pentru tipar. Restul – stă în calculatoare închise. Nu sunt bani, explică toți oamenii de la centru ai centrului. Cum așa, nu sunt bani ?! Dar românii noștri verzi care se bat cu pumnul în piept la televiziunea liberă că vor ridica o biserică pentru fiecare victorie a echipei de fotbal favorite,

aceștia ce fac cu banii ?! Am întrebat o smerită față bisericească, la un parastas oarecare, mai mult ca să știu și eu cum raționează biserica, am pus, așadar, întrebarea aceasta naivă: „ – Părinte, e permis ca hoții să ridice biserici ? ” Mă refer strict la hoții de drumul mare, la tâlhari, la violatori, la pungășii chiar. Primește Domnul, în mare lumina sa, dar de biserică din partea acestora ?! Pot nuanța întrebarea, adică să adaptez hoții de azi la cei de ieri. Dar, în același timp, văd și eu și știu că după momentul 1989 s-au ridicat în țară la noi câteva mii bune de biserici. Or fi, oare, clădite din bani calzi, comunicativi, munciți și încălziți la mintea și sufletul omului, ori doar din bani câștigați cine știe cum și lăsați în drum? Cine știe? Smerita față bisericească mi-a răspuns că Domnul primește de la toți. Așa este. Și dacă este așa, patronii de jocuri sportive de noroc se întrec între ei în biserici și mănăstiri, manuscrisele lui Eminescu mai au de așteptat. Oamenii de centru ai centrului trebuie să apeleze la stat, nu la popor. Iar statul mai are de făcut un institut Eminescu, o catedră Eminescu, de instituit meseria de „eminescolog” în nomenclatura ministerelor muncii, de editat ziarul „Timpul” care este enciclopedia întregii epoci de modernizare a României, de făcut chiar o enciclopedie Eminescu și câte și mai câte. Asta, în ipoteza că se va perpetua la nesfârșit această etatizare a omului nostru național, o etatizare ce nu cred să mai aibă pereche în vreo altă cultură europeană. În mod normal, el ar trebui să fie al națiunii, eventual al poporului – iar statul să se teamă continuu de el pentru că el îndreaptă, obligă la rigoare, cenzurează. Un Eminescu al națiunii ar trebui să însemne, însă, al „societății civile”: concepe cineva acest lucru azi, la noi, când așa-zisa societate civilă este tocmai aceea care s-a concentrat cândva în nucleul „Dilemei” iar apoi, acum adică, s-a înfoiat în toată forfota ziaristică ce-l arată cu degetul pe Eminescu drept cauză majoră a... A cui, mă rog? A naționalismului, desigur. Noi, societatea civilă, vrem națiune fără naționalism, iată ce se vede cu ochiul liber peste tot.

Rămâne, așadar, stringența logică: Eminescu nu poate fi al statului prin incom-

patibilitate istorică, nu este al națiunii prin context. El rămâne al poporului.

Prefer să discut lucruri de acest fel în margini, nu cu românii verzi sau albastru în dungii de la pupitrele de comandă, ci cu românii oameni, cei care au mintea în inimă și sufletul în creier.

III. Eminescu și Bizanțul. Cel mai greu lucru va fi, probabil, după această scanare magnifică a manuscriselor eminesciene, să redefinim eminescologia ca știință. În ce va consta această știință de acum înainte? Avem întreg câmpul scrisului la dispoziție, o adevărată horbotă de forme, cu posibilitatea pe care ne-o oferă calculatorul de a mări fiecare centimetru pătrat cât dorim putând, astfel, să înțelegem sensuri noi, ascunse celor două sau trei perechi de ochelari completate de Perpersicius cu lupe de diferite mărimi care l-au făcut pe editor să-și mute aproape cu totul lumina interioară din ochi – în pagină. Ce facem cu aceste infinite amănunte, cum ne depărtăm, acum, – nu de copaci ca să vedem pădurea, dar chiar de frunze, ramuri etc. pentru ca să vedem copacii? Practic, opera eminesciană este dizolvată în așternerile ei pe hârtie, s-ar putea spune că această eră a calculatorului nu mai are decât să inventeze călimărele și cum s-ar putea aduna aceste urme ale penelor ori condeielor și duce înapoi, în măduva creionului ori în recipientul pentru lichidul negru sau violet. Deja acest „ne-a mai rămas doar” se vehiculează ca refren prin presă ori la televizor. Se spune astfel că „ne-a mai rămas decât să descifrăm acest scris”. Ce înseamnă acest „să descifrăm”, nu cumva ne jucăm cu vorbele? Este vorba de a-l edita pe Eminescu, nu de a-l „descifra”. Cine crede că acest covor de pagini colorate extensibile la infinit va crea „perpersici” în serie înseamnă că nu știe ce înseamnă a edita un corpus de texte.

Cred, așadar, că viitorul eminescologiei ca știință nu poate consta în „descifrarea” milioanele de șiruri scanate electronic. Nici un editor de texte nu se poate, de altfel, dispensa de contactul material cu textul. Ai nevoie să vezi hârtia, să-i constăți granulația, grosimea, consistența. Trebuie, apoi,

să vezi cu ochii proprii intervențiile pe text, la intervențiile ulterioare scrisului mă refer. Cine a pus cutare virgulă cu altă cerneală decât cea a textului, a pus-o poetul când a recitat, a pus-o vreun cititor al său dintre mulții cititori și editori de care a avut parte de-a lungul anilor, are ea vreun sens, schimbă sensul inițial? Pentru omul de știință avansată aceste scanări au fost utile doar până la un punct, foarte sus în preocupările sale – dar nu punctul de vârf. Ultima verificare se face autptic. Am observat personal că unele caiete eminesciene sunt „toaletate” – și am discutat cu Dl. Mircea Dumitrescu situația. Dânsul mi-a confirmat: s-au șters din pagini unele însemnări ulterioare, făcute de așa-ziși savanți care-l comentau bășcălios pe Eminescu în caietele lui. Notății marginale de tipul „E nebun!”, „Probă de insanitate mentală”, „Prostii”, etc. - lipsesc din caietele tipărite. Poziția editorului este firească: îl editează pe Eminescu, nu pe epigonii eminescologiei care și-au etalat scrisul alături de scrisul poetului. Aceste adaosuri sunt, însă, în textul de pe calculator, pe dischetele care însoțesc volumele. Se va face, probabil, un opis cu ele.

De acord, numai că omul de știință poate avea opiniile lui. Dacă o virgulă e pusă cu altă cerneală decât a textului, sau cu creionul, cum se consideră? Dar sublinierile cu roșu ori albastru – sunt ale poetului, sau ale cititorilor manuscriselor sale? Oricum ar fi, el are nevoie de original, nu de ediția fotocopiată. Aceasta rămâne, totuși, o carte – nu este document. Iar publicul cultural trebuie avertizat.

Sunt și alte defecte, de natură electronică mai degrabă: nu poți ajunge la o pagină decât mergând din cifră în cifră, de pildă. De ce să vedem, însă, asemenea pete în soare și să nu ne bucurăm, mai întâi, de ce există, de ce avem cert?

Scanarea manuscriselor eminesciene este un gest salvator, și amintește mai degrabă de experiența Constantinopolei sub asediul turcesc. Totul trebuia salvat, ferit din calea barbarilor (pe atunci, și turcii lui Mahomed al II-lea erau barbari) – dar bizantinilor le-a fost teamă mai ales de repetarea întâmplării cu arderea bibliotecii din Alexandria din

imprudența armatei civilizatoare a lui Iuliu Caesar. Așa se face că luni la rând, înainte ca Mahomed al II-lea să spargă zidurile cetății, prin porturile Constantinopolei au fost încărcate pentru salvare nu covoarele cetății, nu statuile, picturile, nu comorile de aur și argint – ci mai ales manuscrisele imenselor biblioteci, rezumatul istoriei de peste două milenii ale omenirii. Acestea, împreună cu bibliotecarii lor, s-au refugiat în occident, mai ales la Veneția, unde invenția lui Gutenberg nu-și prea găsea întrebuințare. Într-adevăr, tiparul s-a inventat pe la 1452-1453 – iar Bizanțul a căzut sub turci exact la 1453. Nu a fost doar o coincidență – a fost mai degrabă o minune pusă dinadins în istorie ca să se poată trece de la o eră la alta. Prin multiplicare și răspândire, cultura scrisă a Bizanțului a fost salvată – iar Europa a renăscut. Ce s-ar fi întâmplat dacă acești papiruși fragili ar fi ars? Cum ar fi arătat (cum ar arăta azi) Europa fără Henricus Stephanus, fără Aldus Manutius și atâția umaniști care au dus și dezvoltat tiparul – și care, mai ales, au întemeiat edițiile critice de texte, au inventat familiile atât de numeroase ale literelor de tipar, au făcut din carte simbolul cultural și civilizator de astăzi?

Ce s-ar fi întâmplat dacă mica noastră revoluție de la 1989 se petrecea în zona Bibliotecii Academiei? Ce se poate întâmpla dacă (sau când) filele caietelor eminesciene se vor măcina, vor obosi, își vor pierde consistența materială de răsfoit, de timp și vreme? Iată visul bizantin al lui Noica împlinit de Eugen Simion astăzi: multiplicarea și răspândirea, acestea sunt imperativele salvării culturale. Această lecție a istoriei ar trebui predată și d-nei Profesoare Ioana Bot – și celor care găsesc inutil sau prea costisitor gestul academic de azi. Se mai întreabă cineva cât a costat corabia care a transportat manuscrisele „Iliadei” (vreo 1400 la număr!) de la Bizanț la Veneția, cât au primit marinarii, etc. Are fapta istorică preț material?!

IV. Dissolve et coagula. Această scanare, de azi, verifică, în fond, întreaga eminescologie de până acum, adică pune în paranteză, pentru un timp oarecare necesar sedi-

mentării, edițiile Eminescu, opera poetului dacă nu în întregul ei, cel puțin în ceea ce înseamnă poezie (inclusiv teatrul, proza literară, etc.) – și ridică întrebări de care se sperie gândul. Nu îndrăznim să ne aventurăm în urmărirea consecințelor. Propunem următoarea imagine ca reprezentare virtuală a noii realități create: o statuie de sare cufundată într-o apă sărată. Cât de saturată trebuie să fie soluția pentru ca să nu mai primească nici un atom în plus, pentru ca statuia, așadar, să nu se dizolve? Ce consistență trebuie să aibă materialul statuii pentru a rezista la procesul natural de dizolvare? Cu alte cuvinte: va rezista ediția Perpersicius cufundată în marea de cerneală eminesciană recreată în jurul ei? Va rezista ediția Călinescu, ediția Murărașu, ediția C. Botez, ediția Ibrăileanu, etc., etc.? Cine va face aceste măsurători în multe privințe farmaceutice? Ce va mai înțelege cititorul generic al lui Eminescu din aceste verificări continue? Ce va face profesorul de literatură română cu textul? Nu vreau să fiu de loc prăpăstios, dar logica faptelor și a gândurilor duce către punerea în paranteză pentru un timp îndelungat a domeniului.

Cu atât mai mult se ridică întrebarea cealaltă, necesară pentru echilibru, și anume: ce facem cu voința auctorială? Pe Eminescu el însuși, ca om viu cu drepturi și discernământ – cum îl acceptăm? Chestiunea revine la înțelegerea antumelor, adică a poeziilor publicate de Eminescu însuși. Spre dezamăgirea calculatorului, trebuie să-i „scanăm” concluzia fermă că manuscrisele au, în privința antumelor, doar valoare consultativă. Nu se cunoaște ultimul manuscris pentru nici o poezie antumă eminesciană (și cele câteva manuscrise ultime considerate excepții se dovedesc a fi tot forme anterioare), astfel că aici nu-l mai putem controla sau îndrepta pe autor.

Problemele pe care le ridică antumele sunt, în principal, trei la număr. Ele țin de punctuație, de poziția apostrofului, și de statutul ediției princeps Maiorescu din 1883. Trebuie, așadar, să ne frământăm mintea pe un teren solid, adică să stabilim voința auctorială, a lui Eminescu, după surse reale. Trebuie, pentru aceasta, să acceptăm –

iată ce ne este foarte greu : *să acceptăm!* - că există o voință a autorului în privința publicării operei sale, și să încercăm să urmărim sensurile poeziilor după această voință. Parcă s-a instituit tiranic în eminescologie dogma după care opera sa poetică înseamnă un maldăr de cuvinte și idei pe care n-a avut răgazul să și le ducă la desăvârșire propriuzisă, pe care le-a lăsat într-o ladă devenită tezaur comun de diamante neșlefuite... Maiorescu însuși a reluat ediția princeps de 11 ori – aducând de fiecare dată schimbări în punctuație, în poziția apostrofului și chiar în ordinea poeziilor. El se deosebește peste tot, oarecum cu program, de textul publicat în „Convorbiri literare” ori în „Almanahul României June”. Editorii antumelor eminesciene au, după Maiorescu, fiecare în parte punctuație proprie, adeseori forme alese de el însuși ca editor – abia Perpersicius dacă încearcă o reconciliere consensuală în această privință. Reformele ortografice ale limbii române au fost, apoi, fiecare în parte aplicată în primul și în primul rând pe poezia lui Eminescu, oarecum cu sentimentul experimentului: dacă Eminescu rezistă, reforma se poate aplica limbii române în întregul ei. Rediscutarea acestor trei probleme ținând de punctuație, poziția apostrofului și statutul ediției princeps - iată chestiuni care pot merge spre închegarea operei poetice eminesciene. Termenii relației se configurează, astfel, de la sine în formula medievală: *dissolve et coagula*. Dizolvarea operei în scriitură este una – adunarea ei sub un nume ca voință auctorială este alta.

Din păcate, relația acționează în câmpuri diferite, în zona *postumelor* și în cea a *antumelor*. Câmpurile pot fi însă judecate fiecare în parte în consistența lui. Astfel, în zona antumelor trebuie adunat Eminescu-cel-el-însuși dintre editorii antumelor – operație pe care am făcut-o după vreo zece ani de confruntări complete. În zona postumelor, apoi, trebuie stabilită acea tradiție a textului, adică o ediție critică a tuturor edițiilor de postume eminesciene, începând cu Nerva Hodoș și ajungându-se până astăzi. Această tradiție odată stabilită, abia ea va putea fi confruntată cu manuscrisele scana-

te astăzi. Această ediție critică filologică va fi statuia de sare ce se va cufunda în soluția electronică.

Și cu aceasta nu suntem decât la jumătatea drumului spre cunoașterea și înțelegerea operei eminesciene. Rămâne celălalt târâm, denumit generic „ziaristică”. Trebuie revăzut acel program de cercetare propus la începutul anilor 90 ai secolului trecut – care are în vedere editarea în regim de ediție critică a ziarului „Timpul”. Dacă opera literară a lui Eminescu și-a câștigat, cu aceste scanări magnifice, câmpul geometric întreg – și opera sa ziaristică are dreptul la același câmp. Editarea ziarului „Timpul”, text după text, pe numere sau pe rubrici, este o muncă filologică relativ ușoară dar de mare interes istoric și enciclopedic. Într-adevăr, cei șase ani eminescieni la „Timpul” (1877-1883) nu înseamnă o cantitate enormă de text, cum se lasă a se înțelege. Ziarul apare de 4 sau 5 ori pe săptămână, în câte patru pagini dintre care ultima este totdeauna rezervată reclamelor, textele au un corp de literă mare: ar fi vorba de câte un tom pentru fiecare an. Ziarul dă seamă despre tot ce mișcă – teoretic vorbind – în Europa și în România în acești ani. Eminescian sau nu, fiecare articol de acolo are girul lui Eminescu, mai ales când el a fost redactor șef, sau se înscrie în spiritul lui Eminescu. Abaterile au, desigur, și ele importanța lor. Iar dacă nu e de Eminescu, un articol oarecare poate fi de Slavici, Caragiale, Păulescu, Lahovary, Maiorescu sau altcineva, numai bărbați de vază ai culturii române, rar câte un nume mărunt. Abia prin cufundarea corpusului de texte eminesciene în timpul și locul lui, adică în ziarul „Timpul”, opera sa câștigă consistență.

Aceste lucruri țin nu de descifrarea scrișului eminescian – care, pentru unii, ar fi tot ce ne-a mai rămas de făcut – ci de descifrarea epocii, a spiritului eminescian. Nu sunt treaba unuia singur sau a câtorva. *Urgența cere înființarea unui Institut Eminescu ce va avea de urmărit fenomenul Eminescu în țară și în lume, în prezent, în trecut și în viitor, de făcut o enciclopedie Eminescu, opere tematice (ediții), bibliografii, de studiat cu aplicare viața poetului*

mai ales în ceea ce se cheamă personalitatea sa (pentru a nu mai zice cu ochii închiși că între 1883-1889, timp de șase ani, poetul a trăit degeaba, ca un lemn uscat, după ce timp de numai șase sau șapte ani, între 1887-1883, a pus pe jar întreaga Românie politică și culturală cu textele sale) etc. Scanarea manuscriselor eminesciene înseamnă declanșarea unui proces, ruperea bulgărelui din vârful dealului: dacă nu se urmează metodic rostogolirea sa în gândul comun, putem asista la adevărate catastrofe teoretice. Una dintre ele, poate cea mai de temut, este această punere în paranteze a operei care echivalează cu scoaterea ei din atenția și interesul public. Putem avea de-a face cu o „deconstrucție” furibundă – ca reacție la cele mai bune intenții culturale și științifice care s-au manifestat în ultimul secol în cultura noastră.

Altfel, dacă ne oprim la minunile de calculator, blocăm totul în eristică, pentru că fiecare va lua de acolo ce vede, ce-i convine, ce nu ia altul, etc. Ar fi ca și când Orfeu, cel din „*Memento mori*”, ar arunca la propriu harfa în mare, ar cufunda, adică, instrumentul melodiilor infinite - în muzica infinită a materiei.

Cât despre profesorul de literatură română, el are tot dreptul să fie nemulțumit, pentru că nu este neapărat cercetător, nu are neapărat toată informația despre Eminescu, nu are nici aceste magnifice caiete – și totuși, pe umerii lui apasă răspunderea predării lui Eminescu mai departe, către tineri. Nu-l invidiez de loc, dar nici nu pot să-i susțin nemulțumirea. El trebuie, în fond, ca agent al culturii de acest fel, să sesizeze marile probleme, să înțeleagă marile dileme, să spună răspicat unde ne aflăm cu recuperarea culturii naționale. În analiza textului poetic eminescian, apoi, el este obligat să meargă pe spații mici, controlabile. Să compare între ele cel puțin două ediții, să observe diferențele, să le înțeleagă. Sau, cel puțin, să atenționeze când comentează că citează după ediția Cutare. Să nu meargă, adică, orbește – ca manualul, de pildă, care nu spune după cine editează, nu spune că alt editor are altfel, etc. Fără prudență nu se poate educație. Iar aceste caiete eminesciene invită, obligă mai înainte de toate la prudență.

Tudor
NEDELCEA

Eminescu și Macedonski sau drama unei polemici inutile

Abstract

The author reconfigures the polemic between Eminescu and Macedonski. All began when Eminescu, in several press articles, accused Macedonski to have committed iniquities as a Prefect and that he was protected by the Govern from whom he received the function. The article discusses also a few details about the epigram that Macedonski might have not meant to be a bad joke about Eminescu's illness.

Keywords: Eminescu, Macedonski, Slavici, Junimea, polemic, epigram.

Gazetarul vs. funcționarul

Pertinent cunoscător al istoriei naționale, dar și a celei europene, Eminescu este pe deplin conștient că Europa n-ar fi interesată de un popor fără cultură și personalitate. Crezând cu îndreptățire în destinul și misiunea istorică a neamului său, el concepe principii de guvernare pentru tânărul stat

român, devenind astfel, cum remarca și Mircea Eliade, încă din 1942, „teoreticianul prin excelență al naționalismului român”, iar scrierile sale politice din „Curierul de Iași” și mai ales din „Timpul” contribuind „enorm la fundamentarea patriotismului român modern. Este un rar privilegiu a fi, în același timp, cel mai mare poet al poporului său și creatorul doctrinei sale naționaliste”.¹

Întrucât în cabinetele diplomatice europene din vremea sa se vorbea tot mai des despre unele schimburi teritoriale, Eminescu începe seria organizării Dobrogei, făcând obișnuitele sale incursiuni în istorie, bazate pe documente inatacabile: „Din punct de vedere istoric, dreptul nostru asupra Dobrogei e incontestabil. Romană în vremea împăratului August și loc de exil a poetului Ovid, bizantină în urmă, trecând de la Asanizi la Țara Românească, ea a rămas a Țării Românești până ce ne-a fost luată de turci și de nimeni altul”.² După cum se știe, prin Tratatul de pace consfințit la Congresul de la Berlin, Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor trebuiau să fie reintegrate statului român, nu cu titlu de compensație cum pretindea diplomația țaristă.

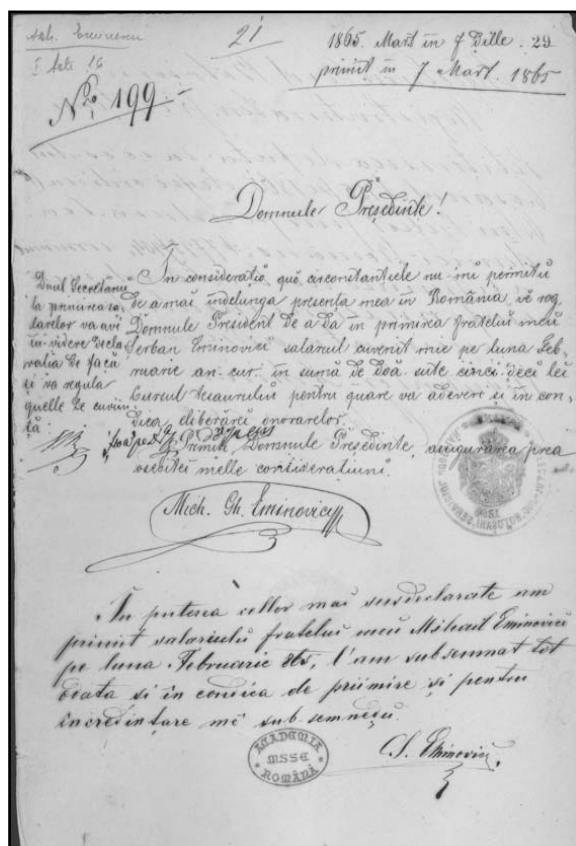
Eminescu este în ton cu stipulațiile acestui tratat: „Noi am zis de la început că nu există compensații pentru Basarabia, precum nu există niciodată vro plată pentru o palmă măcar din pământul patriei. Acestea sunt lucruri sfinte, cari se pierd sau se câștigă prin împrejurări istorice, dar nici se vând, nici se cumpără, nici se schimbă”. Condamnând cu vehemență termenul umilitor de schimb, Eminescu consideră, pe bună dreptate, ca o scăpare a diplomației române, că n-a încheiat un tratat cu Rusia în momentul intrării noastre în războiul din 1877. Cu un astfel de tratat în regulă „nu mai era vorba de schimb, compensație etc., și Basarabia ar fi rămas a noastră, împreună cu Dobrogea”.³ Vorbind despre unele acțiuni politice ale imperiilor vecine și despre instinctul de conservare al neamului românesc și „având conștiința limpede despre rolul modest ce suntem

---

1 Mircea Eliade. *Despre Eminescu și Hasdeu*. Ediție îngrijită și prefată de Mircea Handoca, Iași, Editura Junimea, 1987, p. 36,42.

2 („De-o seamă de vreme...”) în „Timpul”, III, nr. 168, 2 aug. 1878, p. 1-2.

3 *Ibidem*.

meniți a juca în istoria acestei lumi, din cauza izolării noastre depline de celelalte popoare balcanice”⁴, Eminescu subliniază rolul deosebit de important al diplomaților și diplomației, fiindcă „deosebirea între noi și dispuitorii Europei e că ei ne iau o provincie și ne dau alta, privind lucrul în sine ca foarte indiferent, pe când noi simțim cu voiciune că ni se rupe o bucată din patria noastră străveche, lucru ce nu se poate compensa nici prin bani, nici prin drepturi nouă, nici prin cesiuni de teritoriu”⁵.

Conștient că durerea noastră „nu mișcă pe nimeni”, presupune, totodată, că nici un „om înțelept din diplomația europeană”, nici chiar cei care ne sunt împotriva, nu ne va lua în nume de rău pentru resentimentele noastre obiective și justificabile.

De la demonstrarea dreptului nostru istoric asupra Dobrogei, trece la problema unei bune organizări a ei, adică „cum s-o primim”, după ce a fost secole sub stăpânirea turcească, cu alte legi, administrație sau cu altă credință religioasă, recomandând oficialităților responsabilitate și echilibru, spre a da Europei o lecție de democrație și simț organizatoric. „A face ce fac toți, adică a lua și a stăpâni cu baioneta e lucru ușor; a păstra însă acest Orient în miniatură cu tot amestecul său de popoară, a dovedi că suntem destul de drepti și destul de cumpătorești ca să ținem în echilibru și în bună pace elementele cele mai diverse este o artă, este adevărata politică, pe lângă care politica forței brute e o jucărie”⁶. Fără pretenția de a da „lecțiuni de morală politică și de dreptate”, sfătuiește să păstrăm cel puțin până în ultimul moment „mândria și sentimentul dreptății noastre, cari ne sunt absolut trebuitoare”, căci „pentru un popor mic e primejdios de a imita procederea celor mari și singura sa tărie e dreptul, dreptul legăuit, juruit, întărit cu șapte peceti”⁷.

Odată cu readucerea Dobrogei în spațiul românesc, după Războiul de Neatârnare și ca urmare a Congresului de la Berlin (1878), Eminescu supune criticei sale obiective, dar necruțătoare, activitatea unor funcționari publici, guvernamentali în această provincie: „Cea dintâi grijă prin urmare a statului independent este ca, lăsând d-o parte orice frază, să caute a aduce cât mai degrabă îmbunătățirii în administrație”⁸.

Eminescu elaborează un cod de principii de guvernare în spirit european pentru aceste „îmbunătățiri în administrație”, sugerând ca, odată cu „intrarea României în concertul european, este timpul să ne ocupăm mai serios de cestiunile cele grave ce ridică organizarea noastră din întru”, să nu mai copiem legi de organizare statală străine, „căutăm a le localiza pre alocurea”⁹.

O altă condiție, pe lângă implementarea unor legi strict necesare pentru progresul

4 („Știm prea bine...”), în „Timpul”, III, nr. 170, 4 aug. p.1.

5 („În ajunul de-a pierde...”), în „Timpul”, III, nr. 182, 19 aug., 1878, p. 1-2.

6 Ibidem.

7 Ibidem.

8 „Timpul”, V, nr. 36, 15 febr. 1880, p. 1. Pe larg, în *Români și bulgari. Provăcările unei vecinătăți*, de Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, București, Edit. Cartea Universitară, 2007.

9 „Timpul”, VI, nr. 267, 6 dec., 1881, p.1.

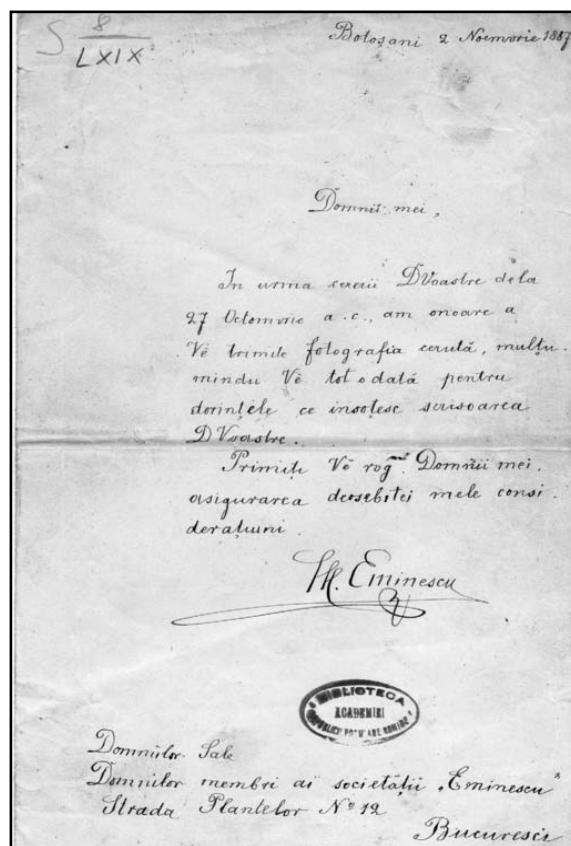
tânărului stat român și o bună organizare internă, în consens cu cerințele europene, este cea a profesionismului funcționarilor administratori: „Cerând dar o bună organizare în întru nu trebuie să pierdem din vedere că legile cele mai bune nu pot da decât rezultate rele în mâini deprinse a le viola și că, mai mult decât cele mai bune legi, o economie înțeleaptă și o administrație onestă pot ajuta la nălțarea claselor muncitoare și la ocrotirea lor”¹⁰.

În consens cu aceste principii de guvernare, actuale și azi, Eminescu îi supune criticii sale, dure, dar obiective, pe toți funcționarii publici din județele dobrogene, repetând nevoia de „îmbunătățiri în administrație” ca „cea dintâi grije prin urmare a statului independent”¹¹.

O bună și funcțională administrație în Dobrogea îl preocupă de îndată ce provincia de la malul mării se alătură Principatelor Unite, în urma câștigării independenței pe câmpul de luptă. Programul său de administrare a statului pe care-l propune guvernanților constă în „orânduială și statornicie și seriozitate în afacerile statului”. Și continuă demonstrația: „Noi nu putem făgădui decât o mânguire a puterii statului care să asigure o dezvoltare liniștită economică și intelectuală. Nici glorie, nici cucerire, nici reduceri de biruri, nici poduri peste Dunăre, nici drumuri de fier prin Dobrogea, nici bănci naționale cu milioane de fițuici de hârtie, c-un cuvânt nimic din toate astea nu promitem: ci ordine, legalitate și, vrând Dumnezeu, mai multă cultură temeinică și generală (nu sporadică), astea lipsesc la noi în țară. Acestea ce le spunem nu sunt un program, ci, pur și simplu, călăuza oricărui om cu vederea limpede, care cunoaște de ce avem nevoie mai mult”¹².

În acest sens și context propunem o abordare a relațiilor dintre doi mari creatori de valori naționale și europene în același timp, încercând să înlăturăm, pe cât ne stă în putință, acele interpretări subiective, uneori prea tendențioase ale polemicii dintre cei doi scriitori.

Prima abordare a acestui conflict aparține lui Eminescu și se referă doar la funcțio-

narul public Al. Macedonski trimis de guvernul liberal I.C. Brătianu ca director al Prefecturii Silistra Nouă, județ cu reședința la Cernavodă. După ce fusese numit, la 21 iulie 1876, director al Prefecturii Bolgrad, Al. Macedonski este investit, la 13 noiembrie 1878, director la Prefectura județului Silistra Nouă, județ desființat la 1 aprilie 1879, apoi administrator al plășii Sulina, județul Tulcea, din aprilie 1879, funcții pe care le consideră sub demnitatea sa umană. Prilejul îl constituie un denunț anonim al unui „concetățean musulman” despre faptele reprobabile ale funcționarului Al. Macedonski. Denunțul conține exemple concrete de fărâdelegi săvârșite de tânărul funcționar român de numai 25 de ani (gazetarul Eminescu avea 29 ani), adept atunci al ideilor liberale, abuzuri dure, dar necontrolate sau controlabile. *Gazetarul Eminescu*, a cărui combativitate i-a adus numeroși dușmani, găzduiește această corespondență anonimă

10 Ibidem.

11 „Timpul”, V, nr. 36, 15 febr. 1880, p. 1.

12 „Timpul”, III, nr. 212, 27 sept. 1878, p. 1.

din Dobrogea, cu un scop binedefinit: „*Atragem atenția tuturor, a d-lui Brătianu asemenea, asupra scandaloasei purtări a o seamă de funcționari români din Cernavodă*”¹³.

Eminescu nu numai că găzduiește această corespondență, dar o și prefătează: „*Un cenușerar român rătăcit ca angloaiat; nu știm de-a câta mână, prin Dobrogea, se pusese într-una din zile să explice unui turc sistemul liberal*”¹⁴. Turcul numește sistemul liberal „genabet-tacâm”, în traducere liberă de Eminescu, un „tacâm de haimanale, de stâlpi de cafea”. Publicând corespondența „concețeanului musulman” din Dobrogea, în scop precis: „*se va vedea ce tacâm de oameni domnul Brătianu a găsit de cuviință să trimită ca să administreze și să lumineze Dobrogea*”¹⁵.

Comentariul lui Eminescu din „Timpul” referitor la acest „tacâm de oameni” este reluat imediat de ziarul „România Liberă” și „L’Orient”, ceea ce a amplificat orgoliul bine știut al lui Macedonski. Mai mult, Eminescu revine după numai 13 zile asupra acestui funcționar liberal, iritat și de susținerea, fără reținere, a guvernului I.C. Brătianu: „*Domnul Al. A. Macedonski, fost director al prefecturii Silistra Nouă, în care calitate a comis escrocherii și falsuri în acte publice (precum ne spunea o corespondență ce am publicat), în loc de-a fi trimis înaintea justiției pentru acele acte scandaloase spre a-și lua pedeapsa meritată, printr-un decret ce publică «Monitorul» de azi vedem cu mirare că e numit administratorul plășii Sulina din județul Tulcea*”¹⁶.

Peste un an, Eminescu reia subiectul, indignat de ineficacitatea justiției liberale: „*În Dobrogea, «Genabet-tacâm» a numit un turc administrația românească când a văzut că un director de prefectură din Dobrogea, comitând mai multe înșelătorii, a scăpat de urmărirea păgubașilor, punându-se sub bandiera austriacă unui vapor*”¹⁷.

Era firesc ca funcționarul public Al. Macedonski să răspundă acestor atacuri ale gazetarului M. Eminescu, spre a stabili adevărul, dar n-o face. Abia peste un an, în revista „Tarara”, trimite săgeți otrăvite la „*fostii sufleuri de teatru*”, care „*îmbrățișară cariera poeziei*”.

Atacurile repetate ale gazetarului Eminescu împotriva funcționarului guvernului liberal, Al. Macedonski, se încadrează, în primul rând, în polemica pe care ziarul de opoziție „Timpul” o duce cu oficialul guvernamental „Românul”, care recunoaște că „*Dobrogea este departe de-a fi obiectul îngrijirilor inteligente ale guvernului*”¹⁸, dar își apără funcționarii.

Pe de altă parte, se știe că Eminescu ducea o campanie susținută nu împotriva tuturor ideilor liberale, ci a „aripii roșii” a liberalilor, a pseudoliberalilor, el însuși declarându-se un liberal în sensul autentic al termenului: „*Credem că destul am vorbit despre liberalismul nostru adevărat și sincer [...]. Asta am dori, să intre odată în convingerea oricărui; trebuie ca cetățeanul să vadă că fără muncă și capitalizarea ei, adică fără economie, nu există nici libertate [...]. Suntem deci liberali în puterea cuvântului, dar nu înțelegem ca cineva, exploatând idei liberale, amăgind mulțimea, promitându-i munți de aur și râuri de lapte fără muncă, să ajungă în fine a exploata acea mulțime chiar și a o conduce din rău în mai rău*”¹⁹.

Al. Macedonski a făcut, la începutul carierei sale, politică liberală, prin acceptarea unor posturi administrative, dar mai cu seamă prin publicațiile sale vădit antiliberale și antidinastice: *Oltul*, *Tarara* și *Literatorul*.

În revista *Tarara*, Al. Macedonski răspunde atacurilor lui Eminescu, persiflându-l pe „*fostul sufleur de teatru*”. În „*Literatorul*” din 24 februarie 1880, sub semnătura „Rienzi”

13 [„Un cenușerar român...”], în „Timpul”, IV, nr. 76, 8 aprilie, 1879, p. 1.

14 Ibidem.

15 Ibidem.

16 [„Dl. Al. A. Macedonski...”], în „Timpul”, IV, nr. 87, 21 apr., 1879, p. 3.

17 [„Cititorul nostru...”], în „Timpul”, V, nr. 149, 6 iulie 1880, p.1.

„Tarara”, I, nr.1, 6 ian. 1880, p.9.

18 „Românul”, XXIV, 3 iulie 1880, p. 609.

19 „Timpul”, IV, nr. 5, 9 ian. 1879, p. 1. Pe larg în Alexandra Olivia Nedelcea, *Eminescu, economistul*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 2000, p. 133 și urm.

(unii vehiculau că Duiliu Zamfirescu se ascunde sub acest pseudonim), atacul antie-minescian capătă nuanțe dure; comentând poemul „Călin”, pe care-l consideră trivial²⁰, în care se regăsesc „cuvinte pocite”, „idei bolnave”, „imaginație vagaboandă”, citând, în acest sens, versul „*drept în creștet o sărută*”. Mai târziu, în 1882, în „Literatorul”, Al. Macedonski îl acuză pe fratele poetului, Matei, ca fiind de origine bulgară, idee susținută și de Nicu Xenopol, consecventul adversar al lui Eminescu. La astfel de calomnii, Eminescu nu răspunde public, ci doar consemnează ca pentru sine: „*strănepotul aceluia sârbotei trădător, Macedonski, care a vândut creștetul sfânt al lui Tudor Vladimirescu*”, care „*se pretinde neam de boier din Țara Românească[...]* El, în gândul lui de dobitoc, e mai mare poet decât Alecsandri [...] El e mai învâțat decât toată Academia la [un] loc” și dă ca exemplu din „*necuviințele lui poreclite literare*”. „*Care-i răsplata? comentează Eminescu. „Bene-merente clasa I. Un escroc, un plagiator, un pornograf-decorat!”*”²¹

Nu numai că nu răspunde public, dar Eminescu chiar îl apără pe Al. Macedonski de atacurile violente ale lui Al. Candiano-Popescu din Adunarea Deputaților, din 27 ianuarie 1879, privind pe „trădătorul” general Dimitrie Macedonski. Generalul demisionează în 1862, dar e reprimat de cabinetul D. Ghica-M. Kogălniceanu în 1869, motiv de indignare pentru deputatul Candiano. În ciuda adversității față de Macedonski, Eminescu devine obiectiv atunci când este vorba de adevărul istoric: „*Generalul Macedonski n-a luat parte la 11 februarie, n-a scos „democrația” din Ploiești, n-a fost capul mișcării de la 8 august 1870*”²², iar o singură scrisoare anonimă, care nu se confirmă, este calomnie. Macedonski nu apreciază gestul lui Eminescu și, astfel, polemica continuă.

Deși îi apără familia în momente critice, Eminescu este deosebit de dur față de scriitorul Al. Macedonski din această însemnare manuscrisă.

Plecând de la „*obârșia lucrurilor*” (George Munteanu) trebuie să menționăm faptul că cel care a provocat aceste atacuri literare este Al. Macedonski. Suferind de „complexul genialoid”, de „mândrie aristocrată”²³ autorul *Rondelurilor* susține, la 8 martie 1878, la Atheneul Român, conferința *Mișcarea literară în cei din urmă zece ani*, în care voia să facă o nouă ierarhizare literară, făcând o aluzie discretă la „*Epigonii*” lui Eminescu: după generația lui I.H. Rădulescu, Bolintineanu, Bălcescu, Cârlova, se întreabă retoric Macedonski, „*nu mai există viață literară?*” Și-și continuă perorația: „*Ce?... Să fie cu puțință ca acolo, unde a fost un munte ce-și pierdea fruntea în nori, să nu mai fie decât un abis?*”²⁴. Ideile macedonskiene din această conferință sunt în contradicție evidentă cu cele maioresciene din „*Direcțiunea nouă în poezia și proza românească*”.

Conferința lui Macedonski trezește reacții pe potrivă. Cel mai mare critic al epocii, Titu Maiorescu, consemnează în studiul *Poeți și critici* (1886) că „*Poeziile lui Eminescu, Pastelurile și Ostașii lui Alecsandri vor curăți de la sine atmosfera estetică vițiată de Macedonski, Aricescu, Arion D. etc., etc.*”²⁵ George Munteanu consideră că Macedonski „*a declanșat ostilitățile*”²⁶, iar disputa nu este între cei doi scriitori, ci mai degrabă între Macedonski și „Junimea”.

La rândul ei, „Junimea” este în opinia biografului lui Macedonski, Adrian Marino, „*principala inspiratoare a falsei imagini a unui Macedonski poet minor și obscur, citat în tovărășie indecentă, simplu versificator «decadent», zăpăcit, turbulent și ilizibil*”²⁷.

20 Vezi pe larg, G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, E.P.L., 1966, p. 265 și urm.

21 Mss.2265, în M. Eminescu, *Opere*, XIII, București, Edit. Academiei Române, 1985, p.368.

22 [Răspunsuri], în Eminescu, *Opere*, XIII, p. 424 (răspunsuri grupate de Dimitrie Vatamaniuc)

23 *Dicționarul General al Literaturii Române*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 2005, literele L/O, p. 160 (articol elaborat de Stănuța Crețu)

24 Apud G. Munteanu. *Hyperion*. 1. *Viața lui Eminescu*, București, Edit. Minerva, 1973, p. 265.

25 Titu Maiorescu, *Critice*, II, București, EPL, 1967, p. 286.

26 George Munteanu, *op.cit.*, p. 265. Și I.L. Caragiale are o atitudine antimacedonskiană, iar C. Bacalbașa îl caracterizează negativ: „*mergând drept și privind în sus*”.

27 Adrian Marino, *Viața lui Al. Macedonski*, București, EPL, 1966, p. 170.

Aluziv, îi răspunde și Eminescu. Volumul prietenului său, Ioan Slavici, *Novele din popor*, îi prilejuiește redactorului de la „Timpul”, Mihai Eminescu, să-și expună, la 28 martie 1882, opiniile literare, deosebit de pertinente și actuale, într-o recenzie, care, fapt rar, este și semnată. Elogiind valoarea estetică și autentică a volumului lui Slavici, Eminescu atacă „soiul de literatură” care „se prăsește în România, cum o revistă literară din București, care întrunește într-un snop o adunătură de tineret semistrăin [...]. Atâta aveam de zis despre mediul mlăștinos și bolnav, cu care trebuie să lupte literatura română sănătoasă pentru a-și scoate capul la lumina soarelui”²⁸.

Revista din București nu e alta decât „Literatorul” lui Al. Macedonski, care publică, în nr. 7 din 1882, studiul *Viața de apoi*, în care atacul macedonskian, dur și nedrept, se îndreaptă asupra lui V. Alecsandri, „*acel rege al poeziei*” mult apreciat în cercul „Junimei”, și asupra Academiei Române. Atacul este prilejuit de acordarea premiului academic bardului de la Mircești: „*Frumos îi stă oare dumnealui, care este om bătrân și bogat, dumnealui care este membru al Academiei, să șteargă anul trecut 10.000 franci, premiindu-se singur? Unde dracu s-a mai văzut Academie care să se premieze singură? Acest lucru este o nerușinare monstruoasă*”²⁹.

În spirit obiectiv, trebuie să menționăm că și Eminescu are aceeași opinie privind criteriile de acordare a premiilor Academiei, personalitatea premiată fiind B.P. Hasdeu: „*E un rău și periculos precedent ce se creează acum, acela al împărțirii de premii între colegi, care ar preface Academia într-un fel de institut de industrie literară, concepțiune ce o are deja d-nul Pseudo-Ureche*”³⁰.

Cu toate acestea, B. P. Hasdeu, spirit enciclopedic, dar și talentat, îl propune, în oc-

tombrie 1884, pe Eminescu la conducerea Arhivelor Statului din Iași, ca fiind „*bun cunoscător al scrierilor românești vechi, după cum subsemnatul însuși a avut ocaziunea a se încredința în mai multe rânduri*”³¹, iar în timpul bolii poetului, propunea acordarea unui premiu al Academiei pentru singurul volum antum *Poezii*, în locul degradantelor chete publice.

Un elogiu binemeritat îl aduce B.P. Hasdeu lui Eminescu, după trecerea în neființă a Poetului: „*La 15 iulie când trebuia să apară acest număr al „Revistei Noue”, am aflat că Eminescu nu mai este. Am oprit aparițiunea, preferînd să întârzie mai bine câteva zile, decât să nu cuprinză o pagină în onoarea aceluia care face onoare țării sale. Eminescu a lăsat multe versuri admirabile; însă meritul lui cel covârșitor, un merit de principiu este acela de a fi voit să introducă și de a fi introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă, în locul acelei ușoare ciripiri de mai-nainte, care era foarte igienică pentru poet și pentru cititor, scutindu-i d-o potrivă, pe unul și pe celălalt, de orice bătaie de cap și de orice bătaie de inimă [...] El va trăi, deși a murit nebun, vor muri însă pentru vecie nenumărații înțelepți, care au lăsat, lasă și vor lăsa totdeauna să înnebunească un Eminescu*”³².

Eminescu, la rândul său, are cuvinte de laudă despre savantul și gazetarul Hasdeu (deși acesta era adversarul „Junimei”), propunându-l în fruntea obștei ziariștilor în locul lui C.A. Rosetti.

Conștient de „*spiritus rectus*” al lui Maiorescu, de rolul catalizator de valori naționale al „Junimei”, Al. Macedonski caută să se apropie de marele critic și de spiritul junimist. Volumul său de *Poezii* din 1882 îl dedică „*ca înaltă stimă*” lui Titu Maiorescu, pentru ca, din 1887, același Titu Maiorescu

28 M. Eminescu, *Novele din popor*, de Ioan Slavici, în „Timpul”, VII, nr. 69, 28 martie, 1882, p. 2-3.

29 „Literatorul”, III, nr. 7, 1882.

30 B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den Bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600*, în „Timpul”, III, nr. 204, 17 sept. 1878, p. 3. Eminescu prezintă elogios lucrarea lui Hasdeu: „*împlinește un gol simțit între materialele cercetărilor istorice asupra limbei și ca atare merită recunoașterea cuvenită*”. „*A aduna rămășițele graiului viu din documente private este deci o lucrare care dă cel mai sigur material pentru o gramatică istorică a limbii*”. (*Ibidem*).

31 Apud N. Georgescu, *Cercul strămt*, București, Edit. Floare Albastră, 1995, p. 41.

32 B.P. Hasdeu, *Eminescu. Necrolog*, în „Revista Nouă”, nr. 6, iunie 1889. Vezi și I. Crețu, *Mihai Eminescu, Biografie documentară*, București, E.P.L. 1968, p. 433 și urm.

să fie „decentul docent”, „philosophul Barbișon” etc.

În acest context de apropiere, Macedonski citește la „Junimea”, în ședința din 5/17 martie 1882, „Noaptea de noiembrie”, în prezența lui V. Alecsandri, Hasdeu, Slavici, Iacob Negruzzi, P.P. Carp, Th. Rosetti, A.B. Știrbei, I.A. Cantacuzino, G. Barițiu, Al. Roman, Th. Nica, Al. Chibici-Revneanu, Anghel Demetrescu, D.R. Rosetti, G. Frolo, E. Baican, Gr.M. Jipescu, Ștefan Michăiescu, D.A. Laurian, I. Cerchez, N. Burghilea, Simion Florea Marian și, evident, a lui Eminescu. În Jurnalul său, Titu Maiorescu notează: „Citit Macedonski (teatral și arogant) poezia lui, *Noapte de octombrie sau noiembrie*”, poem ce nu l-a impresionat din moment ce nu reține nici măcar titlul creației macedonskiene. Probabil, Macedonski a simțit atmosfera sobră, oarecum distantă a jumiștilor, care nu i-au ridicat osanale, cum s-ar fi așteptat, motiv pentru care a fost prima și ultima sa participare la cenaclu.

Eminescu sesizează absența sincerității în intenția de apropiere a autorului volumului *Prima verba* față de „Junimea”, astfel încât notează, în însemnările sale din iulie-decembrie 1882 (Mss.2364): „Dac-ar fi făcut-o cu intenție, cu intențiunea de-a ne indigna pân-în adâncul inimei, de-a ne face să voim pornografia, plagiatul, minciuna și trădarea, atunci și-ar fi ajuns scopul și ar fi în adevăr un mare om politic. Din nenorocire nu credem c-a făcut-o cu intenție”³³.

Aceste însemnări, Eminescu nu le publică, în schimb îi comentează fugitiv creația literară: „cu aceasta s-a început misiunile științifice și literare, continuate de d-alde Fundescu, Macedonski Pătărlageanu ș. a.”³⁴.

Al. Macedonski respinge eminescianismul ca spirit, declară mai târziu că poezia lui Eminescu „în general nu mă farmecă”³⁵, dar, în același timp, „eu nu voi o tinerime care

să mă laude, și cu atât mai puțin nu voi o tinerime care să înjure pe Eminescu”³⁶, iar sub pseudonimul „Pricipele Rogala” pune accentul pe i: „Din punct de vedere literar, dacă cineva nu este astăzi în România *macedonskist* sau *emineschit*, nu atrage ușor atențiunea asupra-i”³⁷.

Combativitatea gazetărească a lui Eminescu, a cărui glorie literară nu era încă fixată în timpul acestor polemici, s-a întâlnit cu imprudența, bizareria lui Al. Macedonski, care-și dorea popularitate cu orice preț, în ciuda unor impulsuri primare, necontrolate. De aici până la cazuistica „Epigramei” nu mai e decât un pas.

Regretabila epigramă

Sub aspect strict literar, Eminescu nu l-a atacat public pe Al. Macedonski decât mult mai târziu. Plecând de la ideea maioreșciană, conform căreia „principiul fundamental al tuturor lucrărilor domnului Maiorescu este, după câte știm noi *naționalismul în marginile adevărului*”, gazetarul, transformat în critic literar, face o afirmație de ordin estetic, axiologic: „Poezii urâte (Dongescu, Bota, Grădișteanu, Macedonski, Costiescu, Adrian ș.a.) nu devin frumoase prin aceea că-s naționale”³⁸. Celebrul eminescolog Dimitrie Vatamaniuc consideră, cu argumente, că Macedonski din această însemnare nu este Al. Macedonski, ci M.D. Macedonski, unchiul poetului, care publică volumul de poezii „*Buchetul primăverii*”, la București, în 1862³⁹.

Epigrama lui Macedonski ar fi rămas în anonimat dacă ea nu ar fi fost supralicitată, folosită tendențios de anumite cercuri politice și dacă n-ar fi apărut în contextul tratativelor secrete dintre guvernul liberal I.C. Brătianu și cancelarul Bismarck, apoi cu contele Kalnoky, ministrul de externe al

33 [Răspunsuri], în M. Eminescu, *Opere*, XIII, p. 367.

34 [„De mai mult timp...], în „Timpul”, VII, nr.162, 28 iulie, 1882, p. 1.

35 Al. Macedonski, *Societatea sciitorilor români*, în „Țara Românească”, I, nr. 5, iulie 1916.

36 Idem, *Vremile literare de azi*, în „Universul literar”, XXXII, nr. 28, 10 iulie, 1916.

37 Principele Rogala, *Schiță asupra literaturii române*, în „Literatorul”, 8 ian. 1893.

38 Mss.2257, în Eminescu, *Opere*, IX, București, Editura Academiei RSR, 1980, p. 457.

39 Eminescu, *Opere*, X, București, Editura Academiei RSR, 1989, p. 551 (note). Pe larg, în D. Vatamaniuc, *Eminescu și Macedonski*, în „Steaua”, XXXV, nr. 6, iunie 1984, p. 6-8.

Austro-Ungariei, la 26 august/7septembrie 1883, finalizate prin tratatul de alianță din 18/30 octombrie 1883, în urma cărora România iese de sub influența Franței spre a intra în cea germană, (Macedonski fiind filofrancez) și dacă n-ar fi coincis, în mod nefericit, odată cu boala sau „îmbolnăvirea” Poetului.

Cel care stârnește patimile este ziaristul Grigore Ventura, fost colaborator al „Literaturului”, pe care Titu Maiorescu îl caracteriza drept „nebulul și ticălosul indiscret”, care a vorbit la înmormântarea lui Eminescu, trasând posterității „sarcina” de a-l trata pe marele dispărut numai ca poet, excluzând marile idei eminesciene din gazetăria sa. Grigore Ventura este cel care identifică pe „x...pretins poet” cu Eminescu, stârnind mânia și furia admiratorilor nefericitului poet împotriva lui Macedonski.

În „L'Indépendance Roumaine”, Grigore Ventura scrie ipocritic: „eu subsemnatul, om de litere (!?) și jurnalist, mă constitui în apărătorul bietului meu amic Eminescu, și-i declar domnului Macedonski că acțiunea sa este nedemnă”⁴⁰.

Nedreptățit, Al. Macedonski trimite o dezmințire mai multor redacții, dar, curios, niciun ziar nu publică această notă lămuritoare. Cel care autentifică acest fapt este, tot curios, Grigore Ventura: „Cât despre notița circulară pe care d-l Al. Macedonski a trimis-o mai multor ziare **ca răspuns la lecția pe care i-am dat-o** (sublinierea noastră, T.N.), nu cred că trebuie să-i răspund. Există fapte care-lucid pe cel care le comite. Pentru mine, Macedonski este un om moralmente mort, și n-am să imit conduita sa față de Eminescu, lovindu-l când e la pământ. Requiescat in pace!”⁴¹.

Al. Macedonski a realizat dureros scopul și rezultatul manipulării epigramei, faptul că „ziarele lor (sublinierea noastră, T.N.) m-au anatemitizat, m-au excomunicat”, și scrie în „Literaturul”: „În socoteala acestei epigrame nu s-a speculat numai nimicirea mea și numai înălțarea lui Eminescu. Mulțumită ei s-au ridicat microbii literari de astăzi”⁴².

Din păcate, Macedonski n-a dat atunci o dezmințire publică, n-a revenit și n-a insistat după refuzul tipăririi punctului său de vedere de către ziarele contemporane, astfel încât el a fost lăsat oprobriului public.

Deși laudă, la 1 decembrie 1891, diatriba canonicului Al. Grama din broșura antieminesciană, *Mihai Eminescu, studii critice* (Blaj, Tip. Arhidiecezană, 1891), conform căruia Eminescu nu-i „barem poet” („Disperasem – scrie Al. Macedonski – într-adevăr de bunul simț românesc. Dar scrierea d-voastră dovedește că adevărul curând sau mai târziu, iese la lumină”⁴³), Macedonski se dezvinovățește. Într-o scrisoare către Th. M. Stoenescu, redactorul și administratorul primei serii a „Literaturului”, din noiembrie 1918, el afirmă clar: „Eu, pe cât țin minte, știu că am dat această epigramă la tipar înainte de nenorocirea ce l-a izbit. Ea nu putea deci să-i fie adresată. Știu iar că întâlnind pe Grigore Ventura în ajunul apariției «Literaturului» și aflând de la dânsul că Eminescu a fost dus la casa de sănătate a doctorului Șuțu, am venit îndată la redacțiune, unde ți-am dat această veste. Mai mi-aduc aminte, în sfârșit, că mi-ai atras atențiunea că epigrama mea din numărul ce trebuia să apară putea să întâmpine din partea unora interpretarea ce i s-a dat. M-am mirat mai întâi de presupunerea ce făceai, dar mai mult după aceasta, te-am rugat să te duci la tipografie și să-i oprești publicarea. Plin de râvnă, ca întotdeauna

40 Apud N. Georgescu, *A doua viață a lui Eminescu*, Editura Europa Nova, 1994, p. 20.

41 *Ibidem*, p. 22. Vezi și Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, ediția a treia, revăzută și adăugită, cu o prefață de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Chişinău, Editura Civitas, 2000; G. Bogdan-Duică, *Studii și articole*, Iași, Edit. Junimea, 1981, p. 247 și urm.; Ilarie Chendi, *Eminescu și vremea sa*, ediție îngrijită, studiu introductiv de Răzvan Voncu, București, Edit. Viitorul românesc, 1999 („La 1883, Eminescu îmbolnăvindu-se, Macedonski îi salută boala cu o frumoasă epigramă [...]. Asta era picătura cu care Macedonski voia să aline jalea generală ce cuprinsese sufletul poporului la auzul vestei triste despre soarta lui Eminescu, iar când presa și publicul se revoltase și afirmase astfel și mai mult popularitatea autorului, cinicul detractor continua cu rime de acest fel”, p. 132).

42 „Literaturul”, nr. 7, 15 dec. 1892, p. 3.

43 Apud Ion Buzăși, *Eminescu și Blajul*, București, Edit. Iriana, 1994, p. 81.

na, ai și alergat la imprimăria noastră, dar ziarul apăruse”⁴⁴.

În joc, apare același Grigore Ventura, care, se pare, a avut rolul principal în înrăutățirea relațiilor dintre cei doi mari scriitori, în manipularea opiniei publice privind răul pe care Macedonski l-a făcut lui Eminescu într-o perioadă nefastă a acestuia din urmă. Această diabolizare a sa de către Gr. Ventura l-a obsedat restul vieții, astfel încât autorul *Rondelurilor* se destăinuie (ca o spovedanie) cu câteva luni înainte de a-și da obștescul sfârșit: „Niciodată nu am adresat o epigramă lui Eminescu. Cea cu pricina e scrisă cu doi ani înainte de nenorocirea care l-a izbit. Este o infamie care mi-a fost pusă în cârcă de oameni interesați să-și facă un titlu de glorie din ipocrita și falsă lor milă pentru cel pe care ei singuri l-au împins în prăpastie și care voiau totodată să răstoarne mișcarea sufletească de la «Literatorul»”⁴⁵.

Pe patul de suferință, înaintea morții, unde oamenii se tem de judecarea păcatelor lor și vor să treacă Styxul dezgoliți de minciună și ranchiună, Macedonski sesizează un fapt important și real: ipocrizia și falsă milă a unor eminescolatri. Cât privește răsturnarea „mișcării sufletești de la «Literatorul»”, ea s-a produs. Chiar concitadinul și discipolul său, Traian Demetrescu (căruiua Macedonski i-a scris o prefață la volumul său de debut, *Poezii*, din 1885, l-a găzduit la „Literatorul” și la el acasă), îl apără pe Eminescu, învinuindu-l pe Macedonski de această epigramă, într-o scrisoare din decembrie 1884.

Peste ani, Bonifaciu Florescu va relua subiectul, sub același titlu, în „Literatorul”, așezând ca motto epigrama cu următorul comentariu: „Când apărură această epigramă a lui Macedonski, lumea literară se simți mișcată, căci o cruntă boală de curând lovise pe Eminescu. Eu, care adesea am lucrat cu Macedonski, am fost cel dintâi a dezaproba faptul. Și pornirea mea n-avea alt temei decât simțământul de confraternitate literară, fiind departe de a vedea în

Eminescu ultimul cuvânt al poeziei românești [...] Când astâmpărându-se fierberea, Macedonski mi-a propus anul trecut [1885] să reîncepem «Literatorul» pot să spui că **mi-a mărturisit că nu se gândise la Eminescu, dar că n-a protestat fiindcă nu recunoaște nimănui dreptul să scruteze intențiunile**”⁴⁶.

Pentru a apare imaculat în posteritate, conștient de răul produs și manipulat de adversarii săi. Al. Macedonski rescrie această epigramă pe care o reproducem (publicată totuși, în „Literatorul”⁴⁷) și o postdatează: 10 august 1889 !? Adică după 55 de zile după intrarea în nemurire a Luceafărului poeziei românești.

Considerăm, după comentarea acestor argumente, pro sau contra, că temperamentul, orgoliosul și bizarul Macedonski, antieminescian din convingere, nu a dorit decât spulberarea mitului Eminescu (care începuse să se afirme plenar) printr-o luptă de idei, iar epigrama cu pricina a cauzat ambilor scriitori. (De ce oare Eminescu n-a reacționat direct în urma publicării epigramei?!).

În evoluția literaturii române, în impunerea „personalității” acestei literaturi în plan național și european, ambii scriitori, Eminescu și Macedonski, au merite incontestabile, iar conflictul dintre ei ar trebui să se rezume doar în plan literar. Sau cum afirmă George Munteanu, „cauzele profunde, hotărâtoare ale altercației decurgeau din impactul a două structuri literare, diferite și, evident din coliziunea personalităților chemate să le actualizeze latențele”⁴⁸.

Eminescu și Macedonski, două personalități marcante ale istoriei literaturii române care trebuie judecați după profunda lor operă și nu după un nefericit accident biografic, real sau exagerat. Sau astfel spus de Adrian Marino: „Este absurd a opune două fațete, două aspirații complementare ale spiritului uman. În realitate, ele se completează și se întrepătrund în mod organic”⁴⁹.

44 Adrian Marino, *O scrisoare a lui Alexandru Macedonski*, în „Națiunea”, I, 32, 29 apr. 1946. Vezi și Adrian Marino, *op.cit.*, p. 496-497.

45 Apud Adrian Marino, *op.cit.*, p. 497. Vezi și Th. Codreanu, *op.cit.*, p. 130 și urm.

46 Bonifaciu Florescu, *Poeți și critici*, „Literatorul”, VII, 1886, p. 38.

47 „Literatorul”, IV, nr. 9, sept. 1883, p. 536.

48 George Munteanu, *op.cit.*, p. 269.

49 Adrian Marino, *Studiu introductiv la Al. Macedonski, Opere. I. Poezii*, EPL, 1966, p. 247.

Ioana
VASILOIU

Comparatism versus sociologism în studiile lui Vianu despre Eminescu

Résumé

L'article fait une présentation des études de littérature comparée de T. Vianu dédiées à la poésie d' Eminescu. Pour mettre en évidence l'originalité de la poésie du poète par rapport aux autres poètes, Vianu combine la méthode comparative avec la méthode sociologique. Malgré les explications sociologiques, ses études restent dans le domaine du comparatisme littéraire par la totalité des affinités et des parallélismes établis entre Eminescu et les autres valeurs universelles de l'humanité. Mots clés: comparatisme, méthode scientifique, critique sociologique, Eminescu, affinité, Vianu.

Ultima mare secțiune a operei lui Tudor Vianu, constituită mai ales în anii de după al doilea război mondial, este reprezentată de studiile de literatură comparată și universală, criticul fiind și în acest domeniu (ca și în estetică, teoria valorilor și a culturii, stilistică) un „ctitor”. Până la studiile sale, comparatismul literar se rezuma la stabilirea influențelor străine asupra culturii și literaturii românești. Abia în epoca dintre cele două războaie mondiale asistăm la o diferențiere mai aprofundată a problematicii în

cadrul căreia apar primele cercetări legate de comparatism: eseu *Poezia lui Eminescu* – care cuprinde exegeza temelor lirice ale poetului, influențele străine exercitate asupra lui odată cu raportări la folclorul național și *Influența lui Hegel în cultura română* în care pe lângă fixarea înrăuririlor se ajunge la cercetări de istorie a ideilor și filosofie a culturii. Preocupările criticului pentru comparatism devin prioritare după 1948, când profesorul de estetică este nevoit să se reprofileze. Va aduce, însă, în acest domeniu nou ca preocupare sistematică, erudiția și activitatea lui de filosof al culturii, de estetician, de lingvist și stilistician.

Cuprinse în volume ca *Literatură națională și literatură universală* (1956), *Ideile lui Stendhal* (1959), *Studii de literatură universală și comparată* (1960, ed. a II-a adăugită 1963), *Arghezi, poet al Omului* (*Cântare Omului* – în cadrul literaturii comparate) – (1964), *Istoria ideii de geniu* (1966), studiile din această zonă a scrisului lui Vianu reprezintă faza științifică a comparatismului românesc (Vianu nu reduce comparatismul la studiul influențelor, ci îl lărgeste prin afinități și paralelisme, ca și prin determinarea atmosferei generale în care se situează fenomenele analizate).

În rama acestui comparatism se situează și articolele *Eminescu și Shakespeare* (1954), *Madách și Eminescu* (1962) și *Imaginea Greciei antice în Memento Mori de Eminescu* (1963). În *Eminescu și Shakespeare*, Vianu demonstrează, bazându-se pe diversele mărturisiri ale poetului, dar și pe poezia acestuia intitulată *Cărțile*, faptul că Shakespeare a reprezentat pentru Eminescu „un model și o țintă a aspirației lui”¹. La origine o comunicare citită la Institutul de literatură al Academiei maghiare de Științe din Budapesta (aprilie 1962), studiul *Madách și Eminescu* compară *Tragedia omului* și *Memento Mori* în scopul stabilirii unui paralelism „care marchează între două situații literare, o afinitate mai profundă decât cea care decurge din existența unui izvor”². Amândouă sunt „mari fresce ale istoriei omenirii” și aparțin unei

1 *Opere* 11, p. 301

2 *Idem*, p. 303

serii istorice pe care Vianu o schițează începând cu *Theogonia* lui Hesiod. Cele două poeme au în comun, observă Vianu, și filosofia romantică a istoriei. Criticul examinează în continuare influențele literare și filosofice, ferindu-se de „mărunta anchetă pozitivistă”. Astfel, în cazul poemului lui Madách reperele sunt *Faust* și concepția lui Schopenhauer despre istorie: „cât privește poemul lui Madách, el aparține, totodată, și unei alte serii tematice. Ca și în drama lui Goethe, omul cântă, în poemul lui Madách, mântuirea, soluția posibilă pentru orice existență umană”. Concepția lui Schopenhauer despre istorie o găsim exprimată și la Eminescu, cu deosebirea că, în opera acestuia, o găsim contaminată cu „una mult mai veche, și care a cunoscut o mare favoare în literatura română. E tema instabilității soartei și a ruinelor”³. Sunt schițate acum istoriile celor două teme în literatura română. Prima apare, la noi, pentru prima oară, în poemul *Viața lumii* de Miron Costin, de unde trece la Dimitrie Cantemir în *Divanul*, cea de-a doua se regăsește obsesiv la scriitorii pașoptiști: Alexandrescu, Bolintineanu, Heliade. Se poate sesiza că Vianu definește un concept și o metodă proprie prin care acordă un loc important influențelor interne, mărturisită în studiul teoretic *Literatura universală și literatura națională* (Opere 10, p. 7-21). După ilustrarea surselor interne valorificate de Eminescu în poemul său, criticul conchide: „poemul lui Eminescu este produsul unei încrucișări între motivul *fortuna labilis* și motivul subsecvent acestuia – *motivul ruinelor*”⁴.

Pornind de la ideea că romantismul a cunoscut două direcții: prima desemnată de critica germană sub numele de *titanism*, având ca reprezentanți pe Byron, Goethe, Schiller, iar a doua „prin care dobândeau expresie experiențele intime ale eului individual al poezilor”, Vianu găsește că Eminescu ilustrează ambele atitudini cu precizarea că „există un anumit conflict între

cele două tendințe romantice”: „Dar după debutul său furtunos și titanic, Eminescu s-a lăsat antrenat de cercul Convorbirilor Literare... care constituia o adunare conservatoare, afiliată partidului politic al marii moșierimi. Prin faptul că a aderat la acest cerc literar și că și-a desfășurat activitatea acolo, până la sfârșitul prematur al carierei sale, Eminescu n-a mai putut da o mai amplă extindere posibilităților titanesti și revoluționare ale geniului său. Așadar, celălalt aspect al bogatului lui talent a devenit precumpănitor”⁵. Afirmările criticului sunt tulburătoare, întrucât ele divizează creația eminesciană în două părți distincte: cea de dinaintea și de după intrarea la Junimea. Asistăm, astfel, la o întoarcere la explicațiile de ordin sociologic ale eminescismului, exprimate de Ibrăileanu în *Spiritul critic în cultura românească*. Cel care, în *Poezia lui Eminescu*, prezenta opera eminesciană ca pe un tot organic, se vede nevoit să-și adapteze metoda critică la „modelul” general al criticii sociologice.

La un an de la comunicarea ținută la Budapesta, comparatistul revine la poemul *Memento Mori* într-un studiu intitulat *Imaginea Greciei antice în Memento Mori*. Oprirea lui Vianu pe lângă o postumă pare surprinzătoare la prima vedere, știută fiind poziția acestuia de lungă durată față de acest sector al creației marelui liric. Cu atât mai curioasă scrierea unui studiu dedicat în întregime „grandiosului poem”, rămas multă vreme în manuscrise. Și totuși, *Memento Mori* este o poemă importantă, deoarece ea face să apară imaginea unui Eminescu „titanic și revoltat”⁶. În acest context se precizează o dată în plus meritele lui Călinescu și Perpessicius în publicarea acestui text (o mai făcuse și cu alte ocazii: *G. Călinescu la șaiszeci de ani* (1959), *Eminescu – ediția critică* (1959). Încă de la început Vianu remarcă „bogăția de teme poetice, profunzimea fanteziei vizionare și substratul de idei profunde”⁷.

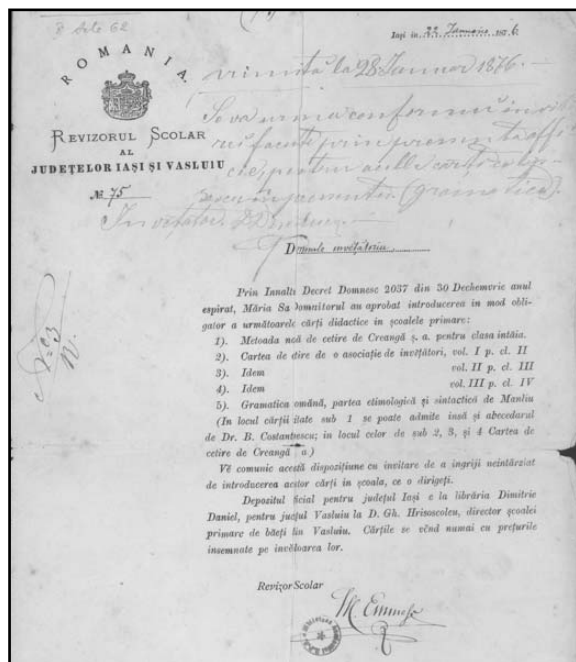
3 Opere 11, p. 309

4 Idem, p. 311

5 Idem, p. 315

6 Opere 12, p. 471

7 Opere 11, p. 283

Episodul închinat Greciei nu este analizat din punct de vedere estetic (reminescență poate a atitudinii inițiale care respingea postumele în primul rând pe acest criteriu), ci prin raportare „la alte moduri de reflectare a lumii elenice, cu care se află într-un curios paralelism”. Grecia este înfățișată, după comunitatea ei cu natura răsfântă în vechile mituri, ca o „lume a durerii”, viziune ce poate fi regăsită la majoritatea romanticilor europeni (Hugo, Schopenhauer, Schiller, Holderlin), iar mai apoi la cei doi mari filosofi ai culturii Burckhardt și Nietzsche. La rădăcina acestei viziuni se află, crede Vianu, filosofia gândiriștilor presocratici: Anaximandru, Heraclit și Empedocle, „filosofi deopotrivă ai devenirii lumii și ai stingerii ei finale”, care a găsit un imens ecou în sufletul marilor pesimiști din secolul al XIX-lea. O asemenea imagine ne întâmpină și la Eminescu.

După ce evocă idilic natura și mitologia grecească, urmează aceea a culturii, a artei și a muzicii „sub același val al durerii de a trăi”, scrie Vianu referindu-se la viziunea eminesciană asupra Greciei, „unică în istoria literaturii noastre până la el”⁸. Astfel, „imaginea eminesciană a filosofului grec

este culeasă din epoca presocratică, din lumea cugetării veacului al șaselea și al cincilea”, imaginea sculptorului orb este explicată prin punerea ei în legătură cu concepția despre „viziunea anterioară” (a lui Platon, a lui Plotin, ca și a lui Rafael), iar imaginea lui Orfeu prin ideile pitagoreice pe care și le-a însușit poetul în timpul studiilor.

Articolul rămâne un punct de referință în cadrul interpretărilor aduse poemului nu atât prin aprecierile estetice (puține de altfel), ci prin bogăția referințelor culturale care definesc o imagine de ansamblu în istoria viziunilor moderne asupra vechii Grecii. Finalul acestei „scrieri de idei” vine să accentueze pentru a nu știu câta oară genialitatea marelui poet: „Analiza viziunii lui pune în lumină faptul că poetul a trăit adânc cultura vremii lui și că, prin această parte a operei sale, ca și prin cele care i-au urmat, el a fost un mare creator european. Izvoarele lui au fost însă mai puține decât acele ale lui Burckhardt și ale lui Nietzsche și, folosind puținele indicații la îndemână, numai spontaneitatea genialității lui explică sinteza lui vizionară”⁹.

Acest poem va fi comentat din nou în Arghezi, poet al Omului (*Cântare Omului – în cadrul literaturii comparate*), la origine un curs universitar, apărut în 1964, la puțină vreme după moartea autorului, analiza acestuia fiind inclusă în categoria sociogoniilor moderne. Studiul reflectă, printre altele, schimbarea direcției metodologice în abordarea criticii literare. Dacă până la ruptura din 1948 Vianu privise operele literare din perspectiva culturii, ca pe niște monumente din istoria spiritului, după această dată, ele vor fi „judecate” prin raportare la societate. Metoda sociologică devine astfel principalul unghi din care se formează comentariul critic, nelipsit însă de determinări literare, culturale și științifice. Criticul reia aici observațiile exprimate în conferința *Madách și Eminescu* și în articolul *Imagina Greciei antice în Memento Mori* adăugând în schimb câte un mic comentariu pentru fiecare civilizație: „Egiptul este un poem descriptiv

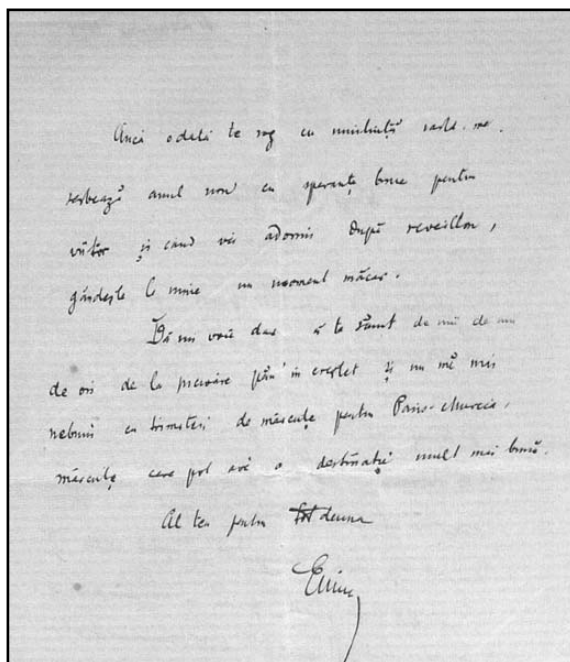
8 Idem, p. 282

9 Idem, p. 297

de o rară grandoare", „Palestina este cadrul idilei biblice", etc.¹⁰

Un spațiu mai mare ocupă în analiza poemului prezentarea Daciei: „Dacia este, pentru Eminescu, un loc de mare expansiune vitală a naturii" – își începe Vianu comentariul pentru ca în final să ajungă la următoarea concluzie: „Poet al Daciei, în care celebrează splendoarea naturii tinere, Eminescu nu se desolidarizează de tradiția latină, ba chiar o afirmă ca toți înaintașii lui, scriitorii generației de la '48".¹¹

Îmbinarea metodei comparative cu cea sociologică stă și la baza studiului *Eminescu și Arghezi* (1960, Luceafărul; 1965, *Studii de literatură română*) în care Eminescu nu mai este comparat cu un autor străin, ci cu un poet „de același rang cu el", căci „De la Mihai Eminescu poezia lirică românească n-a cunoscut o altă realizare mai de seamă, marcată de o originalitate mai puternică și cu repercusiuni mai întinse asupra întregului scris literar al vremii decât acele legate de opera lui Tudor Arghezi"¹². Ca și Ibrăileanu, pe care l-a admirat dintotdeauna (mai ales pentru „desăvârșita lui modestie morală" – *Opere* 1, p. 23), Vianu apreciază în primul rând la un scriitor originalitatea – așa se explică numărul de studii și articole despre Arghezi: *Arghezi - poet al actului literar, Tudor Arghezi și înnoirea lirismului european, Tudor Arghezi, Tudor Arghezi la optzeci de ani*. Criticul are convingerea că originalitatea argheziană nu poate fi evidențiată decât prin raportare la Eminescu: „limba lui Arghezi este alta decât cea a lui Eminescu, și tematica și modul de a gândi poetic, și mijloacele de artă sunt altele".¹³ Îi dă dreptate lui Ibrăileanu, care avea obiceiul să spună „într-un fel s-a scris înainte de Arghezi, altfel după el" și accentuând și mai mult rolul lui Arghezi la dezvoltarea limbii și a artei literare scrie într-un loc: „După Eminescu, Arghezi obține cea mai adâncă reformă a limbii poetice pe care o poate nota isto-

ria literaturii noastre moderne"¹⁴. Metoda comparativă este utilizată de Vianu nu pentru a stabili asemănări, cum am văzut în altă parte, ci pentru a marca deosebiriile dintre cei doi poeți. Aici intervine metoda sociologică: „deosebirea dintre cei doi poeți provine, mai întâi, din momentul lor social și istoric deosebit", factorii explicativi ai operei fiind contextul social și biografia scriitorului. Pesimismul eminescian este explicat prin conflictele sociale din epoca sa (avem senzația că citim o pagină din Gherea), iar opera lui Arghezi este înțeleasă ca „depășire a pesimismului eminescian printr-o atitudine mai luptătoare". Sigur că astfel de explicații mai există în articolele sau studiile din ultimii ani, dar acestea nu pot schimba imaginea operei celui care a avut ca ideal critica completă: „critica cea mai bună este, deci, aceea care reușește să înfrângă fatalitatea structurilor, aceea care se dovedește aptă a reflecta opera cu cât mai multe mijloace și din cât mai multe puncte de vedere"¹⁵.

10 *Opere* 11, p. 418-419

11 Idem, p. 422

12 *Opere* 3, p. 481

13 Idem, p. 482

14 Idem, p. 477

15 *Opere* 12, p. 439

Ion
OLTEAN

Eminescu for and against

Abstract

The author makes a synthesis about the opinions "for and against" Eminescu. The discourses about the poet were divided between vilification and hagiographic adulation.
Keywords: Eminescu, symbol, myth, vilification.

Încă de la începutul acestui an de grație, 2009, am propus redacției România Literară un eseu-sinteză pe această temă. În intenția de a mă înhăma la elaborarea unei lucrări cu acest delicat subiect nu am intuit de la început dificultățile ei inerente, întâlnite pe parcurs, care au depășit așteptările. Așa se face că ideea pare a fi fost prinsă ulterior din zbor, în pagina aceleiași reviste din 13 martie. Oricum, dl. prof. Ștefan Cazimir, care se numără printre atâția reputați eminescologi, nu ne împiedică să persistăm în idee, eventual amplificându-i structura și arborând o altă paradigmă decât aceea a lui Laurențiu Ulici din *Nobel contra Nobel*. Potrivit acestui model, autorul studiului aduce în centrul atenției ideea unui Eminescu altul decât cel intrat în clasicitate. Se reia dilema personalității marcate de o profundă esență duală a acestuia. La concluzia unei atari esențe, parcă desprinsă din titlul unei cărți apărute cu ceva decenii înainte sub semnătura unei cercetătoare din Franța, Elisabeth Badinter, au ajuns și alții. Acest titlu: *L'un est l'autre* se revelează extrem de sugestiv pentru înțelegerea mesajului avansat de autorul studiului *Eminescu contra Eminescu*, extrapolând aria

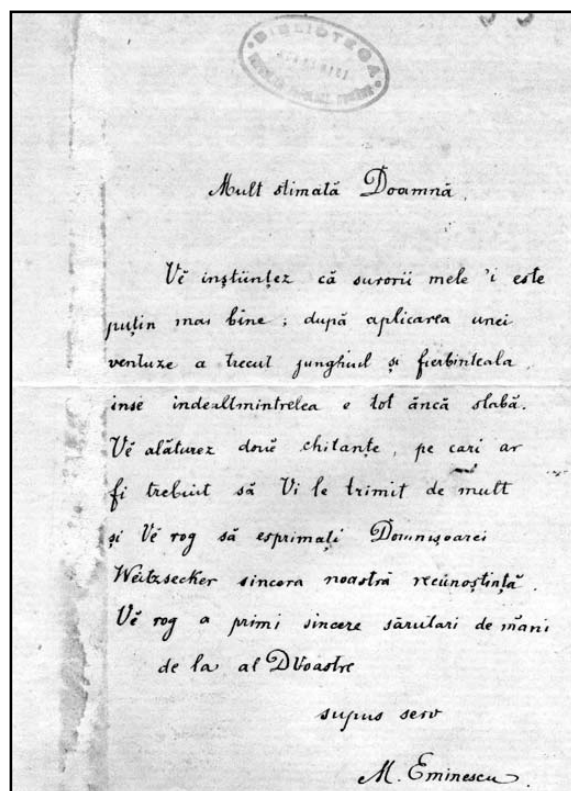
de convergență a contrariilor. Deci, nimic nou sub soare pe adresa Eminescu. Acesta însuși postulând o atare dimensiune existențială atotcuprinzătoare într-un poem ca *Împărat și proletar, Înger și demon*, sau la scară de macrostih într-un vers precum: *Pare că și trunchii veșnici poartă suflete sub coajă* nu putea fi total ignorant în privința *Echilibrului între antiteze* a lui Heliade. O serie de autori precum Aron și Ovid Densusianu nu pregetară, la vremea lor, să facă din această constatare o sentință fără drept de apel: literatura lui Eminescu e maladivă și trebuie, pe cale de consecință, izgonită din peisaj. Intransigența celui dintâi este totuși găsită ca atare din partea celui de al doilea, discutabilă, atâta vreme cât probatoriul nu o susține la tot pasul.

Astfel, acesta se apleacă obsesiv asupra unui amănunt din *Sara pe deal*, unde poetul se complace într-o licență ireductibilă dacă este să imagineze urcarea și nu coborârea turmelor într-un moment ca acela al înserării. Se pare că ulterior s-a descoperit o variantă la acest vers, dând satisfacție pe această cale exigentului critic, unde simetria este adusă la realitate: turmele coboară în loc să urce. E cazul să bănuim mai degrabă ignoranța exegetului și nu reaua lui credință. Dacă vagabondajul lui Eminescu prin diferite așezări rurale, premurgând momentul publicării acestei poezii, 1883, nu poate fi ignorat din partea criticului, în schimb trebuie să prezumăm un amănunt revelator care justifică din partea poetului dreptul și nu libertatea maladivă de a imagina urcușul pe înserat. În Ardeal, de pildă, ciobanii, chiar la lăsatul serii, după cină, o iau din nou cu turmele la păscut adesea, faptul serii fiind în conștiința lor un moment adecvat spre a duce turma „în porneală”. Atari licențe și altele poate mai discordante ne întâmpină de exemplu și la Macedonski. În *Noapte de mai* este izbitoare riturnela: *Veniți privighetoarea cântă și liliacu e-nflorit*. Or, în luna mai liliacul este de multe zile în faza de trecut peste momentul înfloririi. Dar Macedonski era Macedonski fiul de general care, în zilele Serii pe deal puneă umărul vitejește la anihilarea rivalului său – țintă fără greș – printr-o epigramă de efect. Interesant e că nimeni nu a

semnala printr-o altă epigramă de efect în acest caz eventual cu titlul: „râde hârb de oală spartă”, realitate ce consună chiar cu incoerențele în lanț ale purtării fiului de general. Dar oare producția în chestiune a lui Macedonschi a avut o valoare adecvată finalității? Adevărul este că nici pe departe. Celebra epigramă a stârnit indignarea unanimă nu numai prin infamia gestului dar și prin totala lipsă de valoare estetică. Impresia lecturii ei este aceea a unei compoziții sub orice critică de școlar în clasa a patra primară. Epigrama consună chiar cu bizareriile și incoerențele în lanț ale purtării de o viață pentru fiul de general.

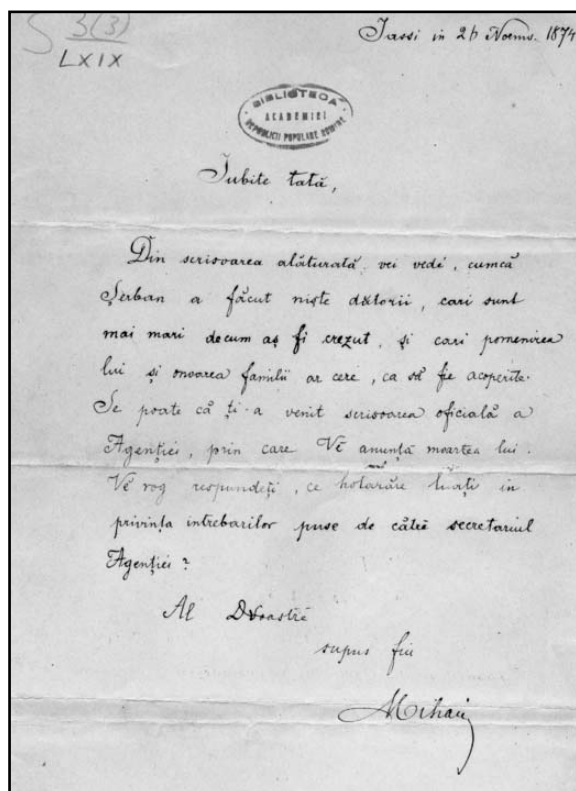
Nu ne putem pronunța decisiv dacă celebrul acrostih al lui Hașdeu îl viza cu precădere pe Eminescu. Oricum, marele om de știință se putea simți stânjenit în modestia-i de benedictin al cercetării prin vedetismul unui poet care recunoștea el însuși undeva în gazetăria sa că poezia în general nu este decât „une noble inutilité”.

Alecsandri, ca un fin diplomat, așijde-re, se putea simți jenat de ascensiunea prodigioasă în poezie a lui Eminescu. Găsi cu cale să nu cadă în eroare ca Macedonski. Avea, mai întâi de toate, un sentiment de gratitudine pentru autorul *Epigonilor* care îi recunoștea cu asupra de măsură rangul de „primus inter pares”, de „rege al poeziei” pentru care se simțea flatat. Găsi o soluție de diplomat rasat: *E unul care cântă mai bine decât mine? / cu-atât mai bine țării și lui cu-atât mai bine*. Intuind că e cazul să-i întoarcă politețea din *Epigonii* tot în stil encomiastic, fu admirabil inspirat să salveze totul la modul magistral: *La răsăritu-i falnic se-nchină al meu apus*. Și spre a nu se lăsa cu nimic păgubit, se întoarce majestuos către confrății de pană care îl aduseră în această situație delicată prin aluziile lor la constatarea că Eminescu îl depășește, dând frâu necazului, apostrofându-i pe un ton ce marchează distanțe: *Cântați vă rog, nu rageți*. Erau zilele în care însuși acel Mecena al lui Eminescu, olimpiantul Titu Maiorescu, se simțea la rândul lui jenat de a-l așeza pe junele Eminescu imediat după Alecsandri sexagenarul, având aerul să regrete că nu-i poate acorda protejatului său chiar primul loc în topul poeților.

Dacă opinia publică a timpului se ferea să-i reproșeze „trivialități stilistice”, cum le numește Gheorghe Adamescu, deși ar fi mai potrivită sintagma „pamfletisme stilistice” cu adresă la exoftalmia lui C.A. Rosetti, se pare că unii istorici literari, printre care cel amintit, nu s-au derobat a i le imputa (Cf. Gh. Adamescu, *Istoria literaturii române*). O atenuare a acestor erori de raționament s-ar putea obține printr-o analiză de ansamblu a cauzelor acestei conduite mai puțin protocolară din partea lui Eminescu. E bine să urcăm tocmai la Revoluția Franceză, referință incontornabilă pentru orice întreprindere de acest tip privitoare la veacul al nouăsprezecelea. (o semnalează și Tudor Vianu la vremea sa). Se știe că aceasta a lăsat în urma sa, spre a ne folosi de însăși sintagma lui H.A. Kissinger (Cf. *The World ristorent*), a cărui competență o recunoaștem prin aceea că s-a învrednicit a conduce mulți ani diplomația americană, un „monstru bicefal”, un soi de coaliție între cele două mari orientări politice ale veacului: liberalismul și naționalismul. Dar după revoluțiile de la 1848 Europa se simțea sleită de atâtea mișcări revoluționare având ca

suport liberalismul. În această ipostază vom asista la clivajul dintre cei doi aliați din ajun. Liberalismul va rămâne o doctrină ruginită care părea să nu mai aibă nimic de spus. Astfel, naționaliștii vor divorța de liberali și vor pune de-o schimbare în sensul dorit de ei. Se va ajunge la noi tinere regate care, fără să răstoarne total soclul liberal, vor purcede la o politică a fiecăruia pentru sine, bazată pe dinamism, forță și voință de emancipare. Astfel vor apărea România, Germania, Italia, Ungaria (aceasta din urmă nu va renunța totuși la coabitarea cu Austria care se dovedise până atunci benefică pentru ea). Ori, principiul național presupunea înainte de toate dreptul națiunii majoritare într-o enclavă la afirmarea dominației vizavi de minoritaricare nu înțelegeau să accepte fără a se opune pe alocuri noii ordini constituite.

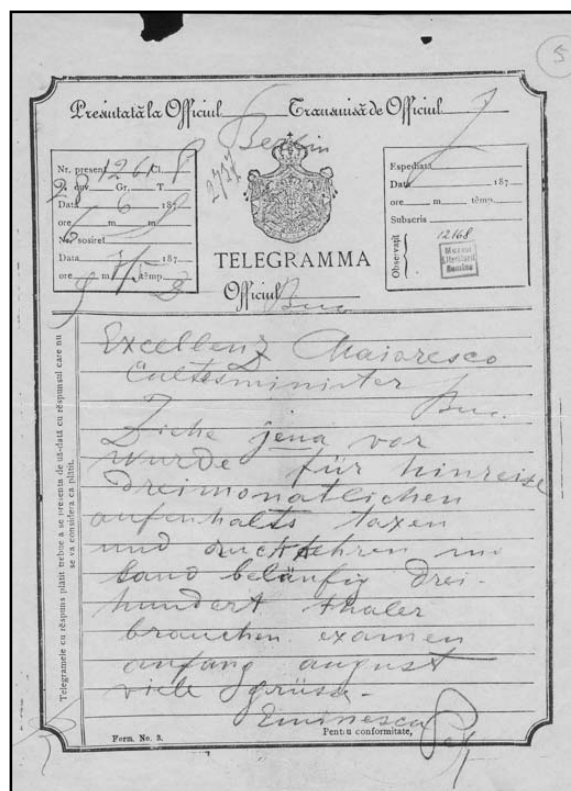
În România curentul liberal se ținea încă tare cu ajutor moral și logistic francez. Principiul național va fi îmbrățișat de conservatori. Oficiosul acestora *Timpul* era condus de *Eminescu*. Or, acesta, ca fiu de boier-naș rutean, deci, filonaționalist antirus, a înțeles clar că rostul său este acela de „poeta vates” al țării de adopție. Că era nevoie să

facă din pană bardă ce lovește în inamicii prezumtivi ai României. Aceștia erau simțiți a fi rușii, (*Vin muscalii de-a călare/ Și cum vin cu drum de fier/ Toate păsările pier*), ungurii (Cf. *De la Nistru până la Tisa*), grecii, bulgarii, care se descurcau mai bine decât românii în afaceri. Nu sunt cruțați nici evreii, ca protejați prin Tratatul de la Berlin. Eroare de calcul dacă nu de raționament când ne gândim că protecția în litigiu venea mai cu seamă din partea lordului Beaconsfield, alias Disraeli, premier și factotum într-un imperiu colonial de 33 de milioane de kilometri pătrați. *Eminescu* va constata că e cazul să se zidească prin acțiunea sa în acest țesut național, să devină consubstanțial cu fibra acestei etnii. Va reuși să contribuie cu o uimitoare eficiență la apărarea intereselor ei. Iată așadar, o pluralitate de factori decidenți pentru angajarea sa lirică. Nu avem suficiente date spre a ne pronunța dacă sfârșitul său năpraznic fu să fie o consecință imanentă a unei atari loialități. În veacul al 20-lea trebuie semnalată, mai cu seamă, poziția lui Tudor Vianu, G. Călinescu, M. Beniuc și nu în ultimă semnificație C. Noica. Primul, estetician universalist a fost autoritate incontestabilă în procesul de validare a literaturii române pentru ansamblul mondial. Lui *Eminescu* îi va consacra pagini de o mare competență descoperind în esență armonia intimă a mesajului liric eminescian. Va ști să foreze până la centrul inspirației și va conchide că armonia lirică nu se poate decifra doar prin simpla admirare a jocului accentelor și că nu orice amalgamare de sunete poate determina armonia lirică. Același savant va reuși să fixeze pentru posteritate dimensiunile existențiale fundamentale în preocuparea lui *Eminescu*, în primul rând, principiul feminin (Cf. *Structura motivelor în poezia lui Eminescu, O, mamă...*). O lectură actuală a acestei lucrări va deschide noi sensuri pentru erotica eminesciană. Deși contrariat, decepționat la culme în relațiile sale feminine (a se vedea *Scrisoarea V*), *Eminescu* simțea femeia ca pe un dat necesar purificator. Nu în van atenția savantului Tudor Vianu s-a fixat pe această poezie. Femeia ne naște și are puterea să ne omoare, eventual în stil Dalila (ibid.) chemându-ne la ea atunci când dificultățile ne copleșesc

fără vreo ieșire, îndulcindu-ne acceptarea destinului. Alte dimensiuni: nedreptatea ca sistem (Cf. *Cei tari se îngrădără în cercul lor de legi*). Aluzia e clară la „pătura suprapusă”, la servanții dreptului, fie din parlament fie din magistratură, căci fiecare dintre ei, în frunte cu Cezarul – ca prim magistrat al țării, nu poate să demonteze sistemul constituit de milenii chiar dacă ar vrea. Nedreptatea e impusă de sistem și se substituie dreptății prin retorica legilor. Dar ce a antrenat aprecierea din partea posterității comuniste este poziția de esență socialistă, constatarea poetului: *Religia, o frază de dâșii inventată*. În context, au existat voci printre poeții ajunși din epoca în discuție să recunoască precum Mihai Beniuc că: „Pe Eminescu, noi poeții tineri orice am da nu-l vom ajunge”. O luare de poziție care exprimă bunul simț al unui confrate de pană, chiar ajuns în fruntea bucatelor în contrast cu mulți alții cum ar fi Z. Stancu, de exemplu.

Despre contribuția lui G. Călinescu la validarea fenomenului Eminescu s-a tot scris. E însă cazul să semnalăm doar accentul pe care îl pune adesea pe ravagiile bolii lui Eminescu ca determinând configurația operei sale. C. Noica oferă însă prin sintagma „omul deplin al culturii române” adevărata dimensiune a geniului eminescian. Într-adevăr, preocupările multilaterale ale lui Eminescu, reușitele lui în varii domenii, dovezile de erudiție incontestabilă, pluridisciplinară, fac din Eminescu un adevărat om de cultură care se situează mult deasupra altor oameni cuști.

În fine, e de remarcat poziția dilemiștilor din ultima vreme. În revista *Dilema* din 28.02 – 05.03.1998 se remarcă printre altele o reacție netă la viziunea tradițională despre Eminescu. Mulți dintre detractori nu merită o atenție. În schimb, am remarca poziția lui Z. Ornea, care, fără să-l coboare pe Eminescu de pe soclul meritat reproșează apologetilor lui adorația excesivă de bușând în idolatrie. H.R. Patapievici avansează în acest context o sintagmă bubuitoare, după unii, dar care după noi în loc să apară ca o luare de poziție este mai mult o constatare, o lacrimă. Analizând această lacrimă opinentul introduce în discursul său sintagma „cadavrul

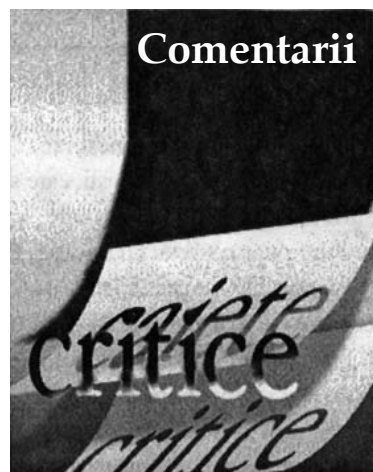

din debara”. La prima vedere s-ar părea că e vorba de o atitudine pamfletară anti-Eminescu. În realitate, înțelegerea ei se susține chiar inspirându-se din Eminescu. La el constatarea *Evul e un cadau* vrea să spună că feudalismul a murit în creuzetul Comunei din Paris. La H.R. Patapievici „cadavrul din debara” este un indice identitar pentru Eminescu promotor al principiului național și „nu mai dă bine” în actualitatea post-modernistă. În ultimă instanță, se pot acorda circumstanțe atenuante criticului constatând că poziția sa este afișată nu în nume personal, ci în acela al multor tineri care își văd retezat avântul de afirmare în plan intern și extern împiedecându-se de un „cadavru din debara”. Acesta din urmă dacă nu a fost îmbălsămat în mausoleu ca Lenin nu poate fi clintit fără impietate din locul modest unde se află.

Poate că zeița Nemesis a vrut ca poetul național român să obstaculeze peste tot lipsa de bun simț a multora din epigonii săi care încă nu s-au pătruns de uriașul mesaj al zicerii sale: *E ușor a scrie versuri/ Când nimic nu ai a spune*. Aprecierea este valabilă și pentru proză (n.n.).

OV. GHIDIRMIC

G. Călinescu și critica creatoare

Abstract

The author makes a few remarks about G. Calinescu's talent both of novelist and of literary critic. He comments also some of Calinescu's articles about the relation between creation and critique.

Keywords: G. Calinescu, literary critic, literary history.

G. Călinescu este o personalitate – unicat în cultura noastră. Și numai în cultura noastră, dar și în cultura universală, pentru că la nici o altă personalitate a culturii românești sau universale, *spiritul critic* n-a colaborat, mai fructuos și mai armonios, cu *spiritul creator* G. Călinescu este un mare critic, dublat de un mare scriitor, în special de un prozator pe măsură, de unul dintre cei mai redutabili romancieri ai noștri, alături de Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu și Camil Petrescu, ca să cităm numele celor mai reprezentativi romancieri români din perioada interbelică. Or, acest caz este aproape singular în literatura noastră și greu poate fi întâlnit și în celelalte literaturi. Sainte-Beuve este un mare critic, dar un prozator mediocru, în literatura franceză, la fel ca și Eugen Lovinescu, la noi.

În ce privește locul lui G. Călinescu în critica românească, astăzi, după aproape 45 de ani de la trecerea sa în eternitate, apele par să se fi limpezit. Cronologic vorbind, Titu Maiorescu rămâne ctitorul criticii noastre, arhetipul criticului român, la care s-au raportat și se raportează, mereu, ceilalți critici români. Eugen Lovinescu a dominat perioada interbelică, iar G. Călinescu pe cea postbelică. Aceasta este *triada sacră* a criticii românești. Și aici, suntem, întru totul, de acord cu academicianul Eugen Simion, când afirma că literatura română a avut mari critici, dar singurul critic despre care se poate

spune că a avut geniu este G. Călinescu, care și-a depășit toți confrății sub raportul expresiei, al talentului critic și al spiritului creator.

G. Călinescu este o personalitate eclatantă a culturii noastre, de o izbitoare și frapantă originalitate, dificil de surprins într-o formulă, complexă și contradictorie, ce scapă convențiilor și etichetărilor rigide și se situează deasupra școlilor și curentelor: „Când răsare geniul, mor școlile!” – obișnuia să spună marele critic.

Cu o asemenea structură și conformație intelectuală – forma mentis – nu este de mirare că G. Călinescu este teoreticianul *criticii creatoare* și rămâne cel mai de seamă reprezentant al acestui gen de critică din cultura noastră. Această concepție despre critică a fost expusă, încă de la început, după cum se știe, în articolul *Simțul critic* („Viața românească”, în 1927). După G. Călinescu, în acest articol: „între critică și creație nu este o deosebire de esență, ci numai una de proces”. În concepția sa, critica este o creație pe planul ideilor, dar un gen comparabil, cu poezia, proza și dramaturgia. Pentru a se realiza, criticul trebuie să rateze cât mai multe genuri, iar ratarea, în acest caz, reprezintă o garanție de comprehensibilitate, de familiarizare cu tehnica interioară a artei. O asemenea concepție despre critică a mai existat în literatura universală. Și pentru Friedrich Schlegel, creierul romantismului german, critica era „poezie înaltă”.

Critica creatoare, însă, nu trebuie confundată cu *critica impresionistă*. Acuzația de „*impresionism*” care i s-a adus lui G. Călinescu, în epocă – dacă aceasta poate fi o acuzație, întrucât *impresionismul* este o metodă, până la urmă, legitimă, în critica literară – ni se pare falsă și nefondată. Despre un „*impresionism*” propriu-zis nu poate fi vorba la G. Călinescu, decât la începuturile sale critice, sub influența lui Eugen Lovinescu.

Astăzi, impune o cu totul altă percepție asupra criticii lui G. Călinescu, pornind chiar de la articolele sale teoretice, în care întâlnim, frecvent, conceptele de „*înțelegere*” și „*interpretare*”, conceptele – cheie, de bază, ale hermeneuticii, ceea ce s-a observat, mai puțin, până în prezent, pe care le-am semnalat în lucrarea noastră: *Hermeneutica literară românească* (Editura „Scrib” România, 1994).

Astfel, după G. Călinescu, în articolul *Simțul critic*, chiar „*înțelegerea*” este echivalentă, ea însăși, cu un act de creație: „*A înțelege înseamnă a crea din nou, a reproduce în tine momentul inițial al operei*. Așa cum se poate observa, din această afirmație, G. Călinescu pune problema înțelegerii operei în termenii originii sale, ca și Schleiermacher, fondatorul hermeneuticii moderne, în celebrul său tratat de *Hermeneutică*.

Și celălalt concept – cheie al hermeneuticii: „*interpretarea*” apare, frecvent, în articolele teoretice ale lui G. Călinescu. Și *interpretarea* este echivalentă, în concepția sa, cu un act de creație, iar criticul este, înainte de toate, *un creator de puncte de vedere*. Astfel, în articolul *Teoria criticii și istoriei literare* („Adevărul literar și artistic”, 1938), G. Călinescu spunea că rostul criticului și istoricului literar este de „*a crea puncte de vedere care să iasă structuri acceptabile*”. Printr-o frază memorabilă, G. Călinescu acorda cea mai mare importanță *punctului de vedere creator*, în critica și istoria literară, dând lovitura de grație documentariștilor și arhiviștilor, a factologilor fără o viziune superioară și fără inspirație, fără spirit de creație: „*Poate un cercetător să pună tom peste tom în cercetarea unei așa-zise probleme și să socotească studiul exaurient; un punct de vedere creator poate să facă din tot studiul său un mor-*

man de hârtie.” Aceasta este un „*vademecum*” pentru orice cercetător. Toate acestea ne conduc spre concluzia că, de fapt, G. Călinescu a profesat, în critica românească, o *hermeneutică*, extrem de suplă și de nuanțată, care nu este decât o formă de critică creatoare, în ultimă instanță, iar numele său se impune printre ale celor mai mari hermeneuți ai veacului trecut, alături de Georges Poulet și Jean Starobinski.

Termenul de *structură* poate fi întâlnit, de asemenea, în articolele sale teoretice. Dacă în *Tehnica criticii și a istoriei literare*, vorbea despre „*puncte de vedere din care să iasă structuri acceptabile*”, în celebrul său *Curs de poezie*, reprodus în volumul *Principii de estetică* (1939), G. Călinescu definește poezia în termeni structuraliști: „*Nu există poezie acolo unde nu există nici o organizațiune, nici o structură...*” Chiar dacă nu a fost un structuralist

veritabil, specializat, cum era, în epocă D. Caracostea, în *Arta cuvântului la Eminescu* (1938), G. Călinescu își însușește, totuși, principiile de bază ale structuralismului. În *Opera lui Mihai Eminescu* (1934-1936), marele critic recurgea, adeseori, la psihanaliză, iar în studiul *Universul poeziei*, ale cărui fragmente au apărut în publicațiile vremii, între anii 1943-1947 și care a fost reprodus, de asemenea, în volumul *Principii de estetică* (ediția din 1968) a practicat, în chip strălucit, o poetică a elementelor, aproape concomitent cu Gaston Bachelard. Dacă dezideratul criticii totale s-a dovedit, mai curând, o frumoasă utopie, trebuie să recunoaștem că G. Călinescu rămâne, oricum, criticul nostru cel mai complet.

În concepția lui G. Călinescu critica și istoria literară sunt de nedespărțit, două laturi inseparabile ale aceluiași proces. Nu există critică fără perspectivă istorică și nici istorie literară fără spirit critic. Critica aparține *axiologiei*, disciplină care se ocupă cu studiul valorilor, dar nu toate valorile sunt la fel. Deși influența lui Benedetto Croce a fost recunoscută chiar de G. Călinescu, în acest punct, criticul nostru se desparte, în mod polemic, de marele estetician italian, care se pronunța împotriva unei ierarhizări a valorilor: „Punctul de vedere al lui Croce este evident greșit” (*Tehnica criticii și a istoriei literare*). Spre deosebire de Benedetto Croce, G. Călinescu susține, în același articol, *Tehnica criticii și a istoriei literare*, existența unei ierarhii a valorilor: „Există și o ierarhie de valori după complexitate și profunzime”. Această afirmație călinesciană, atât de categorică și de tranșantă, sună ca o sentință irevocabilă. G. Călinescu avea dreptate, nu mai încape nici o îndoială. O istorie literară nu poate fi concepută și nici realizată fără o ierarhie a valorilor, fără de care s-ar instaura haosul și confuzia. Acest criteriu al ierarhiei valorilor a fost aplicat, cu strictețe și sfințenie, de G. Călinescu, în inegalabila *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, în care valorile sunt ierarhizate, după complexitate și profunzime. Epoca „Junimii” și a marilor clasici este pusă deasupra celorlalte epoci, avându-l pe Eminescu în vârful piramidei noastre spirituale, după cum

urmează, ca valoare și importanță, perioada interbelică, deși G. Călinescu manifestă unele serioase rezerve față de contemporani și își ia distanța critică necesară față de ei, ceea ce nu se observă în alte încercări de istorie literară, așa cum se întâmplă, din nefericire, în *Istoria critică a literaturii române* de Nicolae Manolescu, unde ierarhia valorilor este serios perturbată, prin tendința de a scoate la suprafață sau în prim plan scriitori de a doua sau a treia mână, unii de-a dreptul mediocri sau chiar obscuri. Această istorie „necritică” a literaturii române este plină de asemenea exemple de scriitori care nici nu meritau să fie menționați sau puteau fi trecuți, cel mult, la ... „Și alții”!

Modelul, declarat, al lui N. Manolescu este G. Călinescu. Dar în acest caz, copia se îndepărtează, cu mult, de model, în sens peiorativ.

G. Călinescu a fost acuzat, la vremea respectivă, nu numai de „impresionism”, dar și de „subiectivism”, aceste două defecte fiind considerate un adevărat „câlcâi al lui Ahile” al marelui critic, care le-a și răspuns denigratorilor săi prin articolul *Notă despre așa-zisa subiectivitate* („Vremea”, 199), reprodus în volumul *Principii de estetică* (ediția 1968). G. Călinescu rezolva, în acest articol, problema raportului *subiectiv – obiectiv*, în termeni kantieni, în care numai prin *subiectivitate* se poate ajunge la *obiectivitate* în cunoaștere. Dacă obiectivitatea deplină nu există, esențială rămâne numai *aspirația spre obiectivitate*, care la Schopenhauer este caracteristică omului superior. Fără această aspirație neconținută spre obiectivitate nu ieșim din subiectivitate, dar, ceea ce este și mai grav, ajungem la ... *arbitraritate*. G. Călinescu a avut, și el, „subiectivismele” lui în *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, dintre care cele față de filosofia lui Lucian Blaga și față de proza lui Mircea Eliade ni se par și cele mai nedrepte. Dar, în *Istoria critică a literaturii române* de Nicolae Manolescu, *subiectivismele* se țin lanț. Ne oprim doar la trei dintre ele, care ni se par cu totul condamnabile și fără nici o justificare. Cum se explică absența, din *Istoria critică a literaturii române*, a trei mari personalități ale literaturii noastre contemporane:

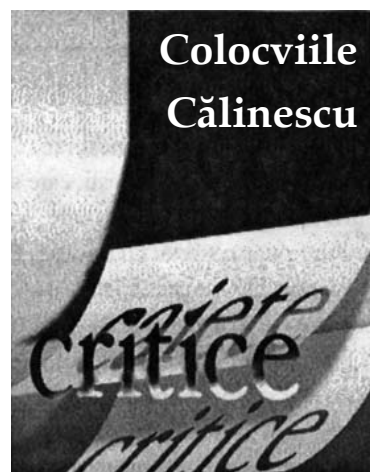

Adrian Marino, cel mai mare teoretician literar al nostru, de talie universală, Al. Piru, unul dintre cei mai reductabili critici și istorici literari români postbelici și I. D. Sârbu, unul dintre cei mai remarcabili și spectaculoși scriitori ai noștri, mai ales prin revelația creației postume? În cazul lui Adrian Marino și Al. Piru avem de a face cu unele evidente idiosincrasii. Adrian Marino era un spirit incomod, prin vastă sa erudiție și printr-un complex de superioritate, de tip macedonskian (marcat profund de modelul său exegetic). Al. Piru era un polemist de temut. O dovadă o constituie și cronica sa

intitulată *Tentația originalității* despre volumul *Lecturi infidele* de N. Manolescu („Ramuri”, 1969), reprodus în volumul *Ultimile precizuni și comentarii critice* (Editura Academiei, 2004). Iar I. D. Sârbu i-a depășit lui N. Manolescu „orizontul de așteptare”. Numai astfel se poate explica aceste regretabile omisiuni.

G. Călinescu se refugiază din *tipic în atipic*: „Se apropie de mine cei care fug de mine.” – spunea marele critic. Sensul acestei butade era că nu trebuie imitat, că nici o copie nu poate să concureze modelul, fără să cadă în epigonism.

În dezbateri: Criza culturii critice și a canonului literar în dezbateri

A treia ediție a Colocviului Național „G. Călinescu față cu noua critică literară” a pus în discuție problema crizei culturii critice și a noului canon. Moderatorii acestei ediții au fost academicienii Eugen Simion și Dan Hăulică. Cu acest prilej, au fost lansate volumele V și VI de Publicistică ale lui G. Călinescu, volume coordonate științific de cercetătorii Nicolae Mecu și Oana Soare, editate de Academia Română și Fundația Națională pentru Știință și Artă. Primarul sectorului 2 București, Neculai Onțanu, a oferit gratuit celor 20 de tineri critici literari din toată țara prezenți la colocviu volumele V și VI din Publicistica lui G. Călinescu. De altfel, invitații la acest eveniment au primit numărul 8 din 2008 al revistei „Caiete critice” cu dosarul dezbaterilor de la colocviul de anul trecut. Acad. Eugen Simion a moderat dezbaterile „*Criza culturii critice?*”, iar acad. Dan Hăulică a fost moderatorul discuțiilor despre „*G. Călinescu și noul canon în critica literară actuală*”. Invitații Colocviului: Cristina Balinte, Bianca Cernat, Teodora Dumitru, Oana Soare, Paul Cernat, Mihai Iovănel, Cătălin Sturza, Răzvan Voncu, Marius Miheț (Oradea), Oana Draia (Deva), Alex Goldiș, Andrei Simuț, Iulia Micu (Cluj), Șerban Axinte (Iași), Bogdan Crețu (Iași), Andrei Terian (Sibiu), Crina Bud (Baia Mare), Carmen Raluca Șerban (Piatra Neamț), Xenia Karo (Craiova), Adrian Jicu (Bacău).

„La criza culturii critice, a canonului în literatură, pun umărul, deopotrivă, scriitorii și criticii literari, cititorii și cei care vând ori cumpără produsul cultural numit literatură. Instituția adulată ori contestată a cronicii literare pare că și-a pierdut impactul într-o lume aflată la propriu într-o criză socială, de sistem, economică și financiară, și, cel mai dureros, identitară. Ne dorim prin acest colocviu să aflăm ce îi unesc și îi despart pe tinerii criticii literari de la noi în lupta canonică și literară”, a declarat Dan Mircea Cipariu, coordonatorul colocviului „G. Călinescu față cu noua critică literară”. [Dan Mircea CIPARIU]

Abstract

The third edition of the National Colloquium "G. Călinescu and the New Literary Critics" discussed the crisis of the critical culture and the problems of the new canon. Academicians Eugen Simion and Dan Hăulică led the debates. With this occasion there were launched the 5th and the 6th volume from "The Complete Works of G. Călinescu", under the coordination of Nicolae Mecu and Oana Soare. Eugen Simion led the debate entitled "Is the Critical Culture in Crises?" and Dan Hăulică led the debate entitled "G. Călinescu and the New Canon of the Contemporary Literary Critic". The guests were: Cristina Balinte, Bianca Cernat, Teodora Dumitru, Oana Soare, Paul Cernat, Mihai Iovănel, Cătălin Sturza, Răzvan Voncu, Marius Miheț (Oradea), Oana Draia (Deva), Alex Goldiș, Andrei Simuț, Iulia Micu (Cluj), Șerban Axinte (Iași), Bogdan Crețu (Iași), Andrei Terian (Sibiu), Crina Bud (Baia Mare), Carmen Raluca Șerban (Piatra Neamț), Xenia Karo (Craiova), Adrian Jicu (Bacău). [Dan Mircea Cipariu].

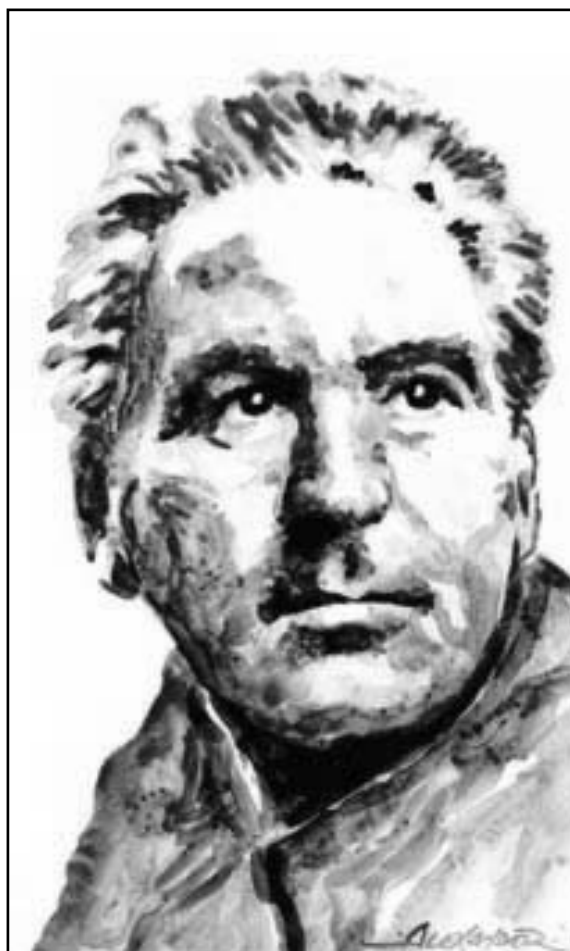
Keywords: G. Călinescu, canon, debate, literary critics.

Eugen Simion**Un mare creator
nu poate fi apărat
decât judecându-l drept**

Ne vedem, iată, într-un colocviu care, sper, să aibă continuitate și să devină astfel o tradiție în viața noastră intelectuală. Sunt câteva motive să facem în așa fel încât acest lucru să se întâmple. Întâi - este un prilej de a ne cunoaște. Să vă cunoaștem noi, cei din generația '60, pe Dvs., tinerii critici; să ne cunoașteți, cu aceeași ocazie, Dvs. pe noi: și cine știe? Să ne cunoașteți și altfel decât ne arată cărțile noastre și, mai ales, cum ne arată cei care scriu despre noi. În ce mă privește, sunt foarte interesat de acest aspect pentru că, în ultimele două decenii, unii confrăți m-au pictat în culori sumbre. Nu mă recunosc deloc, trebuie să vă spun, în aceste portrete care bat spre absurd... De aceea, aș vrea - nu să-mi îmbunătățesc imaginea - dar să îndepărtez, pe cât va fi posibil, fantasmagoriile care mi-au fost atribuite...

Motivul esențial al acestei noi întâlniri rămâne însă G. Călinescu. De el vreau să vă apropiu, cu el aș vrea să vă împrietenesc. Prilejul ni-l oferă apariția a încă două volume masive din publicistica lui (volumele V și VI) pregătite, cum știți, de un grup de cercetători de la Institutul "G. Călinescu" condus de profesorul Nicolae Mecu. Aceste volume cuprind articolele criticului din 1945-1947... O perioadă grea, o istorie complicată... Cum a trecut marele critic prin această istorie? Cu ce compromisuri și cât de mari? Iată ce vrem să discutăm. Să discutăm în acest chip decât discută de câteva decenii pamfletarii noștri de serviciu... Să citim, adică, atent și să gândim de trei ori înainte de a judeca. Nu-i vorba, mai spun odată, să ascundem adevărul, dimpotrivă, să spunem adevărul despre fluctuațiile spiritului său, despre injustițiile, cedările sale morale și intelectuale, dar și despre scrierile lui esențiale din aceeași perioadă. Să nu ignorăm că acum scrie *Sensul clasicismului*, *Domina bonna* și celelalte studii din *Jurnalul literar* (serie nouă)... Să nu trecem, apoi, cu

vederea ce s-a întâmplat cu G. Călinescu după 1944 sub noul regim, despre umilințele la care a fost supus...

Trimis în Parlament de noua putere, el a fost dat afară din Universitate, iar *Istoria* (cartea lui fundamentală) nu a fost reeditată timp de 41 de ani (a reapărut după moartea criticului)...

Spun mereu și vă spun și dvs., oameni tineri: un mare creator nu poate fi apărat decât judecându-l drept, spunând totul despre el și opera lui... Cine îi judecă pe Sadoveanu numai după *Mitrea Cocor* și *Păuna mică* greșeste pentru că lângă aceste scrieri execrabile, regretabile, există celălalt Sadoveanu, proprietarul unui imens ținut imaginar. Greșesc și cei care, vorbind de autorul *Crengii de aur*, *Zodia Cancerului* nu spun un cuvânt despre compromisurile mari, grave, impardonabile făcute de Sadoveanu după 1945... Creatorul este întreg cu performanțele și erorile sale.

Adrian Jicu

G. Călinescu – oportunism sau compromis?

Criză și critică

Cum „criza” este la modă, organizatorii ediției din acest an a Colocviului „G. Călinescu, față cu tânăra critică” nu s-a lăsat mai prejos și, caragialește, ca să avem și noi criza noastră, au propus o temă atractivă, *Criza culturii critice și a canonului literar*. Evident, tema aleasă se leagă doar conjunctural de situația economică, o criză a literaturii existând de ceva vreme. Așa încât o dezbatere cu tineri critici literari despre ceea ce se (mai) poate face pentru resuscitarea interesului pentru critică a fost binevenită, deși nu cred că rezolvă prea multe în practică.

Pentru că situația este cum este, discuțiile s-au îndreptat, oarecum pe nesimțite, către Călinescu, iar lansarea volumelor V și VI din *Publicistica* sa (îngrijite cu rigurozitate de Alexandra Ciocârlie, Nicolae Mecu, Oana Soare și Pavel Țugui) a servit drept pretext ideal pentru refugiul într-o altă epocă, în care (ni se pare nouă astăzi) critica însemna realmente ceva. Ceea ce participării trebuie să fi simțit, deși nu a spus-o răspicat nimeni, este că s-a ajuns într-o fundătură. Una fără ieșire de această dată. Se tot discută pe la colocvii, în anchete sau în dezbateri despre soarta literaturii în general și despre cea a criticii în particular. În realitate, dincolo de vorbe, dincolo de intenții nobile, este greu de luptat împotriva unei realități. Motiv pentru care, și de această dată, paseismul s-a dovedit soluția la îndemână. Discuțiile s-au mutat în perioada interbelică și imediat postbelică, ridicându-se câteva probleme (din fericire) interesante.

Marile speranțe

Știate fiind preocupările lui Andrei Terian, toată lumea aștepta un punct de vedere original al acestuia în legătură cu publicistica și, în general, cu posteritatea lui Călinescu. Surprinzător însă, în afara câtorva idei corecte, de bun simț, el s-a limitat la obiecții aduse modului în care au fost struc-

turate volumule V și VI din *Publicistica*, păstrându-se distant în privința judecăților de valoare asupra atitudinii lui Călinescu din acei ani. Iar în fața atacurilor (exagerate și subiective) ale academicianului Dan Hăulică și ale lui Răzvan Voncu, Terian a răspuns mai degrabă timorat.

Mai inspirat mi s-a părut (și de această dată) Bogdan Crețu, care a spus lucrurilor pe nume, vorbind, aplicat, cu trimitere la text, despre oportunismul lui Călinescu. Ipoteza, evident discutabilă, a stârnit oarecare rumoare, dovedindu-se un punct de plecare fertil pentru o necesară discuție despre situația lui Călinescu în anii războiului și, mai ales, în cei imediat următori. Chiar dacă văd lucrurile altfel, nu pot să nu admit că e o interpretare interesantă. Una care se cuvine analizată nuanțat, ținând cont de contextul sociopolitic al epocii. A-l acuza pe Călinescu de oportunism, când mulți dintre noi nu am simțit condițiile

deloc faste ale perioadei proletcultiste, mi se pare o exagerare. Faptul că am trăit relativ puțin sub regimul comunist e și un avantaj, dar și un dezavantajul. Obiectivitatea pe care cel puțin teoretic o presupune distanța față de acei ani tulburi își are corespondent în lipsa pulsului actualității. Trăind la cald întâmplările, ai o anumită percepție asupra unor gesturi, atitudini, opinii etc. E ceea ce lipsește generației de critici de astăzi și doar așa îmi explic ieșirea pasională a academicianului Dan Hăulică la auzul ipotezei că G. Călinescu ar fi putut da dovadă de oportunism. Dorind să taxeze tocmai lipsa unui background fără de care personalitatea călinesciană nu poate fi înțeleasă, Domnia Sa a exprimat o posibilitate de a vedea lucrurile, cea a omului care l-a cunoscut nemijlocit pe autorul *Istoriei literaturii române de la origini...* și care se simte dator să îi ia apărarea. Patosul argumentării a trecut însă drept o exagerare... Pe de altă parte, indiferent cât de bine l-ar fi cunoscut pe Călinescu, nu trebuie uitat că nimeni nu este deținătorul adevărului absolut. Mă văd silit să enunț truisme, dar diversitatea opiniilor presupune o necesară normalitate. Așa că nimănui nu ar trebui să i se reproșeze îndrăzneala de a fi gândit într-un anume fel despre Călinescu. Afirmatia lui Crețu nu e aprioric eronată, ci amendabilă în funcție de argumente. Culmea e că, preluând-o din mers, la mijloc a căzut tot Andrei Terian, care a reușit să trezească mirarea amfitrionului, Eugen Simion, indignarea academicianului Dan Hăulică și mânia lui Răzvan Voncu.

Compromisul și salvarea prin ironie

Revenind la problema de fond, aceea a oportunismului călinescian, ea se cuvine nuanțată. Citită cu atenție, publicistica sa ne dezvăluie o retorică dublă, adaptată presiunilor ideologice în creștere. Nu cred într-un Călinescu meschin, făcându-și calcule și căutând să prevadă încotro bate vântul pentru ca imediat să schimbe macazul. Ar merita mai multă atenție o mărturisire din interviul dat de critic lui Ion Biberi și publicat (în „Democrația”, anul II, nr. 18, 4 februarie, 1945) sub titlul „Lumea de mâine. De vorbă

cu d. G. Călinescu”: „– Arta, zic eu, să stea strâns legată de viața absolută, dar artistul să se bucure de deplina libertate de a se sublima de evenimente. Arta nu se face cu normative, ci cu liberă consimțire. Eminescu a fost un jurnalist eminent, fiindcă credea în ce scria. Omul politic să câștige prin mijloace libere pe artist; din constrângere nu reiese decât maculatură. Să nu uităm că Maiorescu, seninul în artă, a fost un om politic foarte legat e secolul lui.” Din nefericire, dată fiind obtuzitatea ideologiei comuniste, Călinescu nu a avut șansa unui Maiorescu și nu și-a putut permite o asemenea libertate. Pentru a putea scrie (și, implicit, supraviețui) și nu din oportunism, Călinescu a jucat la două capete. Publicistica lui (dar și romanele postbelice) pendulează între o aparentă adeziune la linia de partid și o subminare ironică. Tocmai din acest motiv, o parte a textelor scrise în acești ani nu trebuie luată ad literam, ci rămâne pură maculatură, dacă nu se salvează cumva prin grotesc și prin parodiarea ideologiei noului regim. Cum altfel poate fi interpretat următorul pasaj, dacă nu în cheie parodică? Elogiile aduse lui Stalin, în articolul „Mareșalul Stalin”, în 1944, vorbesc de la sine despre situația ingrată în care se găsea Călinescu, silit să intre în corul adulatoarelor în speranța că Rusia va uita că România luptase cu câteva luni în urmă împotriva ei: „O fizionomie hotărâtă – în ipostazul de acum câțiva ani – cu profil ușor oriental, fin și blând, acesta este mareșalul Stalin, așa de regretabil de puțin cunoscut până deunăzi la noi. S-au petrecut în vecinătatea noastră prefaceri sociale istorice, au apărut personalități de valoare milenară și noi ne-am menținut într-o primejdioasă ignoranță. Izbitoare la mareșalul Stalin este seninătatea zâmbitoare care-i dă un umor venerabil ca unui indian de rasă, cum era Tagore. Acest calm superior al ochilor este semnul bărbatului de stat clasic”. Constrâns de împrejurări, nu din oportunism, Călinescu face un joc dublu. Ca și în alte ocazii, mâna prozatorului se vede, el reușind să dea un aer savant unor bali-verne. Compromisul era necesar: atitudinea semnatarului servea interesele de moment

ale României, autorul era acoperit formal prin (pseudo)elogiul adus marelui conducător de la răsărit, iar în sufletul său trebuie să se fi simțit răzbunat prin ironie. Nu-l părăsește umorul și mi-l imaginez râzând amar de portretul pe care i-l compune lui Stalin și de îndemnurile stahanovist-patriotarde care căutau să câștige bunăvoința Moscovei. Finalul apoteotic al articolului dobândește adevărate virtuți literare, putând servi oricând ca exemplu de subminare textuală: „Noi românii datorăm mareșalului Stalin, acestui mare om al ultimelor veacuri, nu numai rusești dar și europene, gratitudine pentru generozitatea cu care ne-a absolvit de trecutele erori. Viteaza armată rusească a dezrobit Transilvania noastră. Bunătatea ce licăre în ochii genialului mareșal care veghează peste destinele unei țări întinzându-se de la Prut până la Marea Okotsk va înțelege micile nădejdi ale unui popor de țară strâmtă și ne va ajuta să păstrăm toată Transilvania”. Mai că-ți vine să te înduioșezi și să cazi în genunchi, mulțumind providenței că ni l-a adus pe Stalin! Citit printre rânduri însă, articolul poate fi înțeles și ca un avertisment la adresa politicienilor și a unora dintre gazetarii contemporani care nutreau (încă) simpatii germane într-un moment când soarta războiului era pecetluită.

Frica și luciditatea

Mi se pare, deci, mai plauzibilă imaginea unui Călinescu silit să practice mersul pe sârmă, într-o lume pe dos, în care valorile se răsturnaseră. Articolele din anii '44-'45 nu au fost însă suficiente. Greul abia începea pentru Călinescu. Aveau să urmeze atacurile care au culminat cu episodul excluderii profesorului de la universitate. Este o fază distinctă a biografiei călinesciene, când trebuie să fi intervenit și alte elemente dintre care deloc de neglijat mi se pare frica. Teroarea instaurată de noul regim nu îl putea lăsa indiferent și de aceea el continuă să scrie în dublu registru: unul aparent obedient, aderent noii ideologii și altul subversiv. Nu din oportunism, ci, mai probabil, din teama că nu va fi lăsat să continue, că va fi tras pe linie moartă sau că va înfunda

pușcăria trebuie să fi rezultat comportamentul șerpuitor din acești ani. Lucid, el a înțeles încotro se îndreaptă lucrurile și neputând să se opună, a preferat să se alăture, mai mult formal, curentului majoritar. O astfel de atitudine, un soi de instinct al conservării superior, nu poate fi condamnat decât din punct de vedere moral. Cum însă eu nu sunt moralist, mă bucur că a scris în continuare, că a reușit să supraviețuiască. Un Călinescu-erou, mort în una din închisorile comuniste, ar fi folosit mai puțin decât un Călinescu activ, care și-a continuat activitatea, dând după 1945 câteva studii și cărți fundamentale.

Distingem în această perioadă o serie de articole conjuncturale, referitoare la schimbările care au loc („Partide dezorientate”, „Iuliu Maniu”, „Armistițiul cu Ungaria”, „Actualitatea”, „Partidul Brătianu”, „Mihail Antonescu”, „Intoleranța opoziției” etc.), și altele de substanță, care își păstrează valabilitatea („Arta și lumea”, „Hennequin și Ibrăileanu”, „Definiția romantismului. Clasicism, romantism, baroc”, „Sensul clasicismului”, „Între muzică și poezie”, „Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică” etc.). Pentru a-și câștiga dreptul de a scrie, Călinescu se vede nevoit să abordeze și subiecte delicate. Nu știu dacă acest compromis i-a fost cerut explicit sau dacă și l-a asumat în funcție de circumstanțe. Conștient că este prins în jocul necruțător al istoriei, el caută se sustragă prin literaturizare, evadând în proză. Nu întâmplător, articolul „Acuzatul Iuliu Maniu” se deschide balzacian, cu o descriere minuțioasă a sălii de judecată: „Sală paralelipipedică severă în stil clasic simplificat. Galerii pe pilaștri albi, ferestre enorme împărțite în pătrate mari, prin linii groase în maniera de la Versailles. Pereți divizați în careuri și acoperiți jos cu plăci de stejar. Plafonul de grinzi de zidărie printre care se varsă lumina electrică. Contrastul de alb imaculat și boazerie de culoarea lămâii. Aspect de sală de conferință. Singură discordanță. Jos în fața catedrei tribunalului un țarc din șipci înflorite cu flacăra ca pirogravurile. În el un alt amfiteatru în miniatură cu șiruri de câte trei scaune îndreptate spre președinte. La o margine a catedrei, în apro-

pierea acuzațiilor sunt masate pachete simetrice de dosare albastre. Totul e aici curat, elegant, într-un ton de distincție severă. Un Postdam de epocă fridericiană. Patru jandarmi verzi cu puști se așează, câte unul la colțurile țarcului. Picioarele îndepărtate după protocolul militar. Alți doi la ușa apropiată. Verdele delicat al căștilor și uniformelor se armonizează foarte grațios cu albul și galbenul pereților. S-ar părea că toată policromia e studiată în vederea unei satisfacții optice”. Esteticul trebuie să îi fi dat autorului sentimentul reconfortant, iluzia că scrie ficțiune și nu despre o realitate neagră, care îl sil(ui)este la compromisuri.

„Maculatură” și valoare

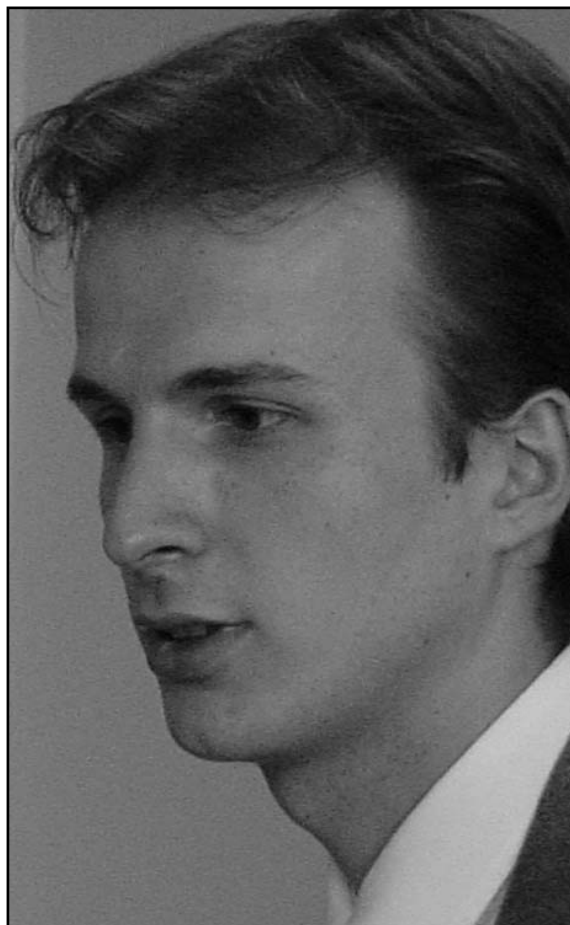
Dincolo de orice speculație posibilă, important este un singur lucru: că G. Călinescu a scris mai departe. Articolele conjuncturale rămân, așa cum le numea el însuși, „maculatură”, false acte de curtoazie ideologică, în vreme ce cu adevărat valoroase sunt cele din a doua categorie, în care abordează probleme de estetică, istorie și critică literară sau literatură. Dincolo de mitizare și demitizare, de evaluări și reevaluări, de acuzații și încercări de a-l apăra, prefer un Călinescu genial, deși controversat, unui Călinescu onest, dar lipsit de operă.

Andrei Terian

„Ermeticul”

G. Călinescu

Probabil că pasajul cel mai fascinant și mai enigmatic al criticii călinesciene este celebra lectură a lecturii gazetei din eseul *Domina bona*¹. Astfel, Călinescu își începe articolul din 1947 prin a semna nu atât miticismul, cât misticismul personajelor caragialiene, între care se remarcă detașat jupân Dumitrache și Trahanache: ei sunt

„eroii cei mai mistici”. Criticul reamintește apoi că, „după concepția platonico-creștină, factorul divin se manifestă în trei ipostaze spirituale: adevăr, bine și frumos. Nici una din aceste idei nu sunt concepte inteligibile, ele rămân niște mistere învelate în univers. Adevărul din Scriptură e un absurd în care credem tocmai *quia absurdum*.” Iar, în baza acestor observații, Călinescu distinge „două poziții gnoseologice posibile față de adevăr, după accepția pe care o dăm acestui cuvânt”. Adică: „ori admitem transcendențialitatea și iraționalitatea adevărului și ne extaziem în fața lui, ori dăm însemnătate facultății discursive și încercăm a-l scoate inductiv și deductiv, din propoziții întemeiate pe experiență și pe evidență”. Pe scurt, există – afirmă Călinescu pe urmele

¹ *Domina bona*, în *Jurnalul literar*, nr. 2, [iunie] 1948; v. *Publicistică*, VI: 1946-1947, ediție coordonată de Nicolae Mecu, text îngrijit, note și comentarii de Alexandra Ciocârlie, Nicolae Mecu, Oana Soare, Pavel Tușgău și Monica Vasileanu, prefață de Eugen Simion, Academia Română – Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008, p. 614-673.

lui Goethe² – „platonicieni” (mistici) și „aristotelicieni” (raționaliști), iar jupân Dumitrache și Ipingsescu ilustrează perfect aceste atitudini prin reacțiile lor la lectura *Vocii patriotului național*. De pildă, jupân Dumitrache nu își dezmente în nicio împrejurare fondul său mistic („platonician”): „Când Ipingsescu, citind articolul lui Rică Venturiano, ajunge la pasajul «a mânca de la datoriile ce ne impun... sfânta Constituțiune», jupân Dumitrache are o nedumerire, însă o singură clipă nu pune la îndoială sanctitatea textului, bănuindu-l doar ermetic și inaccesibil pătrunderii lui profane. El zice numai: «E scris adânc», afirmând exis-

tența unui adevăr metafizic criptografiat, *sotto il velame*, cum zice Dante.” În schimb, Ipingsescu rămâne un „aristotelician” imper-turbabil, cu veleități carteziene și chiar voltairiene: „Ipingsescu [...] e o minte plat logică, cu oroare de absconsitate, reducând totul la termenii experienței și ai evidenței. «Ba nu-i adânc de loc», observă el, și traduce pe «a mancà» prin «a mânca». Izbește îndată profunditatea lui jupân Dumitrache, care a simțit că termenul «a mânca» duce în alt plan de gândire, în vreme ce Ipingsescu, comentând, se îndepărtează de adevărul original. El e un cartezian care pretinde oricărei propoziții să fie «clară și distinctă»,

2 Opoziția dintre „platonist” și „aristotelician”, comună astăzi, a fost popularizată în epoca romantică mai ales ca urmare a reflecțiilor lui Coleridge, din a cărui operă se citează, de obicei, următorul pasaj: „Fiecare om se naște aristotelician sau platonist. Nu cred că e posibil ca un ins care s-a născut aristotelician să devină vreodată un platonist; și sunt sigur că niciun platonist născut nu poate să se transforme vreodată într-un aristotelician. Acestea sunt cele două categorii de oameni, pe lângă care e aproape imposibil să o mai concepem pe a treia. Primii consideră rațiunea ca pe o calitate, ca pe un atribut; ceilalți o văd ca pe o putere. Cred că Aristotel n-ar fi putut ajunge să înțeleagă niciodată ceea ce Platon a vrut să spună prin «idee». [...] Aristotel a fost și mai este încă stăpânul atotputernic al înțelegerii, al facultății de a raționa în baza simțurilor. El a fost un conceptualist și, de aceea, nu s-ar fi putut ridica vreodată la acea stare superioară care le apărea drept naturală lui Platon și altora și în care înțelegerea e contemplată separat și, întrucâtva, privită de sus, de pe tronul ideilor reale, adică al adevărilor vii, inerente, esențiale.” (*Plato – Aristotle*, însemnare din 2 iulie 1830, în Samuel Taylor Coleridge, *Specimens of the Table Talk* [1835], Second Edition, Preface by Henry Nelson Coleridge, John Murray, London, 1836, p. 95-96) Cu toate acestea, poetul englez nu a fost nici primul, nici singurul care a meditat asupra valorii celor doi filosofi antici ca exponenți ai unor tipuri general-umane. Cu două decenii înaintea lui Coleridge, Goethe scria următoarele rânduri: „Platon se comportă cu lumea asemenea unui spirit bun, căruia îi face plăcere să poposească ceva vreme în mijlocul ei. Pentru el nu e atât de important să o cunoască, deoarece o intuiește deja, ci mai degrabă să îi împărtășească prietenos ceea ce aduce cu sine și îi este ei atât de necesar. El pătrunde în adâncimi mai mult ca să le umple cu ființa sa decât ca să le exploreze. El se mișcă spre înălțimi cu nostalgia de a se face din nou părtaș originilor sale. Tot ceea ce el scoate la iveală se referă la un întreg nepieritor, la un Bine veșnic, la un Adevăr etern, la un Frumos nemuritor, a căror năzuință încearcă să o trezească în fiecare inimă. Iar ceea ce ia cu sine ca atare din înțelepciunea pământească se topește oricum sau, putem spune, se evaporă în metoda și în discursul său. / Dimpotrivă, Aristotel stă în fața lumii ca un bărbat, ca un constructor. El, dacă tot se află aici, atunci aici trebuie să acționeze și să creeze. El se interesează de teren, însă nu foarte mult, ci numai până găsește un loc pentru fundație. Iar ceea ce se mai întâmplă de acolo până în miezul pământului îi rămâne indiferent. El trasează niște hotare nemaîntâlnite pentru a-i mărgini clădirea, își aduce materiale din toate părțile, le ordonează, le așază unul peste altul și se ridică astfel către înălțimi ca forma regulată a unei piramide, în timp ce Platon, aidoma unui obelisc sau unei flăcări ascuțite, cercetează direct cerul. / Dacă au existat doi oameni ca aceștia, care s-au împărțit întrucâtva în întreaga umanitate, ca reprezentanți diferiți ai unor virtuți nobile și greu de ținut laolaltă; dacă ei, înzestrați cu o cultură desăvârșită, au avut și norocul de a-și exprima această cultură într-un mod nu mai puțin desăvârșit, nu în propoziții laconice, precum rostirea oracolelor, ci în opere amănunțite, împlinite, bogate; dacă aceste opere s-au păstrat spre marele folos al omenirii și dacă ele au fost în continuare mai mult sau mai puțin studiate și prețuite – asta înseamnă negreșit că lumea, în măsura în care a arătat că are simțire și gândire, a fost nevoită să-l urmeze pe unul sau pe altul, să-l recunoască pe unul sau pe celalalt drept îndrumător, învățător și conducător.” (Johann Wolfgang Goethe, *Materialen zur Geschichte der Farbenlehre* [1810/1833], în *Gedenkausgabe der Werke, Briefe und Gespräche*, Band 16, Artemis, Zürich, 1948, p. 347-348). Date fiind familiaritatea sporită a criticului român cu spațiul literar german (în comparație cu cel englez), precum și interesul său pentru științele „alternative” (gen *Farbenlehre*), e foarte probabil ca G. Călinescu să fi împrumutat distincția în cauză direct de la Goethe.

să urmeze principiul evidenței și legile silogismului.” Dar nu numai lectura gazetei, ci și alte situații în care se manifestă eroii lui Caragiale confirmă această distribuție bipolară a rolurilor: „Astfel, jupân Dumitrache zice către Veta: «Dacă aș ști nu te-aș întreba».

Iar Ipingescu, ca un ecou, spune: «Rezon», fiind clar și distinct pentru el că ignoranța e o rațiune suficientă a problematicei. E un tic al lui Ipingescu ca ori de câte ori aude o frază condusă după toate formele gândirii logice să exclame: «Rezon». El e un «volterist» (în Ploiești se pripășise odată, spre spaima cetățenilor, un astfel de individ lucid). Când jupân Dumitrache ascultă vorbe criptice pentru el, ca «box populi, box dei!», atunci își exprimă satisfacția zicând: «Vorbește abitir, domnule», ceea ce înseamnă: vorbește învelat, inefabil.”

De altfel, ceea ce frapează din capul locului la *Domina bona* este că însuși eseul în cauză „e scris adânc”. Cu alte cuvinte, avem de-a face – ar zice J. Hillis Miller – cu un „nod” al criticii lui G. Călinescu, cu un text care, interpretând, se autointerpretează. În definitiv, autorul *Principiilor de estetică* pare să vorbească aici mai puțin despre eroii lui Caragiale, cât despre propriile sale procedee de lectură. Dar, dacă lucrurile stau într-adevăr așa, atunci care e poziția lui Călinescu? Este el un „artistotelician” sau un „platonician”? Un raționalist sau un mistic? La prima vedere, răspunsul e ușor de dat: Călinescu e un criptograf înăscut; adică un „platonician” genuin. Pentru el, orice operă literară – orice operă valoroasă, se-nțelege – e „scrisă adânc” și revelează astfel un adevăr criptografiat (chiar dacă nu neapărat unul de ordin metafizic). În fond, pentru autorul *Vieții lui Mihai Eminescu*, litera textului nu este decât o formă care „invelează” întotdeauna sensul (adică „spiritul”) său. Chiar modul în care Călinescu îl citește pe Caragiale ne arată suficient de clar acest

lucru: căci cum altfel decât „platonician” ar putea fi un critic care o compară pe coana Joița cu Fecioara Maria și pe d-l Goe cu Faust? Ce-i drept, mi s-ar putea obiecta aici că *Domina bona* constituie – ca să folosesc un cuvânt brevetat la noi de însuși autorul eseului în cauză – o „extremală” a interpretării călinesciene și că ea nu caracterizează în mod veridic întreaga activitate a criticului. Mai ales că, la începutul deceniului patru, cronicarul *Adevărului literar și artistic* adopta chiar el o poziție fermă împotriva suprainterpretării operelor, cenzurând, de pildă, fanteziile exegetice ale lui Lucian Boz în baza următorului precept: „Cercetătorul trebuie să se ferească [...] de interpretările poetice și simbolice care nu corespund intenției autorului și să generalizeze numai în limitele materialului.”³

E adevărat; dar asta nu înseamnă că G. Călinescu s-a și ținut de principiile pe care a încercat să le impună altora. Și, oricum, problema e oțioasă, dat fiind că ceea ce se recunoaște ca interpretare „adecvată” și ceea ce trece drept interpretare „inadecvată” (sub- sau suprainterpretare) nu constituie niște reguli de desfășurare a turnirului critic, ci chiar premiul pus în joc. Adevărata întrebare e alta, și anume dacă și în ce măsură cuplul tipologic „aristotelic” vs „platonician” e apt să dea seamă de interpretarea unui text literar. În orice caz, pentru a evita eventualele neînțelegeri, voi încerca să-l înlocuiesc cu o opoziție arhicunoscută: aceea dintre „alegoric” și „simbolic”. Echi-valența pare întrutotul justificată, mai ales dacă ne reamintim că, pe de o parte, „simbolismul” romantic i-a imputat alegorismului preromantic tocmai credința în reductibilitatea pe cale rațională a sensurilor; și că, pe de altă parte, romanticii înșiși erau niște mistici, convinși de latențele inefabile ale artei și ale simbolului în genere⁴. Or, proclamând existența unui sens „transcendental” al operei, apelând frecvent la alchimie și

3 Lucian Boz, „Eminescu, încercare critică”, în *Adevărul literar și artistic*, an. XI, seria a II-a, nr. 617, 2 octombrie 1932; v. *Publicistică*, vol. I: 1920-1932, ediție coordonată de Nicolae Mecu, text îngrijit, note și comentarii de Nicolae Mecu, Oana Soare, Pavel Țugui și Magdalena Dragu, prefată de Eugen Simion, Academia Română – Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2006, p. 1258-1261.

4 V. în acest sens Tzvetan Todorov, *Teorii ale simbolului*, traducere de Mihai Murgu, prefată de Maria Carpov, Editura Univers, București, 1983 (în special cap. VI, *Criza romantică*, p. 215-309).

la ezoterismul tradițional, Călinescu pare să țină de tagma romanticilor – adică a „simboliștilor” și a „platonicienilor”. Să nu ne grăbim, însă, deoarece echivalența semnalată mai sus nu e chiar atât de sigură. Și aceasta întrucât distincția dintre alegorie și simbol poate fi redescrisă și dintr-o altă perspectivă, care nu alterează sensul de bază al termenilor, dar le inversează sinonimele. Căci, indiferent de planul – imanent sau transcendent – în care situează „adevărul” operei, ambele doctrine acceptă prezența unui sens „adânc”, criptografiat (altminteri, nici alegoriștii, nici „simboliștii” nu și-ar mai bate capul cu interpretarea textului). De aceea, diferența cu adevărat relevantă între cele două orientări o conferă nu atât *natura* adevărului, cât *tehnica* pe care o presupune căutarea acestuia. Dacă alegoriștii pornesc de la premisa unui șperaclu universal, a unei chei capabile să descuie orice ușă, simboliștii admit atâtea chei câte porți există. Iar, din acest punct de vedere, „platonicianul”, care crede că adevărul e fix și metoda e unică, se află mai aproape de alegorism (adică de raționalism) decât „aristotelicianul”, care știe că adevărul e un produs al metodei și că se întâmplă deseori ca această substanță volatilă să îi scape printre degete. Dar oare nu e și asta o formă de misticism?

S-ar putea ca prin observațiile de mai sus să fi lăsat impresia că eu însumi aș fi suprainterpretat textul călinescian; dacă nu cumva că l-aș fi complicat inutil. În realitate, însă, complicația i se datorează autorului eseului, care, pornind de la opoziția dintre „platonicieni” (mistici) și „aristotelicieni” (raționaliști), introduce în chip tacit un *tertium*: „ermeticul”, care crede în adevărul „invelat” și pe care Călinescu îl plasează cam pripit în categoria „misticului”; când, de fapt, el se apropie mai degrabă de „raționalist”. Iată de ce: atitudinea „raționalistului” e atitudinea savantului, care știe că fiecare problemă își are o rezolvare optimă, la care putem ajunge cu ajutorul logicii (universale) și al derivatelor (particulare) ale acesteia – metodele științifice. Atitudinea „ermeticului” e atitudinea alchimistului, care acceptă și el că există o cale universală de soluționare a problemelor. Numai că, pe

de o parte, el nu acceptă diviziunile particulare ale științelor, fiind convins că toate problemele, indiferent de natura lor, se rezolvă printr-o *mathesis*, printr-o „știință a științelor”. Iar, pe de altă parte, această „știință a științelor” (adică alchimia) nu mai are nimic de-a face cu rațiunea comună (cu logica). Însă asta nu o face – cel puțin nu în ochii practicanților și ai susținătorilor ei – mai puțin „științifică”. În fond, Călinescu însuși semnala, în *Magie și alchimie*, că, pentru alchimiști, hieroglifile exprimă „raporturi reale”, „asemeni legilor științifice”. Prin urmare, „ermeticul” nu proclamă iraționalul și incognoscibilul (cum – vom vedea – procedează „misticul”), ci, dimpotrivă, ultra-raționalul și omnisciența, de vreme ce alchimia promite să-i ofere o cunoaștere de tip pozitiv pe care științele „legale” o visează doar, fără a putea să o atingă vreodată. Că lucrurile stau astfel, ne-o arată chiar versurile lui Dante la care trimite Călinescu („O voi che avete gl’intelletti sani,/ mirate la dottrina che s’asconde/ sotto il velame delli versi strani” – *Inferno*, IX, 61-63) și care, presupunând organizarea lumii în jurul unei *dottrina* cognoscibilă prin *intelletto*, oferă un exemplu tipic de „ermetism”, adică de „aristotelism” derivat. Prin aceasta, atitudinea „ermeticului” se aseamănă și cu atitudinea teologului, a unui *doctor angelicus* care crede că adevărul transcendent poate fi cunoscut, chiar dacă pentru aceasta e nevoie să umblăm pe o cale mai puțin frecventată. În schimb, atitudinea „misticului” e atitudinea credinciosului simplu: el e, în definitiv, singurul care crede *quia absurdum* și care nu-și mai bate capul nici cu explicații „raționale”, nici cu explicații „ermetice” (adică teologice sau alchimice). Iar, în acest sens, el rămâne singurul „platonician” adevărat.

Așadar: în care dintre aceste categorii se încadrează Călinescu? Este el un „raționalist”, un „ermetic” sau un „mistic”? Întrebarea e reductivă, deoarece e evident că autorul eseului *Domina bona* are câte ceva din fiecare; de aceea, ar fi mai potrivit să ne întrebăm nu *care* dintre cele trei ipostaze domină, ci *când* se manifestă fiecare din ele. Primele două sunt mai ușor de identificat și

le putem exemplifica prin maniera criticului de a citi poezia. Ba chiar am putea încerca să soluționăm cu ajutorul lor una dintre problemele controversate ale exegezei călinesciene: este „cifrul” criticului un cod preexistent operei sau, dimpotrivă, „cifrul” se naște odată cu textul însuși? Problema e, dintr-un anume punct de vedere, înșelătoare, dat fiind că, după cum orice cod pretins universal (preexistent) are nevoie de fiecare dată de ajustări contextuale, tot astfel orice strategie de abordare contextuală se construiește, vrând-nevrând, pe baza unor scheme preexistente. Dacă e să dăm, totuși, un răspuns, atunci cel mai corect ar fi să spunem că G. Călinescu e „raționalist” (adică încearcă să deducă „cifrul” din context, pe cale inductivă) atunci când practică *close-reading-ul* și e „ermetic” (adică apelează la scheme prefabricate) atunci când panoramează macrostructurile, și mai cu seamă „universul poeziei”. Cum rămâne, atunci, cu „misticul”? Situația lui e mai complicată și la această întrebare voi răspunde cu altă ocazie.

Cristina Balinte

G. Călinescu și Camil Petrescu. O întrecere gazetărească în muncă

Anul 1947 cu ultimele zvâcniri de speranță pe calea din ce în ce mai îngustată către întâia noapte a controlului doctrinar comunist, în fază „populară”, îi prinde pe cei doi scriitori pregătiți să se avânte într-o luptă politică ale cărei principii le înțeleg cu precădere în regim estetic sau de caritate larg umanistă. Cu naivitate, se încred fără dubii într-un Bine absolut, lipit perfect de ipostaza Adevărului, își acomodează orgoliile de personalități la forma unei existențe dacă nu liniștite, măcar acceptabile, exprimă și se străduiesc să inducă opinii în legătură cu subiectele majore de actualitate, din postură de „reprezentanți confirmați” ai vieții literare.

Pentru această intervenție, am izolat două secvențe din dezbaterele desfășurate cu îndârjire în presa vremii – problema

„condiției scriitorului” și susținerea stabilizării monetare – urmărind în paralel comportamentul abordării folosit de ambii protagoniști.

Cu stânga înainte. Eul și Sistemul

Disputa centrată pe atribuirea unui statut convenabil din punct de vedere social-economic, profesiunii de scriitor, în noul sistem de valori, face parte dintre elementele care apar, dispar și revin mereu în variantă intensificată. De la sfârșitul lui 1944 până în 1948 se produce saltul de la discuția de principiu la acutizarea combativă, de la argumentația logică la atacul de panică al soluțiilor grabnice, de adoptat în pripa austerității.

La începutul lui ianuarie 1947, Camil Petrescu observă cu tristețe, în articolul *Cuvânt către un tânăr confrate*, din „Contemporanul” (nr. 16), că prezența scriitorilor „vechi” în gazetele „tinerești” nu mai este agreată, că s-a deprins deja cu perspectiva îndeletnicirilor cotidiene minore, purtătoare de crâmpie de fericire: „Am terminat... și am de gând de acum înainte să mă ocup de sortarea melcilor adunați de pe plaje. Dacă timbrele nu ar fi atât de scumpe, m-ar amuza să deviu un atent colecționar”. Tonalitatea duioasă, amestec de milă de sine cu seninătate de conjunctură, nu diferă fundamental de serenissimele „Cronici ale optimistului”, de mai târziu, ale lui G. Călinescu. Reacțiile stârnite de opiniile exprimate de Camil Petrescu se ivesc în ritm rapid, în așa fel încât până la încheierea lunii, accesul depresiv este înăbușit în entuziasmul profesiunilor de credință ale lui Ion Biberi („scrisul nu-i decât zădărnici” devine efectul „unei fluctuații de moment”, cu tentă „psihologică”; în „Contemporanul”, nr. 17) și Hortensiei Papadat-Bengescu („Scrisul este o pasiune. Acesta este un sentiment pe care cred că-l încearcă adevărații creatori de artă”; în „Contemporanul”, nr. 18).

Pe timpul verii, Camil Petrescu reia firul dezbaterii, atingând coarda sensibilă a „muncii de scriitor”. Mai întâi pe 20 iunie, în articolul *Despre condiția scriitorului*, din „Contemporanul”, sancționează percepția burghez-comună a literatului cu program

de lucru flexibil, boem, consumator frenetic de spirtoase, din cauza lenei „*mal de vivre*” și a neimplicării în viața socială productivă (fapt cu totul eronat de vreme ce, la fel ca și „funcționarul public”, omul de litere este un truditor, în consecință trebuie plătit ca orice practicant de meserie). Desigur, Camil Petrescu este scriitor, prin urmare, nu trebuie marginalizat salarial. În plus, înainte de a fi scriitor, nu are nimic împotrivă să fie considerat „om al muncii”.

Aproximativ o lună se străduiește să identifice „soluțiile concrete” de ameliorare a „condițiilor materiale” indispensabile „oamenilor de condeiu”; rezultatul... articolul *Condiția scriitorului: propuneri practice*, din „Contemporanul” (18 iulie), plin de pledoarii pentru creația pe credit, elogii la adresa deschiderii către mase și varii inițiative de tiraj subvenționat, în uzul instituției „bibliotecilor publice”.

Între aceste două exprimări de atitudine ale lui Camil Petrescu intervine editorialul *Un adevăr* al lui G. Călinescu, din „Națiunea” (12 iulie). Intuind subiectul febril de actualitate și simulând cu dezgust plictiseala de a fi obligat să suporte „lamentarea

în jurul soartei intelectualilor”, dusă în „presa de opoziție”, criticul în postură de gazetar hotărăște să „pună lucrurile la punct”, în direcția limpezirii raportului de cauzalitate fericită dintre noua orientare politică și activitatea scriitoricească. De pe aceeași barcadă a stângii în expansiune, ca și Camil Petrescu, dar fără balastul egocentric al primului, G. Călinescu prinde ocazia de a aduce laude „ideologiei socialiste”, Partidului Comunist și Uniunii Sovietice, de a mulțumi contextualizat pentru propria alegere în 1946 ca deputat al Partidului Național Popular și de a bate în treacă obrazul scriitorilor încă evazivi (Tudor Arghezi): „[...] este o datorie a recunoaște că partidele de stânga sunt acelea care au ridicat prestigiul social al scriitorului.”; „Poate cineva să aibă orice opinie despre Partidul Comunist, însă în materie de cultură el a făcut servicii pe care istoria literară le va înregistra mai târziu și de care, poate, însuși nu-și dă seama. Obligat de programul său care formulează *înfrățirea intelectualilor cu muncitorii și țărani*, el a căutat stăruitor a avea de partea sa pe scriitori, pentru că nu cunoștea un termen mai înalt de clasificare socială decât intelectualul.”; „În Uniunea Sovietică cultul pentru savant și scriitor este extraordinar.”; „Partidele de stânga au trimis scriitorii în parlament, au arătat, fie și numai formal, o mare sollicitudine pentru intelectual, făcând caz de el, dându-i importanță, și au arătat o delicată deferență pentru aceia care au rămas rezervați, tratându-i fără niciun reproș, cum e cazul cu d. T. Arghezi, pe care gazetele de opoziție l-au atacat, cele guvernamentale însă nu”.

Prin urmare, în problema „condiției scriitorului”, Camil Petrescu și G. Călinescu încearcă să tenteze Puterea din apropierea ei ideologică, însă cu focalizare pe metode diferite. Primul expune variante de obținere a progresului material în categoria socială dată, responsabilitatea aplicării revenindu-i Statului comunist (prezentat recurent în contrast cu acela capitalist), pentru a dovedi astfel că este atât de bun și performant în practică, precum în teorie. Al doilea fletează direct Sistemul, nu oferă soluții, pentru că Sistemul are puterea de a le gândi singur;

este Bun și deține nu *un* Adevăr printre multe altele, ci *unicul* Adevăr.

*Stabilizarea: luptă contra paraziților
și victorie a păcii*

Pe 12 august 1947, guvernul popular ia măsura stabilizării monetare, strategie abuziv-reducționistă de disciplinare a posesorilor de capital. La paritatea de 20000 lei vechi pentru 1 leu nou, în limita a 5 milioane, se creează în plan cinic-teatral posibilitatea asistării în direct la „bâlcușul deșertăciunilor”. Baniul își pierde valoarea, prețurile cad în haos, isteria colectivă a investițiilor (plasărilor) la secundă se răspândește vertiginos, fără să rezolve cu nimic problema lipsei de alimente și a sărăciei de după război.

În editorialul *Aspecte de stabilizare*, din „Națiunea” (16 august), G. Călinescu redă „contemplând” câteva mărci ale absurdului în care plonjase societatea: magazine de încălțăminte vânzând aiuristic pantofi cu numere imposibile; un meșter de stilouri expunând pe teighea pompe fără tocuri; „comercianți de instalații electrice” propunând spre achiziție lămpi fără becuri, parfumerii epuizate de stocuri, lume disperată vărând capital în bere, vin, înghețată. Puțini sunt însă atât de disperați, încât să cumpere cărți.

În mod îndreptățit, G. Călinescu admonestează nația: „Cum oare, brav cetățean? Dacă socotești că banii trebuie neapărat petrecuți pe nu importă ce, oare nu-i mai utilă o mică bibliotecă decât o cravată de vară și o lavandă suspectă, falsificată pe cheiul Dâmboviței? Acum aveai un prilej să-ți iei câteva cărți și acum te îndopi cu o înghețată proastă?”.

Rezumată la acest articol, reacția lui G. Călinescu față de stabilizare ar fi fost explicabilă și rezonabilă pentru un intelectual de stânga. De pe această poziție ideologică era în natura lucrurilor să își manifeste consecvența în susținerea unui act promovat de tabăra „progresistă”. Însă Călinescu nu se mulțumește doar cu atât și supralicitează, de parcă ar dori să fie mai bine înțeles, să nu lase loc pentru îndoieli.

Într-un articol de pagina întâi, tranșează chiar de la nivelul titlului: *Stabilizarea va izbuti* („Națiunea”, 18 august), vorbind în discrepanță flagrantă, în raport cu realitatea dură, despre „evenimentul național” aducător de „pace”, de „calm”, despre „haosul” (de ieri) și despre ordinea (de azi), despre satisfacțiile nebănuite (reale bucurii intelectuale) pe care i le stimulează reforma financiară („Eram ieri un milionar lamentabil, azi un modest muncitor liniștit de ziua de mâine”), despre „fantoma șuie a miliardarilor” și „victoria” senzațională a „funcționarilor, muncitorilor, intelectualilor în general” („Ieri erau niște cerșetori, miluiți cu o para, azi au un salariu ca lumea”).

În final, ascute mai mult radicalismul opiniilor, într-o succesiune interogativă, culpabilizantă și rechizitorică la adresa celor care încă nu sunt pe deplin convinși: „Mai întâi ce e aceasta să nu vrei să reușească? Ce voim a demonstra cu asta? Că guvernul acesta nu e apt a întreprinde o asemenea operație? De dragul cutărui ori cutărui partid învechit să stăm noi în mizerie? Stabilizarea este o faptă națională de care depinde viața noastră de toate zilele și este o canalie cine *nu vrea* să izbutească”.

În „Contemporanul” din 22 august, îi vine rândul lui Camil Petrescu să aibă o părere exprimată public în privința denominării monetare, prin articolul *Semnificația „stabilizării”*. Ghilimelele din titlu aplicate cuvântului-cheie nu indică vreo tentă ironică. Din contră, ele introduc o augmentare a importanței fenomenului: „Operația de stat financiară declanșată în dimineața de 12 August este desigur o operație fără precedent în istoria regatului, căci nu este o simplă stabilizare așa cum flutură ca un steag termenul, de acum încolo consacrat, ci constituie un act politic de o nesfârșit mai mare amploare, care depășește cu mult zona financiară, căpătând proporții echivalente cu ale unei revoluții sociale”.

Rătăcit în demonstrații cronologice referitoare la pseudo-încercările de reducere a inflației, derulate în perioada interbelică (măsurile lui Take Ionescu și Virgil Madgearu), Camil Petrescu scade treptat debitul

analizei, optând pentru acutele luptei contra burgheziei („Burghezia românească a fost întotdeauna parazitară și a preferat apele tulburi”) și folosind, drept concluzie fermă, logica speranței: „Vechea stare de lucruri nu mai putea continua. Aci, stă momentul decisiv al oricărei judecăți. Restul sunt consecințe deduse cu necesitate”.

Au fost aceste luări de poziție ceea ce se aștepta la vremea respectivă de la intelectualii amintiți aici? Depinde în principal de cine își deschiderea către ei orizontul. Politrucii nu și-au diminuat suspiciunile. Călinescu avea să treacă peste nici un an prin experiența furcilor caudine ale neîncrederii generalizate față de cei din „lumea veche”. Cât despre „popor”, acesta – după cum însuși Călinescu observase – își irosea energia căutând hrană materială; mai puțin hrană spirituală. Din acest punct de vedere Partidul a scontat greșit: personalitățile racolate ideologic nu au atins nivelul de influență caracteristic unor formatori de opinie; au continuat să fie apreciate prin valoarea artistică a scrierilor literare; rolul de gazetari-angajați nu a făcut decât să le aducă pete sezoniere, greu de șters totuși din biografie.

Bogdan Crețu

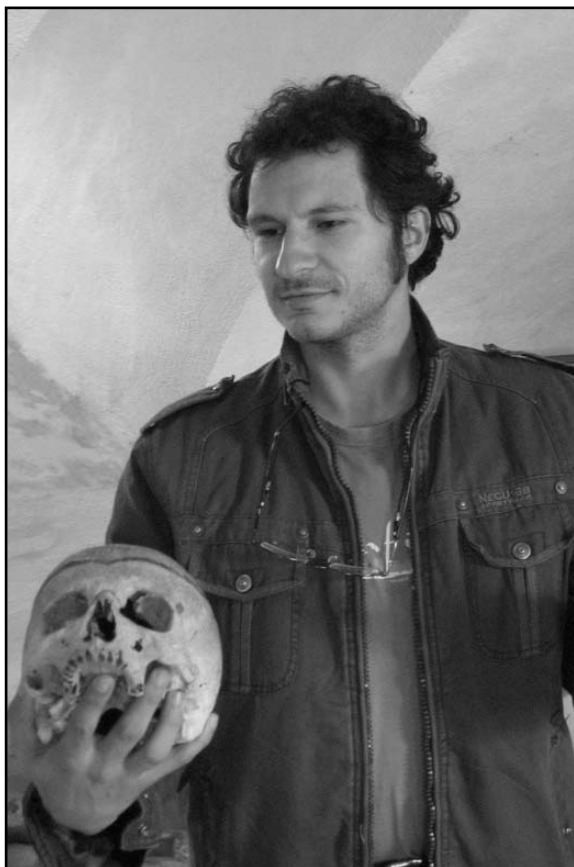
Călinescu între compromis și naivitate

Au apărut, de curând, sub egida Academiei Române, volumele V-VI din publicistica lui G. Călinescu, corespunzând anilor 1940-1947.

Nimic nu părea ca l-ar putea extrage pe Călinescu din spațiul septic al cărții: pentru autorul *Operei lui Mihai Eminescu* dinainte de 1944, nimic nu există în afară de ceea ce ține de lumea artei. Nimic nu are justificare, nimic nu merită interesul său susținut în afara produselor spiritului. Călinescu e un extremist în această privință, un *homo doctus*, asemenea *Bibliotecarului* lui Arcimboldo, care percepe realitatea însăși ca un reflex livresc. Politicul nu-l pasionează, politica nici atât. Nu se arată dispus să abjure de la

ale sale și, atunci când face un elogiu al regelui Carol II, îl interesează exclusiv calitatea acestuia de promotor al artelor. Eșecul din planul politic îl lasă rece. Pe 16 iulie 1944, publică în „Vremea” un articol intitulat *Scriitorul și viața*, în care combate opinia conform căreia scriitorul ar trebui să devină un funcționar activ, participând la viața politică, socială a cetății. „Absența de la evenimente este condiția însăși a creației și a cere artistului să participe la existența noastră diurnă este a-i cere să se dezintereseze de adevărata viață esențială ce formează obiectul artei”, afirmă el fără dubii. Are și premoniții, pe care le respinge cu un gest hotărât: „De pe acum, prin urmare, văd la unii mișcări de a cere scriitorului accente umanitariste, pulsații idealiste în alte direcții. Niciun adevărat scriitor nu-și va schimba puntea lui de izolare. Literatura este prin definiție «omenească», dar «umanitară» nu-i căderea ei să fie”. Scriitorul își cultivă, deocamdată, lumea scoasă parcă din cărți, visând frumos. El pare (și chiar este) un Ioanide, care proiectează o capitală monumentală și care disprețuiește tot ce nu intră în cadrele utopiei sale: „Ca să trăiesc ca oamenii am nevoie să mă scol dimineața, fie și la mansardă, în muzica savantă a unei game de clopote sau la semnalul orar al unui orologiu uriaș de turn comunal; sa-mi arunc ochii spre o pădure de cupole, turle, frontoane, clopotnițe. Înțeleg ca sub pașii mei să răsunе mari lespezi de piatră, ca în drumul meu să găsesc la umbră bănci de marmură concave, cu picioare de leu. Când este arșiță și am dispoziții meditative, credincios ori necredincios, pretind să intru în vana unei catedrale, să stau câteva minute ori ceasuri pe o bancă sub un stâlp, vrăjit de liniștea vibrantă a aerului în care până și tusea are ecouri de orgă ori de val marin”. Suntem în 21 august 1944 și scriitorul își vede liniștit de preocupările sale. Păstrează încă o precaută distanță între sine și lumea agitată din jur.

Trei săptămâni mai târziu, pe 15 septembrie, ajunge la conducerea organului Uniunii Patrioților (anexă a Partidului Comunist), „Tribuna poporului”. Începe

activitatea sa de ideolog, de combatant, de apărător al proletariatului și al valorilor sovietice. Așa, brusc, fără nici o uvertură?, suntem îndreptățiți să ne întrebăm. Ei, da, odată cu funcția de mentor al publicației partinice, pe care o acceptă fără ezitare, Călinescu publicistul suferă o metamorfoză. În *Programul* care deschide primul număr al periodicului, el se răzgândește și își contrazice opțiunile mai sus citate: „Ar fi o lipsă de spirit civic, acum la începutul noii ere democratice, să stăm la o parte. Poporul intră în plinele sale drepturi, trebuie să fim alături de el”. Prin urmare, intelectualul, mai ales cel cu autoritate, are datoria de a-și părăsi reclusiunea propice creației și de a lua parte la facerea istoriei. Totul pentru „binele obștesc”. De altfel, ce este scriitorul, dacă nu tot un muncitor? În repetate rânduri, Călinescu face elogiul muncii proletarului, care e frate bun cu scriitorul: „munca intelectuală și cea manuală stau împerecheate”, pare el convins de această dată. Dar tot nu renunță la utopiile sale:

„Când clopotul a sunat lucrătorul poate să-și arunce șorțul, să se îmbăieze, să se îmbrace în haine decente, să facă acasă muzică de Bach și Händel, să meargă la teatru și operă în smoking, să-și răsfoiască volumele din bibliotecă. Mi s-ar părea o surpriză plăcută ca la restaurant vorbind cu un amic despre stilul lui Flaubert, chelnerul să intervină, rugându-ne a-i îngădui să observe că romanul lui Flaubert e prea făcut”. Oare chiar era Călinescu atât de naiv încât să fi crezut în posibilitatea unei asemenea societăți culturale? Să fi avut el impresia că regatul muribund urma să devină o republică a literelor? Ar fi însemnat să-și fi pierdut cu totul simțul realității. În asemenea pasaje, prefer să observ șarja, specifică temperamentului autorului, oricând gata să sacrifice „seriozitatea” scrobită a unei ipoteze de dragul „lirismului” alteia. Eu unul cred că în toată această poveste, a adeziunii călinesciene la programul comunist, nu trebuie pierdută din vedere o latură esențială a spiritului său: histrionismul. Scriitorul era o fire sucită, asta e clar. Prin urmare, imaginația sa își intra în drepturi, iar el nu o împiedica, amuzat într-un fel de produsele sale. Convins până la capăt, Călinescu nu s-a lăsat de nici o doctrină, în afara celei a artei mari. Deocamdată, el își exercită ticurile fanteziste, de scriitor, asupra unei realități ale cărei coordonate nu le percepe foarte bine. Nu își refuză plăcerea de a transforma totul în spectacol.

De la Stalin cel timid la Maniu cel ticălos

Oricum, își face socoteala criticul, pentru el mai rău decât înainte nu avea cum să fie. Un răsfățat nu a fost nici înainte de război, ba, odată cu apariția *Istoriei*, a avut de suferit de pe urma agresiunilor de orientare legionară. Cred că s-au pripit cei care l-au taxat pe scriitor pe motivul că și-ar fi încălcat convingerile și ar fi făcut jocurile comuniștilor. Temperamental, Călinescu era un „ingenuu”, un idealist. Și, se știe, orice schimbare majoră suscită idealurile. Carierist, autorul *Bietului Ioanide* nu a fost; nu pretindea, de fapt, decât ceea ce i se cuvenea cu asupra de măsură: o catedră la universi-

tate și libertatea de a-și vedea de scris. Oricum, el credea că structurile democrației se vor solidifica, că, după dictatura lui Carol II și după cea militară, instaurată de mareșalul Antonescu, va urma o epocă a libertății de opinie, a dreptului la propriile convingeri. Susține aceste principii în articole care aveau darul de a incita la optimism. E imposibil, credea Călinescu, ca, oricât de eficientă ar fi propaganda, să nu existe măcar un individ care să fie împotri-va unui program politic. „A împiedica pe acest unu la o sută de mii să alcătuiască al doilea termen al gândirii dialectice e un gest nedemocratic. Un regim fără opoziție ideală ori personală e o dictatură”. E un verdict lucid, care și-a demonstrat, câțiva ani mai târziu, valabilitatea.

Și totuși, Călinescu adoptă noțiunile propagandei comuniste, punând temei pe diferențierea de clasă, pe exploatarea celor mulți, pe ticăloșia moșierimii etc. El preia, de fapt, un limbaj de lemn, pe care nu își dă silința să-l umple de viață. E limpede că o minte ca a lui nu putea gândi în acești termeni, de oricâtă inocență am suspecta-o. La „Tribuna poporului” și, începând cu 20 martie 1946, în fruntea ziarului „Națiunea” (organ al Partidului Național Popular), Călinescu devine un foarte aprig combatant al partidelor istorice (Liberal și Țărănesc) și un promotor al inevitabilei fericiri colective pe care, firește, o opune foametei prezentului și mai ales abuzurilor trecutului. Modelul absolut este Uniunea Sovietică. Pentru început, una percepută din cărți, deci din propagandă. Despre Stalin scrie pagini demne de condeiul unui ficționar rupt complet de realitate. De ironie nu îl putem bănuși, ci doar de naivitate. Cum încă nu avusese de a face cu deciziile directe ale gruzinului, acesta îi apărea, probabil comparativ cu figurile încruntate ale lui Hitler și ale acoliților săi, „fin și blând”. „Izbitoare la mareșalul Stalin este seninătatea zâmbitoare care-i dă un humor venerabil ca unui indian de rasă, cum era Tagore. Acest calm superior al ochilor este semnul bărbatului de stat clasic”. Portretul continuă în acest mod: „Măreția mareșalului Stalin e făcută din

liniște, dintr-o aureolă imensă de iubire. Poporul rus trece azi prin acea fază ideală de libertate în care cetățeanul își dă seama că toate imperativele elementare ale patriei eterne sunt exprimate de căpetenia statului. Acesta conduce nu prin forță, ci prin prestigiu, într-o înțelegere deplină cu poporul”. Cumplită înțelegere, ce pot să spun! Dar acestea sunt simple exerciții de imaginație, făcute pe marginea unor fotografii. E doar naiv Călinescu, este idealist sau pur și simplu se joacă, improvizând un portret ca atâtea altele, literarizând o realitate pe care nu o cunoștea? Eu unul nu exclud această posibilitate, căci iată cum se încheie acest omagiu: „Ultimele imagini ale mareșalului Stalin în uniformă ne aduc o fizionomie din ce în ce mai părintească, cu o privire timidă și pură”. Gesturile sale sunt „de suavă timiditate”, iar noi, românii, i-am fi datorat „gratitudine pentru generozitatea cu care ne-a absolvit de trecutele erori”. Aici e cheia problemei: înțelegea Călinescu, poate mai senin decât ar fi fost cazul, că nu aveam cum să ne punem rău cu URSS. Cum, necum, de ei depindea sorta noastră, de vreme ce, la sfârșitul lui 1944, era limpede în ce parte atârna balanța victoriei în războiul care se apropia de sfârșit.

Dar mai târziu, în 1946, el nu se mai poate bucura de circumstanța naivității, când discută, în polemică apăsătoare cu Iuliu Maniu și cu toți reprezentanții partidelor istorice, despre „granițele firești” ale României: „sunt firești granițele pe care ni le hărăzește firea în decursul feluritelor ei manifestări istorice”. Doar ce pierduserăm Basarabia și nordul Bucovinei; în acest context, apelul la independență al liberalilor și al țărâniștilor nu era trădare de patrie, nu era nici gest populist, ci semn de patriotism. Din păcate, Călinescu își ia foarte în serios rolul de șef al unor organe de propagandă și comite acte dezonorante pentru un intelectual de talia sa. Regretabilă este prestația sa ca jurnalist trimis la procesele intentate unor Ion Antonescu sau, în 1947, unor Iuliu Maniu și Ion Mihalache. Își găsește prilejul să transforme totul în proză de factură balzaciană, în care siluete luminoase ale

epocii, precum bătrânii politicieni anticomuniști devin figuri patibulare, lipsite de alt interes decât cel propriu, care acum plătesc pentru tot răul făcut poporului oropsit. Iuliu Maniu pare a fi cauza tuturor relelor pe care bietul popor le-a suferit, egoismul său făcându-l atent doar la propriul beneficiu; doritor de putere, acesta nu ar fi fost capabil de altruismul de a recunoaște că viitorul era al celor mulți și, cum altfel, exploatați. Niște înscenări tipice regimului comunist sunt considerate acte de reparație morală, iar vina acuzaților ar fi atât de mare, încât merită o exclamație cinică: „Nebunie, ca să fii cruțător”.

Între naivitate și compromis

Oare chiar credea Călinescu tot ce scria? Putea un intelectual subțire și cu maliția spiritului critic, ca el, să îi prefere pe Gheorghiu-Dej și pe Ana Pauker unor Iuliu Maniu sau Dinu Brătianu? Era el capabil de atâta ură câtă supurează articolele sale? Sau considera că jocurile sunt oricum făcute și încerca să obțină o oarecare imunitate? Chiar era Călinescu, cunoscătorul profund al culturii occidentale, convins că doar de la Moscova trebuie împrumutate modelele? Că acolo se făurește o cultură atât de mare precum cea a antichității? Că acolo e o adevărată *Schlaraffenland*, o *Paese di Cuccagna*? Că utopia era posibilă? Fericirea colectivă, libertatea de gândire de acolo, explozia artelor, chiar și consistența flamandă a meniului sovietic o astfel de imagine conturau. Spre asta s-ar fi îndreptat și românii, muritori de foame deocamdată. E limpede, Călinescu plusează în direcția pe care i-o cereau interesele partidului care îl făcuse deputat. Ascetul din urmă cu câțiva ani devenise un om politic, căpătase chiar gustul puterii, savura plăcerea înfrângerii dușmanului. Declara chiar că, în literatură, „ce nu pricepe lucrătorul nu merită adesea nici atenția estetului”. Să fi avut naivitatea lui Călinescu margini atât de aproximative? E greu de crezut. El intră într-un joc din care nu mai există ieșire și, silit de împrejurări, îl execută cu obișnuita-i seriozitate. Doar că, de data aceasta, direcția în care și-a investit

marele talent era una greșită.

Călinescu acceptă compromisul cu bună știință – acest lucru nu trebuie să ne ferim a-l rosti. Pe de altă parte, fire paradoxală, nu se dă în lături să spună ce are de spus, nu e o voce dintr-un cor dirijat de la centru. Îl elogiază pe rege pentru curajul de a trece de partea Uniunii Sovietice la 23 august. Monarhia s-ar număra printre acele „instituții fundamentale pe care nu s-a gândit nimeni să le atingă”. Să fi fost Călinescu atât de naiv încât să fi crezut în ideea unei monarhii comuniste sau a unui comunism monarhic? În fine... Acuză fățiș epurarea din universități a cadrelor cu păcate politice. Dă în vileag o realitate cumplită, neconvenabilă oficialităților: foametea cumplită, mizeria, invazia de purici, lipsa săpunului, prețurile enorme, umilirea intelectualilor. De data aceasta, publicistica sa nu mai e simplă propagandă. Scriitorul se implică, atrage atenția, merge pe teren, propune soluții. Ba chiar se revizuieste și ajunge la concluzia că viitorul promis nu face prezentul mai suportabil. Pe scurt, Călinescu nu idilizează realitatea, nu o falsifică, nu ascunde sub preș părțile neconvenabile. E deputat comunist, dar nu unul orbit.

De vreme ce înțelege atât de bine realitatea, probabil că nu mai avea îndoieli nici legate de viitorul nu foarte promițător. Nu e exclus ca marele scriitor să se fi temut pentru unele dintre opțiunile sale strict estetice dinainte. Cazuri de scriitori deveniți inamici publici erau destule. Temperamentul lui Călinescu îi cerea să se manifeste mereu în public. Lipsit de ecoul acesta, spiritul său intra în amortire. Histrionismul călinescian avea nevoie de acest dialog cu celălalt, pe care, se vedea bine, regimul comunist la-r fi putut întrerupe. Parțial, a și făcut-o, când i-a interzis accesul la studenți, în 1949. Lui Călinescu regimul comunist i-a dat cu o mână și i-a luat cu două. Pe de o parte, i-a acordat tot felul de titluri (de la cel de deputat, la cel de academician sau de director al Institutului de cercetare care azi îi poartă numele), pe de alta i-a retras catedra de la Facultatea de Litere. Pe de o parte s-a slujit de numele său, pe de alta a permis sau chiar

a stârnit denunțuri în presă împotriva sa. Călinescu trebuie să se fi simțit umilit în multe cazuri; tot ce spera era să fie lăsat să-și facă treaba. Și, cumva, și-a făcut-o, de vreme ce a mai scris destule studii și a reușit să publice *Bietul Ioanide*. Poate că toate acestea nu ar fi fost posibile fără compromisurile pe care, fire echivocă, autorul le-a acceptat.

Oricum ar fi, cert este că publicistica dintre 1944 și 1948 reprezintă una dintre petele întunecate ale operei lui G. Călinescu.

Și totuși, scriitorul...

Ce e interesant e că, și atunci când se compromite, Călinescu rămâne Călinescu. Adică un mare scriitor, o mare conștiință critică, un erudit. Trecând la tribună, el nu abandonează biblioteca. Marele său rol tot cel de profesor și de scriitor este. În acești ani, în paralel cu activitatea gazetărească, îi apar și texte critice esențiale, de la *Clasicism, romantism, baroc*, la *Sensul clasicismului, Domina bona* sau *Istoria ca știință inefabilă și sinteză epică*. Punctele sale de vedere nu au nimic în comun cu ideologia comunistă.

Criticul nu amestecă lucrurile și rămâne, indiferent de declarațiile conjuncturale pe care e silit să le facă, pe baricadele esteticului. Tocmai de aceea, în 1948, cu referire la aceste texte, Vicu Mândra și Ion Vitner vor denunța „confuzia valorilor” și „poziția net idealistă” a criticului. Chiar și așa, la instrumentele sale Călinescu nu renunță. Ba chiar continuă a lucra la îmbunătățirea *Istoriei literaturii române*. Știe limpede că nu mai e cale să o reediteze, dar pariul său nu e cu prezentul, ci cu posteritatea. Iar acest pariu Călinescu l-a câștigat, în ciuda oricăror compromisuri.

Editarea de către Nicolae Mecu & Co. a publicisticii călinesciene din tulburii ani de după al doilea război mondial constituie un eveniment. Acum avem textele pe masă și putem da verdicte. Ar fi însă tendențios să analizăm compromisurile unui mare scriitor scoțându-le din contextul care le-a generat. Sigur, e vorba de păcatele unui om care, omeneste, avea dreptul la ele. Dar e vorba, în aceeași măsură, și de tragedia (nu ocolesc

cuvântul) unui mare intelectual, silit de împrejurări să joace dublu pentru a-și păstra dreptul de a se exprima.

A rămâne scriitor era imposibil la începuturile comunismului fără a-ți fi plătit obolul. Iar G. Călinescu era, în primul rând, un scriitor și abia apoi un simplu cetățean. Dacă ar fi fost silit să renunțe la poziția sa publică de pățimaș al cărții, Călinescu ar fi fost anulat și ca persoană. Nu e un alibi al compromisului său; este, cel mult, o tristă cauzalitate.

Daniel Cristea-Enache

Cei trei Alecși și generația tânără

Coincidența a făcut ca, participând nu demult la două colocvii de critică și istorie literară, apropiate ca dată, să-l întâlnesc și să-l ascult, alături de alții, pe Dan C. Mihăilescu, bine cunoscutul *scriitorinc*.

La Onești, la manifestările puse sub sigla lui G. Călinescu, ca și la colocviile revistei «Transilvania» de la Sibiu, s-a vorbit mult și, adesea, coerent despre ce înseamnă critica literară de întâmpinare și istoria literară ca metodologie și instituție în sine. Și de fiecare dată un punct important al intervențiilor și dezbaterilor l-a reprezentat tânără generație: poeți, prozatori și critici. În primul rând criticii ultimei generații sau promoții au fost în vizor, și aceasta – privind retrospectiv lucrurile – datorită conferinței lui Dan C. Mihăilescu de la Onești, în care ataca frontal chestiunea criticii tinere.

Tabloul inițial făcut de criticul consacrat era destul de trist. Dacă prozatorii tineri, cei din valul editorial al *Ego-prozei* de la Polirom, erau exponențiali pentru trivializarea și alunecarea în porno-scatologie a literaturii, criticii se prezentau ceva mai bine, într-un prim val la care conferențiarul făcea referire. Dar, fatalitate: după ce Paul Cernat, Andrei Terian, Antonio Patraș și alții restabiliseră, cât de cât, câmpul criticii de întâmpinare, după dezertările în bloc ale criticilor «șaizeciști» și «optzeciști», iată că un alt val sau o subdirecție a valului dintâi, redusă la *cei trei Alecși*, readucea situația de

fond în albia unei ideologizări pernicioase a comentariului literar. Altfel spus, inițial a fost golul postrevoluționar, apoi au apărut mai mulți critici tineri promițători, dar, la sfârșit (adică azi), critica literară s-a predat cu arme și bagaje ideologiei de stânga.

Cine sunt însă *cei trei Alecși* care au deturnat destinul criticii de azi și, prin consecuție, al literaturii care ar fi avut nevoie de ea? Sunt, în înșiruirea lui Dan C. Mihăilescu, Alex. Cistelean, Alex. Goldiș și Alexandru Matei. De la bun început, avem aici o eroare de distribuție. Sunt puși la un loc doi esești care nu fac critică literară de întâmpinare (Alex. Cistelean și Alex. Matei) și un critic care nu face eseistică (Alex. Goldiș). Indiferent de opinia lui Dan C. Mihăilescu despre ei, *cei trei Alecși* nu fac parte din aceeași categorie.

E adevărat, apoi, că Alex. Cistelean și Alex. Matei cred în valorile stângii și le apără în textele lor. Așa cum Cristian Bădiliță, Mihail Neamțu, Adrian Papahagi, Mircea Platon și alții cred în valorile drepte și le apără în textele lor. Așa cum o face Dan C. Mihăilescu însuși. Dar în ce măsură asemenea opțiuni individuale, la care fiecare are dreptul câtă vreme respectă regulile jocului democratic, se răsfrâng negativ asupra tinerei generații de critici? Ce are a face cronica profesionist făcută unei opere literare cu opiniile politice ale semnatarului, ca și cu cele ale scriitorului comentat? Criticul se înroșește și se înverzește alternativ, ca la un semafor, în funcție de aderențele politice ale scriitorilor? Devine de dreapta odată cu Mircea Eliade și de stânga odată cu Geo Dumitrescu? Sau, mai degrabă, își păstrează cumpătul, știind să disocieze între conturul ideologic și cel artistic?

Dincolo de aceste întrebări legitime pe care mi le-au stârnit intervențiile lui Dan C. Mihăilescu (critic cu care, în treacăt fie zis, am cele mai cordiale relații umane), a mai fost un punct din teoria sa cu care nu sunt nicicum de acord. În caracterizarea tinerei generații, el pornea frecvent de la două-trei nume de scandalagii literari. Ca să-și susțină teza decăderii criticii și moravurilor literare, invoca în mod repetat aceste nume, făcând completamente abstracție de zecile

de autori reprezentativi pentru generația tânără. Mai fac o dată tabelul, pentru ca fiecare cititor și comentator să aibă în fața ochilor ceea ce Dan C. Mihăilescu – din necesități retorice – nu voia să vadă. În poezie Marius Ianuș, Ruxandra Novac, Dan Sociu, Teodor Dună, Zvera Ion, Ștefan Manasia, Elena Vlădăreanu, Claudiu Komartin, Gabi Eftimie, în proză Sorin Stoica, Filip Florian, Florina Ilis, Doina Ruști, Bogdan Popescu, Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici, Florin Lăzărescu, în critică Paul Cernat, Sanda Cordoș, Nicoleta Sălcudeanu, Antonio Patraș, Mihai Iovănel, Andrei Terian, Alex. Goldiș, Bogdan Crețu, Bianca Burța-Cernat, Teodora Dumitru, Doris Mironescu – sunt toți aceștia autori lipsiți de orîșice merit, fără relief, fără personalitate? E aceasta o generație «mizerabilistă» și ideologizată?

O spun cu regretul că mă repet: o generație, oricare ar fi ea, se legitimează prin vârfurile, nu prin impostorii ei.

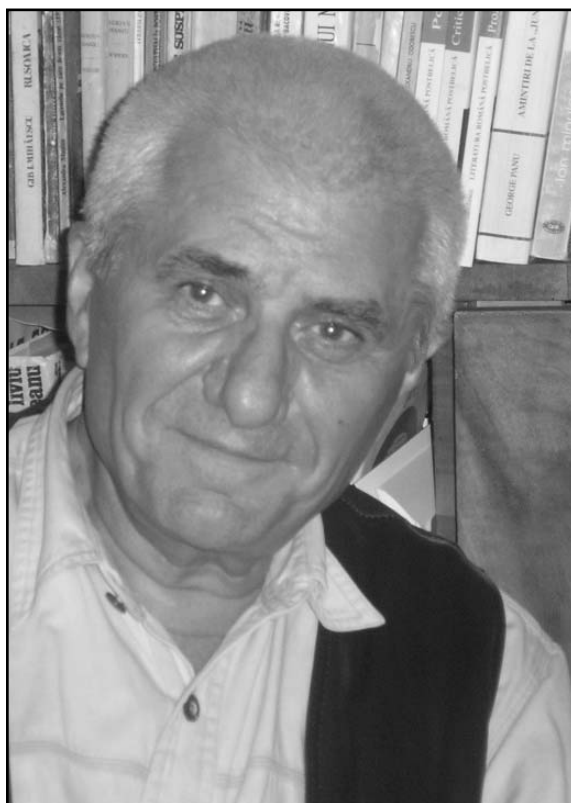
Nicolae Mecu

Perdeaua de fum a iluziilor

Volumele V și VI din ediția operei publicate de G. Călinescu în periodice conțin articole apărute în intervalul 1940-1947. Dacă, în mare, publicistica din celelalte intervale era ritmică și omogenă, indicând o creștere organică, cel de acum se caracterizează prin ruperi de ritm și de substanță. Așa că anii 1940 - septembrie 1944, chiar dacă păstrează linia ideatică de până atunci, sunt mult mai săraci cantitativ. Iar ruptura se produce după 23 august 1944, mai precis după 15 septembrie, când apare primul număr al „Tribunei poporului”, marcând debutul deschis al lui Călinescu în postura de jurnalist de partid (cuvântul din urmă ar trebui, formal vorbind, pus între ghilimele, fiindcă „partidul” era așa-numita Uniunea Patrioților Antihitleriști, formațiune inițiată de Partidul Comunist și evoluând în orbita lui ideologică). Era o situație inedită, fiindcă scriitorul nu făcuse până atunci jurnalistică politică. (Civică, da, în rubrica „Cronica mizantropului”, unde în deceniul IV, și mai ales după 1935, desfășurase un veritabil program civilizator.)

Mai departe această etapă de cele anterioare decalajul cantitativ din ce în ce mai pronunțat, și care se va adânci în 1948 și 1949, dintre articolele literare și cele politice, care devin acum majoritare. E o *fallie* – ce se va adânci în anii 1948-1949 - între compartimentele operei jurnalistice, și care, anticipez, va fi însoțită de o alta, din interiorul aceleiași categorii, a articolelor politice. Acest decalaj poate favoriza astăzi riscul de a-l reduce pe Călinescu al anilor imediați postbelici la publicistul politic.

Voi începe cu această publicistică, până acum editată foarte lacunar și în orice caz fără un aparat critic adecvat, adică pur și simplu expozitiv. Există numeroase articole „reprobabile” ca judecată politică – cum le-a caracterizat Dinu Pillat într-o scrisoare din 1946 către magistru; și nu mă refer doar la cele despre Maniu și Brătieni sau despre Stalin. Lucrurile sunt în general cunoscute de către specialiști. Problema nu este de a le

blama în spiritul bârfei agresive de prin „talk-show”-urile televiziunilor sau de prin hormonalele articole ale ziariștilor imaculați. A-l cataloga pe Călinescu drept trădător al generației sale și profitor al noului regim – e la îndemâna oricui. Important este să vedem ce l-a determinat să facă pasul, să înțelegem lucrurile în context și în complexitatea lor de nuanțe contradictorii. Or, din punctul ăsta de vedere, mi se pare că jurnalistică politică a lui Călinescu este paradigmatică pentru situația unui intelectual de maximă talie și de bune intenții care a încercat un *modus vivendi* cu comunismul. Cred că, așa cum arătam și într-un recent articol din „Cultura”, venirea la putere a noului regim a activat un puternic fond de stânga existent în Călinescu. Fond căruia-i putem găsi multiple explicații cauzale, începând cu cea a originii umile și terminând cu șicanele prilejuite de catedra universitară și mai ales cu prelungitul scandal orchestrat de extrema dreaptă la apariția *Istoriei* din 1941.

Opțiunile lui politice de după 1944 se suprapuneau apoi peste obsesiile eseistului

interbelic. De pildă, în proslăvirea de către comuniști a „muncii” și a hegemoniei „celor ce muncesc” el trebuie să-și fi simțit perpetuat ceva din propria ofensivă împotriva pasivității și indolenței balcanice, după cum în frenezia lor constructivă va fi descifrat un crâmpeli din propria himeră a „porticelor de pilaștri”.

Pe de altă parte, și asta apropo de nuanțele de care vorbeam, este de cercetat în ce măsură Călinescu s-a conformat „normativului” celor ce dirijau gazetele al căror director era, formal, el și în ce măsură a încercat nu spun o disidență, dar o defensivă activă, pentru a-și păstra o minimă independență de gândire. Vă asigur că ambele ipostaze există. Căci, în privința aceasta, nu putem să nu observăm la lectură cum noile teze propagandistic-ideologice sunt trecute prin grila unui umanist și (dar asta se observă în câteva articole din 1948) sau cum acesta încearcă să nuanțeze tezele cioplite cu toporul ale ideologilor și propagandiștilor staliști și, în materie de judecăți literare, să lase poarta deschisă pentru respectarea valorii estetice. Aș spune că încearcă să dea o față umană acestor teze. Pe urmă, în angrenajele mecanicii fine a articolelor politice se poate descifra un optimism de care numai Călinescu putea fi în stare: credința că glasul său va fi luat în seamă și, mai mult, că strategiile sofistice și sofisticate ale demonstrațiilor lui ar putea trece neobservate și nepedepsite. Atare echilibristică a „ținut” o vreme, și anume până atunci când „tovarășul de drum” a fost debarcat din postura de director de cotidian de propagandă politică, dar și din cea de profesor care, de la catedra amfiteatrelor ticsite de auditoriu, și-ar fi putut propaga *distinguo*-urile neortodoxe și volutele prin arii culturale străine comunismului.

În fine, ca să închei acest capitol, publicistica politică a lui Călinescu ar trebui abordată (și) pentru a cerceta, cu ajutorul ei, strategiile manipulatorii prin care, înainte de a se impune efectiv la putere, regimul totalitar a atras personalități necomuniste de prim rang.

Și, nu în ultimul rând, cercetarea acestei perioade ar trebui să urmărească cum accederea noului regim la cârma statului a întrerupt o operă care tindea spre culmile ei: sinteza asupra literaturii naționale fiind scrisă, criticul și eseistul viza, postbelic, tot mai evident orizontul mai larg al literaturilor europene, printr-un comparatism inedit și insolit, în care materia particulară și concretă este supusă transubstanțierilor, în vederea descoperirii categorialului. Or, acest mers organic început după publicarea *Istoriei* se vede frânt cu brutalitate, astfel că ești adus să constați cu jale cum *Domina bona*, *Poezia realelor* sau *Universul poeziei* se învecinează cu articole despre mizerabilele chestiuni ale acelor ani; cum un spirit de talia celui călinescian este pus în situația de a-și părăsi altitudinile și de a se scufunda în pasta grețoasă a unei realități măsluite ori, într-un caz mai bun, în perdeaua de fum a iluziilor.

Avem de-a face în fond cu o dramă de proporții, și înainte de a intenta proces scriitorului se cuvine a-l face pe cel al istoriei ce a provocat această dramă, care nu e numai a lui Călinescu, ci și a culturii române, văduvită de ceea ce el ar fi putut crea în condiții de normalitate.

Cu aceasta trec în câteva cuvinte pe celălalt versant al volumelor V-VI, cel al publicisticii literare. Dar înainte de asta țin să arăt că însăși publicistica politică deține o componentă literară de neocolit. Aceasta era recunoscută de Dinu Pillat în scrisoarea menționată mai devreme, așa încât, în prelungirea ei, putem observa cealaltă falie, internă, pe care o anticipam la începutul intervenției mele. Dacă articolele anterioare se caracterizau printr-o clară coerență între – spun simplificând – conținut și stil, acum între aceste niveluri ale textului se produce o scindare, o teribilă ruptură: inadecvarea între neadevărul conținutului, pe de o parte, și, pe de alta, farmecul și virtuozitatea „călinesciană” a expresiei, care, servind false idei, devine frauduloasă, deoarece servește o cauză injustă.

Acum: în ceea ce privește publicistica strict literară, nu mă opresc decât la un aspect, cel al articolelor de istorie literară.

Practic după 1941, sau poate că numai după „compendiu”, Călinescu se gândește la ediția a doua a *Istoriei*. Dar eu cred că putem descifra două planuri ale acestei continuări. Pe de o parte, istoria literaturii române este rescrisă acum categorial și tematic, prin identificarea de teme, simboluri și topoi, prin care se continuă în chip original integrarea literaturii române în cele europene (stau mărturie insolitele, strălucitoarele eseuri pomenite mai înainte: o istorie literară perfomată la trapez, dacă pot zice așa; un alt fel de a spune că al nostru Conachi e un Petrarca ras în cap...). Pe de altă parte, exegetul vizează o istorie literară (sau, mă rog, continuarea celei existente) axată pe scriitorii minori, mai terestră prin pozitivismul biografic și bibliografic, chiar dacă nici de aici nu lipsesc conexiunile cu universalitatea conceptelor și nici caracterologia. Cât era de concordantă această a doua istorie, în care scriitorii minori ocupă spații incredibil de vaste, cu economia internă, cu reliefurile și chiar cu stilul ediției din 1941 este o temă separată de reflecție.

Oana Draia

Anton Holban în receptarea călinesciană

Publicațiile lui Anton Holban nu au trecut, în general, neobservate de critica literară a timpului. Chiar dacă recenzii nu erau în totalitate pozitive, semnalau apariția unui talent care promitea. În plus, frecventarea asiduă a cnaclului „Sburătorul”, condus de unchiul său E. Lovinescu, interacțiunea cu o serie de scriitori precum Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Felix Aderca, Ilarie Voronca etc., intensă activitate publicistică a lui Anton Holban, contribuie la alcătuirea unui nume sonor în viața culturală.

Citind textele lui G. Călinescu despre opera lui Anton Holban (și aici avem în vedere atât articolele apărute în reviste literare, cât și paginile din *Istoria* sa) regăsim o poziție moderată a criticului care vede și apreciază nivelul intelectual, scripura de talent, sensul personal al scriiturii care se

așteaptă a fi „germinat”, dar nu pregetă să amendeze curențele, minusurile întrevăzute chiar și în operele izbutite. Dăm un singur exemplu: în numărul 5 al „Vieții românești”, din mai 1933, apreciază progresul marcat cu narațiunea *Conversații cu o moartă*, dar amintește de o oarecare „dificultate de expresie”. În *Istoria literaturii române...* va considera nuvela „excelentă”, alături de *Bunica se pregătește să moară*.

În martie 1932, în recenzie făcută la apariția volumului *Parada dascălilor*, Călinescu aduce în discuție, în mod special, veridicitatea celor prezentate în carte, în defavoarea observațiilor de ordin estetic, artistic. Aceasta probabil dintr-un sentiment.

Criticul apreciază că „scrierea merge sigură pe adevăr”, cititorul având acces la aspectele unei societăți văzute „prin ochii unui om inteligent”. („Adevărul literar și artistic”, an X, nr. 589, 20 martie 1932) Subiectul cărții facilitează posibilitatea criticului de a insera propriile-i păreri despre nivelul precar de pregătire al corpului didactic. Generozitatea cu care introduce aceste observații pe un spațiu destul de amplu pentru o cronică, trădează nemulțumirea personală a profesorului G. Călinescu, a omului de cultură, cauzată de această realitate. Totuși, consideră că unele aspecte prezentate de autor sunt afectate de subiectivitate, răpind cărții „deplina putere de sugestie”. Discursul analitic călinescian pe marginea operei lui Holban are la bază principiul compensației – una rece, una caldă.

De o analiză mult mai consistentă are parte romanul *Ioana*. Ceea ce ar fi comun operelor lui Holban, „indiscutabil remarcabile”(!), ar fi „voința continuă de luciditate”, afectată însă de „starea de vecinică tensiune a spiritului.”

În romanul *Ioana*, această luciditate se manifestă în sensul descifrării „trupului sufletesc” al eroinei: „Latura cea mai curioasă (și foarte interesantă totuși) a acestei cărți e incomprehensibilitatea eroului față de sufletul femeii pe care o scrutează cu atâta atenție.” („Adevărul literar și artistic”, an. XIV, nr. 3, 3 februarie 1935) G. Călinescu

caracterizează personajul masculin cu ironie tranșantă: „Dragostea lui Sandu pentru Ioana pare un sentiment titanic, de un mare patetism, care îl face «să sufere îngrozitor» de gelozie, îi dă «dureri imense», dar totul în «limitele» (sic) unui concubinaj comod.” (ibidem) Nu este singura afirmație care îl acuză, mai ales moral, pe Sandu: „trebuie să recunoaștem că eroul trăiește prin faptele sale: egoist, snob, lucid în chip voluntar și, în fond, de o sensibilitate capricioasă, feminină, nevrotică (izbucnește în plâns de nerăbdare sexuală), tăietor de fire-n patru și cultivator inuman al eului propriu.” (ibidem) Concluziile sunt îndreptățite doar parțial, la fel și nuanța ironică. Pentru că scriitorul a resimțit acut și sincer încordarea încrâncenată a sufletului și a minții puse în slujba aflării adevărului unic, absolut. Sondarea interiorității ființei este o determinantă a „gustului pentru adevărul pur”, cum mărturisește protagonistul romanelor. Pentru el, privirea în interiorul ființei este un instinct, pe care îl trăiește ca pe o fascinație irezistibilă, deși conștientizează că psi-

hologismul acesta continuu îi dă o neliniște transfigurantă.

Acolo unde unii vedeau „profunditatea unui Proust”, Călinescu este de părere că, avem de-a face doar cu „interesante încercări de roman analitic, aride de prea multă intenție de a face autopsia elementelor simple”. („Viața românească”, nr. 5, mai 1933) Nu știm ce a vrut criticul să spună prin aceste „elemente simple” și nici nu credem că romanele de analiză ale lui Anton Holban pot fi catalogate doar „încercări”.

Citind întreaga operă holbaniană, ca și mărturisirile scriitorului risipite în interviuri sau corespondență, descoperim că textul traduce un zbucium veritabil. Literatura lui Holban, ca și a celorlalți reprezentanți ai noii tendințe, vizează recompunerea realității în vederea Realității, adică a acelei realități interioare, autentice, absolute. Parcurgerea acestui proces se realizează prin intermediul unei conștiințe introspective, „demonice” întru analiză.

La moartea lui Anton Holban, Călinescu scrie, printre altele, că „literatura lui ni-l înfățișează ca un om căutând nu liniștea vieții burgheze, ci experiența sentimentală, iar viața lui, din câte se poate ghici, a fost în aceeași direcție.” („Adevărul literar și artistic”, an. XVI, seria a II-a, nr. 842, 24 ianuarie 1937) Într-adevăr, eroul lui Holban, *alter-ego* al scriitorului, își caută egoul în iubire.

G. Călinescu vede talentul lui Anton Holban, capacitatea de observație, notațiile spirituale, dar, în permanență, amintește de snobismul său, uneori excesiv, în materie de cultură. Încă o dată, criticul își dovedește rezistența în fața noii structuri narative, respingerea modelului romanesc proustian. Această dimensiune a scrisului holbanian ar fi „nepotrivită” vremurilor, iar „Holban n-ar fi putut să devie decât un romancier minor”, dacă nu cumva o „desfășurare în sensul lui a literaturii de mai târziu să-i dea un loc de cinste în istoria literaturii” (ibidem).

„Însă cine nu durează câteva secole ce înseamnă pentru o cultură și cine nu trăiește 10000 de ani ce înseamnă în lume?” (ibidem) Pragmatism, nelipsit, totuși, de o nuanță amară.

Raluca Șerban Naclad

G. Călinescu
despre Blaga, poetul

Pe Lucian Blaga, ca poet, G. Călinescu nu l-a citit cu prea mare entuziasm, apreciindu-l mai mult ca filozof. Cu un an înainte de apariția monumentalei sale *Istorie*, a publicat un amplu articol intitulat „Lucian Blaga”, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. VII, nr. 2, 1 februarie 1940, textul fiind aproape identic cu capitolul pe care i-l consacră în *Istorie*, după cum ne informează cei care au stabilit notele și comentariile ediției G. Călinescu, *Opere. Publicistică V (1940-1946)*, apărute la Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, în 2008. În rest, nu știm să-i fi dedicat vreun alt studiu sau vreo cronică, indiferența față de acest autor fiind amendată cu năduf de Domnița Gherghinescu-Vania, adevărată matroană a artelor din interbelic, în câteva din scrisorile trimise prietenului ei drag, Lucian Blaga.

Având tendința categorizărilor, specifică istoricilor literari, Călinescu l-a socotit pe Blaga un membru al grupului de poeți ardeleni ce practicau un „bizantinism voios, panteistic”¹, iconografia stilizată, specifică acestora, fiind în opinia sa „un chip de a vedea ardelenesc”². Articolul menționat precum și răzlețe referiri la Blaga în articolele dedicate altora ne oferă o viziune asupra poeziei sale dintr-un singur unghi: acela al panteismului bucolic. Criticul pare a ignora intenția poetului de a transfigura realul, fiind atent, mai de grabă, la „beția câmpenească”, deși ia în discuție nu mai puțin de patru volume. Pentru Călinescu, valoarea lui Blaga ca poet este maximală atunci când senzorialitatea materiei este ridicată la rangul de epifanie a spiritului. Ideea este reluată de mai multe ori în studiu: „De la început, poetul se revela un panteist bucolic, în tot cazul mai realizat în momentele în care spiritul stabilește printr-un simț legături cu universul și trăiește în undele lui”; „valoarea poetică a misterului

stă în aceeași ascuțime a contactului fizic cu lumea, în evocarea a tot ce e voluptuos la suprafața pământului”; „suflul liric autentic se regăsește tot acolo unde spiritualismul se sprijină pe geologic”. Observația criticului este temeinic argumentată și constituie o contribuție esențială la exegeza poeziei lui Blaga, un poet ce „pipăie concretul, lăsându-se nostalgizat de Spirit”.

Referindu-se la *Poemele luminii*, amendează nietzscheanismul zgomotos, pe care îl consideră „în nepotrivire cu temperamentul nesanguin, cam rilkean al poetului”. Aprecierea despre temperamentul poetului este discutabilă, pentru că numeroase mărturii ale contemporanilor, dar și scrisorile sale către Cornelia Brediceanu din perioada compunerii versurilor din primul său volum, afirmă că Blaga era un pătimaș, dincolo de tristețile sale metafizice. *Pașii profetului* este un volum pe care criticul îl înregistrează ca pe un salt calitativ, însă accentul

1 G. Călinescu, *Opere. Publicistică VI (1946-1947)*, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2008, p. 29.

2 Ibidem, p. 917.

analizei sale cade pe elementele bucolice virgiliene, „în consonanță cu tradiția noastră agrară”. E adevărat că G. Călinescu apreciază că „totul la Lucian Blaga este proaspăt, trăit în toată intensitatea senzației și cu un sens metafizic”. Analizând *Nebănuitele trepte*, surprinde următoarea afirmație: „Totul este câmpenesc, idilic, material”, unic enunț pe care îl asociază următoarelor versuri: „Tăci, câne care-ncerci vântul cu nările, tăci./ Pașii mei răsună în umbră,/ parc-ar fi niște roade putrede/ ce cad dintr-un pom nevăzut./ O, cum a răgușit de bătrânețe glasul izvorului!”. Ni se pare un exemplu de voită simplificare a textului blagian, de citire programatică, vizând justificarea unei etichete.

De asemenea, Călinescu privește poezia lui Blaga ca parte integrantă a ortodoxismului de la *Gândirea*, în vecinătatea desenelor lui Demian. Criticul amendează abundența de îngeri, pe care o numește „convenție grațioasă, dar de un ordin mai mult decorativ.” Deși semnalează viziunea încadrării îngerilor în registrul domestic și civil, ca semn al ostentativei desacralizări, criticul nu o consideră drept un nucleu poetic viabil, ci o încadrează manierismului ortodoxist, la moda în acea perioadă. De altfel, multe dintre textele sale le consideră „derivație bizantină a vechiului panism”, pe care o numește „bucolic creștină”. Așadar, criticul își urmărește fidel ideea exprimată încă de la începutul studiului, refuzând să intre într-o analiză mai profundă a versurilor lui Blaga. Credem chiar că lui Blaga nu i-ar fi fost deloc pe plac eticheta „bucolic creștină” aplicată poeziei sale, atât timp cât nu a aderat niciodată la ideologia creștină, el doar preluând elemente ale acesteia pe care le-a convertit în sensul unei spiritualități proprii, sincretiste, situate în orizontul misterului.

În prezent, poezia lui Lucian Blaga beneficiază de una dintre cele mai complexe exegeze, aplicate scriitorilor noștri canonici, suscitând în continuare interesul cercetătorilor. Însă în cadrul acesteia, contribuția călinesciană își are locul său important, prin conturarea acelei viziuni senzoriale, cu aspirații metafizice, cu tendințe de eterizare, pe care o propune poezia lui Blaga.

Șerban Axinte

Despre avantajul de a fi în criză

În ultimii ani au apărut numeroase lucrări absolut necesare culturii noastre. Rediscutarea periodică a canonului și, implicit, a literarului aduce foloase indiscutabile actului critic, a cărui obiectivitate rezultă din suma mai multor subiectivități. Bineînțeles, există, au existat mereu anumite derapaje, abdicări conjuncturale de la principiile fundamentale și elementare ale spiritului critic. Nu de puține ori, extraliterarul, extraesteticul a încercat să se impună cu forța și autoritatea normei. Uneori a reușit, dar nu pentru multă vreme.

Un exemplu de abdicare de la adevărurile spiritului critic poate fi întâlnit în

dosarul receptării *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* (1941) de G. Călinescu. O perioadă destul de însemnată de timp, lucrarea a fost supusă unei dezbateri publice fără precedent. Autorul proiectului monumental amintit a fost demonizat, în aceeași măsură în care a fost și idolatrizat. Există lucrări ce tratează această dublă atitudine... critică. Unul dintre cele mai convingătoare studii referitoare la receptarea *Istoriei...* călinesciene îi aparține cercetătorului Nicolae Mecu. Studiul său referitor la „odiseea receptării: 1941-1948” este inclus în volumul *Între fapte și sens* (Editura Enciclopedică, București, 2004). Autorul consideră că anii 1941-1948 circumscriu una dintre „cele mai dramatice epoci și, desigur, cea mai sputaculoasă din parcursul de până azi a receptării operei lui Călinescu”. Nicolae Mecu surprinde foarte bine dinamica receptării *Istoriei...* polarizată în jurul a două atitudini contrare „de la admirația fără rezerve la negația categorică și vociferantă”. Dar de ce oare o astfel de lucrare a putut stârni aceste serii de reacții contrastante?

O lectură a dosarului de presă al monumentului proiect călinescian confirmă ceea ce am spus la început, confirmă anestezierea spiritului critic, înlocuirea lui prin supradimensionarea nocivă a extraesteticului. După cum observă și Nicolae Mecu, la fel cum rezultă și din cercetarea periodicelor din epocă, atacurile cele mai hotărâte vin dinspre extrema naționalistă și antisemită a presei. Ideologizarea discursului critic devenise nu doar o chestiune izolată, ci una dominantă.

Reviste precum „Porunca vremii”, „Chemarea vremii” sau „Cetatea Moldovei” au constituit împreună un veritabil front anticălinescian. Iată câteva fragmente edificatoare: „lucrarea reprezintă un suprem omagiu pe care G. Călinescu personal îl aduce mediului jidovesc în care a respirat și prin care a fost ridicat” sau „Crăcănați pe paginile *Istoriei* literare, jidovii lui G. Călinescu se răzgâie din dungă și din față, din profil și din ceafă, întregi sau numai pe trei sferturi, pe cearceafurile savantului educat în disciplina zilnică a multelor sanatorii vi-

zitate cândva, și nu de voie” sau autorul e „un admirator al concepției cosmopolito-iudaice, încurajează pornografia și perversitatea [...] își bate joc de Iași și de Moldova. [...] Iașul nu-i priește, nu-l influențează, nu se acomodează cu d-sa. [...] Iașul Moldovei lui Ștefan cel Mare și al lui Eminescu nu-l poate suferi. Să plece!”.

Acestea sunt doar câteva mici decupaje dintr-un rechizitoriu uriaș care a durat mai mulți ani. Să fi traversat România, în perioada respectivă, o criză a culturii critice? Nu cred că putem să generalizăm și să dăm un verdict în acest sens. Până la urmă, atitudinile de genul celor prezentate mai sus nu au făcut altceva decât să pună la încercare spiritul critic autentic, să-i verifice capacitățile de autoconservare și autoregenerare.

În perioada respectivă marile bătălii canonice erau încă în plină desfășurare. Dacă ar fi să contabilizăm marile performanțe ale criticii, istoriei și teoriei literare din perioada respectivă (până la instituirea dictaturii comuniste) am observa că reacțiile vehemente împotriva *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* reprezintă doar niște stimuli (poate chiar necesari) ce au înlesnit apariția adevăratelor evaluări și analize critice. Orice criză anunță o schimbare de paradigmă (în cazul de față este vorba despre o schimbare radicală în zona receptării).

Acel Călinescu a fost nevoit să treacă printr-un linșaj public pentru ca a deveni, nu după foarte multă vreme, acest Călinescu.

Eugen Ionescu

Texte recuperate

Abstract

Eugen Ionescu returned to the Romanian cultural life immediately after the events in December 1989 (after his return to the theatre in 1964). In the last two decades, he has published numerous books, among which we can find some containing literary writings from the 30'. The readers however, didn't access to some of them (over 60), namely essays, chronicles prepared in the 90' for a book.

Until this is achieved and for their publishing in a book and in the collection "Opere Fundamentale", the magazine "Caiete Critice" offers these writings to His Majesty, The Romanian Reader, at the celebration of 100 years since the birth of the critic and man of culture who is and will be for eternity, EUGEN IONESCU.

Eugen Ionescu revine impetuos în viața culturală din România imediat după decembrie '89 (în continuarea unei reveniri îndeosebi teatrale, deschisă în '64). În decursul ultimelor două decenii, i s-au publicat multe cărți, dintre: care câteva au în conținut scrieri, literare din româneștii ani '30. N-au reușit să se restituie cititorului câteva zeci (peste 60) de eseuri critice, cronici ori. Nota - care au fost pregătite în anii '90 pentru o carte.

Până la și pentru intruparea lor într-o carte și integrarea în dorita ediție de Opere, revista Caiete Critice le găzduiește și le oferă omagial Măriei sale Cititorului Român, cu prilejul Centenarului nașterii criticului și a omului de cultură care este și va fi, și dincolo de acest veac. [Marin DIACONU]

„Ce ești d-ta?”

La un colț de stradă, lume adunată. Altercație între un vardist și un student. Nu știu din ce s-au luat, dar asist la final. *Policemanul*-ul ia o mutră falnică, aruncă o privire peste umăr și apostrofază, în chip de concluzie:

– Și, la urma urmei, ce ești d-ta? Student. Ei, și! Ehe! În fiecare zi se roagă de mine sute de studenți și învățători să le dau bilete „gratise”, să se-ntoarcă acasă, că zice c-au venit la examene și n-au parale. Da, da. Se roagă de mine! Și le dau. Ehe!

Și pleacă înjurând.

Strașnică țară!

„CE EȘTI D-TA?”

Ca să ai dreptul să stai de vorbă cu un deținător de fracțiuni din... suveranitatea națională, trebuie să fii numai decît *cineva* sau *ceva*. Un cetățean oarecare? Să te ferească D-zeu să fii numai atât!

Am văzut în tren pe un domn scobit, în jachetă. Era un fel de subdirector, probabil, ori așa ceva, în vreun minister.

Își luase cu sine niscai dosare cu petiții și o tolă de creioane. Se ferecase, singur, într-un compartiment de clasa I și rezolva de zor...

Când bieții călători au cerut să între și ei înăuntru, potrivit dreptului pe care li-l dădea biletul plătit, nu se poate închipui ce mojicii le-au auzit urechile din partea simandicosului personaj, deranjat în exer-

cițiul înaltelor sale atribuțiuni și poate și în visurile lui de mâine. S-o fi crezut omul cel puțin ministru, călătorind singur în vagon ministerial.

Căci așa e la noi. Fiecare impiecat e cel puțin ministru când vorbește cu un român oarecare. Fiece aprod sau arhivar se socotește barem cât primul președinte al Casației, fiecă vardist se-nchipuiește măcar cât un prefect de poliție!...

Micul funcționar român este otreapă servilă față de șeful său ierarhic și monument de bădărănie și impertinență în raporturile cu publicul.

Asta pentru că politicianismul l-a înrăit și l-a umilit și fiindcă organizarea administrativă e, din temelie, greșită.

Trebuie să tăiem, ca pe un cancer, mentalitatea asta greșită și să punem în locul ei înțelesul cel adevărat: orice slujbaş să respecte și să servească publicul. Fiindcă *al lui* este.

Trebuie să dăm funcționarului toate garanțiile ca să fie – și în slujbă – un om demn, iar nu să se facă, de nevoie și de frică, sluga plecată a șefilor.

În zadar vom începe de altundeva reforma administrativă.

Iar cât despre vardistul de care vorbeam la-nceput ce vină are el că spune adevărul?

Fiindcă așa este. Politica de până aici a creat mii de șomeri intelectuali; și-acum îi batjocorește, dându-i pe mâna unui vardist ca să le-mpartă bilete „gratise” de tren.

Întindeți, întindeți coarda, d-lor, tot mai mult și cu studenții și cu licențiații și învățătorii fără posturi!

Căci cu atât mai repede și mai crâncen o să vie ispășirea.

CRITON
în „Atitudinea”, I, 2,
1 NOV. 1933, P. 5.

Critica literară

Cronicele literare ce vor urma, în acest loc, nu vor fi deloc scrise cu spirit și atitudine critică. Nu vom urmări niciodată valoarea așa-zisă estetică a unei cărți și nici ceea ce se integrează într-o ierarhie de valori literare. În literatură, de mai multă vreme

încă, ne interesează numai ceea ce este în afară de literatură. Nu ne interesează ce vrea să spună autorul, ci numai ceea ce nu ar fi vrut să spună; ceea ce, din punct de vedere literar, este fără valoare și fără semnificație – substanța care scapă prin găurile năvodului critic.

Am remarcat că tot ceea ce este valoros din punct de vedere literar este numai ceea ce e facil, ceea ce seamănă cu toate baterile în primă [pripă?] ale secolelor, ceea ce e lipsit de valoare umană. Ca să aibă valoare literară, o carte trebuie să fie scrisă cu acea cunoștință a meseriei, cu acea abilitate manuală care ucide spiritul. O carte bună de literatură este o carte convențională – carte proastă din punct de vedere uman.

Lucrurile acestea mi se par ciudate, desigur, numai pentru că, până acum, vi s-a spus exact contrariul. Se explică: altminteri, ce justificare ar fi avut literatura?

Trebuie să ne obișnuim cu gândul că literatura nu reprezintă nimic important, nimic adânc; că o carte scrisă cu multă seriozitate și gravitate nu poate totuși înlocui pe Dumnezeu și nu se poate opune cutremurelor de pământ și nici măcar războiului.

Iată de ce literatura trebuie scrisă fără seriozitatea care, de altfel, nu i se potrivește. Iată de ce, ca să prețuim o carte literară și ca să înțelegem, *ca să descoperim* adevăratul suflet al scriitorului, trebuie să surprindem ceea ce nu este în text decât ca o greșeală, fraza pe care – la ediția a doua – autorul, de bună seamă, o va șterge. Să nu credem niciodată că o carte veselă este tocmai așa de veselă; că expresia literară a unei stări este tocmai expresia acelei stări și nu a stării contrarii.

De altfel – literatura nu ocupă primul plan de interes decât în vremile de liniște și echilibru. Nu vi se pare semnificativ aceasta?

În vremile de echilibru, omul crede că totul e liniștit în Univers; că esența lucrurilor este liniștea și siguranța. De fapt însă, adevărul este în nesiguranță. Liniștea este un accident, care nu ne revelează natura noastră intimă, care ne ascunde pe noi față de noi înșine și pune, peste figura dramei,

un vâl. Liniștea nu este, în realitate, decât o mască sau o pauză sau o oboseală a neliștii. Se întâmplă cu noi exact ceea ce se întâmplă cu bolnavii care, când vine dimineața, după o noapte de febră, cred că maladia a fost numai a nopții și că jumătatea de ceas de acalmie este sănătatea. Epocile de clasicism și de înflorire a literaturii și a artelor sunt epoci de acalmie. De aceea, nu cred în acalmie oricărei cărți de literatură; în adevărul acalmiei; de aceea, să nu o luăm în serios, să nu o judecăm după criteriile pe care ea însăși, înșelată, ni le propune. Eroarea asta îngrozitoare o fac destui critici din România actuală; să nu o facem și noi. Noi vom căuta să surprindem durerea sau copilăria sau febra care a precedat, subminează și va urma acalmiei și literaturii.

Ni se va întâmpla și nouă, uneori, să ne ocupăm de textul însuși, dar numai ca să-i vădăm ineficiențele, ridiculul și ca să râdem de criticii ca se iau în serios. Criticii, se știe, iau mănua drept mână, căciula drept cap și

sfârșesc, prin deformare profesională, să-și ia capul drept căciulă. Vom râde de fiecare în parte.

Ion Stănescu
în „Credința”, an II, nr. 52,
6 febr. 1934, p. 3.

Mărturisirile bătrânilor

Este caracteristic faptul că bătrânii noștri profeți, sau numai mari oameni de cultură, simt nevoia disperată de a mărturisi, de a se exprima și explica. Unii au crezut o viață întreagă că sunt cugetători asupra literaturii. S-au descoperit a fi niște bieți oameni sentimentali, care, ca să nu moară cu un amor fatal în gât, l-au făcut roman. Alții s-au crezut filosofi și esteticieni. S-ar fi preferat eroi și ar fi dorit strașnic ca lumea să vadă, să știe aceasta. Și atunci, au scris epopei despre ei însuși. Alții, în sfârșit, aducându-și aminte, cu regret, că au scris împotriva literaturii moldovenești și-au mai adus aminte că sunt totuși moldoveni și că

ar fi trebuit să trăiască în climatul spiritual al Moldovei, unde le era locul.

Altul, în sfârșit, cel mai gălăgios dintre ei, se simte neînțelegera. Marile lui drumuri, marile lui puneri de probleme și marile lui soluții nu au fost considerate, pentru că oamenii n-au avut ochi destul de pătrunzători ca să vadă. Atunci, își scrie și el o autobiografie în multe, volume, pe înțelesul tuturor, spre rușinea tuturor.

Dar, spuneți-mi: care din bătrânii noștri părinți cultural nu-și scrie memoriile sau romanul, sau care nu cerșește tineretului o transfuzie de sânge? Este, în toți, o tentativă disperată, dramatică, de a fi înțeleși altfel decât sunt înțeleși. Mai mult decât atât: este o tristețe că nu și-au făcut viața cum ar fi vrut-o, că nu au trăit cum ar fi fost adevărat să o trăiască. Fiecare din fruntașii bătrânei generații trăiește durerea aceasta; mărturisirile, romanele și autobiografiile îmi par a fi semnificative.

Fie că se învinovățesc pe ei însuși (cum, modești și lucizi, o și fac cei mai mulți), fie că învinovățesc pe alții – toți plâng durerea drumului fals, durerea rătăcirii. Căci acesta – oricât de aspru – e cuvântul: *au ratat*. Însemnează această dorință a lor de a fi fost înțeleși și continuați într-alt-fel, că actele lor n-au avut repercutări, pentru că au fost stângace; că vorbele lor n-au fost auzite, pentru că au fost confuze. Judecata noastră e prea aspră? Nu. Un singur rând de întoarcere, chiar acoperit, e suficient pentru a dezminți o operă de o viață – căci ultimul rând este singurul adevărat. Și pe urmă, fiți fără grijă, dovezile noastre sunt mult mai precise și mai zdrobitoare – și, de altfel, șă îndemâna tuturor; pe drumurile greșite pe care ei au apucat, noi nu mai mergem. Pe câțiva îi corijăm, pe alții îi azvârlim cu desăvârșire. Ei nu au germinat încă o tradiție. Totul trebuie reluat de la început.

în „Credința”, II, 57,
11 febr. 1934, p. 4.

Elena Vavilyna

În seria de expoziții care s-au perindat din toamna anului trecut încoace se desprinde neapărat, deslușit și limpede, fru-

moasa realizare picturală a d-șoarei Elena Vavilyna.

Artista este în plină evoluție, eliminând tot ceea ce nu corespunde exact condițiilor plastice, a acumulat o forță interioară a cărei lumină o găsim în desenele colorate, în acuarele, în pictură și până în cea mai simplă schiță.

Dusă de dragostea de pitoresc, d-șoara Vavilyna cutreieră, în toți anii, meleagurile și dâmburile bulgărești cu biblice ondulații, sau își trece luni de soare pe coasta Adriaticei. Din Raguzza ne-a adus albastrul cel mai senin în atâtea minunate pânze. Sunt evocări de alte orizonturi, tratate larg și armonios cu o intensă dragoste pentru culoare. Lucru cinstit, nu fugă după „extraordinar”. Peisagiile sunt admirabil construite, naturile moarte foarte interesante, iar desenele în linii incisive arată tot dinamismul acestui real talent.

M. Ionescu
în „Arta și Omul”, II, 9–11,
mai 1934, p. 164 (Cronica)

Contra teatrului

Teatrul e o formulă de artă vulgară. Pentru că este o artă pentru mulțime și pentru că un mic spațiu trebuie să fie bine văzut din toate colțurile unei săli mari, nu sunt posibile subtilitățile, detaliile psihologice și discreția; dimpotrivă, ceea ce este, ca realitatea sufletească, abia perceptibil trebuie să devină, pe scenă, bățator la ochi; ceea ce este șoptit se strigă, se țipă; un pas devine o fugă; se țipă; un inesențial se accentuează, se colorează și ne apare diformat și mincinos.

Nu mă interesează ceea ce este clar și facil în om. Teatrul nu poate prezenta decât ceea ce este clar și facil; altminteri, nu ar avea *cum* să se vadă, *cum* să se înregistreze în spectatori.

Teatrul nu poate înfățișa decât conflicte evidente, conflicte grosolane și ceea ce se numește conflicte eterne. Adică: elemente mari, vizibile din patru părți și fără ascunzișuri, fără umbre.

Este știut că teatrul este o artă de convenții. Dar convențiile mecanizează,ucid viața estetică. Pentru mine, au și ucis-o. la teatru – când, prin cine știe ce hazard, mă aflu – sunt literalmente jenat de ațele albe, de evidența trucurilor. Nu știu dacă vreun actor are o suficientă feroare ca să vivifice sau să aprindă spectacolul, ca să depășească convenția.

Nu-mi plac obrajii fardați ai eroului. Nu pot suferi picioarele grase ale tinerei ingenuue. Nici costumul peticit al lui Făt-Frumos. Nici sufleurul.

Nu știu ce lipsă de libertate îmi reprezintă aceste lucruri; cu câtă tristețe îmi pare că ficțiunea este oprimată de realitatea contingentă, trasă îndărăt. Poezia sugerează. Teatrul prezintă bucăți diforme, impure, dintr-o realitate periferică.

Când a încercat să sugereze – expresionismul, teatrul tăcerii –, teatrul s-a năclăit într-un și mai greoi sistem de convenții. Repete, de altfel, că nu poate fi subtil: orice nuanță capătă dimensiuni nepermise – ca o femeie care la 18 ani este suplă. Fină, și la 40 de ani obeză.

Teatrul nu mărește just proporțiile: teatrul deformează, îngreuiază.

Teatrul nu poate crea atmosferă. Atmosfera este spirituală, și teatrul nu are la îndemână decât decoruri materiale sau gesturi care sfarmă armonia oricăror stări.

Eugen Ionescu
în „Naționalul”, an I, nr. 37,
24 iun. 1934, p. 3.

Căldurile și cultura

Căldurile caniculare nu au împiedicat totuși, în acest an, o oarecare viață culturală. Ca niciodată, sezonul literar s-a prelungit până în luna iulie și poate se va menține, fără întrerupere, până la toamnă.

Avem cărți apărute de câteva zile și altele anunțate pentru zilele acestea. Mai mult decât atât: o gravă și „aprinsă” polemică se dezbate în jurul ultimului roman apărut. Nu vrem să scuzăm slăbiciunea de gândire, de stil, de talent, de pildă, a d-lui T. Braniște și mai ales aceea a d-lui Mircea Eliade, care

participă la discuția menționată, ci numai să subliniem faptul că se fac eforturi de stil și gândire în acest sezon.

Lucrurile este semnificativ și îmbucurător; ar dovedi care oare că românii au început a se deprinde cu munca intelectuală și că acest antrenament le permite s-o „ducă” neîntrerupt, adică fără pauze de somn adânc, de letargie în timpul verii?

Căci – chiar dacă polemisti nu sunt la înălțimea propriilor teme, probleme și controverse – somnul cu un ochi deschis le pare a fi odihnă suficientă.

Mai mult decât atât. Revistele nu-și mai suspendă apariția în timpul verii. Sunt, astfel, în continuitate de apariție și „Azi” și „Revista Fundațiilor Regale”, și „Munca intelectuală”, și chiar acel hebdomad zis „Reporter” (Nu mai vorbim de „Vremea”.) dar să anunțăm chiar, pe [...⁴] noi, sau reapariția unor reviste vechi (ca „Dreptatea”), ce-și propun dezbateră tuturor problemelor cardinale.

Cafrii numără până la cinci și adorm din pricina acestui imens efort intelectual. Viața noastră intelectuală numără până la a cincea lună a anului și adormea, din același motiv. Acum, a depășit stadiul intelectual al cafriilor: nu vreau să spun că de la șase în sus numărătoarea este exactă.

Dar se încearcă. Și, pentru aceasta, toate felicitările!

Eugen Ionescu
în „Credința”, II, 194,
28 iul. 1934, p. 4.

Construcții

București, oraș care se construiește. Toate vechile și păărăginite maidane s-au metamorfozat acum, în șantiere pe care se ridică monumentale blocuri. Bulevardele noastre provinciale de ieri se mobilizează, în margini, și, părănd a se micșora în ? cresc vertiginos în înălțime. Numărul arhitecților a devenit mult mai mic.

Nu numai atât. Oriunde, până ieri, erau, în loc de străzi, labirinte, avem astăzi piețe imense, străbătute de automobile, tramvaie, avem statui.

Dacă ceva se face în țara noastră, și dacă ceva se vede și nu poate fi tăgăduit, este modernizarea și creșterea Capitalei noastre.

În câțiva ani de zile, București a devenit un oraș pe jumătate occidental și prezentabil.

Și totuși – nu se vor putea improviza muzee și biblioteci; albul prea nou al clădirilor bucureștene va obosi ochiul – căci culoarea nobilă și cenușie nu o poate da decât patinarea timpului. Copacii noilor parcuri publice nu vor putea crește artificial și caracterul boieresc al orașului nu va putea fi dobândit nici peste cincizeci de ani, deși nu va mai exista nici un gol între case.

Vom avea cel mai banal, cel mai insipid oraș din Europa sau din lume. Va fi o copie a tuturor copiilor New-Yorkului. Nu va avea nici un caracter, nici o specificitate, nici o originalitate.

Așa este destinul nostru. Să fim moderni cu o jumătate de secol în urmă.

Desigur, este o gravă erezie urbanistică ce spun, dar regret maidanele, străzile înghesuite, labirintele care te apărau de vânt și viscol, casele apropiate care te umbreau.

Căci poate noblețea orașului nostru i mai exprimă, astăzi înghesuitele străzi Lipscani sau Șelari, și specificitatea sa roasă a orașului nostru o constituie orientalismul.

Dar – să nu oprim progresul. Urbanistica n-are nici o latură cu poezia.

Eugen Ionescu
în „Credința” an II, nr. 206,
11 aug. 1934, p. 4.

Mizerabilii

Oamenii „moderni” vin și ei să plângă... la cinematograful. Îi emoționează, ca pe publicul de-acum o sută de ani, nefericirile eroului, ale copilei nevinovate; îi revoltă cinismul și instinctele criminale ale omului rău etc.

Dintr-un punct de vedere, acest lucru e îmbucurător. Ca acum o sută de ani, oamenii iubesc melodramele (azi cinematografiate) și se omoară din dragoste. Semn sigur că așa-zisul „om nou” nu există.

Îi place să plângă, să se îmbete din sentimentalism și participă la viața oricărui personaj literar ce i se propune. Luciditatea omului mediu modern, inteligența lui rece și comoditatea lui sunt iluzii. Numai că, astăzi, sentimentalismul, nemaifiind la modă, se ascunde. Modernul este un ins care își refulează sentimentalismul.

Că oamenii de astăzi sunt sentimentali, o dovedește succesul filmului *Mizerabilii*. Sălile sunt arhipline de cucoane cu suspine și batistă la ochi. Credem că reluarea *Celor două orfeline* și a altor melodrame ar avea un succes tot așa de mare ca al *Mizerabililor*.

Să nu credeți că melodrama e condamnată! Dimpotrivă. E drept că oamenii care plâng la melodramă nu plâng pentru aceea că este frumos, dar nimeni nu plânge pentru frumos. Necesitatea de a plânge facil, în mase, e semnificativă. Și e semnificativ pentru că dovedește insipiditatea și neutralitatea frumosului. Omenirea are nevoie să se îngrozească deșănțat și să sufere gratuit, neverosimil.

Marile frumuseți artistice și cinematografice ale acestui film trec neobservate. În schimb, „melodrama” independentă de tehnică și capabilă să fie realizată oricum zguduie și stoarce lacrimi.

Partea artistică a filmului rămâne pentru gustul inutil al câtorva profesioniști viciați și neutralizați.

Eugen Ionescu
în „Credința”, II, 212,
1 aug. 1934, p. 4.

Poezia actuală și marele public

Între poezie și public nu există nici un fel de legătură. Lucrul acesta este și spre norocul publicului (din punctul... de vedere), și, mai ales, spre norocul poeziei „actuale”.

Poezia este destinată poeziei și nu publicului. Poezia are nevoie de public. Publicul confundă poezia cu șansoneta, și, când este îndopat (vezi liceele) cu poezie, o transformă în șansonetă.

Carnet literar [I]

André Gide a fost judecat, la Paris, de confrății săi întru literatură.

O Curte constituită ad-hoc din scriitorii catolici Maritain, Mauriac, Massis și Gabriel Marcel, l-a tradus în fața unui tribunal care reprezenta toată conștiința lumii pentru care André Gide, autorul lui *Les nourritures terrestres*, a fost și el un reprezentant.

Azi, individualistul aprig de odinioară, filosoful metafizic e un om politic. A coborât în popor, în colectivitate. S-a consacrat binelui acestei colectivități, azvârlind înapoia sa – celora ce-l judecă azi – tot bagajul intelectual și cărți ce-l urcase la una din cele mai înalte și neatinse poziții literare în cercetarea lui de odinioară.

Ce s-a întâmplat?

André Gide a devenit alt om. A îmbrățișat o cauză care până atunci o ignorase.

A renunțat la o lume ce nu-și revine din pierderea unuia din cei mai străluciți reprezentanți ai ei.

O lume ce asistă la noua activitate a scriitorului individualist de altădată. Vorbește la meetinguri, semnează apeluri pentru salvarea umanității, publică articole de politică în gazetele muncitorești.

Abdicase și apostazia lui supără toată pleiada de culturali, ce-și puneau nădejdiile în el.

Fiindcă Gide era în Franța un șef, un cap conducător, o sinteză a culturii.

S-a sperat la o revenire a lui. Dar nu s-a întâmplat.

Curier literar

Editorialul revistei literare germane din Leipzig „Neue Literatur” propune, în numărul din ianuarie, trecerea la o „*conomie planificată spirituală*”. El scrie: „Una din principalele îndatoriri ale Uniunii Scriitoricești a Reichului mi se pare să fie un nou fel de economie dirijată spirituală cu privire la străinătate și în înțelegere cu ea, un fel de *control devize spirituale*, care să împiedice ca alte popoare să boicoteze spiritual Germania, în timp ce noi primim literaturile lor. În multe țări, în acest moment, numai litera-

tura evreiască a emigranților este primită și apreciată ca «literatură germană», de pildă în Italia! Trebuie să spunem răspicat acestor țări că noi, de asemenea, ne vom lipsi de literatura lor, atâta timp cât ele refuză pe a noastră. Ar fi posibil ca de azi înainte să ajungem la un schimb de literatură, care să fie într-adevăr logic, astfel ca nu numai literatura evreiască de nimic să fie trecută de la o țară la alta ca acum... În această direcție, ar avea de îndeplinit o sarcină importantă și legațiile și consulatele germane”.

Amărăciunea pentru faptul că străinătatea preferă operele scriitorilor germani, indiferent de injuriile hitleriste antisemite, rezultă cu tărie din rândurile de mai sus. Literatura germană posthitleristă, ajunsă la un nivel artistic și de concepție execrabil, nu este citită în străinătate, dar nu este citită nici în Germania. Autorul rândurilor citate mai sus se plânge și de faptul că literații străini, care în propriile lor țări atacă și veștelesc regimul hitlerist, sunt citați cu aviditate în Germania, cărțile lor vânzându-se în cantități mari. Apelul la „Legațiile și consulatele germane”, ale căror fonduri și mașinații în întreaga lume uimesc opinia publică internațională, nu face decât să arate, în toată goliciunea lui, falimentul literaturii hitleriste de „redeșteptare națională”, ajunsă în ridicola postură de a cere un control al devizelor... spiritual!

E.

În „Critica actualității”

An I, nr. 5, 9 martie 1935, p. 2

Ss = E.

Carnet literar [II]

„De la Turnu-Severin ne parvine volumul de versuri sociale *Manifest* al d-lui Liviu Bratoloveanu.

Sunt aspre confesiuni care nivelează nedumeririle și îndoielile din noi, acoperind totul cu un vâl de eroic pesimism și revoltă refutată. *Manifest* e un debut merituos, care reține prin jarul experiențelor și causticitatea trăirilor, aevea. În concluzie: o carte a existenței noastre tragice, scrisă cu pricepere și mult suflet”.

Astfel recomandă „Cruciada românis-

mului" volumul de poeme sociale al d-lui L. Bratoloveanu. Precum se știe, „Cruciada românismului” este publicația de pronunțată extremă dreaptă și antisemitică a fostului gardist Mihail Stelescu.

După o asemenea recomandare, credem că autorul „cărții existenței tragice” a cruciaților de fier nu poate fi decât un bun frate de cruce și idei al celor din jurul „Cruciadei românismului”. Dar „nedumeririle și îndoielile din noi”, care pentru cei de la „Cruciada românismului” am văzut cum sunt „nivelate” de „confesiunile” autorului, au luat naștere și au crescut foarte mult, când, răsfoind volumul d-lui Bratoloveanu, am aflat cu surprindere din introducerea d-lui că poemele „sunt scrise într-o perioadă când tineretul – entuziasmat de inflaționismul demagogic al politicii de aventură – se precipită și se aruncă orbește într-un haos pe care – din anumite motive – îl ridicaseră la o înaltă și probabilă temperatură. Timpurile însă, DUPĂ CUM ERA DE AȘTEPTAT (sublinierea noastră), a depășit cadrele pernicioaselor digresiuni și tineretul – DEZMETICIT MAI MULT DE 40 LA SUTĂ (subl. n.) – a părăsit orbita ficțiunilor salutare virând spre CEL MAI REAL, CEL MAI CONCRET, CEL MAI JUDICIOS PUNCT DE INCIDENTĂ AL DIFERITELOR CURENTE: EXTREMA STÂNGĂ” (subl. n.).

Nedumeririle vin de acolo că între confesiunile d-lui Bratoloveanu și ideologia celor de la „Cruciada românismului” este o prăpastie de mentalitate prea adâncă pentru a pune entuziasmul „cruciaților” pe seama unor scăpări de condei. Dacă d-l Bratoloveanu se socoate și pe dânsul între cei „mai mult de 40 la sută dezmeticiți”, trebuie să fie nemulțumit de elogiile „cruciaților”, cu toate rezervele pe care le face asupra înfrățirii dintre cuget și acțiune și cu toată confuzia ce o face între sentiment și mentalitate.

Nu credem să fie atât de mare confuzia autorului, încât să confunde extremele. Sau poate în scurtul timp între punerea sub tipar și apariție d-l Bratoloveanu a făcut calea întoarsă, bătând drumurile noi ale lui Panait Istrati, teoreticianul de astăzi al „Cruciadei românismului”? Ar fi păcat, căci

poemele par a fi într-adevăr SCRISE cu „mult suflet”.

E.
în „Critica actualității”
an I, nr. 7, 23 martie 1935, p. 2.
Ss = E.

Cugetările, aforismele, metaforele unui adolescent de la Brașov

„O fată care are curajul să se plimbe singură pe stradă și pe promenadă, să sfideze prejudecățile vulgare și să înțeleagă pentru ce libertatea e mai prețioasă decât orice – [...] e mai rară decât blazonul oricărei aristocrații” (p. 133). Unei astfel de fete adolescentul ar vrea să-i fi putut arăta câteva cuvinte din minunția sufletului său (vezi: I, p. 138).

*

„Să vezi: voiam să mă îndrăgostesc, pentru ce din efluviile febrilor sentimentale, care îmi vor zgudui întreaga făptură, să ating și să extrag accente de cea mai înaltă esență umană”. (p. 153)

Adolescentul de la Brașov e un viguros spirit polemic: „Asta e o ipocrizie snobă pe care au lansat-o câțiva invertiți sentimentali pentru –și bate joc de toți cretinii din lume, care se iau după ei ca oile. Viața învinge arta” [...]. (p. 155)

După asta, interlocutorul, Dav: „a rămas dezarmat”. (p. 155)

*

Adolescentul este poet. Ce frumos vorbește de iubita lui: „[Să-i sorb] zâmbetul gingaș de pe buzele pline de lirism”. (p. 180). „Ea însă îmi prindea jocul [...] Asta mă făcea să mai ezit însă de a ne îmbrățișa complet, în faptul serii”. (p. 184).

Brațul *Minei* e foarte ciudat. Iată ce zice adolescentul „Brațul *Minei* mă cutremura. [...] Mi se părea tot așa de eteric ca trupul unui mit creat de imaginația exaltată a poporului și-l ținea strâns pentru a-i devora căldura, viața care pulsa din el”. (p. 186).

Adolescentul este prețios. Degetele iubitei sunt: „mici extremități ale miracolului ei carnal”

Virgil TÂNASE

„Cum ai mânca clătite”

Resume

Le style des récits de Tchekhov est un déni du style. N'ayant jamais envisagé de devenir écrivain, Tchekhov commence à publier pour gagner quatre sous, et écrit « comme on mange des crêpes ». Lorsqu'il découvre qu'on le prend pour un écrivain, il est paralysé : il a une autre idée de la mission de celui-ci. Il continue à écrire parce que ses revenus de médecin sont insuffisants, mais avec la modestie d'un homme de science. Il écrit comme « un chimiste » : il met des caractères dans l'éprouvette d'une situation et fait un rapport. Cela ne lui donne pas le droit d'attirer l'attention sur lui en introduisant dans l'écriture les signes stylistiques qui, en la rendant partiellement opaque, détournent le lecteur du phénomène vers les états d'âme de l'observateur. Tchekhov découvre intuitivement « le niveau zéro de l'écriture » qui n'est pas l'extrême transparence (un signe, elle aussi, d'une idéologie qui ne dit pas son nom), mais le langage commun, la banalité du parler quotidien : « J'ai trouvé, dit-il, la meilleure description de la mer dans le cahier d'un écolier : „ la mer est grande ” ».

Mots clés: Tchekhov, style, écrivain, le niveau zéro de l'écriture

Anul acesta, colocviul de literatură comparată al societății savante Sigismundo Malatesta a avut loc în mai la Santarcangelo di Romagna unde teii erau în floare. Ulița cu scări dădea ocol palatului Cenci, îndreptându-se pieptiș spre cel al Malateștilor, o hărăbaie de cărămidă de prin secolele IX-X, cocoțată pe-un țanc în mijlocul peisajului vâlurit din care se iscă, tot atât de semeț, pedestalul de stâncă pe care s-a zidit cetățuia San Marino.

Subiectul întâlnirii este proza scurtă, și-am fost rugat să vorbesc despre Cehov.

Eram stingher în mijlocul atâtor universitari de mare competență, printre care Toma Pavel ; ne-aducem aminte că acum 40 de ani, scria prefața pentru cartea lui Roland Barthes *Despre Racine*, pe care-o tradusesem, publicată sub îngrijirea lui Sorin Mărculescu la Editura de literatură universală unde Romul Munteanu se străduia, în ciuda restriștilor ideologice, să adune ce se făcea mai nou și mai inteligent

în lume. Mă aflu aici pentru că am publicat o biografie a lui Cehov unde, tocmai, nu e vorba nici o clipă de ceea ce face bucuria profesorilor, adică preumblarea ca pe sanie de la o literatură la alta și de la un secol la altul, de la un personaj la o temă și de la o referință critică la un text uitat (uneori pe nedrept). Eu am povestit o viață, fără să mă amestec în bucătăria literară, ceea ce Cehov ar fi privit cu ironie.

E-adevărat însă că „stilul” lui Cehov, dacă putem vorbi așa de ceea ce este, tocmai, refuzul unui stil, mi se pare a fi un fapt de viață, mai degrabă un element biografic decât o construcție estetică.

Când, în ultima clasă de liceu, Cehov începe să scrie nu o face pentru că ar avea ceva de spus omenirii sau ca să-și exprime emoțiile, cum se întâmplă de obicei. Nu e scriitor, și nu-i trece prin minte să devină. Sărac lipit, ca și părinții săi care, la Moscova, n-au după ce bea apă, își imită fratele mai mare. Student la matematică, acesta scrie

ocazional în diferite revistele umoristice ca să câștige doi șfanți. În anii următori, când a ajuns și el la facultatea de medicină, Cehov scrie fără să se preocupe de altceva decât de gologanii de care are absolută nevoie ca să-și întrețină familia (nu poate conta pe frații mai mari, unul afurisit de taică-su și cu grija copiilor soției sale dintr-o altă căsătorie, celălalt alcolic). Cehov scrie pe colțul mesei, între două uși, între două cursuri, la baie, la petreceri. Puțin îi pasă de modificările redacțiilor, nu semnează (sau semnează cu pseudonime ridicole : Cehonte, Fratele lui frate- meu, Fărăsplinescu, Ulysse), nu păstrează nici un text : la ce bun din moment ce nu așteaptă decât să-și ia diploma ca să isprăvească cu „bazaconiile” astea care-i aduc un venit apreciabil, dar nu reprezintă o îndeletnicire de om serios. În iunie 1884, când obține diploma de doctor, trimite redactorului șef al „Libelulei”, unde publică un articol, o schiță sau o cronică la fiecare trei zile o scrisoare semnată „A. Cehov, medic departamental”.

Dar veniturile de doctor sunt deocamdată neînsemnate. Cehov continuă să scrie „cum ai mânca clătite”, așteptând ziua când va putea pune capăt acestei activități atât de nesperioase încât nu vrea să-și compromită numele adevărat – pe care-l păstrează pentru medicină – continuând seria pseudonimelor.

În decembrie 1885, Cehov care și-a cumpărat pantaloni noi și un palton, pleacă la Petersburg. Acolo rămâne trăsmit. Autorii importanți pe care îi admiră citesc caraghioslăcurile pe care le scrie și îl consideră scriitor. Cehov e flatat, dar răspunderea acestui statut îl paralizează. Pentru el un scriitor e cel care crede într-o menire a semenilor săi, pe care caută să-i îndrume către acest orizont. Nu e cazul lui. Cehov nu știe unde merge lumea sau unde ar trebui să meargă. Mai mult decât atât, sufletul lui e gol. Aparține unei generații care nu vrea nimic, nu crede în revoluție, și nici măcar în fantome. „Iar în ceea ce mă privește, adaugă Cehov, nu mi-a frică nici măcar de moarte sau să-mi pierd vederea. Cel care nu vrea nimic, nu speră nimic și nu i-e frică de frică de nimic nu poate fi artist.”

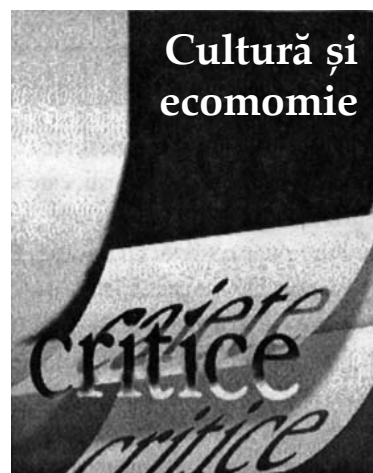
Deci el nu este scriitor, și nici nu vrea să fie. Considerația de care se bucură îi pune pe umeri o povară pe care n-o poate duce. După ce-a publicat 129 de texte în 1885 și 116 în anul următor, nu mai publică decât 9 în 1888 și încă mai puține după aceea. El e om de știință, scrie „ca un chimist”, mărturisește într-o scrisoare adresată Mariei Kiseleva. Ia din jurul lui caractere – ceea ce-i va aduce neplăceri : prietenul său Levitan vrea să-l provoace la duel –, le pune în eprubeta unei sitații și descrie ce se întâmplă așa cum un chimist face un raport despre o experiență.

Stilul, adică sistemul de semne care atrage atenția asupra celui care scrie, un fel de-a spune că acesta își ia răspunderea de-a îndruma cititorul, este, pentru Cehov, de competența adevăraților scriitori (îi citează uneori : Dostoievski – deși prea se ia în serios – Tolstoi, Leskov, Grigorovici, Korolenko sau chiar Davidov, simpaticul poet al votcii și al femeilor ușoare...). Ar fi necinsit din partea sa să capteze, prin stil, încrederea sau admirația cititorului, așa cum ar fi nepotrivit ca un om de știință care descrie un fenomen să se ia drept scriitor și să caute rime, bălăcindu-se în metafore. Cehov care vrea să dispară din scriitură descoperă intuitiv ceea ce se va numi mai apoi „nivelul zero al scriituri”. Numai că obiectivul noului roman din analiza căruia ia naștere această noțiune ne ducea spre ideea unui text fără nici o culoare, pur denotativ, atât de străveziu încât până la urmă ne atrage atenția, ca atunci când geamul e atât de bine spălat încât ne vine să felicităm gospodarul care l-a spălat.

Cehov, în ceea ce-l privește, se mulțumește să spună lucrurile așa cum le spunem când nu facem literatură. Nivelul zero al scriiturii, spre care tinde pentru că are o idee greșită despre menirea literaturii (moare convins că va fi uitat în mai puțin de zece ani), constă în a menține discursul în convenția socială, acceptând banalitatea și incompetența unui limbaj cu care trăim totuși de bine de rău, și care, așa cum e, ne îngăduie să ne înțelegem cât de cât. „Cea mai bună descriere a mării, îi spune el lui Bunin, am găsit-o în caietul unui școlar : « marea e mare »”.

Maria
MOLDOVEANU

Conceptul-cheie - Eminescu - despre orizontul cultural al tinerilor jurnaliști -

Abstract

We present the results of a test given to some students at the Faculty of Journalism, from Hyperion University of Bucharest. They were asked a few questions about Eminescu and the Romania culture.

Keywords: Eminescu, cultural horizon, journalism, commercial

Accepțiunile noțiunii *orizont cultural* sunt la fel de numeroase ca și definițiile termenului "cultură".

Dacă "totul este cultural", cum scria Jacques Charpentreau, reiese că orizontul de cultură se constituie din totalitatea cunoștințelor și a experiențelor personale și colective ale indivizilor, semnificative pentru dezvoltarea personalității lor, pentru integrarea lor socială, "cultura fiind produsul acțiunii reciproce dintre societate și personalitate" (T. Parçons).

Iar dacă reflecția lui E. Herriot, potrivit căreia cultura cuprinde "ceea ce rămâne după ce ai uitat totul", este adevărată, putem defini *orizontul cultural* ca sinteză a cunoștințelor, valorilor și experiențelor pe care oamenii le *selectează* în funcție de raportul lor imaginar cu domeniul culturii și de operele pe care le frecventează, fie opere științifice, literare, filosofice, de artă etc.

Orizontul cultural vizează, așadar, cunoștințe și repere/valori științifice, literare, tehnologice, filosofice, artistice etc. care ar trebui "să mobilizeze creierul fiecăruia, în fiecare clipă" (Abraham Moles), în funcție de statutul social și de responsabilitatea culturală a indivizilor. Altfel spus, orizontul de cultură include ceea ce numim "cultură generală", dar și cunoștințe profesionale indispensabile rolului asumat și practicării meseriei.

În opinia noastră, orizontul cultural al jurnaliștilor, indiferent de genul presei practicate și de poziția lor în ierarhia organizațiilor media, implică un nivel de cultură generală, din care nu pot lipsi lecturile literare, cunoștințele despre capodoperele literaturii universale și despre autorii care au marcat evoluția artei cuvântului de-a lungul secolelor.

Fără a susține un punct de vedere "enciclopedist", nerezonant cu timpul în care trăim - și A. Moles sesiza faptul că în zilele noastre: "Spiritul uman se află singur în fața unei sume de cunoștințe care se amplifică și nu mai există o măsură comună între conținutul spiritului și ceea ce mediul ambiant îi propune..." (3, p. 49) - apreciem totuși că lecturile literare, fie și numai cele din programa școlară, au o influență certă în modelarea sensibilității umane, a gusturilor, a opțiunilor axiologice, a capacității de comunicare, a clarității formulărilor, a expresivității cuvintelor - ca principale instrumente culturale.

Referindu-se la "Scriitura de presă", David Randall consemna: "Toate scrierile de calitate au unele lucruri în comun. Sunt clare, ușor de citit, folosesc un limbaj proaspăt, stimulează (...) cititorul. Aceste lucruri sunt tot atât de valabile pentru un articol de ziar bine scris, ca și pentru un roman bun" (6, p. 137).

După opinia autorului, fiecare text dat publicității trebuie să fie clar în concepție, în organizarea ideilor și în limbaj. În acest sens, îl citează pe scriitorul britanic H.G. Wells: "Scriu cât de direct pot, așa cum merg cât de drept pot, pentru că este cel mai bun mod de a ajunge unde vreau." (apud 6, p. 119).

Ca și alți teoreticieni mass-media, Randall a pledat pentru folosirea unui limbaj proaspăt, onest, pentru evitarea clișeeilor, a eufemismelor, a construcțiilor de prisos, a tautologiilor etc., pentru că numai astfel impactul mesajului asupra cititorilor va fi cel dorit.

Jurnaliștii de succes știu că "A învăța să scrii este o muncă grea și solitară", că este nevoie de experiență, de educație, de lecturi, inclusiv din domeniul beletristicii.

Pentru tinerii jurnaliști, poate fi sugestiv faptul că un autor ca Herbert Marshall McLuhan, a cărui renumită sintagmă "Mijlocul este mesajul" - obsesivă pentru toți studenții în jurnalism - a polarizat atenția entuziaștilor și a detractorilor, în egală măsură, făcând să curgă multă cerneală și multe epitete la adresa lui, de la "savant distins" sau "gânditorul cel mai important după Newton, Darwin, Freud, Einstein și Pavlov" la "diletant", "pedant", "jongleur de iarmaroc" etc., avea o formație literară atestată prin masterul obținut la Trinity College din Cambridge (1940), după absolvirea cursurilor de literatură medievală și a Renașterii, dar și prin numeroase articole publicate în presa de specialitate, prin culegerea de eseuri critice despre Mallarmé, Poe ș.a., dar mai ales prin cartea sa "Mireasa mecanică", vândută, după 30 de ani de la apariție, la prețuri prohibitive (1, p. 19-22).

Poate că și formația literară și aceste îndeletniciri pe tărâmul creației i-au dat lui McLuhan viziunea integratoare asupra omului și istoriei sale, forța formulărilor inedite, adesea paradoxale, asigurându-i un succes publicistic de excepție.

Cazul lui McLuhan mi-a sugerat să testez lecturile literare (e.g., din creațiile eminesciene) ale studenților din anii terminali ai Facultății de Jurnalism (Univ. Hyperion) la care predasem cursuri de publicitate și marketing mass-media.

Însușindu-mi reflecția lui Herriot, am apreciat că, în lipsa unor lecturi recente, subiecții puteau menționa titluri și versuri memorate din curricula școlară.

În acest sens, le-am solicitat să schițeze un proiect de promovare a unui număr aniversar (sau supliment) "Eminescu", editat în luna ianuarie de o revistă culturală. Din cei 190 de studenți examinați, cca 15% nu au putut răspunde la test, cca 40% au consemnat idei în afara subiectului, cca 20% nu au dat exemple și doar 15% au fost în măsură să citeze (sau să citeze corect) versuri din poeziile lui Eminescu.

Cei care au reușit să elaboreze proiectul în termenii solicitați au consemnat și denumirile revistelor culturale (existente - "Luceafărul", "Academica", "Cultura", "Cronica" ș.a. - sau imaginate de ei - "Magazin cultural", "Foaie de cultură", "Universul literar", "Literatura azi" ș.a.) care ar publica suplimentul. Unii au inventat și titlul numărului aniversar: "Epigonii", "La nașterea luceafărului", "Doar Eminescu" ș.a.

Subiecții cunoșteau faptul că promovarea nu se identifică nici cu reclama, nici cu marketingul, că este una dintre componentele lui, alături de ceilalți trei P: produsul, prețul, poziționarea (distribuția). Ei știau, de asemenea, că promovarea implică mai multe demersuri, că, pe măsură ce suporturile publicitare sunt tot mai numeroase, iar eficiența reclamei tradiționale este în scădere, ofertanții de produse media identifică noi soluții subsumate conceptului de promotion-mix.

În acest sens, pe lângă reclamă, subiecții au propus promovarea ediției speciale "Eminescu" prin alte metode, considerate de ei mai eficace, ca, de pildă: relații publice, stimulente de vânzare, sales people, răspunsul direct sau publicitatea directă.

Relațiile publice presupun informarea clienților-țintă prin intermediul conferințelor de presă, al evenimentelor speciale la care participă presa (aniversări, simpozioane, întruniri etc.), al donațiilor, al cadourilor promoționale. Acțiunile gen PR au o serie de atuuri, cum sunt contactele directe cu piețele-țintă sau credibilitatea asigurată de știrile și reportajele transmise

în direct. În această perspectivă, subiecții care au optat pentru *public relations* au propus organizarea în ziua lansării a unui eveniment deosebit, într-o locație deosebită (sala de conferințe a Societății Române de Radiodifuziune), într-un decor eminescian (realizat din recuzita Teatrului Național), în prezența unor personalități din lumea culturii și a decidenților din sector. Suplimentul urma să fie vândut împreună cu un CD ("Eminescu în lectura unor celebrități"), cumpărătorii primind în să cadou un calendar (cultural) realizat de elevi și studenți de la Arte Plastice.

În perioada premergătoare lansării, editorii publicației și unii dintre autorii articolelor aveau să participe la emisiuni de radio, la dezbateri tv, la diverse expoziții tematice inițiate de biblioteci.

Alți subiecți s-au referit la organizarea de serate literare, cu sprijinul unor instituții artistice renumite, prilej pentru anunțarea publicației aniversare.

Promovarea unei ediții speciale consacrate poetului național se poate realiza exclusiv prin acțiuni de PR mai puțin costisitoare (e.g., comunicate de presă), prin evenimente de anvergură sau prin alte demersuri promoționale.

În acest sens, s-au menționat stimulentele de vânzare, adresate în egală măsură cumpărătorilor și vânzătorilor de presă: practicarea prețurilor promoționale, gratuități (pentru anumite segmente de public), concursuri cu premii, recompense acordate distribuitorilor etc.

Unii dintre subiecți au identificat soluții promoționale inedite (e.g., implicarea în vânzarea ediției a unor personalități culturale de prim rang, pe care, întâlnindu-le în școli, instituții sau mijloace de transport în comun, nu le poți refuza oferta). Alții au pledat pentru reclama tradițională, difuzată în principal pe suporturi mass-media.

Eficacitatea reclamei depinde în măsură considerabilă de *conceptul-cheie* sau de *ideea centrală* a campaniei de promovare. Conceptul-cheie sau *nucleul* mesajului publicitar reprezintă argumentul prin care se recomandă achiziționarea produsului.

De regulă, conceptul-cheie diferențiază produsul de celelalte oferte, subliniind

avantajul cumpărării lui, *avantajul unic* sau *propunerea unică de vânzare* - USP (Unique Selling Proposition - concept lansat în anii '40 de Rosser Reeves, de la Agenția Ted Bates) sau *promisiunea* de a satisface nevoile pieței.

În viziunea subiecților testați de noi, conceptul-cheie pentru proiectul elaborat s-a centrat pe *ineditul* materialelor publicate în numărul special "Eminescu", pe ideea dezvăluirii unor noi documente despre poetul național, ca și a unor manuscrise necunoscute exegeților. După alte opinii, conceptul-cheie vizează "plăcerea de a citi despre și din Eminescu", receptarea creației lui în zilele noastre, Eminescu tradus în alte limbi de pe glob.

În jurul conceptului-cheie se organizează întreg materialul din care se elaborează mesajul reclamei - titlul, textul, sloganul, ilustrația.

Uneori titlul redă explicit nucleul mesajului. Răspunsurile studenților au consemnat asemenea titluri: "Noi documente despre Eminescu", "Eminescu în secolul 20", "Eminescu și presa postdecembristă", "Eminescu - scrisori inedite", "Eminescu - poetul nepereche".

Ele îndeplinesc funcțiile menționate în teoria publicității: captează atenția publicului, îl determină să cumpere publicația, evidențiază avantajul unic, cum este, de pildă, cunoașterea unor texte necunoscute ale poetului (e.g., scrisori), reiterarea unei formule celebre din critica literară (G. Călinescu) sau elucidarea unor abordări insolite din anii '90, când Eminescu și alte personalități culturale au fost victimele unei prese malade.

Deși nu există rețete magice pentru elaborarea titlurilor de succes, subiecții au intuit "așteptările" publicului și au propus formulări incitante, cum este și titlul unei reclame ce reproduce un articol din suplimentul promovat: "De ce nu a fost publicat interviul lui Călinescu despre poetul național".

Desigur, nu toți designerii de reclamă - jurnaliștii, mai ales cei din presa locală, sunt puși adesea în situația de a concepe ei înșiși mesajele publicitare - au talentul, inspirația și experiența necesare pentru a propune

titluri care să stimuleze cumpărarea produselor promovate.

Unele sunt titluri "cuminți", prea cuminți pentru a-i determina pe clienți să urmărească mesajul până la capăt. Titluri precum: "Eminescu - peste 150 de ani de poezie" sau "A fost odată... Eminescu" ș.a. nu impresionează, nu emoționează și nu induc interesul pentru textul propriu-zis al reclamei.

Excelând prin *banalitate*, *nonsens* sau *excentricitate*, unele formulări ale subiecților pot avea chiar efecte opuse, împiedicându-i pe clienții publicitari să recepteze mesajele. Așa sunt titlurile: "Necenzuratul Eminescu", "Eminescu asasinat", "Stând de vorbă cu Eminescu", "Drumul lui Eminescu", "Eminescu regăsit în nemurire" - titlu care, în opinia autorului, ar sugera ideea "căutării de sine a omului de geniu"?! -, "O, tu, Românie, o, tu, Eminescu!", "Eminescu se întoarce" - titlu cu accente umoristice, crede autorul, întrucât face aluzie la comediiile din ciclul de filme românești "...se întoarce", "Eminescu - stelele care cad, nu pier", "Eminescu, seva geniului aurit", "Eminescu, cel de toate zilele" ș.a. Sunt titluri ce reușesc să forțeze și gândirea, și imaginația, și exprimarea logică, la fel ca și unele sloganuri sau propuneri de texte informative.

Sloganul reprezintă "un cuvânt sau grup de cuvinte, o expresie sau o propoziție ce creează imaginea/personalitatea unui produs/serviciu sau a unei firme" (4, p. 55).

Prin utilizarea lui excesivă în sfera propagandei politice, sloganul a dobândit o conotație negativă, dar eficacitatea lui în reclamă este incontestabilă. Pe lângă funcția sa imagologică, sloganul are și rolul de a convinge consumatorii în legătură cu atuurile produselor și capacitatea lor de a le satisface trebuințele. Prin calitățile sale: *concizia* (maximum șase cuvinte), *memorabilitatea* (datorată manipulării ingenioase a limbii) și *atractivitatea* (asigurată prin utilizarea registrului emoțional), sloganul comunică în esență *propunerea unică de vânzare* (USP), beneficiile clienților-tintă.

Sigur că este dificil să imaginezi titlul reclamei, dar și mai dificil este să creezi un

slogan fără a dezamăgi așteptările consumatorilor avizați. La prima vedere, sarcina subiecților implicați în reclama suplimentului promovat putea fi înlesnită de citate eminesciene.

Unii au agreeat această idee, citând cu fidelitate versuri memorabile ale poetului - "Toate-s vechi și nouă toate", "Și te-ai dus dulce minune / Și-a murit iubirea noastră", "Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie", "Vreme trece, vreme vine" - sau versuri ale Veronicăi Micle: "Și-n ăst haos fără margini, fără de-nceput și rost / Mi-ai dat tu, ființă dragă, sufletului adăpost". Alții au preferat formule succinte, preluate din spiritul timpului nostru, cum este: "Eminescu 100%". Sloganul mi-a reamintit de un studiu, pe care l-am realizat în anii '80, în rândul studenților de la Facultatea de Filologie, cu tema: "Modele de viață, modele din cărți". Chestionarul conținea o întrebare prin care le solicitam subiecților să menționeze trei poeți *actuali*, considerați de ei reprezentativi pentru literatura română. Unul dintre studenți a răspuns: 1. Eminescu, 2. Eminescu, 3. Eminescu.

În testul pe care îl analizăm au fost și sloganuri neinspirate. Exemple: "Întâlnește-l pe Eminescu! El chiar trăiește!", "Simte și trăiește amintirea de colecție!", "Asta e cultură, frate!", "Eminescu trece, poezia rămâne", altele - cu totul dezamăgitoare: "Eminescu a murit? Tu ce zici? Chiar așa e?" sau inexplicabile: "Descoperă ceea ce alții au ascuns" (!) sau greșit exprimate: "Să ne amintim de cei ce ne *trebuie* în viitor!", demonstrând fie lipsa de imaginație, fie rigiditate în exemplificarea ideilor teoretice, dar, mai ales, cunoașterea limitată a creației eminesciene, cantonarea în lucruri învățate prin curricula școlară - de unde și citarea inexactă a versurilor: "Sara pe deal, buciulul sună cu jale / Turmele-l urc, stelele *scapără în zare*".

Spre deosebire de slogan, care poate conține formule nonconformiste, sau de titlu, ce poate folosi și artificii de formă care au un impact mai puternic, *textul informativ* al reclamei trebuie să fie concis, coerent, să evite exprimările metaforice și semnele de punctuație în exces, să fie accesibil tuturor receptorilor, indiferent de pregătirea lor, să

fie onest și credibil și, totodată, motivant. În esență, textul informativ redă conținutul reclamei, ideile principale care îi motivează pe consumatori, argumentele procumpărare, beneficiile de după achiziționarea ofertei. Textul informativ *nu va conține* însă *promisiuni exagerate*, de genul: "Tot ce se poate ști despre Eminescu aflați din acest număr", "În numai 20 de pagini aflați *totul* (s.n.) despre viața și opera poetului" sau "Suplimentul conține poezii nepublicate ale poetului către iubita sa, Veronica Micle", dar nici informații false, cum ar fi: "Eminescu a intrat în lumea poeziei prin versurile dedicate celui care i-a fost profesor - Titu Maiorescu - și care i-a schimbat numele din Eminovici în Eminescu". Nu va conține, de asemenea, *aprecieri hazardate* precum: "Publicația noastră pune accentul nu numai pe geniul poetului, ci și pe viața dezordonată pe care o ducea Eminescu - fapt ce l-a împins, înainte de vreme, către pieire", sau *conotații inadmisibile*, cum au propus cei care au inclus în textul informativ, ca *obiectiv* al reclamei: "Reatragera persoanelor îndrăgostite către poezie, cu atât mai mult, cu cât acest număr special se lansează de Sf. Valentin, *când este și ziua poetului* (!). Se va putea cumpăra și un volum de "Poezii" de M. Eminescu, un cadou ideal, alături de bomboanele de ciocolată". În textul informativ creat de ei, există și alte obiective la fel de neinspirate. De exemplu: "Vrem ca cititorii revistei să beneficieze de informații proaspete, clare și să fie la curent cu *tot* (!) ce se întâmplă azi în țară și în lume din punct de vedere cultural" sau "Vă lăsăm să-l descoperiți singuri pe Eminescu, să-i re trăiți viața" (!).

Uneori, în textele subiecților, banalitățile coexistă cu tot felul de *inexactități*, *familiarisme* și *contradicții*: "Bietul Mișu (?) Eminescu scrie poezii din nou, iubește, critică și cântă natura" sau "Revista noastră a ales (!) să publice într-o ediție de lux poeziile eminesciene pe piața presei (!), pentru a-l readuce în sufletele oamenilor zbuciumate de politicul (!) de după revoluția din 1989 și până în zilele noastre".

Un alt mesaj atenționează: "Nu ratați să achiziționați numărul special; acolo găsiți *noi* (?) dezvoltări despre femeia care i-a

transmis lui Eminescu toată inspirația de a scrie poezii, în special pe patul de moarte".

Specialiștii în publicitate le-au adresat designerilor îndemnul de a evita banalitățile, de a încerca să fie neobișnuiți "în mijlocul obișnuitului", de a atrage atenția receptorilor, dar nu cu orice preț și neapărat fără a compromite credibilitatea reclamei. În acest sens, Leo Burnett scria foarte sugestiv despre cei care depășesc limitele: "Este ușor să atragi atenția. Nu trebuie decât să cobori în stradă cu o șosetă pe cap..."

Însușindu-și elementele teoretice ale publicității, subiecții au încercat să conceapă mesaje care să evidențieze "noutatea" ediției speciale, să folosească un stil colocvial cu impact asupra tinerilor, să folosească repetiția, să emoționeze publicul - prin invocarea destinului nefericit al poetului - să-l motiveze să cumpere publicația, sensibilizându-l cu promisiuni tentante; însă cunoașterea "aproximativă" a vieții și creației eminesciene și lipsa de experiență intelectuală a subiecților au diminuat (și compromis) uneori credibilitatea demersului lor.

Textul informativ este susținut sau suplinit de *ilustrație*.

Ilustrația poate prezenta obiectul însuși (e.g., coperta ediției speciale) sau poate conține imagini care sugerează mesajul, care induc anumite trăiri/sentimente asociate problematicii reclamei. De pildă, unii studenți au propus ilustrații cu portretul poetului sau cu peisaje - plopilor fără soț, casa memorială, pagini de manuscris, codrii Ipoteștilor, "teiul sfânt" etc.

Cărțile de specialitate subliniază faptul că: "Esențial pentru reușita reclamei este ca ilustrația să fie corelată cu textul și să fie logic poziționată în fluxul informațional" (4, p. 67).

Neîndoielnic, subiecții nu puteau realiza ad-hoc ilustrația la reclama concepută de ei. Unii au schițat poziția diverselor componente ale ilustrației (în cazul unei reclame vizuale), ca și poziționarea ilustrației în raport cu celelalte elemente (titlu, logo, slogan, text informativ). Cei mai mulți au "povestit" ilustrația, neuitând să o plaseze în stânga reclamei - pentru a fi procesată de emisfera dreaptă a creierului, cea respons-

abilă cu informația vizuală și cu emoția (studenții parcurseră un capitol consistent de psihologie publicitară).

Unele "povestiri" ale ilustrației sunt succinte, altele - foarte amănunțite. Toate sunt însă reprezentative pentru imaginația și pentru calitatea textelor pe care le-au redactat subiecții. Un exemplu: "Titlul reclamei este «Mihai Eminescu printre noi»". Ilustrația acestui proiect este un colaj format din mai multe imagini reprezentative lui Eminescu, și anume: imaginea mare spre fundal va fi chipul lui, în ceață; pe partea dreaptă vom mai avea încă o poză în picioare (pe înalt), puțin aplecată (30 de grade), cu un copac sau mai mulți (care simbolizează poezia «Codrule, codruțule»), apoi, pe partea stângă, mai avem două fotografii, una dreaptă (pe lat) cu o stea imensă strălucind în noapte, jos se vede mare steaua care se oglindește în apă, iar această poză simbolizează vestita poezie «Luceafărul»; sub luceafăr mai avem o ilustrație cu o imensă și - în același timp - fină «floare albastră» din celebra poezie cu același nume. Ideea pentru care am creat acest colaj ca ilustrație este că, cuprinde celebrele lui poezii și este mult mai atractivă și pentru tineri".

În "povestirile" redactate de studenți, în locul menționării elementelor unei ilustrații, întâlnim nu numai un fel de a raționa, de a prezenta cunoștințele despre un subiect, de a se exprima etc., ci o întreagă mentalitate, un anume mod de a interpreta viața independent de fapte culturale, de simboluri, de metafore: "Când mă gândesc la ilustrație, scria unul dintre subiecți, îmi vin în minte o grămadă de idei, unele mai trăznite ca altele; dar o să o păstrez pe cea cu tânărul care se plimbă pe o ale, printre copaci. Afară e amurg și se gândește cum să o impresioneze pe fata pe care cu o seară înainte o întâlnise din întâmplare. «Vrei să fii cu ea? Eminescu te va ajuta!» - acesta poate fi sloganul reclamei".

*
* *

În lumea presei, ca și în viața politică sau în alte domenii de activitate, în viața de toate zilele, limbajul de lemn este completat cu inflația verbală, cea care devalorizează

cuvintele, care constă în folosirea unui volum imens de vorbe, fără acoperire în fapte, idei, adevăruri (5, p. 125).

"Limba de lemn, în formele ei grosiere, primitive, dar și «elevate», sublimite în aură culturală, literară" etc. coexistă cu tendința fetișizării cuvintelor. În opinia psihologilor: "Ține de natura însăși a limbajului, ca și de natura psihologiei umane (...) ca oamenii să cadă victimă fascinației (magiei) cuvintelor" (5, p. 123).

Dacă limbajul de lemn, caracterizat prin "uscăciune, rigiditate și stereotipie", generează "o extremă sărăcie a universului conceptual" (7, p. 67), abundența cuvintelor, mistificarea lor, folosirea lor iresponsabilă introduc o distorsiune în realitatea însăși.

Studenții în jurnalism întâlnesc aceste fenomene în viața de toate zilele, în calitate de consumatori mass-media, în cadrul practicii sau ca angajați în diverse trusturi de presă. Lecturile lor literare - parte a culturii generale - datează din anii de școală preuniversitari, rareori din îndeletnicirile de loisir. Curricula universitară nu le modelează nici gândirea logică, nici limbajul, nici capacitățile creative. În aceste condiții, numai dorința de a reuși, șansa de a lucra sub îndrumarea unui maestru (atâția câți mai sunt în presa actuală), lecturile intense și sistematice le pot susține tenacitatea și aspirațiile profesionale, responsabilitatea pentru cuvintele scrise și, nu în ultimul rând, stima de sine ca profesioniști și oameni de cultură.

1. Baragli, Enrico, *Ceea ce rămâne din Marshall McLuhan*, în "Secolul 20", nr. 3, 4, 5/1983.
2. Kotler, Ph., *Cum să creezi, să cucerești și să domini piețele*, conferință susținută în București la 17 mai 2005.
3. Moles, Abraham, *Sociodinamica culturii*, București, Ed. Științifică, 1974.
4. Moldoveanu, Maria; Miron, Dorina, *Psihologia reclamei. Publicitatea în afaceri*, București, Ed. Libra, 1995.
5. Pânzaru, Petru, *Captivi în societate*, București, Ed. Artemis, 2001.
6. Randall, David, *Jurnalul universal*, Iași, Ed. Polirom, 1998.
7. Thorn, François, *Limbajul de lemn*, București, Ed. Humanitas, 1993.

Josette RASLE

André Masson et le surréalisme

Abstract

The article speaks about the life and work of the surrealist painter André Masson.

Keywords: surrealism, painter, exhibition

L'exposition sur le *Bestiaire d'André Masson* (1896-1987) qui se déroule jusqu'en septembre au Musée national de La Poste permet de renouer avec ce grand artiste surréaliste, qui n'avait pas eu d'exposition personnelle dans un musée parisien depuis plus de trente ans. Cela ne signifie pas pour autant que l'artiste soit tombé dans l'oubli dans son propre pays. Au contraire. En province, il est très régulièrement l'objet d'expositions thématiques personnelles et est (comment pourrait-il en être autrement) de toutes les expositions collectives sur et autour du surréalisme. Récemment une large place lui était faite dans l'exposition *Jackson Pollock et le chamanisme* à la Pinacothèque, et actuellement il figure, au Grand Palais, dans la passionnante exposition *Une image peut en cacher une autre*. Ce qui lui va comme un gant. Car la double image n'a pour Masson, comme pour bon nombre de surréalistes, aucun secret.

André Masson revient de la guerre psychiquement meurtri, après avoir été blessé grièvement en 1917, et abandonné sur un brancard, en pleine nuit au milieu des tirs. Il transcende sa peur, et transforme le ciel fou en féerie. "C'était une fête donné à un gisant" écrira-t-il des années plus tard. Cette expérience extrême, et sa façon de la surmonter, prouve que Masson est capable de plonger jusqu'aux racines les plus profondes de son être.

Il recommence à peindre en 1919 et se familiarise avec le cubisme qui va influencer sa peinture sur une très courte période. Mais son goût déjà prononcé pour la métamorphose qu'il traduit dans ses œuvres cubisantes, font dire à Picasso que Masson pratique là un cubisme fort singulier. En effet, elles portent déjà en elles les germes du surréalisme. Le surréalisme, qui voit officiellement le jour en 1924, date à laquelle Masson adhère au groupe,

est le règne de l'irrationnel, de la déraison, de l'intuition, du "dérèglement de tous les sens", des hallucinations, mais surtout de l'automatisme. André Masson, naturellement acquis à toutes ces thèses, réalise en 1924, le premier dessin automatique - qu'il appelait alors dessin spontané - en faisant le vide en soi.

André Breton a remarqué Masson grâce à son tableau cubisant *Les Quatre éléments* exposé à la galerie Simon, dirigée par Daniel-Henry Kahnweiler, son marchand depuis 1922. Il lui rend visite dans son atelier de la rue Blomet. Les deux hommes sympathisent en dépit de leurs profondes divergences de point de vue. La rue Blomet devient le lieu de rencontre du cinéaste Roland Tuai, des écrivains, Antonin Artaud, Georges Limbour, Michel Leiris, Georges Bataille, Ernest Hemingway, Gertrude Stein, Philippe Soupault, André Breton, Louis Aragon, Paul Eluard, du peintre Miro, voisin d'atelier de Masson...

En l'absence de Breton, souffle un vrai vent de liberté: aucun sujet n'est tabou, on peut parler de tout, écouter de la musique. Si la rue Fontaine, est le foyer de l'orthodoxie surréaliste, la rue Blomet est celui de la dissidence. Avec Masson, il ne saurait en être autrement. Père de toutes les libertés, sa fascination pour Breton a des limites. Aussi la première rupture ne se fait-elle pas attendre. Elle a lieu en 1928. Masson continue cependant de participer aux expositions du groupe, car surréaliste il l'est jusqu'au bout des ongles, et le restera jusqu'à la fin de sa vie. Je suis surréaliste de naissance, aime-t-il à dire, et je pratique l'automatisme depuis toujours. En 1926, il passe quelques mois à Sanary-sur-Mer dans le Var. En marchant sur la plage, il remarque à quel point les grains de sable sont différents les uns des autres et prend conscience de ce qu'il pourrait en tirer esthétiquement. L'emploi du sable en peinture n'est pas nouveau. Picasso l'a déjà utilisé, et avant lui bien d'autres artistes. Mais Masson va être le premier - ou un des premiers - à pratiquer l'automatisme sur une toile en l'aspergeant de colle avant de la recouvrir de sable.

Comme Ernst dans ses frottages, il se laisse suggérer des formes par les traces de sable. Après séchage de la toile, seuls les endroits encollés retiennent le sable. De nouvelles possibilités de dessiner la matière s'offrent

alors à lui.

Son automatisme est gestuel aussi bien dans ses tableaux de sable que dans ses peintures ou ses dessins. Il fait exploser la ligne, trace à la volée des traits qui s'entremêlent, s'entrelacent comme les branches des arbres, égoutte de la peinture sur sa toile posée à plat (le dripping avant la lettre), sans se soucier pour autant de figurer quoi que ce soit, accueillant l'accident, le faisant sien. Il peint des corps et des seins et des sexes en chute libre, des êtres hybrides qui déplaisent à Breton qui les trouve par trop pornographiques. Ce n'est pas sans raison que Pollock et les peintres américains de l'Action Painting verront en lui un père. Pollock, lors de son passage dans l'atelier Hayter à Paris, se montrera également fort intéressé par les recherches de Masson graveur.

Mais chez l'artiste français, cependant, tout oscille entre le spontané et le construit. Dans *Jeune Fille dans une basse-cour* (*Le Dindon*), L'oeil est d'abord happé, pris au piège d'un foisonnement de contours noirs dynamiques, et plonge peu à peu dans ces méandres de lignes et de plages de couleurs sourdes, pour découvrir un majestueux dindon et, juste au-dessus de lui, tel un gros nuage, une jeune-fille lascivement accoudée. C'est une toile opulente, vigoureuse, tout en courbes, où deux présences se superposent et partagent l'espace avec d'autres

créatures non identifiables. Des oiseaux, peut-être ? Les toiles de Masson sont rarement complètement abstraites, il y a presque toujours une référence au réel.

En 1934, Masson est en froid avec le surréalisme. Il s'exile avec sa future seconde épouse à Tossa de Mar, sur la Costa Brava en Espagne. Séduit par l'aridité des paysages et par les gens, Masson, s'y sent en fusion avec la nature et l'univers. La guerre civile n'est pourtant pas loin. Et s'il refuse d'en voir les premiers signes, son inconscient sait bien que quelque chose de terrible couve sous la cendre. D'où des tableaux comme *Fantôme d'âne devant d'Avila* ou *Coq andalou*, exécutés en 1935. Simultanément il peint des insectes, de joyeux ballets d'insectes, mais aussi d'inquiétants paysages de moissons, de nombreuses représentations sanglantes de tauromachie.

Dans *Œil de coq se fermant*, il meurt (1935), un épi de blé se poursuit en serpent et finit en coq; dans *Les Magiciens* (1936), les mantes religieuses ont des têtes de taureaux, se tiennent debout et agitent leurs bras comme des hommes. Quoi de plus naturel, nous dit Roger Caillois, puisque "Les hommes et les insectes font partie de la même nature. A quelque degré les mêmes lois les régissent. La biologie comparée a prise sur les uns et les autres. Leurs conduites respectives peuvent s'expliquer mutuellement. Différences importantes

aussi, il est vrai, mais l'homme et l'insecte se situent à des extrémités divergentes mais également évoluées, du développement biologique. L'instinct, par conséquent l'automatisme, domine l'existence de l'insecte... l'intelligence celle de l'homme¹."

Masson, on le voit, a une relation particulière avec la nature. Il ne la perd jamais

de vue, elle dont la présence, le mystère le fascinent, depuis toujours. Il la renouvelle, la transfigure, l'enrichie d'autant et y fait germer ses phantasmes, ses peurs, ses révoltes, la faisant bénéficier de toutes les ressources de son imagination. Elle est pour lui un champ d'observation inépuisable et dès ses débuts elle apparaît sous une forme

ou une autre dans ses oeuvres. Masson, en observant des danseuses Apsara dans un musée américain, aura la révélation qu'il ne faut jamais séparer l'homme de la nature. Car dans la nature tout est Un, tout se métamorphose, tout empiète sur tout, et rien n'est jamais achevé, il l'a bien compris lui qui ne sépare jamais les règnes, ni l'organique du mental.

C'est en Espagne également qu'il peint ses premières scènes mythologiques. La mythologie va intéresser très tôt le surréalisme où l'imaginaire et le merveilleux seront revisités à la lueur de la psychanalyse. Qu'ils s'appellent Ernst, Tanguy, Dali, Miro... tous les peintres surréalistes ont donné leur propre interprétation des mythes. Mais cette résurgence des mythes classiques que l'on note dans l'art moderne et contemporain est en grande partie dénuée de signification profonde.

Toujours selon Roger Caillois, ami de Masson, "les mythes répondent à des nécessités affectives, et sont là pour nous aider à résoudre nos propres conflits intérieurs, que l'individu ne pourrait régler que par un acte condamné par la société et de fait par lui-même"...² Masson ne dit pas autre chose quand il assure que pour lui, la mythologie est "seule à pouvoir quelque chose pour l'homme dans

1 Roger Caillois, *"Le Mythe et l'homme"*, Gallimard, Paris, 19

2 Roger Caillois, *op. cit.*

caïete critice

ses moments de déficiences - ce qui représente à peu près toute sa vie."

Il est intéressant de noter que les mythes qui ont sa faveur sont anthropophagiques. Pour le Minotaure on sacrifie une fois par an sept jeunes gens et sept jeunes filles, Diomède qui nourrissait ses chevaux avec la chair de ses invités, est à son tour dévoré par ses chevaux; Actéon, transformé en cerf par Artémis est dévoré par ses chiens, la mante religieuse dévore le mâle pendant ou après l'accouplement (il semble que ce soit une légende). Masson n'est pas un être tiède, il est fait de passions, de désirs... et cet appétit déguisé de chair humaine n'est peut-être rien d'autre que le désir sexuel.

En 1936, il quitte l'Espagne au bord de la guerre civile pour la Normandie, où il restera jusqu'en 1940. L'avancée de l'armée allemande le pousse à rejoindre son beau-frère Georges Bataille, réfugié près d'Aurillac. André Breton, avec lequel il s'est réconcilié, le presse de le rejoindre à Marseille où lui, et d'autres surréalistes, attendent un bateau pour les Etats-Unis. Breton est inquiet car Masson provoque des scandales; il craint que son attitude contrarie leur projet d'exil. En vrai surréaliste, l'artiste, en effet, a le goût du scandale, et pas seulement organisé. Finalement, il embarque pour ce pays en

1941, *via* la Martinique où il retrouve Breton, parti huit jours plus tôt. L'un et l'autre sont fascinés par la grandeur et la beauté de la nature. Ils écrivent ensemble *Dialogue créole*, que Masson accompagne de dessins et d'un poème. Breton écrit *Martinique, charmeuse de serpents* que le peintre illustre. Arrivé aux Etats-Unis, Masson s'installe dans le Connecticut, où il a pour voisins Alexandre Calder, Yves Tanguy et Arshile Gorky.

Cette expérience étasunienne est, semble-t-il, la plus intense que Masson ait jamais connue. Il y découvre une nature qui ne peut que convenir à son tempérament bouillonnant, extrême. Sa façon de peindre s'en trouve complètement bouleversée ainsi qu'il l'explique lui-même: "Je me suis replié sur moi-même et il s'est passé quelque chose dans mon art. Ce repliement a fait que, pour la première fois, je suis arrivé à ce que j'appelle "une peinture tellurique". J'avais déjà fait des allusions au "tellurisme", dans *Terre erotique* entre autres; mais là, aux prises avec cette nature prodigieuse, cette nature extrême où il fait trop chaud, trop froid, jamais tempéré... où les mauvaises herbes sont trois fois plus grandes qu'ici, les "bêtes à Bon Dieu" de la grandeur d'un scarabée (...) Alors la poussée de la terre, sa force - le printemps dure huit jours, mais c'est comme dans Richard Wagner, ça

crève le plafond! - c'est déliant d'amour, de fureur: c'est extraordinaire."³

Masson confiera à Georges Charbonnier, lors de leurs entretiens en 1957, qu'il avait tout dit aux Etats-Unis, qu'il n'avait, désormais, plus rien à dire. Une boutade ? Les Etats-Unis seront aussi le lieu de la rupture définitive avec Breton.

Si on voit bien ce qui rapproche Masson des surréalistes, on voit aussi ce qui le singularise. Le surréalisme d'André Masson, tendue par un élan irrésistible de vie et de mort, présente une constance dans la violence, née sans doute d'une trop grande excitation pour tout ce qui est, d'un besoin de mener les choses à leur paroxysme, d'un besoin irrépressible d'être à tu et à toi avec la nature, d'être au plus près des forces de la terre. L'énergie ininterrompue qu'il a mise dans ses œuvres, notamment celles de la période américaine, sont là pour prouver qu'il a saisi le rêve en pleine fièvre, dans le déferlement de l'instant.

"La nature et la mythologie, pourquoi y renoncer ? Au nom de quel tabou me serait-il interdit de trouver et d'imposer les symboles de l'éclosion, de la germination. Au nom de quelles tables, de quelles éthiques m'abstenir de peindre les signes certains de la vie: ce qui est fécondé, ce qui est dévoré..."

3 André Masson, *Entretiens avec Georges Charbonnier*, Julliard, Paris, 1958.